بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

کلیاتِ اقبال

فارسی

اشاعتِ اوّل ۱۹۹۰ء

اشاعتِ دوم ۱۹۹۴ء

تعداد ۷۵۰

ناشر ڈاکٹر وحید قریشی

طابع نقوش پریس، لاہور

قیمت ۱۰۰۰ روپے

ISBN 969-001-4

کلّیاتِ اقبال

فارسی

اقبال

اقبال اکادمی پاکستان، لاہور

هنگام دیدار جناب حجة الاسلام دکتر سید محمد خاتمی وزیر محترم فرهنگ و
ارشاد اسلامی ایران از اقبال اکادمی پاکستان در لاهور، جناب پروفسور محمد منور
رئیس اکادمی تقاضا کردند که کلیات فارسی اقبال بخط خوشنویسان ایران
به رشته تحریر درآید. این پیشنهاد مورد قبول واقع شده و با همکاری
خانهٔ فرهنگ جمهوری اسلامی ایران لاهور، این گنجینهٔ نفیس ارزشمند فارسی
توسط انجمن خوشنویسان ایران نگارش یافت.

اقبال اکادمی پاکستان بدینوسیله تشکرات قلبی خود را از فراهم آوردن
این اثر نفیس اعلام می دارد و امیدوار است که روابط فرهنگی دو ملت
ایران و پاکستان روز بروز مستحکم تر گردد.

اقبال اکادمی پاکستان

پیش لفظ

۱۹۸۷ء کا سال اقبال اکادمی کے لیے بڑی اہمیت رکھتا ہے۔ اس سال علامہ اقبالؒ کے اُردو اور فارسی کلام کو کُلیات کی صُورت میں شائع کرنے کا منصُوبہ بنایا گیا۔ ڈاکٹر جاوید اقبال صاحب کی خصُوصی اجازت سے کام کا آغاز ہوا اور ۱۹۹۰ء میں فارسی اور اُردو کُلیات چھپ کر مارکیٹ میں آگئے۔ یہ خاص اڈیشن تین برس کی مُختصر مُدت ہی میں ختم ہو گیا۔ پھر ادارے کے ناظم جناب پروفیسر محمد مُنور صاحب نے ایک خاصُ الخاص اڈیشن کا ڈول ڈالا۔ یہ طباعت پریس میں تھی کہ پروفیسر صاحب ادارے سے الگ ہو گئے۔ یہ نئے اڈیشن میرے زمانۂ نظامت میں چھپ کر مارکیٹ میں آ رہے ہیں۔

علامہ اقبالؒ کی تاریخ ولادت کی مناسبت سے نومبر ۱۹۹۴ء کو کلیاتِ اردو / فارسی کو پیش کیا جا رہا ہے۔ کاغذ، طباعت اور بعض دوسرے امور میں یہ ایڈیشن خاص طور پر توجہ طلب ہے۔ اس میں سابق ایڈیشن کی بعض غلطیوں کی تصحیح بھی کر دی گئی ہے۔ اب یہ متون ہر لحاظ سے مکمل ہیں۔

اقبال اکادمی کی مساعی کہاں تک پچھلے ایڈیشن کے مقابلے میں زیادہ اہم ہے اور پیش کش پہلے سے کس لحاظ سے بہتر ہے اس کا صحیح اندازہ تو قارئین خود ہی لگا لیں گے۔ کلیاتِ اردو و فارسی حاضرِ خدمت ہے وَہُوَ ہٰذا۔

(ڈاکٹر وحید قریشی)
ناظم

کلیاتِ اقبال ۶

پیشگفتار

علامہ کے اُردو اور فارسی کُلیات کی اشاعت کا بیڑا اُٹھا کر اقبال اکادمی نے واقعی ایک کارنامہ انجام دیا ہے۔ اُمید ہے ان اشاعتوں کا طباعتی معیار آئندہ کے لیے ایک مثال بن جائے گا۔ میں چونکہ خود کلامِ اقبالؒ کی اشاعت و طباعت کے کٹھن مراحل سے گزر چُکا ہوں، اس لیے مجھے اچھی طرح اندازہ ہے کہ یہ کتنا پیچیدہ اور احتیاط طلب کام ہے۔ ایک طرف یہ دیکھنا کہ کتابت وغیرہ کی غلطی نہ رہ جائے، دوسری طرف یہ دھیان رکھنا کہ صحتِ متن ذرا بھی متاثر نہ ہونے پائے، کوئی آسان بات نہیں ہے۔ تاہم خدا کا شکر ہے کہ ہمارے زمانے کے ممتاز اقبال شناس پروفیسر مرزا محمد منوّر صاحب کی رہبرانہ نگرانی، محمد سہیل عمر صاحب کے حُسنِ انتظام اور ڈاکٹر وحید عشرت صاحب، احمد جاوید صاحب اور انور جاوید صاحب کے تعاون سے یہ دونوں تقاضے بخوبی پُورے ہو گئے۔

میں اس منصوبے میں شریک تمام حضرات کو مبارکباد پیش کرتا ہوں۔

جاوید اِقبال

کلیاتِ اقبال

م ۲۳ (۵) جہان دل جہان رنگ و بو نیست
درو پست و بلند و کاخ و کو نیست
زمین و آسمان و چار سو نیست
دریں عالم بجز اللہ ہو نیست!

گدا سلطان حجازی کافر فقیرم
ولی در کشور معنی امیرم
جہانی کو ز تخم لالہ رستست
بیا بنگر بآغوش ضمیرم!

م ۲۴ (۶)
بچشم من نگہ آوردہ است
فروغ لالہ آوردہ است
نوا چارم کن [illegible] من سازی بصبح
شبنم را آب ... آوردہ است!

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

مُقدّمہ

ایک لمبی تگ و دو کے بعد آخر کار آج اقبال اکادمی نے حضرت علامہؒ کے ساتھ اپنی نسبت کا دائرہ مکمل کر لیا ہے۔ کُلیاتِ فارسی کی یہ اشاعت یقیناً نہ صرف بین الاقوامی حیثیت رکھتی ہے بلکہ برصغیر کی فارسی شعری روایت کو ایرانی روایت سے از سرِ نو جوڑنے کی ایک ایسی کوشش بھی ہے جو ہماری طرف سے قبل ازیں اس اعلیٰ پیمانے پر عمل میں نہیں آئی۔ جب مغلیہ سلطنت زوال پذیر ہوئی تو ایران کے ساتھ ہمارا ادبی اور تہذیبی تعلق ماند پڑنے لگا جو بڑی حد تک فارسی زبان کے اشتراک پر استوار تھا۔ اسی وجہ سے ہندوستان میں یہ مشہور ہو گیا کہ اہلِ ایران خسرو کے بعد کسی غیر ایرانی فارسی شاعر کے قائل نہیں، حتےٰ کہ بیدلؔ اور غالبؔ کے بھی ـــــ آخر اس خلیج کو اقبالؒ نے آکر پاٹ دیا۔

عام طور پر شاعروں کی قبولیت یا عدمِ قبولیت کا عمل کچھ بنیادی ادبی تصورات

اور شعری معیارات کے تابع ہوتا ہے لیکن اقبالؒ ایسے شعراء کا معاملہ خاصا مختلف ہے۔ ان کی شاعری محض شعر و ادب اور زبان و بیان کے حوالے سے نہیں سمجھی جا سکتی بلکہ اس کے قریب آنے کے لیے ایک مجموعی طرزِ احساس درکار ہے جو انسانی وجود کی تمام سطحوں پر کارفرما ہوتا ہے۔ ایرانی معاشرے میں جوں جوں روحِ حرّیت بیدار ہوتی گئی توں توں حضرتِ علامہؒ کی طرف اُن کے ذوق و شوق کا رُجحان بڑھتا چلا گیا۔ یہ کچھ ایرانیوں ہی پر موقوف نہیں، مسلمانوں میں جہاں جہاں اسلام رگوں میں خونِ گرم کی طرح دوڑ رہا ہے بلکہ کائنات کے جس جس گوشے میں بھی دینِ اسلام ایک زندہ اور غالب قوّت بن کر اُبھرے گا، وہاں حضرت علامہؒ کی آواز گوش گوشِ جان سے سُنا جائے گا۔ یہی وجہ ہے کہ اقبالؒ کا کلام پڑھنے والے اُن کے ساتھ محض ادبی تعلق نہیں رکھتے بلکہ انھیں حضرت علامہؒ کے ساتھ ایک گہری رُوحانی نسبت حاصل ہو جاتی ہے۔ اگر یہ کہا جائے تو غلط نہ ہوگا کہ مسلمانوں کی تمام شعری روایات میں مولانا رومیؒ کے بعد اقبالؒ ہی وہ شاعر ہیں جو اسلامیانِ عالم کے وجود کی ہر جہت کو ایک تخلیقی ولولے کے ساتھ محیط ہیں۔

تاریخ شاہد ہے کہ مغلوب اقوام کا تصورِ حقیقت عموماً مسخ ہو کر رہ جاتا ہے۔

مسلمانوں کے ساتھ بھی یہی ہُوا تصوّرِ انسان ہو یا تصوّرِ کائنات، تصوّرِ حق ہو یا تصوّرِ باطل ـــــ مغلوبیت کا زہر اُن کے بنیادی عقائد و افکار کو چاٹنے لگ گیا تھا۔ ایسے وقت میں اقبالؒ کے سوا اور کون تھا جس نے اُن کے تصوّرات کو نہ صرف یہ کہ پھر سے زندہ کیا بلکہ اُنھیں مسلمانوں کے لیے وہ قوّتِ حیات بنا دیا جس کی حیات آفرینی کا منظر دیدۂ عالم کے لیے حیران کُن ہے۔

آج کے عصری تناظر میں یہ سمجھنا قدرے آسان ہو گیا ہے کہ ایک ایسے زمانے میں جب برّصغیر میں فارسی زبان کا رواج تقریباً ختم ہو چلا تھا اور ایران کے ساتھ فارسی زبان کی بنیاد پر مبنی ہمارا ادبی تعلّق تقریباً ٹوٹ چکا تھا، اُس وقت اقبالؒ نے اپنی شاعری کے لیے فارسی کو غالب ذریعۂ اظہار کیوں بنایا۔

مسلم دنیا میں تبدیلی کے دو اُصول کارفرما ہیں؛ ایک طرف عمل اصولِ انقلاب ہے اور دوسری طرف لفظ ـــــ فارسی خواں مسلمانوں میں چونکہ تخیّل ایک فطری چیز ہے لہٰذا شاعرِ اقبالؒ نے اُن کے تخیّل کو اعلیٰ مقاصدِ حیات کی طرف انگیخت کرنے کے لیے روشِ عام سے ہٹ کر فارسی کو اپنے ملّی تصوّرات کے اظہار کا سب سے بڑا وسیلہ بنایا۔ اسی لیے یہ کہنا جائز ہو گا کہ اقبالؒ ہم

سے زیادہ ایرانیوں کا ہے۔ الحمدللہ خود ایرانیوں نے بھی اب اپنے
عمل سے ثابت کر دیا ہے کہ اُن کی نگاہ میں ملّتِ اسلام کا ترجمان شاعر
اقبالؒ ہے ـــــ کلیاتِ اقبالؒ کا یہ نفیس و حسین نسخہ بھی اُسی عمیق روحانی
تعلق کی طرف اشارہ کرتا ہے جو اہلِ ایران اور علامہؒ اقبالؒ کے مابین استوار ہے۔
یہ نسخہ وزارتِ ارشادِ اسلامی جمہوریِ ایران کی مختلف النّوع اعانت کے
بغیر منصۂ شہود پر نہیں آسکتا تھا۔ سچی بات ہے کہ ہم اپنے سب وسائل استعمال
کر کے بھی آقای امیر فلسفی ایسا خطّاط فراہم نہیں کر سکتے تھے۔ ہم اس
سلسلے میں رسمًا نہیں بلکہ حقیقۃً وزارتِ ارشادِ اسلامی جمہوریِ ایران کے
تہ دل سے ممنون ہیں کہ اُنھوں نے کلامِ اقبالؒ کو وہ حُسنِ صورت عطا کیا جو اسے
قبل ازیں میسّر نہ تھا اور اس کا سہرا آقای استاد امیر فلسفی کے سر جاتا ہے
ـــــ بہت شکریہ ـــــ اس کے ساتھ ہی میں ذاتی طور پر ان تمام
حضرات کا شکرگزار ہوں جنھوں نے مختلف مراحل میں ہماری رہنمائی اور
مدد کی جس کے نتیجے میں اب یہ کہا جا سکتا ہے کہ بفضلِ خدا حضرت علامہؒ
کے فارسی کلّیات کا یہ نُسخہ صحیح ترین اور زیباترین نسخہ ہے۔ ان کرم فرماؤں میں

دکتر شہین دُخت مقدم صفیاری نے ایران میں مطبوعہ کُلیاتِ اقبالؒ کے نُسخۂ سروش کی تصحیح کے کام میں ہمارا ہاتھ بٹایا، پروفیسر ڈاکٹر محمد اکرم شاہ نے علامہ اقبالؒ کے تحریر کردہ دیباچۂ "پیامِ مشرق" کو اُردو سے فارسی میں منتقل کیا، ڈاکٹر خواجہ حمید یزدانی، ڈاکٹر محمد ریاض اور ڈاکٹر جلیل نقوی نے نہایت تحقیق اور عرق ریزی سے تصحیحِ متن اور پرُوف خوانی کے سلسلے میں ہماری اعانت کی، احمد جاوید صاحب کا شعری ذوق اور فارسی پر ماہرانہ گرفت، تصحیحِ متن، تدوین اور پرُوف خوانی کے دوران میں پیش آمدہ طرح طرح کے اشکالات کو حل کرنے میں ہر مرحلے پر ہماری معاون رہی، انور جاوید صاحب نے پرُوف خوانی اور ترتیب و تدوین کے علاوہ کئی مسائل کو حل کرنے کے لیے علامہؒ کے کلام کے سابقہ ایڈیشنوں اور بیاضوں کے مخطوطوں سے رجوع کیا اور یہ مشکل کام بخیر و خوبی انجام دیا، ڈاکٹر وحید عشرت نے اس منصوبے کی انتظامی جہت سنبھالی، ذوالفقار احمد صاحب نے نہ صرف آقای امیر فلسفی کی خطاطی کو اُس کی شایانِ شان تزئین و آرائش فراہم کی بلکہ کُلیات کو بحیثیتِ مجموعی وہ حُسنِ صورت دیا جو اُن کی ہنرمندی اور خوش ذوقی کے

کے بغیر شاید ممکن نہ ہوتا، اس مرحلے میں ہمیں جمیل قریشی تنویر رقم صاحب کا تعاون بھی حسب سابق حاصل رہا ـــــ اور محمد سہیل عمر صاحب کے لیے تو بس یہی کہا جا سکتا ہے کہ آغاز سے انجام تک یہ سارا منصوبہ انھی کی ہمت، استعدادِ کار اور ذوق و شوق کا مرہونِ منت ہے، اس کا ہر مرحلہ ان کی ذاتی نگرانی میں طے ہوا۔ اللہ ان سب کو خوش رکھے اور انھیں اہلیتِ کار سے مزید نوازے!

مجھے یقین ہے کہ خدا کے فضل سے علامہ اقبالؒ کے فارسی کلیات کی یہ اشاعت پاکستان اور ایران کے مابین مضبوط تر تعلق کا ایک مزید اہم وسیلہ ثابت ہوگی۔ و للہ الحمد ـــــ وھو المستعان!

لاہور
۱۵/جون ۱۹۸۹ء

پروفیسر محمد منور
ناظم
اقبال اکادمی پاکستان

ترتیب دواوین

اسرار و رموز

اسرار و رموز

اقبال

فهرست مضامین

اسرار و رموز

«اسرار خودی»

فهرست مضامین

مثنوی

پیام سروش

از

محمد اقبال بیرسترایت لا لاهور

در نوروز [illegible] انجام یافت

اسرار خودی

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر

کز دام و دد ملولم و انسانم آرزوست

زین همرهان سست عناصر دلم گرفت

شیر خدا و رستم دستانم آرزوست

گفتم که یافت می‌نشود جسته‌ایم ما

گفت آنچه یافت می‌نشود آنم آرزوست

«مولانا جلال‌الدین رومی»

بسم الله الرحمن الرحیم

«تمهید»

«نیست در خشک و تر بیشهٔ من کوتاهی»
«چوب هر نخل که منبر نشود دار کنم»

«نظیری نیشاپوری»

راه شب چون مهر عالمتاب زد — گریهٔ من بر رخ گل آب زد
اشک من از چشم نرگس خواب شست — سبزه از هنگامه‌ام بیدار رست
باغبان زور کلامم آزمود — مصرعی کارید و شمشیری درود
در چمن جز دانهٔ اشکم نکشت — تار افغانم به پود باغ رشت
ذره‌ام مهر منیر آن من است — صد سحر اندر گریبان من است
خاک من روشن‌تر از جام جم است — محرم از نازادهای عالم است
فکرم آن آهو سر فتراک بست — کو هنوز از نیستی بیرون نجست

سبزهٔ ناروییده زیب گلشنم
گل بشاخ اندر نهان در دامنم

محفل رامشگری برهم زدم
زخمه بر تار رگ عالم زدم

بسکه عود فطرتم نادر نواست
هم نشین از نغمه ام نا آشناست

در جهان خورشید نو زائیده ام
رسم و آئین فلک نادیده ام

رم ندیده انجم از تابم هنوز
هست ناآشفته سیمابم هنوز

بحر از رقص ضیایم بی نصیب
کوه از رنگ حنایم بی نصیب

خوگر من نیست چشم هست و بود
لرزه بر تن خیزم از بیم نمود

بامم از خاور رسید و شب شکست
شبنم نو بر گل عالم نشست

انتظار صبح خیزان می کشم
ای خوشا زرتشتیان آتشم

نغمه ام از زخمه بی پرواستم
من نوای شاعر فرداستم

عصر من دانندهٔ اسرار نیست
یوسف من بهر این بازار نیست

ناامید استم ز یاران قدیم
طور من سوزد که مے آید کلیم

قلزم یاران چو شبنم بی خروش
شبنم من مثل یم طوفان بدوش

نغمه ی من از جهان دیگر است
این جرس را کاروان دیگر است

ق

ای بسا شاعر که بعد از مرگ زاد — چشم خود بربست و چشم ما گشاد
رخت باز از نیستی بیرون کشید — چون گل از خاک مزار خود دمید
کاروان ها گرچه زین صحرا گذشت — مثل گام ناقه کم غوغا گذشت
عاشقم فریاد ایمان من است — شور حشر از پیش خیزان من است
نغمه ام ز اندازهٔ تار است بیش — من نترسم از شکست عود خویش
قطره از سیلاب من بیگانه به — قلزم از آشوب او دیوانه به
در نمی گنجد بجو عمان من — بحرها باید پی طوفان من
غنچه کز بالیدگی گلشن نشد — در خور ابر بهار من نشد
برقها خوابیده در جان من است — کوه و صحرا باب جولان من است
پنجه کن با بحرم ار صحراستی — برق من درگیر اگر سیناستی
چشمهٔ حیوان براتم کرده اند — محرم راز حیاتم کرده اند
ذره از سوز نوایم زنده گشت — پر گشود و کرمک تابنده گشت
هیچکس رازی که من گویم نگفت — همچو فکر من در معنی نسفت
سر عیش جاودان خواهی بیا — هم زمین هم آسمان خواهی بیا

سر گردون با من این اسرار گفت
از ندیمان رازها نتوان نهفت

ساقیا برخیز و می در جام کن — محو از دل کاوش ایام کن
شعله‌ی آبی که اصلش زمزم است — گر گدا باشد پرستارش جم است
می‌کند اندیشه را هشیارتر — دیده‌ی بیدار را بیدارتر
اعتبار کوه بخشد کاه را — قوت شیران دهد روباه را
خاک را اوج ثریا می‌دهد — قطره را پهنای دریا می‌دهد
خامشی را شورش محشر کند — پای کبک از خون باز احمر کند
خیز و در جامم شراب ناب ریز — بر شب اندیشه‌ام مهتاب ریز
تا سوی منزل کشم آواره را — ذوق بیتابی دهم نظاره را
گرم رو از جستجوی نو شوم — روشناس آرزوی نو شوم
چشم اهل ذوق را مردم شوم — چون صدا در گوش عالم گم شوم
قیمت جنس سخن بالا کنم — آب چشم خویش در کالا کنم
باز بر خوانم ز فیض پیر روم — دفتر سربسته‌ی اسرار علوم

جان او از شعله ها سرمایه دار — من فروغ یک نفس مثل شرار
شمع سوزان تاخت بر پروانه ام — باده شبخون ریخت بر پیمانه ام
پیر رومی خاک را اکسیر کرد — از غبارم جلوه ها تعمیر کرد
ذره از خاک بیابان رخت بست — تا شعاع آفتاب آرد بدست
موجم و در بحر او منزل کنم — تا در تابنده ئی حاصل کنم

من که مستی ها ز صهبایش کنم
زندگانی از نفس هایش کنم

شب دل من مایل فریاد بود — خامشی از یاربم آباد بود
شکوه آشوب غم دوران بدم — از تهی پیمانگی نالان بدم
این قدر نظاره ام بیتاب شد — بال و پر بشکست و آخر خواب شد
روی خود بنمود پیر حق سرشت — کو بحرف پهلوی قرآن نوشت
گفت ای دیوانه ی ارباب عشق — جرعه ئی گیر از شراب ناب عشق
بر جگر هنگامه ی محشر بزن — شیشه بر سر دیده بر نشتر بزن
خنده را سرمایه ی صد ناله ساز — اشک خونین را جگر پرکاله ساز

تا بکی چون غنچه می باشی خموش — نکهت خود را چو گل ارزان فروش
در گره هنگامه داری چون سپند — محمل خود بر سر آتش ببند
چون جرس آخر ز هر جزو بدن — ناله‌ی خاموش را بیرون فکن
آتش استی بزم عالم بر فروز — دیگران را هم ز سوز خود بسوز
فاش گو اسرار پیر می فروش — موج می شو کسوت مینا بپوش
سنگ شو آئینه‌ی اندیشه را — بر سر بازار بشکن شیشه را
از نیستان همچو نی پیغام ده — قیس را از قوم حی پیغام ده
ناله را انداز نو ایجاد کن — بزم را از هاے و هو آباد کن
خیز و جان نو بده هر زنده را — از قم خود زنده‌تر کن زنده را
خیز و پا بر جاده‌ی دیگر بنه — جوش سودای کهن از سر بنه
آشنای لذت گفتار شو — ای دراے کاروان بیدار شو
زین سخن آتش به پیراهن شدم — مثل نی هنگامه آبستن شدم
چون نوا از تار خود برخاستم — جنتی از بهر گوش آراستم
برگرفتم پرده از راز خودی — وانمودم سر اعجاز خودی

بود نقشم هستیم انگاره‌ئی — ناقبولی ناکسی ناکاره‌ئی

عشق سوهان زد مرا آدم شدم — عالم کیف و کم عالم شدم

حرکت اعصاب گردون دیده‌ام — در رگ مه گردش خون دیده‌ام

بهر انسان چشم من شبها گریست — تا دریدم پرده‌ی اسرار زیست

از درون کارگاه ممکنات — بر کشیدم سر تقویم حیات

من که این شب را چو مه آراستم — گرد پای ملت بیضاستم

ملتی در باغ و راغ آوازه‌اش — آتش دلها سرود تازه‌اش

ذره کشت و آفتاب انبار کرد — خرمن از صد رومی و عطار کرد

آه گرمم رخت بر گردون کشم — گرچه دودم از تبار آتشم

خامه‌ام از همت فکر بلند — راز این نه پرده در صحرا فکند

قطره تا همپایه‌ی دریا شود
ذره از بالیدگی صحرا شود

شاعری زین مثنوی مقصود نیست — بت پرستی بت گری مقصود نیست

هندیم از پارسی بیگانه‌ام — ماه نو باشم تهی پیمانه‌ام

حسن انداز بیان از من مجو ‌ ‌ ‌ خوانسار و اصفهان از من مجو
گرچه هندی در عذوبت شکر است ‌ ‌ ‌ طرز گفتار دری شیرین تر است
فکر من از جلوه اش مسحور گشت ‌ ‌ ‌ خامهٔ من شاخ نخل طور گشت
پارسی از رفعت اندیشه ام ‌ ‌ ‌ در خورد با فطرت اندیشه ام

خرده بر مینا مگیر ای هوشمند
دل بذوق خردهٔ مینا ببند

«در بیان اینکه اصل نظام عالم از خودی است و تسلسل حیات تعینات وجود بر استحکام خودی انحصار دارد»

پیکر هستی ز آثار خودی است ‌ ‌ ‌ هرچه می بینی ز اسرار خودی است
خویشتن را چون خودی بیدار کرد ‌ ‌ ‌ آشکارا عالم پندار کرد
صد جهان پوشیده اندر ذات او ‌ ‌ ‌ غیر او پیداست از اثبات او
در جهان تخم خصومت کاشت است ‌ ‌ ‌ خویشتن را غیر خود پنداشت است
سازد از خود پیکر اغیار را ‌ ‌ ‌ تا فزاید لذت پیکار را
میکشد از قوت بازوی خویش ‌ ‌ ‌ تا شود آگاه از نیروی خویش

خود فریبی های او عین حیات
همچو گل از خون وضو عین حیات

بهر یک گل خون صد گلشن کند
از پی یک نغمه صد شیون کند

یک فلک را صد هلال آورده است
بهر حرفی صد مقال آورده است

عذر این اسراف و این سنگین دلی
خلق و تکمیل جمال معنوی

حسن شیرین عذر درد کوهکن
نافهٔ عذر صد آهوی ختن

سوز پیهم قسمت پروانه ها
شمع عذر محنت پروانه ها

خامه ی او نقش صد امروز بست
تا بیارد صبح فردائی بدست

شعله های او صد ابراهیم سوخت
تا چراغ یک محمد برفروخت

می شود از بهر اغراض عمل
عامل و معمول و اسباب و علل

خیزد انگیزد پرد تابد رمد
سوزد افروزد کشد میرد دمد

وسعت ایام جولانگاه او
آسمان موجی ز گرد راه او

گل بجیب آفاق از گلکاریش
شب ز خوابش روز از بیداریش

شعله ی خود در شرر تقسیم کرد
جزپرستی عقل را تعلیم کرد

خودشکن گردید و اجزا آفرید
اندکی آشفت و صحرا آفرید

باز از آشفتگی بیزار شد — وز بهم پیوستگی کهسار شد

وانمودن خویش را خوی خودی است — خفته در هر ذره نیروی خودی است

قوت خاموش و بیتاب عمل

از عمل پابند اسباب عمل

چون حیات عالم از زور خودی است — پس بقدر استواری زندگی است

قطره چون حرف خودی از بر کند — هستی بی مایه را گوهر کند

باده از ضعف خودی بی پیکر است — پیکرش منت پذیر ساغر است

گرچه پیکر می پذیرد جام می — گردش از ما وام گیرد جام می

کوه چون از خود رود صحرا شود — شکوه سنج جوشش دریا شود

موج تا موج است در آغوش بحر — می کند خود را سوار دوش بحر

حلقه نی زد نور تا گردید چشم — از تلاش جلوه ها جنبید چشم

سبزه چون تاب دمید از خویش یافت — همت او سینه ی گلشن شکافت

شمع هم خود را بخود زنجیر کرد — خویش را از ذره ها تعمیر کرد

خود گدازی پیشه کرد از خود رمید — هم چو اشک آخر ز چشم خود چکید

گر بفطرت پخته تر بودی نگین
از جراحت ها نیاسودی نگین

می شود در سر مایه دار نام غیر
دوش او مجروح بار نام غیر

چون زمین بر هستی خود محکم است
ماه پابند طواف پیهم است

هستی مهر از زمین محکم تر است
پس زمین مسحور چشم خاور است

جنبش از مژگان برد شان چنار
مایه دار از سطوت او کوهسار

تار و پود کسوت او آتش است
اصل او یک دانه ی گردن کش است

چون خودی آرد بهم نیروی زیست
می گشاید قلزمی از جوی زیست

«در بیان اینکه حیات خودی از تخلیق و تولید مقاصد است»

زندگانی را بقا از مدعاست
کاروانش را درا از مدعاست

زندگی در جستجو پوشیده است
اصل او در آرزو پوشیده است

آرزو را در دل خود زنده دار
تا نگردد مشت خاک تو مزار

آرزو جان جهان رنگ و بوست
فطرت هر شی امین آرزوست

از تمنا رقص دل در سینه ها
سینه ها از تاب او آیینه ها

طاقت پرواز بخشد خاک را — خضر باشد موسی ادراک را
دل ز سوز آرزو گیرد حیات — غیر حق میرد چو او گیرد حیات
چون ز تخلیق تمنا باز ماند — شهپرش بشکست و از پرواز ماند
آرزو هنگامه آرای خودی — موج بیتابی ز دریای خودی
آرزو صید مقاصد را کمند — دفتر افعال را شیرازه بند
زنده را نفی تمنا مرده کرد — شعله را نقصان سوز افسرده کرد
چیست اصل دیدهٔ بیدار ما — بست صورت لذت دیدار ما
کبک پا از شوخی رفتار یافت — بلبل از سعی نوا منقار یافت
نی برون از نیستان آباد شد — نغمه از زندان او آزاد شد
عقل ندرت کوش و گردون تاز چیست — هیچ میدانی که این اعجاز چیست
زندگی سرمایه دار از آرزوست — عقل از زائیدگان بطن اوست
چیست نظم قوم و آئین و رسوم — چیست راز تازگیهای علوم
آرزوی کو بزور خود شکست — سر ز دل بیرون زد و صورت به بست
دست و دندان و دماغ و چشم و گوش — فکر و تخییل و شعور و یاد و هوش

زندگی مرکب چو در جنگاه باخت ‌‌‌‌ بهر حفظ خویش این آلات ساخت

آگهی از علم و فن مقصود نیست ‌ غنچه و گل از چمن مقصود نیست

علم از سامان حفظ زندگی است ‌ علم از اسباب تقویم خودی است

علم و فن از پیش خیزان حیات ‌ علم و فن از خانه زادان حیات

ای ز راز زندگی بیگانه خیز ‌ از شراب مقصدی مستانه خیز

مقصدی مثل سحر تابنده‌ئی ‌ ماسوی را آتش سوزنده‌ئی

مقصدی از آسمان بالاتری ‌ دلربائی دلستانی دلبری

باطل دیرینه را غارتگری ‌ فتنه در جیبی سراپا محشری

ما ز تخلیق مقاصد زنده‌ایم

از شعاع آرزو تابنده‌ایم

« در بیان اینکه خودی از عشق و محبت استحکام می پذیرد »

نقطهٔ نوری که نام او خودی است ‌ زیر خاک ما شرار زندگی است

از محبت می شود پاینده‌تر ‌ زنده‌تر سوزنده‌تر تابنده‌تر

از محبت اشتعال جوهرش ‌ ارتقای ممکنات مضمرش

فطرت او آتش اندوزد ز عشق — عالم افروزی بیاموزد ز عشق
عشق را از تیغ و خنجر باک نیست — اصل عشق از آب و باد و خاک نیست
در جهان هم صلح و هم پیکار عشق — آب حیوان تیغ جوهردار عشق
از نگاه عشق خارا شق شود — عشق حق آخر سراپا حق شود
عاشقی آموز و محبوبی طلب — چشم نوحی قلب ایوبی طلب
کیمیا پیدا کن از مشت گلی — بوسه زن بر آستان کاملی
شمع خود را همچو رومی بر فروز — روم را در آتش تبریز سوز
هست معشوقی نهان اندر دلت — چشم اگر داری بیا بنمایمت
عاشقان او ز خوبان خوب‌تر — خوشتر و زیباتر و محبوب‌تر
دل ز عشق او توانا می‌شود — خاک همدوش ثریا می‌شود
خاک نجد از فیض او چالاک شد — آمد اندر وجد و بر افلاک شد
در دل مسلم مقام مصطفی است — آبروی ما ز نام مصطفی است
طور موجی از غبار خانه‌اش — کعبه را بیت الحرم کاشانه‌اش
کمتر از آنی ز اوقاتش ابد — کاسب افزایش از ذاتش ابد

بوریا ممنون خواب راحتش   تاج کسری زیر پای امتش

در شبستان حرا خلوت گزید   قوم و آئین و حکومت آفرید

ماند شبها چشم او محروم نوم   تا به تخت خسروی خوابید قوم

وقت هیجا تیغ او آهن گداز   دیده ی او اشکبار اندر نماز

در دعای نصرت آمین تیغ او   قاطع نسل سلاطین تیغ او

در جهان آئین نو آغاز کرد   مسند اقوام پیشین در نورد

از کلید دین در دنیا گشاد   همچو او بطن ام گیتی نزاد

در نگاه او یکی بالا و پست   با غلام خویش بر یک خوان نشست

در مصاف پیش آن گردون سریر   دختر سردار طی آمد اسیر

پای در زنجیر و هم بی پرده بود   گردن از شرم و حیا خم کرده بود

دخترک را چون نبی بی پرده دید   چادر خود پیش روی او کشید

ما از آن خاتون طی عریان تریم   پیش اقوام جهان بی چادریم

روز محشر اعتبار ماست او   در جهان هم پرده دار ماست او

لطف و قهر او سراپا رحمتی   آن بیاران این باعدا رحمتی

آن که بر اعدا در رحمت گشاد — مکه را پیغام لا تثریب داد
ما که از قید وطن بیگانه‌ایم — چون نگه نور دو چشمیم و یکیم
از حجاز و چین و ایرانیم ما — شبنم یک صبح خندانیم ما
مست چشم ساقی بطحاستیم — در جهان مثل می و میناستیم
امتیازات نسب را پاک سوخت — آتش او این خس و خاشاک سوخت
چون گل صد برگ ما را بو یکیست — اوست جان این نظام و او یکیست
سر مکنون دل او ما بدیم — نعره بی باکانه زد افشا شدیم
شور عشقش در نی خاموش من — می تپد صد نغمه در آغوش من
من چه گویم از تولایش که چیست — خشک چوبی در فراق او گریست
هستی مسلم تجلی گاه او — طورها بالد ز گرد راه او
پیکرم را آفرید آئینه‌اش — صبح من از آفتاب سینه‌اش
در تپید دمبدم آرام من — گرم‌تر از صبح محشر شام من
ابر آذار است و من بستان او — تاک من نمناک از باران او
چشم در کشت محبت کاشتم — از تماشا حاصلی برداشتم

خاک یثرب از دو عالم خوشتر است | ای خنک شهری که آنجا دلبر است

کشتهٔ انداز ملا جامیم | نظم و نثر او علاج خامیم

شعر لبریز معانی گفته است | در ثنای خواجه گوهر سفته است

«نسخهٔ کونین را دیباچه اوست
جمله عالم بندگان و خواجه اوست»

کیفیت ها خیزد از صهبای عشق | هست هم تقلید از اسمای عشق

کامل بسطام در تقلید فرد | اجتناب از خوردن خربوزه کرد

عاشقی؟ محکم شو از تقلید یار | تا کمند تو شود یزدان شکار

اندکی اندر حرای دل نشین | ترک خود کن سوی حق هجرت گزین

محکم از حق شو سوی خود گام زن | لات و عزای هوس را سر شکن

لشکری پیدا کن از سلطان عشق | جلوه گر شو بر سر فاران عشق

تا خدای کعبه بنوازد ترا
شرح انی جاعل سازد ترا

«در بیان اینکه خودی از سوال ضعیف میگردد»

ای فراهم کرده از شیران خراج — گشته‌ئی روبه مزاج از احتیاج
خستگی های تو از ناداری است — اصل درد تو همین بیماری است
می رباید رفعت از فکر بلند — می کشد شمع خیال ارجمند
از خم هستی می گلفام گیر — نقد خود از کیسه‌ی ایام گیر
خود فرود آ از شتر مثل عمر — الحذر از منت غیر الحذر
تا بکی دریوزه‌ی منصب کنی — صورت طفلان ز نی مرکب کنی
فطرتی کو بر فلک بندد نظر — پست می گردد ز احسان دگر
از سؤال افلاس گردد خوارتر — از گدائی گدیه گر نادارتر
از سؤال آشفته اجزای خودی — بی تجلی نخل سینای خودی
مشت خاک خویش را از هم مپاش — مثل مه رزق خود از پهلو تراش
گرچه باشی تنگ روز و تنگ بخت — در ره سیل بلا افکنده رخت
رزق خویش از نعمت دیگر مجو — موج آب از چشمه‌ی خاور مجو
تا نباشی پیش پیغمبر خجل — روز فردائی که باشد جان گسل
ماه را روزی رسد از خوان مهر — داغ بر دل دارد از احسان مهر

همت از حق خواه و با گردون ستیز — آبروی ملت بیضا مریز
آنکه خاشاک بتان از کعبه رفت — مرد کاسب را حبیب الله گفت
وای بر منت پذیر خوان غیر — گردنش خم گشته‌ی احسان غیر
خویش را از برق لطف غیر سوخت — با پشیزی مایه‌ی غیرت فروخت
ای خنک آن تشنه کاندر آفتاب — می نخواهد از خضر یک جام آب
تر جبین از خجلت سائل نشد — شکل آدم ماند و مشت گل نشد
زیر گردون آن جوان ارجمند — می رود مثل صنوبر سر بلند
در تهی دستی شود خوددارتر — بخت او خوابیده او بیدارتر
قلزم ز نیل سیل آتش است — گر ز دست خود رسد شبنم خوش است

چون حباب از غیرت مردانه باش
هم به بحر اندر نگون پیمانه باش

«در بیان اینکه چون خودی از عشق و محبت محکم میگردد، قوای ظاهره و مخفیه‌ی نظام عالم را مسخر می سازد»

از محبت چون خودی محکم شود — قوتش فرمانده‌ی عالم شود

پیر گردون کز کواکب نقش بست — غنچه ها از شاخسار او شکست
پنجه ی او پنجه ی حق می شود — ماه از انگشت او شق می شود
در خصومات جهان گردد حکم — تابع فرمان او دارا و جم
با تو می گویم حدیث بوعلی — در سواد هند نام او جلی
آن نواپیرای گلزار کهن — گفت با ما از گل رعنا سخن
خطه ی این جنت آتش نژاد — از هوای دامنش مینو سواد
کوچک ابدالش سوی بازار رفت — از شراب بوعلی سرشار رفت
عامل آن شهر می آمد سوار — همرکاب او غلام و چوبدار
پیش رو زد بانگ ای ناهوشمند — بر جلو داران عامل ره مبند
رفت آن درویش سر افکنده پیش — غوطه زن اندر یم افکار خویش
چوبدار از جام استکبار مست — بر سر درویش چوب خود شکست
از ره عامل فقیر آزرده رفت — دلگران و ناخوش و افسرده رفت
در حضور بوعلی فریاد کرد — اشک از زندان چشم آزاد کرد
صورت برقی که بر کهسار ریخت — شیخ سیل آتش از گفتار ریخت

از رگ جان آتش دیگر گشود / با دبیر خویش ارشادی نمود
خامه را برگیر و فرمانی نویس / از فقیری سوی سلطانی نویس
بنده ام را عاملت بر سر زده است / بر متاع جان خود اخگر زده است
بازگیر این عامل بدگوهری / ورنه بخشم ملک تو با دیگری
نامه ی آن بنده ی حق دستگاه / لرزه ها انداخت در اندام شاه
پیکرش سرمایه ی آلام گشت / زرد مثل آفتاب شام گشت
بهر عامل حلقه ی زنجیر جست / از قلندر عفو این تقصیر جست
خسرو شیرین زبان رنگین بیان / نغمه هایش از ضمیر کن فکان
فطرتش روشن مثال ماهتاب / گشت از بهر سفارت انتخاب
چنگ را پیش قلندر چون نواخت / از نوائی شیشه ی جانش گداخت
شوکتی کو پخته چون کهسار بود / قیمت یک نغمه ی گفتار بود

نشتر بر قلب درویشان مزن
خویش را در آتش سوزان مزن

حکایت درین معنی که مسئله نفی خودی

ازمخترعات اقوام مغلوبه بنی نوع انسان است

که باین طریق مخفی اخلاق اقوام غالبه ضعیف میسازند

آن شنیدستی که در عهد قدیم — گوسفندان در علف زاری مقیم

از وفور کاه نسل افزا بدند — فارغ از اندیشهٔ اعدا بدند

آخر از ناسازی تقدیر میش — گشت از تیر بلائی سینه ریش

شیرها از بیشه سر بیرون زدند — بر علفزار بزان شبخون زدند

جذب و استیلا شعار قوّت است — فتح راز آشکار قوّت است

شیر نر کوس شهنشاهی نواخت — میش را از حریت محروم ساخت

بسکه از شیران نیاید جز شکار — سرخ شد از خون میش آن مرغزار

گوسفندی زیرکی فهمیده ئی — کهنه سالی گرگ باران دیده ئی

تنگدل از روزگار قوم خویش — از ستمهای هژبران سینه ریش

شکوه ها از گردش تقدیر کرد — کار خود را محکم از تدبیر کرد

بهر حفظ خویش مرد ناتوان — حیله ها جوید ز عقل کاردان

در غلامی از پی دفع ضرر — قوّت تدبیر گردد تیزتر

پخته چون گردد جنون انتقام / فتنه اندیشی کند عقل غلام

گفت با خود عقده‌ی ما مشکل است / قلزم غمهای ما بی ساحل است

میش نتواند بزور از شیر رست / سیم ساعد ما و او پولاد دست

نیست ممکن کز کمال وعظ و پند / خوی گرگی آفریند گوسفند

شیر نر را میش کردن ممکن است / غافلش از خویش کردن ممکن است

صاحب آوازه‌ی الهام گشت / واعظ شیران خون آشام گشت

نعره زد ای قوم کذاب اشر / بی خبر از یوم نحس مستمر

مایه دار از قوت روحانیم / بهر شیران مرسل یزدانیم

دیده‌ی بی نور را نور آمدم / صاحب دستور و مأمور آمدم

توبه از اعمال نامحمود کن / ای زیان اندیش فکر سود کن

هر که باشد تند و زورآور شقی است / زندگی مستحکم از نفی خودی است

روح نیکان از علف یابد غذا / تارک اللحم است مقبول خدا

تیزی دندان ترا رسوا کند / دیده‌ی ادراک را اعمی کند

جنت از بهر ضعیفان است و بس / قوت از اسباب خسران است و بس

جستجوی عظمت و سطوت شر است — تنگدستی از امارت خوشتر است
برق سوزان در کمین دانه نیست — دانه گر خرمن شود فرزانه نیست
ذره شو صحرا مشو گر عاقلی — تا ز نور آفتابی برخوری
ای که می نازی بذبح گوسفند — ذبح کن خود را که باشی ارجمند
زندگی را می کند ناپایدار — جبر و قهر و انتقام و اقتدار
سبزه پامال است و روید بار بار — خواب مرگ از دیده شوید بار بار
غافل از خود شو اگر فرزانه ئی — گر ز خود غافل نه ئی دیوانه ئی
چشم بند و گوش بند و لب ببند — تا رسد فکر تو بر چرخ بلند
این علفزار جهان هیچ است هیچ — تو برین موهوم ای نادان مپیچ
خیل شیر از سخت کوشی خسته بود — دل بذوق تن پرستی بسته بود
آمدش این پند خواب آور پسند — خورد از خامی فسون گوسفند
آنکه کردی گوسفندان را شکار — کرد دین گوسفندی اختیار
با پلنگان سازگار آمد علف — گشت آخر گوهر شیری خزف
از علف آن تیزی دندان نماند — هیبت چشم شرر افشان نماند

دل بتدریج از میان سینه رفت — جوهر آئینه از آئینه رفت

آن جنون کوشش کامل نماند — آن تقاضای عمل در دل نماند

اقتدار و عزم و استقلال رفت — اعتبار و عزت و اقبال رفت

پنجه‌های آهنین بی زور شد — مرده شد دلها و تنها گور شد

زور تن کاهید و خوف جان فزود — خوف جان سرمایهٔ همت ربود

صد مرض پیدا شد از بی همتی — کوته دستی بیدلی دون فطرتی

شیر بیدار از فسون میش خفت — انحطاط خویش را تهذیب گفت

«در معنی اینکه افلاطون یونانی که تصوف و ادبیات اقوام اسلامیه از افکار او اثر عظیم پذیرفته بر مسلک گوسفندی رفته است و از تخیلات او احتراز واجب است»

راهب دیرینه افلاطون حکیم — از گروه گوسفندان قدیم

رخش او در ظلمت معقول گم — در کهستان وجود افکنده سم

آنچنان افسون نامحسوس خورد — اعتبار از دست و چشم و گوش برد

گفت سر زندگی در مردن است — شمع را صد جلوه از افسردن است

بر تخیلهای ما فرمان رواست — جام او خواب آور و گیتی رباست
گوسفندی در لباس آدم است — حکم او بر جان صوفی محکم است
عقل خود را بر سر گردون رساند — عالم اسباب را افسانه خواند
کار او تحلیل اجزای حیات — قطع شاخ سرو رعنای حیات
فکر افلاطون زیان را سود گفت — حکمت او بود را نابود گفت
فطرتش خوابید و خوابی آفرید — چشم هوش او سرابی آفرید
بسکه از ذوق عمل محروم بود — جان او وارفتهٔ معدوم بود
منکر هنگامهٔ موجود گشت — خالق اعیان نامشهود گشت
زنده جان را عالم امکان خوش است — مرده دل را عالم اعیان خوش است
آهویش بی بهره از لطف خرام — لذت رفتار بر کبکش حرام
شبنمش از طاقت رم بی نصیب — طایرش را سینه از دم بی نصیب
ذوق روئیدن ندارد دانه‌اش — از طپیدن بی خبر پروانه‌اش
راهب ما چاره غیر از رم نداشت — طاقت غوغای این عالم نداشت
دل بسوز شعلهٔ افسرده بست — نقش آن دنیای افیون خورده بست

از نشیمن سوی گردون پر گشود — باز سوی آشیان نامد فرود
در خم گردون خیال او گم است — من ندانم دُرد یا خشت خم است

قومها از سکر او مسموم گشت
خفت و از ذوق عمل محروم گشت

«در حقیقت شعر و اصلاح ادبیات اسلامیه»

گرم خون انسان ز داغ آرزو — آتش این خاک از چراغ آرزو
از تمنا می بجام آمد حیات — گرم خیز و تیزگام آمد حیات
زندگی مضمون تسخیر است و بس — آرزو افسون تسخیر است و بس
زندگی صید افکن و دام آرزو — حسن را از عشق پیغام آرزو
از چه رو خیزد تمنا دمبدم — این نوای زندگی را زیر و بم
هر چه باشد خوب و زیبا و جمیل — در بیابان طلب ما را دلیل
نقش او محکم نشیند در دلت — آرزوها آفریند در دلت
حسن خلاق بهار آرزوست — جلوه اش پروردگار آرزوست
سینه ی شاعر تجلی زار حسن — خیزد از سینای او انوار حسن

از نگاهش خوب گردد خوب‌تر — فطرت از افسون او محبوب‌تر
از دمش بلبل نوا آموخته است — غازه‌اش رخسار گل افروخته است
سوز او اندر دل پروانه‌ها — عشق را رنگین ازو افسانه‌ها
بحر و بر پوشیده در آب و گلش — صد جهان تازه مضمر در دلش
در دماغش نادمیده لاله‌ها — ناشنیده نغمه‌ها هم ناله‌ها
فکر او با ماه و انجم همنشین — زشت را ناآشنا خوب آفرین
خضر و در ظلمات او آب حیات — زنده‌تر از آب چشمش کائنات
ما گران سیریم و خام و ساده‌ایم — در ره منزل ز پا افتاده‌ایم
عندلیب او نوا پرداخته است — حیله‌ئی از بهر ما انداخته است
تا کشد ما را بفردوس حیات — حلقه‌ی کامل شود قوس حیات
کاروانها از درایش گام‌زن — در پی آواز نایش گام‌زن
چون نسیمش در ریاض ما وزد — نرمک اندر لاله و گل می‌خزد
از فریب او خود افزا زندگی — خود حساب و ناشکیبا زندگی
اهل عالم را صلا بر خوان کند — آتش خود را چو باد ارزان کند

وای قومی کز اجل گیرد برات   شاعرش وابوسد از ذوق حیات

خوش نماید زشت را آئینه اش   در جگر صد نشتر از نوشینه اش

بوسه ی او تازگی از گل برد   ذوق پرواز از دل بلبل برد

سست اعصاب تو از افیون او   زندگانی قیمت مضمون او

می رباید ذوق رعنائی ز سرو   جره شاهین از دم سردش تذرو

ماهی و از سینه تا سر آدم است   چون بنات آشیان اندر یم است

از نوا بر ناخدا افسون زند   کشتیش در قعر دریا افکند

نغمه هایش از دلت دزدد ثبات   مرگ را از سحر او دانی حیات

دایه ی هستی ز جان تو برد   لعل عنابی ز کان تو برد

چون زیان پیرایه بندد سود را   می کند مذموم هر محمود را

در یم اندیشه اندازد ترا   از عمل بیگانه می سازد ترا

خسته و ما از کلامش خسته تر   انجمن از دور جامش خسته تر

جوی برقی نیست در نیسان او   یک سراب رنگ و بو بستان او

حسن او را با صداقت کار نیست   در یمش جز گوهر تف دار نیست

خواب را خوشتر ز بیداری شمرد | آتش ما از نفسهایش فسرد
قلب مسموم از سرود بلبلش | خفته ماری زیر انبار گلش

از خم و مینا و جامش الحذر
از می آیینه فامش الحذر

ای ز پا افتاده ی صهبای او | صبح تو از مشرق مینای او
ای دلت از نغمه هایش سرخوش | زهر قاتل خورده ئی از راه گوش
ای دلیل انحطاط انداز تو | از نوا افتاد تار ساز تو
آنچنان زار از تن آسانی شدی | در جهان ننگ مسلمانی شدی
از رگ گل می توان بستن ترا | از نسیمی می توان خستن ترا
عشق رسوا گشته از فریاد تو | زشت رو تمثالش از بهزاد تو
زرد از آزار تو رخسار او | سردی تو برده سوز از نار او
خسته جان از خسته جانیهای تو | ناتوان از ناتوانیهای تو
گریه ی طفلانه در پیمانه اش | کلفت آهی متاع خانه اش
سرخوش از دریوزه ی میخانه ها | جلوه دزد از روزن کاشانه ها

نا خوشی افسرده ئی آزرده ئی ‌ ‌ ‌ از لگدکوب نگهبان مرده ئی
از غمان مانند نی کاهیده ئی ‌ ‌ ‌ وز فلک صد شکوه بر لب چیده ئی
لابه و کین جوهر آئینه اش ‌ ‌ ‌ ناتوانی همدم دیرینه اش
پست بخت و زیردست و دون نهاد ‌ ‌ ‌ ناسزا و نا امید و نامراد
شیونش از جان تو سرمایه برد ‌ ‌ ‌ لطف خواب از دیدهٔ همسایه برد

وای بر عشقی که نار او فسرد
در حرم زائید و در بتخانه مرد

ای میان کیسه ات نقد سخن ‌ ‌ ‌ بر عیار زندگی او را بزن
فکر روشن بین عمل را رهبر است ‌ ‌ ‌ چون درخش برق پیش از تندر است
فکر صالح در ادب می بایدت ‌ ‌ ‌ رجعتی سوی عرب می بایدت
دل به سلمای عرب باید سپرد ‌ ‌ ‌ تا دمد صبح حجاز از شام کرد
از چمن زار عجم گل چیده ئی ‌ ‌ ‌ نوبهار هند و ایران دیده ئی
اندکی از گرمی صحرا بخور ‌ ‌ ‌ بادهٔ دیرینه از خرما بخور
سر یکی اندر بر گرمش بده ‌ ‌ ‌ تن دمی با صرصر گرمش بده

مدتی غلطیده ئی اندر حریر — خو به کرپاس درشتی هم بگیر
قرنها بر لاله پا کوبیده ئی — عارض از شبنم چو گل شوئیده ئی
خویش را بر ریگ سوزان هم بزن — غوطه اندر چشمهٔ زمزم بزن
مثل بلبل ذوق شیون تا کجا — در چمنزاران نشیمن تا کجا
ای هما از یمن دامت ارجمند — آشیانی ساز بر کوه بلند
آشیانی برق و تندر در بری — از کنام جره بازان برتری

تا شوی در خورد پیکار حیات
جسم و جانت سوزد از نار حیات

« در بیان اینکه تربیت خودی را سه مراحل است مرحلهٔ اول را اطاعت و مرحلهٔ دوم را ضبط نفس و مرحلهٔ سوم را نیابت الهی نامیده اند »

« مرحلهٔ اول اطاعت »

خدمت و محنت شعار اشتر است — صبر و استقلال کار اشتر است
گام او در راه کم غوغاستی — کاروان را زورق صحراستی

نقش پایش قسمت هر بیشه‌ئی — کم خور و کم خواب و محنت پیشه‌ئی
مست زیر بار محمل می‌رود — پای کوبان سوی منزل می‌رود
سرخوش از کیفیت رفتار خویش — در سفر صابرتر از اسوار خویش
تو هم از بار فرائض سر متاب — برخوری از عنده حسن المآب
در اطاعت کوش ای غفلت شعار — می‌شود از جبر پیدا اختیار
ناکس از فرمان پذیری کس شود — آتش ار باشد ز طغیان خس شود
هر که تسخیر مه و پروین کند — خویش را زنجیری آئین کند
باد را زندان گل خوشبو کند — قید بو را نافهٔ آهو کند
می‌زند اختر سوی منزل قدم — پیش آئینی سر تسلیم خم
سبزه بر دین نمو روئیده است — پایمال از ترک آن گردیده است
لاله پیهم سوختن قانون او — بر جهد اندر رگ او خون او
قطره‌ها دریاست از آئین وصل — ذره‌ها صحراست از آئین وصل
باطن هر شی ز آئینی قوی — تو چرا غافل ازین سامان روی
باز ای آزاد دستور قدیم — زینت پا کن همان زنجیر سیم

شکوه سنج سختی آئین مشو
از حدود مصطفیٰ بیرون مرو

«مرحلهٔ دوم ضبط نفس»

نفس تو مثل شتر خود پرور است — خود پرست و خود سوار و خود سر است
مرد شو آور زمام او بکف — تا شوی گوهر اگر باشی خزف
هر که بر خود نیست فرمانش روان — می شود فرمان پذیر از دیگران
طرح تعمیر تو از گل ریختند — با محبت خوف را آمیختند
خوف دنیا خوف عقبی خوف جان — خوف آلام زمین و آسمان
حبّ مال و دولت و حبّ وطن — حبّ خویش و اقربا و حبّ زن
امتزاج ما و طین تن پرور است — کشتهٔ فحشا هلاک منکر است
تا عصای لا اله داری بدست — هر طلسم خوف را خواهی شکست
هر که حق باشد چو جان اندر تنش — خم نگردد پیش باطل گردنش
خوف را در سینهٔ او راه نیست — خاطرش مرعوب غیر الله نیست
هر که در اقلیم لا آباد شد — فارغ از بند زن و اولاد شد

می کند از ما سوی قطع نظر — می نهد ساطور بر حلق پسر
با یکی مثل هجوم لشکر است — جان بچشم او ز باد ارزان تر است
لا اله باشد صدف گوهر نماز — قلب مسلم را حج اصغر نماز
در کف مسلم مثال خنجر است — قاتل فحشا و بغی و منکر است
روزه بر جوع و عطش شبخون زند — خیبر تن پروری را بشکند
مؤمنان را فطرت افروز است حج — هجرت آموز و وطن سوز است حج
طاعتی سرمایهٔ جمعیتی — ربط اوراق کتاب ملتی
حب دولت را فنا سازد زکوة — هم مساوات آشنا سازد زکوة
دل ز حتی تنفقوا محکم کند — زر فزاید الفت زر کم کند
این همه اسباب استحکام تست — پخته‌ی محکم اگر اسلام تست

اهل قوت شو ز ورد یا قوی
تا سوار اشتر خاکی شوی

« مرحلهٔ سوم نیابت الهی »

گر شتربانی جهانبانی کنی — زیب سر تاج سلیمانی کنی

تا جهان باشد جهان آرا شوی
تاجدار ملک لایبلی شوی

نایب حق در جهان بودن خوش است
بر عناصر حکمران بودن خوش است

نایب حق همچو جان عالم است
هستی او ظل اسم اعظم است

از رموز جزو و کل آگه بود
در جهان قائم بامر الله بود

خیمه چون در وسعت عالم زند
این بساط کهنه را برهم زند

فطرتش معمور و می خواهد نمود
عالمی دیگر بیارد در وجود

صد جهان مثل جهان جزو و کل
روید از کشت خیال او چو گل

پخته سازد فطرت هر خام را
از حرم بیرون کند اصنام را

نغمه زا تار دل از مضراب او
بهر حق بیداری او خواب او

شیب را آموزد آهنگ شباب
می دهد هر چیز را رنگ شباب

نوع انسان را بشیر و هم نذیر
هم سپاهی هم سپهگر هم امیر

مدعای علم الاسماستی
سر سبحان الذی اسراستی

از عصا دست سفیدش محکم است
قدرت کامل بعلمش توأم است

چون عنان گیرد بدست آن شهسوار
تیزتر گردد سمند روزگار

خشک سازد هیبت او نیل را
می برد از مصر اسرائیل را

از قم او خیزد اندر گور تن
مرده جانها چون صنوبر در چمن

ذات او توجیه ذات عالم است
از جلال او نجات عالم است

ذره خورشید آشنا از سایه‌اش
قیمت هستی گران از مایه‌اش

زندگی بخشد ز اعجاز عمل
می کند تجدید انداز عمل

جلوه‌ها خیزد ز نقش پای او
صد کلیم آواره‌ی سینای او

زندگی را می کند تفسیر نو
می دهد این خواب را تعبیر نو

هستی مکنون او راز حیات
نغمه‌ی نشنیده‌ی ساز حیات

طبع مضمون بند فطرت خون شود
تا دو بیت ذات او موزون شود

مشت خاک ما سر گردون رسید
زین غبار آن شهسوار آید پدید

خفته در خاکستر امروز ما
شعله‌ی فردای عالم سوز ما

غنچه‌ی ما گلستان در دامن است
چشم ما از صبح فردا روشن است

ای سوار اشهب دوران بیا
ای فروغ دیده‌ی امکان بیا

رونق هنگامه‌ی ایجاد شو
در سواد دیده‌ها آباد شو

شورش اقوام را خاموش کن — نغمه‌ی خود را بهشت گوش کن
خیز و قانون اخوت ساز ده — جام صهبای محبت باز ده
باز در عالم بیار ایام صلح — جنگجویان را بده پیغام صلح
نوع انسان مزرع و تو حاصلی — کاروان زندگی را منزلی
ریخت از جور خزان برگ شجر — چون بهاران بر ریاض ما گذر
سجده‌ها‌ی طفلک و برنا و پیر — از جبین شرمسار ما بگیر

از وجود تو سرافرازیم ما
پس بسوز این جهان سازیم ما

«در شرح اسرار اسمای علی مرتضی»

مسلم اول شه مردان علی — عشق را سرمایه‌ی ایمان علی
از ولای دودمانش زنده‌ام — در جهان مثل گهر تابنده‌ام
نرگسم وارفته‌ی نظاره‌ام — در خیابانش چو بو آواره‌ام
زمزم ار جوشد ز خاک من از اوست — می اگر ریزد ز تاک من از اوست
خاکم و از مهر او آئینه‌ام — می توان دیدن نوا در سینه‌ام

از رخ او فال پیغمبر گرفت　　ملت حق از شکوهش فر گرفت
قوت دین مبین فرموده اش　　کائنات آئین پذیر از دوده اش
مرسل حق کرد نامش بوتراب　　حق یدالله خواند در ام الکتاب
هر که دانای رموز زندگیست　　سر اسمای علی داند که چیست
خاک تاریکی که نام او تن است　　عقل از بیداد او در شیون است
فکر گردون رس زمین پیما ازو　　چشم کور و گوش ناشنوا ازو
از هوس تیغ دو رو دارد بدست　　رهروان را دل برین رهزن شکست
شیر حق این خاک را تسخیر کرد　　این گل تاریک را اکسیر کرد
مرتضی کز تیغ او حق روشن است　　بوتراب از فتح اقلیم تن است
مرد کشور گیر از کراری است　　گوهرش را آبرو خودداری است
هر که در آفاق گردد بوتراب　　باز گرداند ز مغرب آفتاب
هر که زین بر مرکب تن تنگ بست　　چون نگین بر خاتم دولت نشست
زیر پاش اینجا شکوه خیبر است　　دست او آنجا قسیم کوثر است
از خود آگاهی یداللهی کند　　از یداللهی شهنشاهی کند

ذات او دروازهٔ شهر علوم　　زیر فرمانش حجاز و چین و روم

حکمران باید شدن بر خاک خویش　　تا می روشن خوری از تاک خویش

خاک گشتن مذهب پروانگیست　　خاک را اب شو که این مردانگیست

سنگ شو ای همچو گل نازک بدن　　تا شوی بنیاد دیوار چمن

از گل خود آدمی تعمیر کن　　آدمی را عالمی تعمیر کن

گر بنا سازی نه دیوار و دری　　خشت از خاک تو بندد دیگری

ای ز جور چرخ ناهنجار تنگ　　جام تو فریادی بیداد سنگ

ناله و فریاد و ماتم تا کجا　　سینه کوبیهای پیهم تا کجا

در عمل پوشیده مضمون حیات　　لذت تخلیق قانون حیات

خیز و خلاق جهان تازه شو　　شعله در بر کن خلیل آوازه شو

با جهان نامساعد ساختن　　هست در میدان سپر انداختن

مرد خودداری که باشد پخته کار　　با مزاج او بسازد روزگار

گر نسازد با مزاج او جهان　　می شود جنگ آزما با آسمان

بر کند بنیاد موجودات را　　می دهد ترکیب نو ذرات را

گردش ایام را برهم زند / چرخ نیلی فام را برهم زند
می کند از قوت خود آشکار / روزگار نو که باشد سازگار
در جهان نتوان اگر مردانه زیست / همچو مردان جانسپردن زندگیست
آزماید صاحب قلب سلیم / زور خود را از مهمات عظیم
عشق با دشوار ورزیدن خوشست / چون خلیل از شعله گلچیدن خوشست
ممکنات قوت مردان کار / گردد از مشکل پسندی آشکار
حربهٔ دون همتان کین است و بس / زندگی را این یک آئین است و بس
زندگانی قوت پیداستی «ق» / اصل او از ذوق استیلاستی
عفو بیجا سردی خون حیات / سکته‌ئی در بیت موزون حیات
هرکه در قعر مذلت مانده است / ناتوانی را قناعت خوانده است
ناتوانی زندگی را رهزن است / بطنش از خوف و دروغ آبستن است
از مکارم اندرون او تهی است / شیرش از بهر ذمائم فربهی است
هوشیار ای صاحب عقل سلیم / در کمینها می‌نشیند این غنیم
گر خردمندی فریب او مخور / مثل حربا هر زمان رنگش دگر

شکل او اهل نظر نشناختند   پرده ها بر روی او انداختند
گاه او را رحم و نرمی پرده دار   گاه می پوشد ردای انکسار
گاه او مستور در مجبوری است   گاه پنهان در تهٔ معذوری است
چهره در شکل تن آسانی نمود   دل ز دست صاحب قوت ربود
با توانائی صداقت توأم است   گر خود آگاهی همین جام جم است
زندگی کشت است و حاصل قوت است   شرح رمز حق و باطل قوت است
مدعی گر مایه دار از قوت است   دعوی او بی نیاز از حجت است
باطل از قوت پذیرد شان حق   خویش را حق داند از بطلان حق
از کن او زهر کوثر می شود   خیر را گوید شری شر می شود
ای ز آداب امانت بیخبر   از دو عالم خویش را بهتر شمر
از رموز زندگی آگاه شو   ظالم و جاهل ز غیر الله شو

چشم و گوش و لب گشا ای هوشمند
گر نبینی راه حق بر من بخند

حکایت نوجوانی از مرو که پیش حضرت سید مخدوم علی هجویری رحمة الله علیه آمده

از ستم اعدا فریاد کرد»

سید هجویر مخدوم امم — مرقد او پیر سنجر را حرم

بندهای کوهسار آسان گسیخت — در زمین هند تخم سجده ریخت

عهد فاروق از جمالش تازه شد — حق ز حرف او بلند آوازه شد

پاسبان عزت ام الکتاب — از نگاهش خانهٔ باطل خراب

خاک پنجاب از دم او زنده گشت — صبح ما از مهر او تابنده گشت

عاشق و هم قاصد طیار عشق — از جبینش آشکار اسرار عشق

داستانی از کمالش سر کنم — گلشنی در غنچه‌ئی مضمر کنم

نوجوانی قامتش بالا چو سرو — وارد لاهور شد از شهر مرو

رفت پیش سید والا جناب — تا رباید ظلمتش را آفتاب

گفت محصور صف اعداستم — در میان سنگها میناستم

با من آموز ای شه گردون مکان — زندگی کردن میان دشمنان

پیر دانائی که در ذاتش جمال — بست پیمان محبت با جلال

گفت ای نامحرم از راز حیات — غافل از انجام و آغاز حیات

فارغ از اندیشه‌ی اغیار شو / قوت خوابیده‌ئی بیدار شو
سنگ چون بر خود گمان شیشه کرد / شیشه گردید و شکستن پیشه کرد
ناتوان خود را اگر رهرو شمرد / نقد جان خویش با رهزن سپرد
تا کجا خود را شماری ماء و طین / از گل خود شعله‌ی طور آفرین
با عزیزان سرگران بودن چرا / شکوه سنج دشمنان بودن چرا
راست می‌گویم عدو هم یار تست / هستی او رونق بازار تست
هر که دانای مقامات خودی است / فضل حق داند اگر دشمن قوی است
کشت انسان را عدو باشد سحاب / ممکناتش را بر انگیزد ز خواب
سنگ ره آب است اگر همت قوی است / سیل را پست و بلند جاده چیست
سنگ ره گردد فسان تیغ عزم / قطع منزل امتحان تیغ عزم
مثل حیوان خوردن آسودن چه سود / گر بخود محکم نه‌ئی بودن چه سود
خویش را چون از خودی محکم کنی / تو اگر خواهی جهان برهم کنی
گر فنا خواهی ز خود آزاد شو / گر بقا خواهی بخود آباد شو
چیست مردن از خودی غافل شدن / تو چه پنداری فراق جان و تن

درخودی کن صورت یوسف مقام　　از اسیری تا شهنشاهی خرام
از خودی اندیش و مرد کار شو　　مرد حق شو حامل اسرار شو
شرح راز از داستانها می کنم　　غنچه از زور نفس وا می کنم

«خوشتر آن باشد که سر دلبران
گفته آید در حدیث دیگران»

«حکایت طایری که از تشنگی بیتاب بود»

طایری از تشنگی بیتاب بود　　در تن او دم مثال موج دود
ریزه‌ی الماس در گلزار دید　　تشنگی نظاره‌ی آب آفرید
از فریب ریزه‌ی خورشید تاب　　مرغ نادان سنگ را پنداشت آب
مایه اندوز نم از گوهر نشد　　زد برو منقار و کامش تر نشد
گفت الماس ای گرفتار هوس　　تیز بر من کرده منقار هوس
قطره‌ی آبی نیم ساقی نیم　　من برای دیگران باقی نیم
قصد آزارم کنی دیوانه‌ای　　از حیات خود نما بیگانه‌ای
آب من منقار مرغان بشکند　　آدمی را گوهر جان بشکند

طایر از الماس کام دل نیافت
روی خویش از ریزه‌ی تابنده تافت

حسرت اندر سینه‌اش آباد گشت
در گلوی او نوا فریاد گشت

قطره‌ی شبنم سر شاخ گلی
تافت مثل اشک چشم بلبلی

تاب او محو سپاس آفتاب
لرزه بر تن از هراس آفتاب

کوکب رم خوی گردون زاده‌ئی
یکدم از ذوق نمود استاده‌ئی

صد فریب از غنچه و گل خورده‌ئی
بهره‌ئی از زندگی نابرده‌ئی

مثل اشک عاشق دلداده‌ئی
زیب مژگانی چکید آماده‌ئی

مرغ مضطر زیر شاخ گل رسید
در دهانش قطره‌ی شبنم چکید

ای که می‌خواهی ز دشمن جان بری
از تو پرسم قطره‌ئی یا گوهری

چون ز سوز تشنگی طایر گداخت
از حیات دیگری سرمایه ساخت

قطره سخت اندام و گوهر خو نبود
ریزه‌ی الماس بود و او نبود

غافل از حفظ خودی یکدم مشو
ریزه‌ی الماس شو شبنم مشو

پخته فطرت صورت کهسار باش
حامل صد ابر دریابار باش

خویش را دریاب از ایجاب خویش
سیم شو از بستن سیماب خویش

نغمه ئی پیدا کن از تار خودی
آشکارا ساز اسرار خودی

«حکایت الماس و زغال»

از حقیقت باز بگشایم دری — با تو می گویم حدیث دیگری
گفت با الماس در معدن زغال — ای امین جلوه های لازوال
همدمیم و هست و بود ما یکیست — در جهان اصل وجود ما یکیست
من بکان میرم ز درد ناکسی — تو سر تاج شهنشاهان رسی
قدر من از بدگلی کمتر ز خاک — از جمال تو دل آئینه چاک
روشن از تاریکی من مجمر است — پس کمال جوهرم خاکستر است
پشت پا هر کس مرا بر سر زند — بر متاع هستیم اخگر زند
بر سر و سامان من باید گریست — برگ و ساز هستیم دانی که چیست؟
موجه ی دودی بهم پیوسته ئی — مایه دار یک شرار جسته ئی
مثل انجم روی تو هم خوی تو — جلوه ها خیزد ز هر پهلوی تو
گاه نور دیده ی قیصر شوی — گاه زیب دسته ی خنجر شوی

گفت الماس ای رفیق نکته بین — تیره خاک از پختگی گردد نگین
تا به پیرامون خود در جنگ شد — پخته از پیکار مثل سنگ شد
پیکرم از پختگی ذوالنور شد — سینه ام از جلوه ها معمور شد
خوار گشتی از وجود خام خویش — سوختی از نرمی اندام خویش
فارغ از خوف و غم و وسواس باش — پخته مثل سنگ شو الماس باش
می شود از وی دو عالم مستنیر — هر که باشد سخت کوش و سخت گیر
مشت خاکی اصل سنگ اسود است — کو سر از جیب حرم بیرون زد است
رتبه اش از طور بالاتر شد است — بوسه گاه اسود و احمر شد است

در صلابت آبروی زندگی است
ناتوانی ناکسی ناپختگی است

«حکایت شیخ و برهمن و مکالمهٔ گنگ و هماله در معنی اینکه
تسلسل حیات ملیه
از محکم گرفتن روایات مخصوصهٔ ملیه می باشد»

در بنارس برهمنی محترم — سر فرو اندر یم بود و عدم

بهره‌ی وافر ز حکمت داشتی / با خداجویان ارادت داشتی
ذهن او گیرا و ندرت کوش بود / با ثریا عقل او همدوش بود
آشیانش صورت عنقا بلند / مهر و مه بر شعله‌ی فکرش سپند
مدتی مینای او در خون نشست / ساقی حکمت بجامش می نبست
در ریاض علم و دانش دام چید / چشم دامش طایر معنی ندید
ناخن فکرش بخون آلوده ماند / عقده‌ی بود و عدم نگشوده ماند
آه بر لب شاهد حرمان او / چهره غماز دل حیران او
رفت روزی نزد شیخ کاملی / آنکه اندر سینه پرورد دلی
گوش بر گفتار آن فرزانه داد / بر لب خود مهر خاموشی نهاد
گفت شیخ ای طایف چرخ بلند / اندکی عهد وفا با خاک بند
تا شدی آواره‌ی صحرا و دشت / فکر بیباک تو از گردون گذشت
با زمین درساز ای گردون نورد / در تلاش گوهر انجم مگرد
من نگویم از بتان بیزار شو / کافری شایسته‌ی زنار شو
ای امانت دار تهذیب کهن / پشت پا بر مسلک آبا مزن

گر ز جمعیت حیات ملت است — کفر هم سرمایهٔ جمعیت است

تو که هم در کافری کامل نه‌ئی — درخور طوف حریم دل نه‌ئی

مانده‌ایم از جادهٔ تسلیم دور — تو ز آزر من ز ابراهیم دور

قیس ما سودائی محمل نشد — در جنون عاشقی کامل نشد

مرد چون شمع خودی اندر وجود

از خیال آسمان پیما چه سود

آب زد در دامن کهسار چنگ — گفت روزی با هماله رود گنگ

ای ز صبح آفرینش یخ بدوش — پیکرت از رودها زنّار پوش

حق ترا با آسمان همراز ساخت — پات محروم خرام ناز ساخت

طاقت رفتار از پایت ربود — این وقار و رفعت و تمکین چه سود

زندگانی از خرام پیهم است — برگ و ساز هستی موج از رم است

کوه چون این طعنه از دریا شنید — همچو بحر آتش از کین بردمید

گفت ای پهنای تو آئینه‌ام — چون تو صد دریا درون سینه‌ام

این خرام ناز سامان فناست — هر که از خود در رفت شایان فناست

از مقام خود نداری آگهی — بر زیان خویش نازی ابلهی
ای ز بطن چرخ گردان زاده‌ئی — از تو بهتر ساحل افتاده‌ئی
هستی خود نذر قلزم ساختی — پیش رهزن نقد جان انداختی
همچو گل در گلستان خوددار شو — بهر نشر بو پی گلچین مرو
زندگی بر جای خود بالیدن است — از خیابان خودی گل چیدن است
قرنها بگذشت و من پا در گلم — تو گمان داری که دور از منزلم
هستیم بالید و تا گردون رسید — زیر دامانم ثریا آرمید
هستی تو بی‌نشان در قلزم است — ذره‌ی من سجده‌گاه انجم است
چشم من بینای اسرار فلک — آشنا گوشم ز پرواز ملک
تا ز سوز سعی پیهم سوختم — لعل و الماس و گهر اندوختم
در درونم سنگ و اندر سنگ نار — آب را بر نار من نبود گذار
قطره‌ئی؟ خود را ز پای خود مریز — در تلاطم کوش و با قلزم ستیز
آب گوهر خواه و گوهر ریزه شو — بهر گوش شاهدی آویزه شو
یا خود افزا شو سبک رفتار شو — ابر برق انداز و دریا بار شو

از تو قلزم گدیه‌ی طوفان کند   شکوه‌ها از تنگی دامان کند
کمتر از موجی شمارد خویش را
پیش پای تو گذارد خویش را

«در بیان اینکه مقصد حیات مسلم اعلای کلمة الله است و جهاد اگر محرک آن جوع الارض باشد در مذهب اسلام حرام است»

قلب را از صبغة الله رنگ ده   عشق را ناموس و نام و ننگ ده
طبع مسلم از محبت قاهر است   مسلم ار عاشق نباشد کافر است
تابع حق دیدنش نادیدنش   خوردنش نوشیدنش خوابیدنش
در رضایش مرضی حق گم شود   «این سخن کی باور مردم شود»
خیمه در میدان «الا الله» زدست   در جهان «شاهد علی الناس» آمدست
شاهد حالش نبی انس و جان   شاهدی صادق‌ترین شاهدان
قال را بگذار و باب حال زن   نور حق بر ظلمت اعمال زن
در قبای خسروی درویش زی   دیده بیدار و خدا اندیش زی

قرب حق از هر عمل مقصود دار   تا ز تو گردد جلالش آشکار

صلح شر گردد چو مقصود است غیر   گر خدا باشد غرض جنگ است خیر

گر نگردد حق ز تیغ ما بلند   جنگ باشد قوم را نا ارجمند

حضرت شیخ میانمیر ولی   هر خفی از نور جان او جلی

بر طریق مصطفی محکم پئی   نغمه ی عشق و محبت را نئی

تربتش ایمان خاک شهر ما   مشعل نور هدایت بهر ما

بر در او جبه فرسا آسمان   از مریدانش شه هندوستان

شاه تخم حرص در دل کاشتی   قصد تسخیر ممالک داشتی

از هوس آتش بجان افروختی   تیغ را هل من مزید آموختی

در دکن هنگامه ها بسیار بود   لشکرش در عرصه ی پیکار بود

رفت پیش شیخ گردون پایه ئی   تا بگیرد از دعا سرمایه ئی

مسلم از دنیا سوی حق رم کند   از دعا تدبیر را محکم کند

شیخ از گفتار شه خاموش ماند   بزم درویشان سراپا گوش ماند

تا مریدی سکه ی سیمین بدست   لب گشود و مهر خاموشی شکست

گفت این نذر حقیر از من پذیر / ای ز حق آوارگان را دستگیر

غوطه‌ها زد در خوی محنت تنم / تا گره زد درهمی را دامنم

گفت شیخ این زر حق سلطان ماست / آنکه در پیراهن شاهی گداست

حکمران مهر و ماه و انجم است / شاه ما مفلس‌ترین مردم است

دیده بر خوان اجانب دوخته است / آتش جوعش جهانی سوخته است

قحط و طاعون تابع شمشیر او / عالمی ویرانه از تعمیر او

خلق در فریاد از ناداریش / از تهیدستی ضعیف آزاریش

سطوتش اهل جهان را دشمن است / نوع انسان کاروان او رهزن است

از خیال خودفریب و فکر خام / می‌کند تاراج را تسخیر نام

عسکر شاهی و افواج غنیم / هر دو از شمشیر جوع او دو نیم

آتش جان گدا جوع گداست / جوع سلطان ملک و ملت را فناست

هر که خنجر بهر غیرالله کشید
تیغ او در سینهٔ او آرمید

اندرز میر نجات نقشبند المعروف به بابای صحرائی

که برای مسلمانان هندوستان رقم فرموده است

ای که مثل گل ز گل بالیده‌ئی — تو هم از بطن خودی زائیده‌ئی
از خودی مگذر بقا انجام باش — قطره‌ئی می‌باش و بحر آشام باش
تو که از نور خودی تابنده‌ئی — گر خودی محکم کنی پاینده‌ئی
سود در جیب همین سوداستی — خواجگی از حفظ این کالاستی
هستی و از نیستی ترسیده‌ئی — ای سرت گردم غلط فهمیده‌ئی
چون خبر دارم ز ساز زندگی — با تو گویم چیست راز زندگی
غوطه در خود صورت گوهر زدن — پس ز خلوتگاه خود سر بر زدن
زیر خاکستر شرار اندوختن — شعله گردیدن نظرها سوختن
خانه سوز محنت چل ساله شو — طوف خود کن شعله‌ی جواله شو
زندگی از طوف دیگر رستن است — خویش را بیت الحرم دانستن است
پر زن و از جذب خاک آزاد باش — همچو طایر ایمن از افتاد باش
تو اگر طایر نه‌ئی ای هوشمند — بر سر غار آشیان خود مبند
ای که باشی در پی کسب علوم — با تو می‌گویم پیام پیر روم

علم را بر تن زنی ماری بود | علم را بر دل زنی یاری بود
آگهی از قصه‌ی آخوند روم | آنکه داد اندر حلب درس علوم
پای در زنجیر توجیهات عقل | کشتیش طوفانی ظلمات عقل
موسی بیگانه‌ی سینای عشق | بیخبر از عشق و از سودای عشق
از تشکک گفت و از اشراق گفت | وز حکم صد گوهر تابنده سفت
عقده‌های قول مشائین گشود | نور فکرش هر خفی را وانمود
گرد و پیشش بود انبار کتب | بر لب او شرح اسرار کتب
پیر تبریزی ز ارشاد کمال | جست راه مکتب ملا جلال
گفت این غوغا و قیل و قال چیست | این قیاس و وهم و استدلال چیست
مولوی فرمود نادان لب ببند | بر مقالات خردمندان مخند
پای خویش از مکتبم بیرون گذار | قیل و قال است این ترا با وی چه کار
قال ما از فهم تو بالاتر است | شیشه‌ی ادراک را روشنگر است
سوز شمس از گفته‌ی ملا فزود | آتشی از جان تبریزی گشود
بر زمین برق نگاه او فتاد | خاک از سوز دم او شعله زاد

آتش دل خرمن ادراک سوخت — دفتر آن فلسفی را پاک سوخت

مولوی بیگانه از اعجاز عشق — ناشناس نغمه های ساز عشق

گفت این آتش چسان افروختی — دفتر ارباب حکمت سوختی

گفت شیخ ای مسلم زناردار — ذوق و حال است این ترا با وی چه کار

حال ما از فکر تو بالاتر است — شعله ی ما کیمیای احمر است

ساختی از برف حکمت ساز و برگ — از سحاب فکر تو بارد تگرگ

آتشی افروز از خاشاک خویش — شعله ئی تعمیر کن از خاک خویش

علم مسلم کامل از سوز دل است — معنی اسلام ترک آفل است

چون ز بند آفل ابراهیم رست
در میان شعله ها نیکو نشست

علم حق را در قفا انداختی — بهر نانی نقد دین در باختی

گرم رو در جستجوی سرمه ئی — واقف از چشم سیاه خود نه ئی

آب حیوان از دم خنجر طلب «ق» از دهان اژدها کوثر طلب

سنگ اسود از در بتخانه خواه — نافه ی مشک از سگ دیوانه خواه

سوز عشق از دانش حاضر مجوی	کیف حق از جام این کافر مجوی
مدتی محو تک و دو بوده ام	راز دان دانش نو بوده ام
باغبانان امتحانم کرده اند	محرم این گلستانم کرده اند
گلستانی لاله زار عبرتی	چون گل کاغذ سراب نکهتی
تا ز بند این گلستان رسته ام	آشیان بر شاخ طوبی بسته ام
دانش حاضر حجاب اکبر است	بت پرست و بت فروش و بتگر است
پا بزندان مظاهر بسته ئی	از حدود حس برون ناجسته ئی
در صراط زندگی از پا فتاد	بر گلوی خویشتن خنجر نهاد
آتشی دارد مثال لاله سرد	شعله ئی دارد مثال ژاله سرد
فطرتش از سوز عشق آزاد ماند	در جهان جستجو ناشاد ماند
عشق افلاطون علت های عقل	به شود از نشترش سودای عقل
جمله عالم ساجد و مسجود عشق	سومنات عقل را محمود عشق

این می دیرینه در میناش نیست
شور یارب قسمت شبهاش نیست

قیمت شمشاد خود نشناختی — سرو دیگر را بلند انداختی
مثل نی خود را ز خود کردی تهی — بر نوای دیگران دل می‌نهی
ای گدای ریزه‌ئی از خوان غیر — جنس خود می‌جوئی از دکان غیر
بزم مسلم از چراغ غیر سوخت — مسجد او از شرار دیر سوخت
از سواد کعبه چون آهو رمید — ناوک صیاد پهلویش درید
شد پریشان برگ گل چون بوی خویش — ای ز خود رم کرده باز آ سوی خویش
ای امین حکمت ام الکتاب — وحدت گم گشته‌ی خود باز یاب
ما که دربان حصار ملتیم — کافر از ترک شعار ملتیم
ساقی دیرینه را ساغر شکست — بزم رندان حجازی بر شکست
کعبه آباد است از اصنام ما — خنده زن کفر است بر اسلام ما
شیخ در عشق بتان اسلام باخت — رشته‌ی تسبیح از زنار ساخت
پیرها پیر از بیاض مو شدند — سخره بهر کودکان کو شدند
دل ز نقش لا اله بیگانه‌ئی — از صنم‌های هوس بتخانه‌ئی
می‌شود هر مو درازی خرقه‌پوش — آه ازین سوداگران دین فروش

با مریدان روز و شب اندر سفر — از ضرورت های ملت بی خبر
دیده ها بی نور مثل نرگس اند — سینه ها از دولت دل مفلس اند
واعظان هم صوفیان منصب پرست — اعتبار ملت بیضا شکست
واعظ ما چشم بر بتخانه دوخت — مفتی دین مبین فتوی فروخت

چیست یاران بعد ازین تدبیر ما
رخ سوی میخانه دارد پیر ما

«الوقت سیف»

سبز بادا خاک پاک شافعی — عالمی سرخوش ز تاک شافعی
فکر او کوکب ز گردون چیده است — سیف بران وقت را نامیده است
من چه گویم سر این شمشیر چیست — آب او سرمایه دار از زندگیست
صاحبش بالاتر از امید و بیم — دست او بیضاتر از دست کلیم
سنگ از یک ضربت او تر شود — بحر از محرومی نم بر شود
در کف موسی همین شمشیر بود — کار او بالاتر از تدبیر بود
سینهٔ دریای احمر چاک کرد — قلزمی را خشک مثل خاک کرد

پنجهٔ حیدر که خیبر گیر بود / قوت او از همین شمشیر بود
گردش گردون گردان دیدنی است / انقلاب روز و شب فهمیدنی است
ای اسیر دوش و فردا درنگر / در دل خود عالم دیگر نگر
در گل خود تخم ظلمت کاشتی / وقت را مثل خطی پنداشتی
باز با پیمانهٔ لیل و نهار / فکر تو پیمود طول روزگار
ساختی این رشته را زنار دوش / گشته‌ئی مثل بتان باطل فروش
کیمیا بودی و مشت گل شدی / سر حق زائیدی و باطل شدی
مسلمی؟ آزاد این زنار باش / شمع بزم ملت احرار باش
تو که از اصل زمان آگه نئی / از حیات جاودان آگه نئی
تا کجا در روز و شب باشی اسیر / رمز وقت از لی مع الله یادگیر
این و آن پیداست از رفتار وقت / زندگی سری است از اسرار وقت
اصل وقت از گردش خورشید نیست / وقت جاوید است و خور جاوید نیست
عیش و غم عاشور و هم عید است وقت / سر تاب ماه و خورشید است وقت
وقت را مثل مکان گسترده‌ئی / امتیاز دوش و فردا کرده‌ئی

ای چو بو رم کرده از بستان خویش ساختی از دست خود زندان خویش
وقت ما کو اوّل و آخر ندید از خیابان ضمیر ما دمید
زنده از عرفان اصلش زنده تر هستی او از سحر تابنده تر

زندگی از دهر و دهر از زندگی است
لا تسبوا الدهر فرمان نبی است

نکته ای می گویمت روشن چو دُر تا شناسی امتیاز عبد و حُر
عبد گردد یاوه در لیل و نهار در دل حر یاوه گردد روزگار
عبد از ایام می بافد کفن روز و شب را می تند بر خویشتن
مرد حر خود را ز گل بر می کند خویش را بر روزگاران می تند
عبد چون طایر بدام صبح و شام لذت پرواز بر جانش حرام
سینهٔ آزاده ی چابک نفس طایر ایام را گردد قفس
عبد را تحصیل حاصل فطرت است واردات جان او بی ندرت است
از گران خیزی مقام او همان ناله های صبح و شام او همان
دمبدم نو آفرینی کار حر نغمه پیهم تازه ریزد تار حر

فطرتش زحمت کش تکرار نیست | جاده‌ی او حلقه‌ی پرگار نیست
عبد را ایام زنجیر است و بس | بر لب او حرف تقدیر است و بس
همت حر با قضا گردد مشیر | حادثات از دست او صورت پذیر
رفته و آینده در موجود او | دیرها آسوده اندر زود او
آمد از صوت و صدا پاک این سخن | در نمی‌آید به ادراک این سخن
گفتم و حرفم ز معنی شرمسار | شکوه‌ی معنی که با حرفم چه کار
زنده معنی چون به حرف آمد بمرد | از نفس‌های تو نار او فسرد
نکته‌ی غیب و حضور اندر دل است | رمز ایام و مرور اندر دل است

نغمه‌ی خاموش دارد ساز وقت
غوطه در دل زن که بینی راز وقت

یاد ایامی که سیف روزگار | با توانا دستی ما بود یار
تخم دین در کشت دلها کاشتیم | پرده از رخسار حق برداشتیم
ناخن ما عقده‌ی دنیا گشاد | بخت این خاک از سجود ما گشاد
از خم حق باده‌ی گلگون زدیم | بر کهن میخانه‌ها شبخون زدیم

ای می دیرینه در مینای تو / شیشه آب از گرمی صهبای تو

از غرور و نخوت و کبر و منی / طعنه بر نادارئ ما میزنی

جام ما هم زیب محفل بوده است / سینه‌ی ما صاحب دل بوده است

عصر نو از جلوه ها آراسته / از غبار پای ما برخاسته

کشت حق سیراب گشت از خون ما / حق پرستان جهان ممنون ما

عالم از ما صاحب تکبیر شد / از گل ما کعبه ها تعمیر شد

حرف اقرأ حق بما تعلیم کرد / رزق خویش از دست ما تقسیم کرد

گرچه رفت از دست ما تاج و نگین / ما گدایان را بچشم کم مبین

در نگاه تو زیان کاریم ما / کهنه پنداریم ما خواریم ما

اعتبار از لا اله داریم ما / هر دو عالم را نگه داریم ما

از غم امروز و فردا رسته ایم / با کسی عهد محبت بسته ایم

در دل حق سر مکنونیم ما / وارث موسی و هارونیم ما

مهر و مه روشن ز تاب ما هنوز / برقها دارد سحاب ما هنوز

ذات ما آئینه‌ی ذات حق است / هستی مسلم ز آیات حق است

«دُعا»

ای چو جان اندر وجود عالمی   جان ما باشی و از ما می رمی

نغمه از فیض تو در عود حیات   موت در راه تو محسود حیات

باز تسکین دل ناشاد شو   باز اندر سینه ها آباد شو

باز از ما خواه ننگ و نام را   پخته تر کن عاشقان خام را

از مقدر شکوه ها داریم ما   نرخ تو بالا و نا داریم ما

از تهیدستان رُخ زیبا مپوش   عشق سلمان و بلال ارزان فروش

چشم بیخواب و دل بیتاب ده   باز ما را فطرت سیماب ده

آیتی بنما ز آیات مبین   تا شود اعناق اعدا خاضعین

کوه آتش خیز کن این کاه را   ز آتش ما سوز غیر الله را

رشته ی وحدت چو قوم از دست داد   صد گره بر روی کار ما فتاد

ما پریشان در جهان چون اختریم   همدم و بیگانه از یکدیگریم

باز این اوراق را شیرازه کن   باز آئین محبّت تازه کن

باز ما را بر همان خدمت گمار   کار خود با عاشقان خود سپار

پیدا کرد به همین سبب بعضی قسمتهای «گلستان» را به زبان آلمانی ترجمه کرد. او به سبک حافظ چندان علاقمند نبود، توجه معاصرین خود را به سعدی مبذول ساخته می نویسد:

«ما به سبک حافظ بسیار سرودیم، حالا لازم است که شاگرد سعدی باشیم».

ولی با وجود اینهمه علاقه که هردر نسبت به ادبیات شرقی داشت تأثیری از ادبیات شرقی در آثار نظم و نثر او دیده نمی شود. همین طور شیلر، معاصر دیگر گوته که پیش از آغاز نهضت شرقی وفات یافته از اثرات شرقی آزاد بود. اما نباید فراموش کرد که طرح نمایشنامهٔ او بنام «توران دخت» اخذ شده از افسانهٔ دختر پادشاه اقلیم چهارم هفت پیکر نظامی می باشد که با این بیت آغاز کرده است:

گفت کز جملهٔ ولایت روس بود شهری به نیکوئی چو عروس

در سال ۱۸۱۲ فان هامر ترجمهٔ تمام دیوان حافظ را منتشر ساخت. در نتیجهٔ انتشار همین ترجمه نهضت شرقی در ادبیات آلمانی شروع گردید. گوته آن وقت شصت و پنج سال داشت و این زمانی بود که انحطاط ملت آلمان از هر جهت به نهایت رسیده بود. طبع گوته برای شرکت در نهضت های سیاسی کشور مناسب نبود. بنابراین روح بیتاب و بلند پرواز او از هرج و مرج عمومی اروپا بیزار شده آشیانه ای در هوای امن و سکون شرق پیدا کرده بود. سرودهای حافظ در تخیلات او هیجان بزرگی برپا ساخت که نهایتاً موجب پدید آمدن اثری پایدار او موسوم بنام «دیوان غربی» گردید. اما ترجمهٔ هامر برای گوته صرفاً انگیزه ای نبود، بلکه مأخذ تخیلات عجیب و غریب او نیز شده بود. در بعضی موارد چنان بنظر می آید که منظومهٔ او ترجمهٔ آزاد شعر حافظ است و در بعضی جاها قدرت تخیل او در نتیجهٔ تأثیر مصرعی خاص براهی تازه قدم گذاشته مسائل بسیار مهم و مشکل زندگی را روشن می سازد. بیل شوسکی نگارندهٔ شرح احوال گوته می نویسد:

شمع را سوز عیان آموختم / خود نهان از چشم عالم سوختم
شعله ها آخر ز هر مویم دمید / از رگ اندیشه ام آتش چکید
عندلیبم از شررها دانه چید / نغمه ی آتش مزاجی آفرید
سینه ی عصر من از دل خالی است / می تپد مجنون که محمل خالی است
شمع را تنها تپیدن سهل نیست / آه یک پروانه ی من اهل نیست
انتظار غمگساری تا کجا / جستجوی رازداری تا کجا
ای ز رویت ماه و انجم مستنیر / آتش خود را از جانم بازگیر
این امانت بازگیر از سینه ام / خار جوهر برکش از آئینه ام
یا مرا یک همدم دیرینه ده / عشق عالم سوز را آئینه ده
موج در بحر است هم پهلوی موج / هست با همدم تپیدن خوی موج
بر فلک کوکب ندیم کوکب است / ماه تابان سر بزانوی شب است
روز پهلوی شب یلدا زند / خویش را امروز بر فردا زند
هستی جوئی بجوئی گم شود / موجه ی بادی بموجی گم شود
هست در هر گوشه ی ویرانه رقص / می کند دیوانه با دیوانه رقص

گرچه تو در ذات خود یکتاستی   عالمی از بهر خویش آراستی

من مثال لالهٔ صحراستم   در میان محفلی تنهاستم

خواهم از لطف تو یاری همدمی   از رموز فطرت من محرمی

همدمی دیوانه ئی فرزانه ئی   از خیال این و آن بیگانه ئی

تا بجان او سپارم هوی خویش   باز بینم در دل او روی خویش

سازم از مشت گل خود پیکرش
هم صنم او را شوم هم آزرش

تمت

رُموز بیخودی

جهد کن در بیخودی خود را بیاب　　　زودتر والله اعلم بالصواب

(مولانای روم)

پیشکش بحضور ملت اسلامیه

منکر نتوان گشت اگر دم زنم از عشق
این نشئه بمن نیست اگر با دگری هست

(عرفی)

ای ترا حق خاتم اقوام کرد — بر تو هر آغاز را انجام کرد
ای مثال انبیا پاکان تو — همگر دلها جگر چاکان تو
ای نظر بر حسن ترسازاده ئی — ای ز راه کعبه دور افتاده ئی
ای فلک مشت غبار کوی تو — ای تماشاگاه عالم روی تو
همچو موج آتش ته پا میروی — تو کجا بهر تماشا میروی
رمز سوز آموز از پروانه ئی — در شرر تعمیر کن کاشانه ئی
طرح عشق انداز اندر جان خویش — تازه کن با مصطفی پیمان خویش

خاطرم از صحبت ترسا گرفت　　تا نقاب روی تو بالا گرفت
هم نوا از جلوه‌ی اغیار گفت　　داستان گیسو و رخسار گفت
بر در ساقی جبین فرسود او　　قصه‌ی مغ زادگان پیمود او
من شهید تیغ ابروی توام　　خاکم و آسوده‌ی کوی توام
از ستایش گستری بالاترم　　پیش هر دیوان فرو ناید سرم
از سخن آئینه سازم کرده‌اند　　وز سکندر بی‌نیازم کرده‌اند
بار احسان بر نتابد گردنم　　در گلستان غنچه گردد دامنم
سخت کوشم مثل خنجر در جهان　　آب خود می‌گیرم از سنگ گران
گرچه بحرم موج من بی‌تاب نیست　　بر کف من کاسه‌ی گرداب نیست
پرده‌ی رنگم شمیمی نیستم　　صید هر موج نسیمی نیستم
در شرار آباد هستی اخگرم　　خلعتی بخشد مرا خاکسترم
بر درت جانم نیاز آورده است　　هدیه‌ی سوز و گداز آورده است
ز آسمان آبگون یم می‌چکد　　بر دل گرمم دمادم می‌چکد
من ز جو باریکتر می‌سازمش　　تا به صحن گلشنت اندازمش

زانکه تو محبوب یار ماستی — همچو دل اندر کنار ماستی

عشق تا طرح فغان در سینه ریخت — آتش او از دلم آئینه ریخت

مثل گل از هم شکافم سینه را — پیش تو آویزم این آئینه را

تا نگاهی افکنی بر روی خویش — می شوی زنجیری گیسوی خویش

باز خوانم قصهٔ پارینه ات

تازه سازم داغهای سینه ات

از پی قوم ز خود نامحرمی — خواستم از حق حیات محکمی

در سکوت نیم شب نالان بدم — عالم اندر خواب و من گریان بدم

جانم از صبر و سکون محروم بود — ورد من یا حیّ و یا قیّوم بود

آرزوئی داشتم خون کردمش — تا ز راه دیده بیرون کردمش

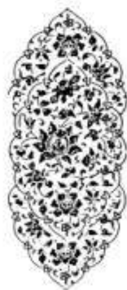
سوختن چون لاله پیهم تا کجا — از سحر دریوزهٔ شبنم تا کجا؟

اشک خود بر خویش می ریزم چو شمع — با شب یلدا در آویزم چو شمع

جلوه را افزودم و خود کاستم — دیگران را محفلی آراستم

یک نفس فرصت ز سوز سینه نیست — هفته ام شرمندهٔ آدینه نیست

جانم اندر پیکر فرسوده نی جلوه ی آهی است گرد آلوده نی
چون مرا صبح ازل حق آفرید ناله در ابریشم عودم تپید
ناله ئی افشاگر اسرار عشق خونبهای حسرت گفتار عشق
فطرت آتش دهد خاشاک را شوخی پروانه بخشد خاک را
عشق را داغی مثال لاله بس در گریبانش گل یک ناله بس
من همین یک گل بدستارت زنم محشری بر خواب سرشارت زنم
تا ز خاکت لاله زار آید پدید
از دمت باد بهار آید پدید

بسم الله الرحمن الرحیم

تمهید

در معنی ربط فرد و ملّت

فرد را ربط جماعت رحمت است ‏ جوهر او را کمال از ملّت است

تا توانی با جماعت یار باش ‏ رونق هنگامهٔ احرار باش

حرز جان کن گفتهٔ خیر البشر ‏ هست شیطان از جماعت دورتر

فرد و قوم آئینهٔ یک دیگرند ‏ سلک و گوهر کهکشان و اخترند

فرد می گیرد ز ملّت احترام ‏ ملّت از افراد می یابد نظام

فرد تا اندر جماعت گم شود ‏ قطرهٔ وسعت طلب قلزم شود

مایه دار سیرت دیرینه او ‏ رفته و آینده را آئینه او

وصل استقبال و ماضی ذات او ‏ چون ابد لا انتها اوقات او

در دلش ذوق نمو از ملّت است ‏ احتساب کار او از ملّت است

پیکرش از قوم و هم جانش ز قوم ‏ ظاهرش از قوم و پنهانش ز قوم

در زبان قوم گویا می شود ‏ بر ره اسلاف پویا می شود

پخته تر از گرمی صحبت شود — تا بمعنی فرد هم ملت شود
وحدت او مستقیم از کثرت است — کثرت اندر وحدت او وحدت است
لفظ چون از بیت خود بیرون نشست — گوهر مضمون بجیب خود شکست
برگ سبزی کز نهال خویش ریخت — از بهاران تار امیدش گسیخت
هر که آب از زمزم ملت نخورد — شعله های نغمه در عودش فسرد
فرد تنها از مقاصد غافل است — قوتش آشفتگی را مایل است
قوم با ضبط آشنا گرداندش — نرم رو مثل صبا گرداندش
پا بگل مانند شمشادش کند — دست و پا بندد که آزادش کند

چون اسیر حلقهٔ آیین شود
آهوی رم خوی او مشکین شود

تو خودی از بیخودی نشناختی — خویش را اندر گمان انداختی
جوهر نوریست اندر خاک تو — یک شعاعش جلوهٔ ادراک تو
عیشت از عیشش غم تو از غمش — زنده ئی از انقلاب هر دمش
واحد است و برنمی تابد دوئی — من ز تاب او من استم تو توئی

خویش دار و خویش باز و خویش ساز   نازها می پرور اندر نیاز

آتشی از سوز او گردد بلند   این شرر بر شعله اندازد کمند

فطرتش آزاد و هم زنجیری است   جزو او را قوت کل گیری است

خوگر پیکار پیهم دیدمش   هم خودی هم زندگی نامیدمش

چون ز خلوت خویش را بیرون دهد   پای در هنگامه ی جلوت نهد

نقش گیر اندر دلش او می شود   من ز هم می ریزد و تو می شود

جبر قطع اختیارش می کند   از محبت مایه دارش می کند

ناز تا ناز است کم خیزد نیاز   نازها سازد بهم خیزد نیاز

در جماعت خودشکن گردد خودی   تا ز گلبرگی چمن گردد خودی

«نکته ها چون تیغ پولاد است تیز
گر نمی فهمی ز پیش ما گریز»

در معنی اینکه ملت از اختلاط افراد پیدا میشود و تکمیل تربیت او از نبوت است

از چه رو بربسته ربط مردم است   رشته ی این داستان سر در گم است

در جماعت فرد را بینیم ما — از چمن او را چو گل چینیم ما
فطرتش وارفته‌ی یکتایی است — حفظ او از انجمن آرایی است
سوزدش در شاهراه زندگی — آتش آوردگاه زندگی
مردمان خوگر بیکدیگر شوند — سفته در یک رشته چون گوهر شوند
در نبرد زندگی یار همند — مثل همکاران گرفتار همند
محفل انجم ز جذب باهم است — هستی کوکب ز کوکب محکم است
خیمه گاه کاروان کوه و جبل — مرغزار و دامن صحرا و تل
سست و بیجان تار و پود کار او — ناگشوده غنچه‌ی پندار او
ساز برق آهنگ او نانواخته — نغمه اش در پرده نا پرداخته
گوشمال جستجو ناخورده‌ئی — زخمه های آرزو ناخورده‌ئی
نابسامان محفل نوزاده اش — می توان با پنبه چیدن باده اش
نو دمیده سبزه‌ی خاکش هنوز — سرد خون اندر رگ تاکش هنوز
منزل دیو و پری اندیشه اش — از گمان خود رمیدن پیشه اش
تنگ میدان هستی خامش هنوز — فکر او زیر لب بامش هنوز

بیم جان سرمایه‌ی آب و گلش ‌‌ ‌ ‌ هم ز باد تند می‌لرزد دلش
جان او از سخت کوشی رم زند ‌ ‌ ‌ پنجه در دامان فطرت کم زند
هر چه از خود می‌دمد برداردش ‌ ‌ ‌ هر چه از بالا فتد برداردش
تا خدا صاحبدلی پیدا کند ‌ ‌ ‌ کو ز حرفی دفتری املا کند
ساز پردازی که از آوازه‌ئی ‌ ‌ ‌ خاک را بخشد حیات تازه‌ئی
ذره‌ی بی مایه ضو گیرد ازو ‌ ‌ ‌ هر متاعی ارج نو گیرد ازو
زنده از یک دم دو صد پیکر کند ‌ ‌ ‌ محفلی رنگین ز یک ساغر کند
دیده‌ی او می‌کشد لب جان دهد ‌ ‌ ‌ تا دوئی میرد یکی پیدا شود
رشته‌اش کو بر فلک دارد سری ‌ ‌ ‌ پاره‌های زندگی را همگری
تازه انداز نظر پیدا کند ‌ ‌ ‌ گلستان در دشت و در پیدا کند
از تف او ملتی مثل سپند ‌ ‌ ‌ بر جهد شور افکن و هنگامه بند
یک شرر می‌افکند اندر دلش ‌ ‌ ‌ شعله‌ی درگیر می‌گردد گلش
نقش پایش خاک را مینا کند ‌ ‌ ‌ ذره را چشمک زن سینا کند
عقل عریان را دهد پیرایه‌ئی ‌ ‌ ‌ بخشد این بی مایه را سرمایه‌ئی

دامن خود می‌زند بر اخگرش هر چه غش باشد رباید از زرش
بندها از پا گشاید بنده را از خداوندان رباید بنده را
گویدش تو بنده‌ی دیگر نئی زین بتان بی زبان کمتر نئی
تا سوی یک مدعایش می‌کشد حلقه‌ی آئین بپایش می‌کشد
نکته‌ی توحید باز آموزدش
رسم و آئین نیاز آموزدش

ارکان اساسی ملیهٔ اسلامیه

رکن اول:

«توحید»

در جهان کیف و کم گردید عقل پی به منزل برد از توحید عقل
ورنه این بیچاره را منزل کجاست کشتی ادراک را ساحل کجاست
اهل حق را رمز توحید از بر است در اتی الرحمن عبداً مضمر است
تا ز اسرار تو بنماید ترا امتحانش از عمل باید ترا

دین از او حکمت از او آیین از او — زور از او قوت از او تمکین از او

عالمان را جلوه‌اش حیرت دهد — عاشقان را بر عمل قدرت دهد

پست اندر سایه‌اش گردد بلند — خاک چون اکسیر گردد ارجمند

قدرت او برگزیند بنده را — نوع دیگر آفریند بنده را

در ره حق تیزتر گردد تکش — گرم‌تر از برق خون اندر رگش

بیم و شک میرد عمل گیرد حیات — چشم می‌بیند ضمیر کائنات

چون مقام عبده محکم شود
کاسه‌ی دریوزه جام جم شود

ملت بیضا تن و جان لا اله — ساز ما را پرده گردان لا اله

لا اله سرمایه‌ی اسرار ما — رشته‌اش شیرازه‌ی افکار ما

حرفش از لب چون به دل آید همی — زندگی را قوت افزاید همی

نقش او گر سنگ گیرد دل شود — دل گر از یادش نسوزد گل شود

چون دل از سوز غمش افروختیم — خرمن امکان ز آهی سوختیم

آب دلها در میان سینه‌ها — سوز او بگداخت این آیینه‌ها

شعله اش چون لاله در رگهای ما / نیست غیر از داغ او کالای ما

اسود از توحید احمر می شود / خویش فاروق و ابوذر می شود

دل مقام خویشی و بیگانگی است / شوق را مستی ز هم پیمانگی است

ملت از یک رنگی دلهاستی / روشن از یک جلوه این سیناستی

قوم را اندیشه ها باید یکی / در ضمیرش مدعا باید یکی

جذبه باید در سرشت او یکی / هم عیار خوب و زشت او یکی

گر نباشد سوز حق در ساز فکر / نیست ممکن این چنین انداز فکر

ما مسلمانیم و اولاد خلیل (ع) / از ابیکم گیر اگر خواهی دلیل

با وطن وابسته تقدیر امم / بر نسب بنیاد تعمیر امم

اصل ملت در وطن دیدن که چه / باد و آب و گل پرستیدن که چه

بر نسب نازان شدن نادانی است / حکم او اندر تن و تن فانی است

ملت ما را اساس دیگر است / این اساس اندر دل ما مضمر است

حاضریم و دل بغایب بسته ایم / پس ز بند این و آن وارسته ایم

رشته ی این قوم مثل انجم است / چون نگه هم از نگاه ما گم است

تیر خوش پیکان یک کیشیم ما / یک نما یک بین یک اندیشیم ما

مدعای ما مآل ما یکیست / طرز و انداز خیال ما یکیست

ما ز نعمتهای او اخوان شدیم

یک زبان و یکدل و یکجان شدیم

در معنی اینکه یأس و حزن و خوف ام الخبائث است

و قاطع حیات و توحید ازالهٔ این امراض خبیثه می کند

مرگ را سامان ز قطع آرزوست / زندگانی محکم از لاتقنطواست

تا امید از آرزوی پیهم است / ناامیدی زندگانی را سم است

ناامیدی همچو گور افشاردت / گرچه الوندی ز پا می آردت

ناتوانی بندهٔ احسان او / نامرادی بستهٔ دامان او

زندگی را یأس خواب آور بود / این دلیل سستی عنصر بود

چشم جان را سرمه اش اعمی کند / روز روشن را شب یلدا کند

از دمش میرد قوای زندگی / خشک گردد چشمه های زندگی

خفته با غم در ته یک چادر است / غم رگ جان را مثال نشتر است

ای که در زندان غم باشی اسیر / از نبی تعلیم لاتحزن بگیر
این سبق صدیق را صدیق کرد / سرخوش از پیمانهٔ تحقیق کرد
از رضا مسلم مثال کوکب است / در ره هستی تبسم بر لب است

گر خدا داری ز غم آزاد شو
از خیال بیش و کم آزاد شو

قوت ایمان حیات افزایدت / ورد لاخوف علیهم بایدت
چون کلیمی سوی فرعونی رود / قلب او از لاتخف محکم شود
بیم غیر الله عمل را دشمن است / کاروان زندگی را رهزن است
عزم محکم ممکنات اندیش ازو / همت عالی تأمل کیش ازو
تخم او چون در گلت خود را نشاند / زندگی از خودنمائی باز ماند
فطرت او تنگ تاب و سازگار / با دل لرزان و دست رعشه دار
دزدد از پا طاقت رفتار را / می رباید از دماغ افکار را
دشمنت ترسان اگر بیند ترا / از خیابانت چو گل چیند ترا
ضرب تیغ او قوی تر می فتد / هم نگاهش مثل خنجر می فتد

بیم چون بند است اندر پای ما | ورنه صد سیل است در دریای ما

بر نمی آید اگر آهنگ تو | نرم از بیم است تار چنگ تو

گوشتابش ده که گردد نغمه خیز | بر فلک از ناله آرد رستخیز

بیم جاسوسی است از اقلیم مرگ | اندرونش تیره مثل میم مرگ

چشم او برهم زن کار حیات | گوش او برگیر اخبار حیات

هر شر پنهان که اندر قلب تست | اصل او بیم است اگر بینی درست

لابه و مکاری و کین و دروغ | این همه از خوف می گیرد فروغ

پرده ی زور و ریا پیراهنش | فتنه را آغوش مادر دامنش

زانکه از همت نباشد استوار | می شود خوشنود با ناسازگار

هر که رمز مصطفیٰ فهمیده است
شرک را در خوف مضمر دیده است

مُحاورهٔ تیر و شمشیر

سرّ حق تیر از لب سوفار گفت | تیغ را در گرمی پیکار گفت

ای پریها جوهر اندر قاف تو | ذوالفقار حیدر از اسلاف تو

قوّت بازوی خالد دیده‌ئی — شام را بر سر شفق پاشیده‌ئی

آتش قهر خدا سرمایه‌ات — جنّت الفردوس زیر سایه‌ات

در هوایم یا میان ترکشم — هر کجا باشم سراپا آتشم

از کمان آیم چو سوی سینه‌ئی — نیک می‌بینم به توی سینه‌ئی

گر نباشد در میان قلب سلیم — فارغ از اندیشه‌های یاس و بیم

چاک چاک از نوک خود گردانمش — شیشه‌ئی از موج خون پوشانمش

ور صفای او ز قلب مؤمن است — ظاهرش روشن ز نور باطن است

از تف او آب گردد جان من
همچو شبنم می‌چکد پیکان من

حکایت شیر و شهنشاه عالمگیر رحمة الله علیه

شاه عالمگیر گردون آستان — اعتبار دودمان گورگان

پایه‌ی اسلامیان برتر ازو — احترام شرع پیغمبر ازو

در میان کارزار کفر و دین — ترکش ما را خدنگ آخرین

تخم الحادی که اکبر پرورید — باز اندر فطرت دارا دمید

شمع دل در سینه‌ها روشن بود   ملت ما از فساد ایمن بود
حق گزید از هند عالمگیر را   آن فقیر صاحب شمشیر را
از پی احیای دین مامور کرد   بهر تجدید یقین مامور کرد
برق تیغش خرمن الحاد سوخت   شمع دین در محفل ما برفروخت
کور ذوقان داستانها ساختند   وسعت ادراک او نشناختند
شعله‌ی توحید را پروانه بود   چون براهیم اندرین بتخانه بود

در صف شاهنشهان یکتاستی
فقر او از تربتش پیداستی

روزی آن زیبنده‌ی تاج و سریر   آن سپهدار و شهنشاه و فقیر
صبحگاهان شد به سیر بیشه‌ئی   با پرستاری وفا اندیشه‌ئی
سرخوش از کیفیت باد سحر   طایران تسبیح خوان بر هر شجر
شاه رمزآگاه شد محو نماز   خیمه بر زد در حقیقت از مجاز
شیر ببر آمد پدید از طرف دشت   از خروش او فلک لرزنده گشت
بوی انسان دادش از انسان خبر   پنجه‌ی عالمگیر را زد بر کمر

دست شه تا دیده خنجر برکشید — شرزه شیری را شکم از هم درید
دل بخود راهی نداد اندیشه را — شیر قالین کرد شیر بیشه را
باز سوی حق رمید آن ناصبور — بود معراجش نماز با حضور
این چنین دل خودنما و خودشکن — دارد اندر سینه ی مؤمن وطن
بنده ی حق پیش مولا لاستی — پیش باطل از نعم برجاستی
تو هم ای نادان دلی آور بدست — شاهدی را محملی آور بدست
خویش را در باز و خود را باز گیر — دام گستر از نیاز و ناز گیر
عشق را آتش زن اندیشه کن — روبه حق باش و شیری پیشه کن

خوف حق عنوان ایمان است و بس
خوف غیر از شرک پنهان است و بس

رکن دوم:

« رسالت »

تارک آفل براهیم خلیل — انبیا را نقش پای او دلیل
آن خدای لم یزل آیتی — داشت در دل آرزوی ملتی

جوی اشک از چشم بیخوابش چکید — تا پیام طهرا بیتی شنید
بهر ما ویرانه‌ئی آباد کرد — طائفان را خانه‌ئی بنیاد کرد
تا نهال تب علینا غنچه بست — صورت کار بهار ما نشست
حق تعالی پیکر ما آفرید — وز رسالت در تن ما جان دمید
حرف بی صوت اندرین عالم بدیم — از رسالت مصرع موزون شدیم
از رسالت در جهان تکوین ما — از رسالت دین ما آئین ما
از رسالت صد هزار ما یک است — جزو ما از جزو ما لاینفک است
آن که شان اوست یهدی من یشاء — از رسالت حلقه گرد ما کشید
حلقه‌ی ملت محیط افراستی — مرکز او وادی بطحاستی
ما ز حکم نسبت او ملتیم — اهل عالم را پیام رحمتیم
از میان بحر او خیزیم ما — مثل موج از هم نمی‌ریزیم ما
امتش در حرز دیوار حرم — نعره زن مانند شیران در اجم
معنی حرفم کنی تحقیق اگر — بنگری با دیده‌ی صدیق اگر
قوت قلب و جگر گردد نبی — از خدا محبوب تر گردد نبی

قلب مؤمن را کتابش قوت است
حکمتش حبل الورید ملت است

دامنش از دست دادن مردن است
چون گل از باد خزان افسردن است

زندگی قوم از دم او یافت است
این سحر از آفتابش تافت است

فرد از حق ملت از وی زنده است
از شعاع مهر او تابنده است

از رسالت هم نوا گشتیم ما
هم نفس هم مدعا گشتیم ما

کثرت هم مدعا وحدت شود
پخته چون وحدت شود ملت شود

زنده هر کثرت ز بند وحدت است
وحدت مسلم ز دین فطرت است

دین فطرت از نبی آموختیم
در ره حق مشعلی افروختیم

این گهر از بحر بی پایان اوست
ما که یک جانیم از احسان اوست

تا نه این وحدت ز دست ما رود
هستی ما با ابد همدم شود

پس خدا بر ما شریعت ختم کرد
بر رسول ما رسالت ختم کرد

رونق از ما محفل ایام را
او رسل را ختم و ما اقوام را

خدمت ساقی گری با ما گذاشت
داد ما را آخرین جامی که داشت

لا نبی بعدی ز احسان خداست
پردهٔ ناموس دین مصطفاست

قوم را سرمایه ی قوت از او / حفظ سر وحدت ملت از او

حق تعالی نقش هر دعوی شکست / تا ابد اسلام را شیرازه بست

دل ز غیر الله مسلمان بر کند

نعره ی لا قوم بعدی می زند

در معنی اینکه مقصود رسالت محمدیه

تشکیل و تاسیس حریت و مساوات و اخوت بنی نوع آدم است

بود انسان در جهان انسان پرست / ناکس و نابود مند و زیر دست

سطوت کسری و قیصر رهزنش / بندها در دست و پا و گردنش

کاهن و پاپا و سلطان و امیر / بهر یک نخچیر صد نخچیر گیر

صاحب اورنگ و هم پیر کنشت / باج بر کشت خراب او نوشت

در کلیسا اسقف رضوان فروش / بهر این صید زبون دامی بدوش

برهمن گل از خیابانش ببرد / خرمنش مغ زاده با آتش سپرد

از غلامی فطرت او دون شده / نغمه ها اندر نی او خون شده

تا امینی حق به حقداران سپرد / بندگان را مسند خاقان سپرد

شعله‌ها از مرده خاکستر گشاد   کوهکن را پایه‌ی پرویز داد
اعتبار کار بندان را فزود   خواجگی از کار فرمایان ربود
قوّت او هر کهن پیکر شکست   نوع انسان را حصار تازه بست
تازه جان اندر تن آدم دمید   بنده را باز از خداوندان خرید
زادن او مرگ دنیای کهن   مرگ آتشخانه و دیر و شمن
حرّیت زاد از ضمیر پاک او   این می نوشین چکید از تاک او
عصر نو کاین صد چراغ آورده است   چشم در آغوش او وا کرده است
نقش نو بر صفحه‌ی هستی کشید   امّتی گیتی گشائی آفرید
امّتی از ما سوا بیگانه‌ئی   بر چراغ مصطفی پروانه‌ئی
امّتی از گرمی حق سینه تاب   ذرّه‌اش شمع حریم آفتاب
کائنات از کیف او رنگین شده   کعبه‌ها بتخانه‌های چین شده
مرسلان و انبیا آبای او   اکرم او نزد حق اتقای او
کلّ مؤمن اخوة اندر دلش   حرّیت سرمایه‌ی آب و گلش
ناشکیب امتیازات آمده   در نهاد او مساوات آمده

همچو سرو آزاد فرزندان او　　پخته از قالوا بلی پیمان او

سجده‌ی حق گل بسیمایش زده

ماه و انجم بوسه بر پایش زده

حکایت بوعبید و جابان در معنی اخوت اسلامیه

شد اسیر مسلمی اندر نبرد　　قائدی از قائدان یزدجرد
گبر باران دیده و عیار بود　　حیله جو و پرفن و مکار بود
از مقام خود خبردارش نکرد　　هم ز نام خود خبردارش نکرد
گفت می‌خواهم که جان بخشی مرا　　چون مسلمانان امان بخشی مرا
کرد مسلم تیغ را اندر نیام　　گفت خونت ریختن بر من حرام
چون درفش کاویانی چاک شد　　آتش اولاد ساسان خاک شد
آشکارا شد که جابان است او　　میر سرباز ایران است او
قتل او از میر عسکر خواستند　　از فریب او سخن آراستند
بوعبید آن سید فوج حجاز　　در وغا عزمش ز لشکر بی‌نیاز
گفت ای یاران مسلمانیم ما　　تار چنگیم و یک آهنگیم ما

نعرهٔ حیدر نوای بوذر است | گرچه از حلق بلال و قنبر است
هر یکی از ما امین ملت است | صلح و کینش صلح و کین ملت است
ملت ار گردد اساس جان فرد | عهد ملت می شود پیمان فرد
گرچه جابان دشمن ما بوده است | مسلمی او را امان بخشوده است

خون او ای معشر خیر الانام
بر دم تیغ مسلمانان حرام

حکایت سلطان مراد و معمار در معنی مساوات اسلامیه

بود معماری ز اقلیم خجند | در فن تعمیر نام او بلند
ساخت آن صنعتگر فرهادزاد | مسجدی از حکم سلطان مراد
خوش نیامد شاه را تعمیر او | خشمگین گردید از تقصیر او
آتش سوزنده از چشمش چکید | دست آن بیچاره از خنجر برید
جوی خون از ساعد معمار رفت | پیش قاضی ناتوان و زار رفت
آن هنرمندی که دستش سنگ سفت | داستان جور سلطان باز گفت
گفت ای پیغام حق گفتار تو | حفظ آئین محمد کار تو

سفته گوش سطوت شاهان نیم — قطع کن از روی قرآن دعویم

قاضی عادل بدندان خسته لب — کرد شه را در حضور خود طلب

رنگ شه از هیبت قرآن پرید — پیش قاضی چون خطاکاران رسید

از خجالت دیده بر پا دوخته — عارض او لاله ها اندوخته

یک طرف فریادی دعوی گری — یک طرف شاهنشه گردون فری

گفت شه از کرده خجلت برده ام — اعتراف از جرم خود آورده ام

گفت قاضی فی القصاص آمد حیوة — زندگی گیرد باین قانون ثبات

عبد مسلم کمتر از احرار نیست — خون شه رنگین تر از معمار نیست

چون مراد این آیهٔ محکم شنید — دست خویش از آستین بیرون کشید

مدعی را تاب خاموشی نماند — آیهٔ بالعدل و الاحسان خواند

گفت از بهر خدا بخشیدمش — از برای مصطفی بخشیدمش

یافت موری بر سلیمانی ظفر — سطوت آیین پیغمبر نگر

پیش قرآن بنده و مولا یکی است
بوریا و مسند دیبا یکی است

در معنی حرّیت اسلامیه و سرّ حادثهٔ کربلا

هر که پیمان با هو الموجود بست — گردنش از بند هر معبود رست
مؤمن از عشق است و عشق از مؤمن است — عشق را ناممکن ما ممکن است
عقل سفاک است و او سفاک تر — پاک تر چالاک تر بیباک تر
عقل در پیچاک اسباب و علل — عشق چوگان باز میدان عمل
عشق صید از زور بازو افکند — عقل مکار است و دامی میزند
عقل را سرمایه از بیم و شک است — عشق را عزم و یقین لاینفک است
آن کند تعمیر تا ویران کند — این کند ویران که آبادان کند
عقل چون باد است ارزان در جهان — عشق کمیاب و بهای او گران
عقل محکم از اساس چون و چند — عشق عریان از لباس چون و چند
عقل می گوید که خود را پیش کن — عشق گوید امتحان خویش کن
عقل با غیر آشنا از اکتساب — عشق از فضل است و با خود در حساب
عقل گوید شاد شو آباد شو — عشق گوید بنده شو آزاد شو
عشق را آرام جان حرّیت است — ناقه اش را ساربان حرّیت است

آن شنیدستی که هنگام نبرد
عشق با عقل هوس پرور چه کرد

آن امام عاشقان پور بتول
سرو آزادی ز بستان رسول

الله الله بای بسم الله پدر
معنی ذبح عظیم آمد پسر

بهر آن شهزاده‌ی خیر الملل
دوش ختم المرسلین نعم الجمل

سرخ رو عشق غیور از خون او
شوخی این مصرع از مضمون او

درمیان امت آن کیوان جناب
همچو حرف قل هو الله در کتاب

موسی و فرعون و شبیر و یزید
این دو قوت از حیات آید پدید

زنده حق از قوت شبیری است
باطل آخر داغ حسرت میری است

چون خلافت رشته از قرآن گسیخت
حریت را زهر اندر کام ریخت

خاست آن سر جلوه‌ی خیر الامم
چون سحاب قبله باران در قدم

بر زمین کربلا بارید و رفت
لاله در ویرانه‌ها کارید و رفت

تا قیامت قطع استبداد کرد
موج خون او چمن ایجاد کرد

بهر حق در خاک و خون غلتیده است
پس بنای لا اله گردیده است

مدعایش سلطنت بودی اگر
خود نکردی با چنین سامان سفر

دشمنان چون ریگ صحرا لاتعد — دوستان او به یزدان هم عدد
سر ابراهیم و اسمعیل بود — یعنی آن اجمال را تفصیل بود
عزم او چون کوهساران استوار — پایدار و تند سیر و کامگار
تیغ بهر عزت دین است و بس — مقصد او حفظ آیین است و بس
ماسوی الله را مسلمان بنده نیست — پیش فرعونی سرش افکنده نیست
خون او تفسیر این اسرار کرد — ملت خوابیده را بیدار کرد
تیغ لا چون از میان بیرون کشید — از رگ ارباب باطل خون کشید
نقش الا الله بر صحرا نوشت — سطر عنوان نجات ما نوشت
رمز قرآن از حسین آموختیم — ز آتش او شعله ها اندوختیم
شوکت شام و فر بغداد رفت — سطوت غرناطه هم از یاد رفت
تار ما از زخمه اش لرزان هنوز — تازه از تکبیر او ایمان هنوز

ای صبا ای پیک دور افتادگان
اشک ما بر خاک پاک او رسان

در معنی اینکه چون ملت محمدیه مؤسس بر توحید و رسالت است

پس نهایت مکانی ندارد

جوهر ما با مقامی بسته نیست   بادهٔ تندش بجامی بسته نیست
هندی و چینی سفال جام ماست   رومی و شامی گل اندام ماست
قلب ما از هند و روم و شام نیست   مرز و بوم او بجز اسلام نیست
پیش پیغمبر چو کعب پاک زاد   هدیه‌ئی آورد از بانت سعاد
در ثنایش گوهر شب تاب سفت   سیف مسلول از سیوف الهند گفت
آن مقامش برتر از چرخ بلند   نامدش نسبت به اقلیمی پسند
گفت سیف من سیوف الله گو   حق پرستی جز براه حق مپو
همچنان آن راز دان جزو و کل   گرد پایش سرمهٔ چشم رسل
گفت با امت «ز دنیای شما   دوست دارم طاعت و طیب و نسا»
گر ترا ذوق معانی رهنماست   نکته‌ئی پوشیده در حرف «شما»ست
یعنی آن شمع شبستان وجود   بود در دنیا و از دنیا نبود
جلوهٔ او قدسیان را سینه سوز   بود اندر آب و گل آدم هنوز
من ندانم مرز و بوم او کجاست   این قدر دانم که با ما آشناست

این عناصر را جهان ما شمرد / خویشتن را میهمان ما شمرد

زانکه ما از سینه جان گم کرده‌ایم / خویش را در خاکدان گم کرده‌ایم

مسلم استی دل به اقلیمی مبند / گم مشو اندر جهان چون و چند

می نگنجد مسلم اندر مرز و بوم / در دل او یاوه گردد شام و روم

دل بدست آور که در پهنای دل
می شود گم این سرای آب و گل

عقده‌ی قومیت مسلم گشود / از وطن آقای ما هجرت نمود

حکمتش یک ملت گیتی نورد / بر اساس کلمه‌ئی تعمیر کرد

تا ز بخششهای آن سلطان دین / مسجد ما شد همه روی زمین

آنکه در قرآن خدا او را ستود / آن که حفظ جان او موعود بود

دشمنان بی دست و پا از هیبتش / لرزه بر تن از شکوه فطرتش

پس چرا از مسکن آبا گریخت / تو گمان داری که از اعدا گریخت

قصه گویان حق ز ما پوشیده‌اند / معنی هجرت غلط فهمیده‌اند

هجرت آئین حیات مسلم است / این ز اسباب ثبات مسلم است

معنی او از تنک آبی رم است   ترک شبنم بهر تسخیر یم است
بگذر از گل گلستان مقصود تست   این زیان پیرایه‌ی بند سود تست
مهر را آزاده رفتن آبروست   عرصه‌ی آفاق زیر پای اوست
همچو جو سرمایه از باران مخواه   بیکران شو در جهان پایان مخواه
بود بحر تلخ رو یک ساده دشت   ساحلی ورزید و از شرم آب گشت
بایدت آهنگ تسخیر همه   تا تو می باشی فراگیر همه
صورت ماهی به بحر آباد شو   یعنی از قید مقام آزاد شو
هر که از قید جهات آزاد شد   چون فلک در شش جهت آباد شد
بوی گل از ترک گل جولانگر است   در فراخای چمن خودگستر است
ای که یک جا در چمن اندوختی   مثل بلبل با گلی در ساختی
چون صبا بار قبول از دوش گیر   گلشن اندر حلقه‌ی آغوش گیر

از فریب عصر نو هشیار باش
ره فتد ای راهرو هشیار باش

«در معنی اینکه وطن اساس ملت نیست»

آنچنان قطع اخوت کرده‌اند — بر وطن تعمیر ملت کرده‌اند
تا وطن را شمع محفل ساختند — نوع انسان را قبائل ساختند
جنتی جستند در بئس القرار — تا احلوا قومهم دار البوار
این شجر جنت ز عالم برده است — تلخی پیکار بار آورده است
مردمی اندر جهان افسانه شد — آدمی از آدمی بیگانه شد
روح از تن رفت و هفت اندام ماند — آدمیت گم شد و اقوام ماند
تا سیاست مسند مذهب گرفت — این شجر در گلشن مغرب گرفت
قصه‌ی دین مسیحائی فسرد — شعله‌ی شمع کلیسائی فسرد
اسقف از بی‌طاقتی درمانده‌ئی — مهره‌ها از کف برون افتاده‌ئی
قوم عیسی بر کلیسا پا زده — نقد آئین چلیپا وا زده
دهریت چون جامه‌ی مذهب درید — مرسلی از حضرت شیطان رسید
آن فلارنساوی باطل پرست — سرمه‌ی او دیده‌ی مردم شکست
نسخه‌ئی بهر شهنشاهان نوشت — در گل ما دانه‌ی پیکار کشت
فطرت او سوی ظلمت برد رخت — حق ز تیغ خامه‌ی او لخت لخت

بتگری مانند آزر پیشه اش   بست نقش تازه ئی اندیشه اش
مملکت را دین او معبود ساخت   فکر او مذموم را محمود ساخت
بوسه تا بر پای این معبود زد   نقد حق را بر عیار سود زد
باطل از تعلیم او بالیده است   حیله اندازی فنی گردیده است
طرح تدبیر زبون فرجام ریخت   این خسک در جاده ی ایام ریخت

شب بچشم اهل عالم چیده است
مصلحت تزویر را نامیده است

در معنی اینکه ملت محمدیه نهایت زمانی هم ندارد که دوام این ملت شریفه موعود است

در بهاران جوش بلبل دیده ئی   رستخیز غنچه و گل دیده ئی
چون عروسان غنچه ها آراسته   از زمین یک شهر انجم خاسته
سبزه از اشک سحر شوئیده ئی   از سرود آب جو خوابیده ئی
غنچه ئی بر می دمد از شاخسار   گیردش باد نسیم اندر کنار
غنچه ئی از دست گلچین خون شود   از چمن مانند بو بیرون شود

بست قمری آشیان بلبل پرید / قطره‌ی شبنم رسید و بو رمید

رخصت صد لاله‌ی ناپایدار / کم نسازد رونق فصل بهار

از زیان گنج فراوانش همان / محفل گلهای خندانش همان

فصل گل از نسترن باقی تر است / از گل و سرو و سمن باقی تر است

کان گوهر پروری گوهرگری / کم نگردد از شکست گوهری

صبح از مشرق ز مغرب شام رفت / جام صد روز از خم ایام رفت

باده ها خوردند و صهبا باقی است / دوشها خون گشت و فردا باقی است

همچنان افرادهای پی سپر / هست تقویم امم پاینده تر

در سفر یار است و صحبت قائم است / فرد ره گیر است و ملت قائم است

ذات او دیگر صفاتش دیگر است / سنت مرگ و حیاتش دیگر است

فرد برمی خیزد از مشت گلی / قوم زاید از دل صاحبدلی

فرد پور شصت و هفتاد است و بس / قوم را صد سال مثل یک نفس

زنده فرد از ارتباط جان و تن / زنده قوم از حفظ ناموس کهن

مرگ فرد از خشکی رود حیات / مرگ قوم از ترک مقصود حیات

گرچه ملّت هم بمیرد مثل فرد — از اجل فرمان پذیرد مثل فرد
امّت مسلم ز آیات خداست — اصلش از هنگامه ی قالوا بلیست
از اجل این قوم بی پرواستی — استوار از نحن نزّلناستی
ذکر قائم از قیام ذاکر است — از دوام او دوام ذاکر است
تا خدا ان یطفئوا فرموده است — از فسردن این چراغ آسوده است
امّتی در حقّ پرستی کاملی — امّتی محبوب هر صاحبدلی
حق برون آورد این تیغ اصیل — از نیام آرزوهای خلیل
تا صداقت زنده گردد از دمش — غیر حق سوزد ز برق پیهمش
ما که توحید خدا را حجّتیم — حافظ رمز کتاب و حکمتیم
آسمان با ما سر پیکار داشت — در بغل یک فتنه ی تاتار داشت
بندها از پا گشود آن فتنه را — بر سر ما آزمود آن فتنه را
فتنه ئی پامال راهش محشری — کشته ی تیغ نگاهش محشری
خفته صد آشوب در آغوش او — صبح امروزی نزاید دوش او
سطوت مسلم بخاک و خون تپید — دید بغداد آنچه روما هم ندید

تو مگر از چرخ کج رفتار پرس — زان نوآئین کهن بیدار پرس
آتش تاتاریان گلزار کیست — شعله های او گل دستار کیست
زانکه ما را فطرت ابراهیمی است — هم به مولا نسبت ابراهیمی است
از ته آتش بر اندازیم گل — نار هر نمرود را سازیم گل
شعله های انقلاب روزگار — چون بباغ ما رسد گردد بهار
رومیان را گرم بازاری نماند — آن جهانگیری جهانداری نماند
شیشه ی ساسانیان در خون نشست — رونق خمخانه ی یونان شکست
مصر هم در امتحان ناکام ماند — استخوان او ته اهرام ماند
در جهان بانگ اذان بوده است و هست — ملت اسلامیان بوده است و هست
عشق آئین حیات عالم است — امتزاج سالمات عالم است
عشق از سوز دل ما زنده است — از شرار لااله تابنده است

گرچه مثل غنچه دلگیریم ما
گلستان میرد اگر میریم ما

در معنی اینکه نظام ملت غیر از آئین صورت نبندد

و آئین ملت محمدیه قرآن است

ملتی را رفت چون آئین ز دست / مثل خاک اجزای او از هم شکست

هستی مسلم ز آئین است و بس / باطن دین نبی این است و بس

برگ گل شد چون ز آئین بسته شد / گل ز آئین بسته شد گلدسته شد

نغمه از ضبط صدا پیداستی / ضبط چون رفت از صدا غوغاستی

در گلوی ما نفس موج هواست / چون هوا پابند نی گردد نواست

تو همی دانی که آئین تو چیست / زیر گردون سر تمکین تو چیست

آن کتاب زنده قرآن حکیم / حکمت او لایزال است و قدیم

نسخهٔ اسرار تکوین حیات / بی ثبات از قوتش گیرد ثبات

حرف او را ریب نی تبدیل نی / آیه‌اش شرمندهٔ تأویل نی

پخته‌تر سودای خام از زور او / در فتد با سنگ جام از زور او

می برد پابند و آزاد آورد / صید بندان را بفریاد آورد

نوع انسان را پیام آخرین / حامل او رحمةً للعالمین

ارج می گیرد از او ناارجمند / بنده را از سجده سازد سربلند

رهزنان از حفظ او رهبر شدند — از کتابی صاحب دفتر شدند
دشت پیمایان ز تاب یک چراغ — صد تجلی از علوم اندر دماغ
آنکه دوش کوه بارش برنتافت — سطوت او زهرهٔ گردون شکافت
بنگر آن سرمایهٔ آمال ما — گنجد اندر سینهٔ اطفال ما
آن جگر تاب بیابان کم آب — چشم او احمر ز سوز آفتاب
خوشتر از آهو رم جمازه‌اش — گرم چون آتش دم جمازه‌اش
رخت خواب افکنده در زیر نخیل — صبحدم بیدار از بانگ رحیل
دشت سیر از بام و در ناآشنا — هرزه گرد از حضر ناآشنا
تا دلش از گرمی قرآن تپید — موج بیتابش چو گوهر آرمید
خواند ز آیات مبین او سبق — بنده آمد خواجه رفت از پیش حق
از جهانبانی نوازد ساز او — مسند جم گشت پا انداز او
شهرها از گرد پایش ریختند — صد چمن از یک گلش انگیختند
ای گرفتار رسوم ایمان تو — شیوه‌های کافری زندان تو
قطع کردی امر خود را در زبر — جاده پیمای الی شیء نکر

گر تو میخواهی مسلمان زیستن — نیست ممکن جز بقرآن زیستن
صوفی پشمینه پوش حال مست — از شراب نغمهٔ قوال مست
آتش از شعر عراقی در دلش — در نمی سازد بقرآن محفلش
از کلاه و بوریا تاج و سریر — فقر او از خانقاهان باج گیر
واعظ دستان زن افسانه بند — معنی او پست و حرف او بلند
از خطیب و دیلمی گفتار او — با ضعیف و شاذ و مرسل کار او

از تلاوت بر تو حق دارد کتاب
تو ازو کامی که میخواهی بیاب

در معنی اینکه در زمانهٔ انحطاط تقلید از اجتهاد اولی تر است

عهد حاضر فتنه ها زیر سر است — طبع نا پروای او آفت گر است
بزم اقوام کهن برهم ازو — شاخسار زندگی بی نم ازو
جلوه اش ما را ز ما بیگانه کرد — ساز ما را از نوا بیگانه کرد
از دل ما آتش دیرینه برد — نور و نار لا اله از سینه برد
مضمحل گردد چو تقویم حیات — ملت از تقلید می گیرد ثبات

راه آبا رو که این جمعیت است　　معنی تقلید ضبط ملت است

در خزان ای بی نصیب از برگ و بار　　از شجر مگسل به امید بهار

بحر گم کردی زیان اندیش باش　　حافظ جوی کم آب خویش باش

شاید از سیل قهستان بخوری　　باز در آغوش طوفان پروری

پیکرت دارد اگر جان بصیر　　عبرت از احوال اسرائیل گیر

گرم و سرد روزگار او نگر　　سختی جان نزار او نگر

خون گران سیر است در رگهای او　　سنگ صد دهلیز و یک سیمای او

پنجه‌ی گردون چو انگورش فشرد　　یادگار موسی و هارون نمرد

از نوای آتشینش رفت سوز　　لیکن اندر سینه دم دارد هنوز

زانکه چون جمعیتش از هم شکست　　جز براه رفتگان محمل نبست

ای پریشان محفل دیرینه‌ات　　مرد شمع زندگی در سینه‌ات

نقش بر دل معنی توحید کن　　چاره‌ی کار خود از تقلید کن

اجتهاد اندر زمان انحطاط　　قوم را برهم همی پیچد بساط

ز اجتهاد عالمان کم نظر　　اقتدا بر رفتگان محفوظ‌تر

عقل آبایت هوس فرسوده نیست / کار پاکان از غرض آلوده نیست

فکرشان ریسد همی باریک‌تر / ورعشان با مصطفی نزدیک‌تر

ذوق جعفر کاوش رازی نماند / آبروی ملت تازی نماند

تنگ بر ما رهگذار دین شد است / هر لئیمی راز دار دین شد است

ای که از اسرار دین بیگانه‌ئی / با یک آئین ساز اگر فرزانه‌ئی

من شنیدستم ز نباض حیات / اختلاف تست مقراض حیات

از یک آئینی مسلمان زنده است / پیکر ملت ز قرآن زنده است

ما همه خاک و دل آگاه اوست / اعتصامش کن که حبل الله اوست

چون گهر در رشته‌ی او سفته شو
ورنه مانند غبار آشفته شو

«در معنی اینکه پختگی سیرت ملیه از اتباع آئین الهیه است»

در شریعت معنی دیگر مجو / غیر ضو در باطن گوهر مجو

این گهر را خود خدا گوهرگر است / ظاهرش گوهر بطونش گوهر است

علم حق غیر از شریعت هیچ نیست / اصل سنت جز محبت هیچ نیست

فرد را شرع است مرقات یقین / پخته تر از وی مقامات یقین

ملت از آئین حق گیرد نظام / از نظام محکمی خیزد دوام

قدرت اندر علم او پیداستی / هم عصا و هم ید بیضاستی

با تو گویم سر اسلام است شرع / شرع آغاز است و انجام است شرع

ای که باشی حکمت دین را امین / با تو گویم نکته‌ی شرع مبین

چون کسی گردد مزاحم بی سبب / با مسلمان در ادای مستحب

مستحب را فرض گردانیده اند / زندگی را عین قدرت دیده اند

روز هیجا لشکر اعدا اگر / برگمان صلح گردد بی خطر

گیرد آسان روزگار خویش را / بشکند حصن و حصار خویش را

تا نگیرد باز کار او نظام / تاختن بر کشورش آمد حرام

سر این فرمان حق دانی که چیست / زیستن اندر خطرها زندگیست

شرع می خواهد که چون آئی بجنگ / شعله گردی واشگافی کام سنگ

آزماید قوت بازوی تو / می نهد الوند پیش روی تو

باز گوید سرمه ساز الوند را / از تف خنجر گداز الوند را

نیست میش ناتوانی لاغری — در خور سرپنجه‌ی شیر نری

باز چون با صعوه خوگر می‌شود — از شکار خود زبون‌تر می‌شود

شارع آیین شناس خوب و زشت — بهر تو این نسخه‌ی قدرت نوشت

از عمل آهن عصب می‌سازدت — جای خوبی در جهان اندازدت

خسته باشی استوارت می‌کند — پخته مثل کوهسارت می‌کند

هست دین مصطفیٰ دین حیات — شرع او تفسیر آیین حیات

گر زمینی آسمان سازد ترا — آنچه حق می‌خواهد آن سازد ترا

صیقلش آیینه سازد سنگ را
از دل آهن رباید زنگ را

تا شعار مصطفیٰ از دست رفت — قوم را رمز بقا از دست رفت

آن نهال سربلند و استوار — مسلم صحرائی اشتر سوار

پای تا در وادی بطحا گرفت — تربیت از گرمی صحرا گرفت

آن چنان کاهید از باد عجم — همچو نی گردید از باد عجم

آنکه کشتی شیر را چون گوسفند — گشت از پامال موری دردمند

آنکه از تکبیر او سنگ آب گشت — از صفیر بلبلی بیتاب گشت
آنکه عزمش کوه را کاهی شمرد — با توکل دست و پای خود سپرد
آنکه ضربش گردن اعدا شکست — قلب خویش از ضربهای سینه خست
آنکه گامش نقش صد هنگامه بست — پای اندر گوشهٔ عزلت شکست
آنکه فرمانش جهان را ناگزیر — بر درش اسکندر و دارا فقیر
کوشش او با قناعت ساز کرد — تا بکشکول گدائی ناز کرد
شیخ احمد سید گردون جناب — کاسب نور از ضمیرش آفتاب
گل که می پوشد مزار پاک او — لا اله گویان دمد از خاک او
با مریدی گفت ای جان پدر — از خیالات عجم باید حذر
زانکه فکرش گرچه از گردون گذشت — از حد دین نبی بیرون گذشت
ای برادر این نصیحت گوش کن — پند آن آقای ملت گوش کن

قلب را زین حرف حق گردان قوی
با عرب در ساز تا مسلم شوی

در معنی اینکه حسن سیرت ملیه از تادب بآداب محمدیه است

سائلی مثل قضای مبرمی — بر در ما زد صدای پیهمی
از غضب چوبی شکستم بر سرش — حاصل دریوزه افتاد از برش
عقل در آغاز ایام شباب — می نیندیشد صواب و ناصواب
از مزاج من پدر آزرده گشت — لاله زار چهره اش افسرده گشت
بر لبش آهی جگر تابی رسید — در میان سینه ی او دل تپید
کوکبی در چشم او گردید و ریخت — بر سر مژگان دمی تابید و ریخت
همچو آن مرغی که در فصل خزان — لرزد از باد سحر در آشیان
در تنم لرزید جان غافلم — رفت لیلای شکیب از محملم
گفت فردا امت خیر الرسل — جمع گردد پیش آن مولای کل
غازیان ملت بیضای او — حافظان حکمت رعنای او
هم شهیدانی که دین را حجت اند — مثل انجم در فضای ملت اند
زاهدان و عاشقان دل فگار — عالمان و عاصیان شرمسار
در میان انجمن گردد بلند — ناله های این گدای دردمند
ای صراط مشکل از بی مرکبی — من چه گویم چون مرا پرسد نبی

«حق جوانی مسلمی با تو سپرد
کو نصیبی از دبستانم نبرد
از تو این یک کار آسان هم نشد
یعنی آن انبار گل آدم نشد»

در ملامت نرم گفتار آن کریم — من رهین خجلت و امید و بیم
اندکی اندیش و یاد آر ای پسر — اجتماع امت خیر البشر
باز این ریش سفید من نگر — لرزهٔ بیم و امید من نگر
بر پدر این جور نازیبا مکن — پیش مولا بنده را رسوا مکن
غنچه‌ئی از شاخسار مصطفی — گل شو از باد بهار مصطفی
از بهارش رنگ و بو باید گرفت — بهره‌ئی از خلق او باید گرفت
مرشد رومی چه خوش فرموده است — آنکه یم در قطره‌اش آسوده است
«مگسل از ختم رسل ایام خویش — تکیه کم کن بر فن و بر گام خویش»
فطرت مسلم سراپا شفقت است — در جهان دست و زبانش رحمت است
آنکه مهتاب از سر انگشتش دو نیم — رحمت او عام و اخلاقش عظیم

از مقام او اگر دور ایستی　　از میان معشر ما نیستی
تو که مرغ بوستان ماستی　　هم صفیر و هم زبان ماستی
نغمه ئی داری اگر تنها مزن　　جز بشاخ بوستان ما مزن
هر چه هست از زندگی سرمایه دار　　میرد اندر عنصر ناسازگار
بلبل استی در چمن پرواز کن　　نغمه ئی با هم نوایان ساز کن
ور عقاب استی ته دریا مری　　جز بخلوت خانه ی صحرا مزی

کوکبی می تاب بر گردون خویش
پا منه بیرون ز پیرامون خویش

قطره ی آبی گر از نیسان بری　　در فضای بوستانش پروری
تا مثال شبنم از فیض بهار　　غنچه ی تنگش بگیرد در کنار
از شعاع آسمان تاب سحر　　گر فسونش غنچه می بندد شجر
عنصر نم برکشی از جوهرش　　ذوق رم از سالمات مضطرش
گوهرت جز موج آبی هیچ نیست　　سعی تو غیر از سرابی هیچ نیست
در یم اندازش که گردد گوهری　　تاب او لرزد چو تاب اختری

قطره‌ی نیسان که مهجور از یم است ‌‌‌ ‌ ندر خاشاکی مثال شبنم است

طینت پاک مسلمان گوهر است ‌ ‌ آب و تابش از یم پیغمبر است

آب نیسانی به آغوشش در آ ‌ ‌ وز میان قلزمش گوهر برآ

در جهان روشن تر از خورشید شو

صاحب تابانی جاوید شو

در معنی اینکه حیات ملیه مرکز محسوس میخواهد و مرکز ملت اسلامیه بیت الحرام است

می گشایم عقده از کار حیات ‌ ‌ سازمت آگاه اسرار حیات

چون خیال از خود رمیدن پیشه اش ‌ ‌ از جهت دامن کشیدن پیشه اش

در جهان دیروز و فردا آید چسان ‌ ‌ وقت او فردا و دی زاید چسان

گر نظر داری یکی بر خود نگر ‌ ‌ جز رم پیهم نئی ای بیخبر

تا نماید تاب نامشهود خویش ‌ ‌ شعله‌ی او در پی‌بند از دود خویش

سیر او را تا سکون بندد نظر ‌ ‌ موج جویش بسته آمد در گهر

آتش او دم بخویش اندر کشید ‌ ‌ لاله گردید و زشاخی بردمید

فکر خام تو گران خیز است و لنگ — تهمت گل بست بر پرواز رنگ
زندگی مرغ نشیمن ساز نیست — طایر رنگ است و جز پرواز نیست
در قفس وامانده و آزاد هم — با نواها می زند فریاد هم
از پرش پرواز شوید دمبدم — چاره ی خود کرده جوید دمبدم
عقده ها خود می زند در کار خویش — باز آسان می کند دشوار خویش
پا بگل گردد حیات تیزگام — تا دو بالا گرددش ذوق خرام
سازها خوابیده اندر سوز او — دوش و فردا زاده ی امروز او
دمبدم مشکل گر و آسان گذار — دمبدم نو آفرین و تازه کار
گرچه مثل بو سراپایش رم است — چون وطن در سینه ئی گیرد دم است
رشته های خویش را بر خود تند — تکمه سان گردد گره بر خود زند
در گره چون دانه دارد برگ و بر — چشم بر خود وا کند گردد شجر
خلعتی از آب و گل پیدا کند — دست و پا و چشم و دل پیدا کند

خلوت اندر تن گزیند زندگی
انجمن ها آفریند زندگی

همچنان آیین میلاد امم	زندگی بر مرکزی آید بهم
حلقه را مرکز چو جان در پیکر است	خط او در نقطه‌ی او مضمر است
قوم را ربط و نظام از مرکزی	روزگارش را دوام از مرکزی
راز دار و راز ما بیت الحرم	سوز ما هم ساز ما بیت الحرم
چون نفس در سینه او را پروریم	جان شیرین است او ما پیکریم
تازه رو بستان ما از شبنمش	مزرع ما آب گیر از زمزمش
تاب دار از ذره هایش آفتاب	غوطه زن اندر فضایش آفتاب
دعوی او را دلیل استیم ما	از براهین خلیل استیم ما
در جهان ما را بلند آوازه کرد	با حدوث ما قدم شیرازه کرد
ملت بیضا ز طوفش هم نفس	همچو صبح آفتاب اندر قفس
از حساب او یکی بسیار یست	پخته از بندیکی خود دار یست
تو ز پیوند حریمی زنده‌ئی	تا طواف او کنی پاینده‌ئی
در جهان جان امم جمعیت است	در نگر سر حرم جمعیت است
عبرتی ای مسلم روشن ضمیر	از مآل امت موسی بگیر

داد چون آن قوم مرکز را ز دست — رشته‌ی جمعیت ملت شکست
آنکه بالید اندر آغوش رسل — جزو او داننده‌ی اسرار کل
دهر سیلی بر بناگوشش کشید — زندگی خون گشت و از چشمش چکید
رفت نم از ریشه‌های تاک او — بید مجنون هم نروید خاک او
از گل غربت زبان گم کرده‌ئی — هم نوا هم آشیان گم کرده‌ئی
شمع مرد و نوحه خوان پروانه‌اش — مشت خاکم لرزد از افسانه‌اش
ای ز تیغ جور گردون خسته تن — ای اسیر التباس و وهم و ظن
پیرهن را جامه‌ی احرام کن — صبح پیدا از غبار شام کن
مثل آبا غرق اندر سجده شو — آنچنان گم شو که یکسر سجده شو
مسلم پیشین نیازی آفرید — تا به ناز عالم آشوبی رسید

در ره حق پا به نوک خار خست
گلستان در گوشه‌ی دستار بست

در معنی اینکه جمعیت حقیقی از محکم گرفتن نصب العین ملیه است و نصب العین امت محمدیه حفظ و نشر توحید است

با تو آموزم زبان کائنات
حرف و الفاظ است اعمال حیات

چون ز ربط مدعائی بسته شد
زندگانی مطلع برجسته شد

مدعا گردد اگر مهمیز ما
همچو صرصر می رود شبدیز ما

مدعا راز بقای زندگی
جمع سیماب قوای زندگی

چون حیات از مقصدی محرم شود
ضابط اسباب این عالم شود

خویشتن را تابع مقصد کند
بهر او چیند گزیند رد کند

ناخدا رایم وی از ساحل است
اختیار جاده ها از منزل است

بر دل پروانه داغ از ذوق سوز
طوف او گرد چراغ از ذوق سوز

قیس اگر آواره در صحراستی
مدعایش محمل لیلاستی

تا بود شهر آشنا لیلای ما
بر نمی خیزد به صحرا پای ما

همچو جان مقصود پنهان در عمل
کیف و کم از وی پذیرد هر عمل

گردش خونی که در رگهای ماست
تیز از سعی حصول مدعاست

از تف او خویش را سوزد حیات
آتشی چون لاله اندوزد حیات

مدعا مضراب ساز همت است
مرکزی کو جاذب هر قوت است

دست و پای قوم را جنباند او   یک نظر صد چشم اگر داند او

شاهد مقصود را دیوانه شو   طائف این شمع چون پروانه شو

خوش نوائی نغمه ساز قم زد است   زخمهٔ معنی بر ابریشم زد است

تا کشد خار از کف پا ره سپر   می شود پوشیده محمل از نظر

گر بقدر یک نفس غافل شدی
دور صد فرسنگ از منزل شدی

این کهن پیکر که عالم نام اوست   ز امتزاج امهات اندام اوست

صد نیستان کاشت تا یک ناله رست   صد چمن خون کرد تا یک لاله رست

نقشها آورد و افکند و شکست   تا به لوح زندگی نقش تو بست

ناله ها در کشت جان کاریده است   تا نوای یک اذان بالیده است

مدتی پیکار با احرار داشت   با خداوندان باطل کار داشت

تخم ایمان آخر اندر گل نشاند   با زبانت کلمهٔ توحید خواند

نقطهٔ ادوار عالم لا اله   انتهای کار عالم لا اله

چرخ را از زور او گردندگی   مهر را پایندگی رخشندگی

بحر گوهر آفرید از تاب او / موج در دریا تپید از تاب او
خاک از موج نسیمش گل شود / مشت پر از سوز او بلبل شود
شعله در رگهای تاک از سوز او / خاک مینا تابناک از سوز او
نغمه هایش خفته در ساز وجود / جویدت ای زخمه ور ساز وجود
صد نوا داری چو خون در تن روان / خیز و مضرابی بتار او رسان
زانکه در تکبیر راز بود تست / حفظ و نشر لا اله مقصود تست
تا نخیزد بانگ حق از عالمی / گر مسلمانی نیاسائی دمی
می ندانی آیهٔ ام الکتاب / امت عادل ترا آمد خطاب
آب و تاب چهرهٔ ایام تو / در جهان شاهد علی الاقوام تو
نکته سنجان را صلای عام ده / از علوم امی پیغام ده
امی پاک از هوی گفتار او / شرح رمز ما غوی گفتار او
تا بدست آورد نبض کائنات / وانمود اسرار تقویم حیات
از هبای لاله های این چمن / پاک شست آلودگیهای کهن
در جهان وابستهٔ دینش حیات / نیست ممکن جز به آئینش حیات

ای که میداری کتابش در بغل — تیزتر نه پا به میدان عمل
فکر انسان بت پرستی بت گری — هر زمان در جستجوی پیکری
باز طرح آزری انداخت است — تازه تر پروردگاری ساخت است
کاید از خون ریختن اندر طرب — نام او رنگ است و هم ملک و نسب
آدمیت کشته شد چون گوسفند — پیش پای این بت ناارجمند
ای که خوردستی ز مینای خلیل — گرمی خونت ز صهبای خلیل
بر سر این باطل حق پیرهن — تیغ لا موجود الا هو بزن
جلوه در تاریکی ایام کن — آنچه بر تو کامل آمد عام کن
لرزم از شرم تو چون روز شمار — پرسدت آن آبروی روزگار

حرف حق از حضرت ما برده ئی
پس چرا با دیگران نسپرده ئی

در معنی اینکه توسیع حیات ملیه از تسخیر قوای نظام عالم است

ایکه با نادیده پیمان بسته ئی — همچو سیل از قید ساحل رسته ئی
چون نهال از خاک این گلزار خیز — دل بغائب بند و با حاضر ستیز

هستی حاضر کند تفسیر غیب — می شود دیباچهٔ تسخیر غیب
ماسوا از بهر تسخیر است و بس — سینهٔ او عرصهٔ تیر است و بس
از کن حق ماسوا شد آشکار — تا شود پیکان تو سندان گذار
رشته ئی باید گره اندر گره — تا شود لطف گشودن را فره
غنچه ئی؟ از خود چمن تعبیر کن — شبنمی؟ خورشید را تسخیر کن
از تو می آید اگر کار شگرف — از دم گرمی گداز این شیر برف
هر که محسوسات را تسخیر کرد — عالمی از ذره ئی تعمیر کرد
آنکه تیرش قدسیان را سینه خست — اول آدم را سر فتراک بست
عقدهٔ محسوس را اول گشود — همت از تسخیر موجود آزمود
کوه و صحرا دشت و دریا بحر و بر — تختهٔ تعلیم ارباب نظر
ای که از تأثیر افیون خفته ئی — عالم اسباب را دون گفته ئی
خیز و وا کن دیدهٔ مخمور را — دون مخوان این عالم مجبور را
غایتش توسیع ذات مسلم است — امتحان ممکنات مسلم است
می زند شمشیر دوران بر تنت — تا ببینی هست خون اندر تنت

سینه را از سنگ زوری ریش کن — امتحان استخوان خویش کن

حق جهان را قسمت نیکان شمرد — جلوه اش با دیدهٔ مؤمن سپرد

کاروان را رهگذار است این جهان — نقد مؤمن را عیار است این جهان

گیر او را تا نه او گیرد ترا

همچو می اندر سبو گیرد ترا

دلدل اندیشه ات طوطی پر است — آنکه گامش آسمان پهناور است

احتیاج زندگی میراندش — بر زمین گردون سپر گرداندش

تا ز تسخیر قوای این نظام — ذو فنونیهای تو گردد تمام

نایب حق در جهان آدم شود — بر عناصر حکم او محکم شود

تنگی ات پهنا پذیرد در جهان — کار تو اندام گیرد در جهان

خویش را بر پشت باد اسوار کن — یعنی این جمازه را ماهار کن

دست رنگین کن ز خون کوهسار — جوی آب گوهر از دریا برآر

صد جهان در یک فضا پوشیده اند — مهرها در ذره ها پوشیده اند

از شعاعش دیده کن نادیده را — وانما اسرار نافهمیده را

تابش از خورشید عالمتاب گیر / برق طاق افروز از سیلاب گیر

ثابت و سیارهٔ گردون وطن / آن خداوندان اقوام کهن

اینهمه ای خواجه آغوش تو اند / پیش خیز و حلقه در گوش تو اند

جستجو را محکم از تدبیر کن / انفس و آفاق را تسخیر کن

چشم خود بگشا و در اشیا نگر / نشه زیر پردهٔ صهبا نگر

تا نصیب از حکمت اشیا برد / ناتوان باج از توانایان خورد

صورت هستی ز معنی ساده نیست / این کهن ساز از نوا افتاده نیست

برق آهنگ است هشیارش زنند / خویش را چون زخمه بر تارش زنند

تو که مقصود خطاب انظری / پس چرا این راه چون کوران بری

قطره ئی کز خود فروزی محرم است / باده اندر تاک و بر گل شبنم است

چون بدریا در رود گوهر شود / جوهرش تابنده چون اختر شود

چون صبا بر صورت گلها متن / غوطه اندر معنی گلزار زن

آنکه بر اشیا کمند انداخت است / مرکب از برق و حرارت ساخت است

حرف چون طایر به پرواز آورد / نغمه را بی زخمه از ساز آورد

ای خرت لنگ از ره دشوار زیست / غافل از هنگامهٔ پیکار زیست
همرهانت پی به منزل برده‌اند / لیلی معنی ز محمل برده‌اند
تو بصحرا مثل قیس آواره‌ئی / خسته‌ئی وامانده‌ئی بیچاره‌ئی

علم اسما اعتبار آدم است
حکمت اشیا حصار آدم است

در معنی اینکه کمال حیات ملیه این است که ملت مثل فرد احساس خودی پیدا کند و تولید و تکمیل این احساس از ضبط روایات ملیه ممکن گردد

کودکی را دیدی ای بالغ نظر / کو بود از معنی خود بی‌خبر
ناشناس دور و نزدیک آنچنان / ماه را خواهد که برگیرد عنان
از همه بیگانه آن مامک پرست / گریه است و شیر است و خواب مست
زیر و بم را گوش او درگیر نیست / نغمه‌اش جز شورش زنجیر نیست
ساده و دوشیزه افکارش هنوز / چون گهر پاکیزه گفتارش هنوز
جستجو سرمایهٔ پندار او / از چرا چون کی کجا گفتار او

نقش گیر این و آن اندیشه‌اش　　غیرجوئی غیربینی پیشه‌اش
چشمش از دنبال اگر گیرد کسی　　جان او آشفته می‌گردد بسی
فکر خامش در هوای روزگار　　پرگشا مانند باز نوشکار
در پی نخچیرها بگذاردش　　باز سوی خویشتن می‌آردش
تا ز آتشگیری افکار او　　گل فشاند از رگ پندار او
چشم گیرایش فتد بر خویشتن　　دستکی بر سینه می‌گوید که من
یاد او با خودشناسایش کند　　حفظ ربط دوش و فرداش کند
سفته ایامش درین تار زرند　　همچو گوهر از پی یک دیگرند
گرچه هر دم کاهد افزاید گلش　　من همانستم که بودم در دلش

این من نوزاده آغاز حیات
نغمهٔ بیداری ساز حیات

ملت نوزاده مثل طفلک است　　طفلکی کو در کنار مامک است
طفلکی از خویشتن ناآگهی　　گوهر آلوده‌ئی خاک رهی
بسته با امروز او فردا نیست　　حلقه‌های روز و شب در پاش نیست

چشم هستی را مثال مردم است — غیر را بیننده و از خود گم است
صد گره از رشتهٔ خود وا کند — تا سر تار خودی پیدا کند
گرم چون افتد به کار روزگار — این شعور تازه گردد پایدار
نقشها بردارد و اندازد او — سرگذشت خویش را می‌سازد او
فرد چون پیوند ایامش گسیخت — شانهٔ ادراک او دندانه ریخت
قوم روشن از سواد سرگذشت — خودشناس آمد ز یاد سرگذشت
سرگذشت او گر از یادش رود — باز اندر نیستی گم می‌شود
نسخهٔ بود ترا ای هوشمند — ربط ایام آمده شیرازه بند
ربط ایام است ما را پیرهن — سوزنش حفظ روایات کهن
چیست تاریخ ای ز خود بیگانه‌ئی — داستانی قصه‌ئی افسانه‌ئی
این ترا از خویشتن آگه کند — آشنای کار و مرد ره کند
روح را سرمایهٔ تاب است این — جسم ملت را چو اعصاب است این
همچو خنجر بر فسانت می‌زند — باز بر روی جهانت می‌زند
وه چه ساز جان‌نگار و دلپذیر — نغمه‌های رفته در تارش اسیر

شعلهٔ افسرده در سوزش نگر — دوش در آغوش امروزش نگر
شمع او بخت امم را کوکب است — روشن از وی امشب و هم دیشب است
چشم پرکاری که بیند رفته را — پیش تو باز آفریند رفته را
بادهٔ صدساله در مینای او — مستی پارینه در صهبای او
صیدگیری کو بدام اندر کشید — طایری کز بوستان ما پرید
ضبط کن تاریخ را پاینده شو — از نفسهای رمیده زنده شو
دوش را پیوند با امروز کن — زندگی را مرغ دست آموز کن
رشتهٔ ایام را آور بدست — ورنه گردی روزکور و شب پرست
سر زند از ماضی تو حال تو — خیزد از حال تو استقبال تو
مشکن ار خواهی حیات لازوال — رشتهٔ ماضی ز استقبال و حال

موج ادراک تسلسل زندگی است
می کشان را شور قلقل زندگی است

«در معنی اینکه بقای نوع از امومت است و
حفظ و احترام امومت اسلام است»

نغمه خیز از زخمهٔ زن ساز مرد　　از نیاز او دوبالا ناز مرد

پوشش عریانی مردان زن است　　حسن دلجو عشق را پیراهن است

عشق حق پروردهٔ آغوش او　　این نوا از زخمهٔ خاموش او

آنکه نازد بر وجودش کائنات　　ذکر او فرمود با طیب و صلوة

مسلمی کو را پرستاری شمرد　　بهره‌ئی از حکمت قرآن نبرد

نیک اگر بینی امومت رحمت است　　زانکه او را با نبوت نسبت است

شفقت او شفقت پیغمبر است　　سیرت اقوام را صورتگر است

از امومت پخته‌تر تعمیر ما　　در خط سیمای او تقدیر ما

هست اگر فرهنگ تو معنی رسی　　حرف امت نکته‌ها دارد بسی

گفت آن مقصود حرف کن فکان　　زیر پای امهات آمد جنان

ملت از تکریم ارحام است و بس　　ورنه کار زندگی خام است و بس

از امومت گرم رفتار حیات　　از امومت کشف اسرار حیات

از امومت پیچ و تاب جوی ما　　موج و گرداب و حباب جوی ما

آن دخ رستاق زادی جاهلی　　پست بالای سطبری بدگلی

ناتراشی پرورش نا داده‌ئی | کم نگاهی کم زبانی ساده‌ئی
دل ز آلام امومت کرده خون | گرد چشمش حلقه‌های نیلگون
ملت ار گیرد ز آغوشش بدست | یک مسلمان غیور و حق‌پرست
هستی ما محکم از آلام اوست | صبح ما عالم‌فروز از شام اوست
وان تهی آغوش نازک پیکری | خانه پرورد نگاهش محشری
فکر او از تاب مغرب روشن است | ظاهرش زن باطن او نازن است
بندهای ملت بیضا گسیخت | تا ز چشمش عشوه‌ها حل کرده ریخت
شوخ چشم و فتنه‌زا آزادیش | از حیا نا آشنا آزادیش
علم او بار امومت بر نتافت | بر سر شامش یکی اختر نتافت

این گل از بستان ما نا رسته به
داغش از دامان ملت شسته به

لا اله گویان چو انجم بی شمار | بسته چشم اندر ظلام روزگار
پا نهاده از عدم بیرون هنوز | از سواد کیف و کم بیرون هنوز
مضمر اندر ظلمت موجود ما | آن تجلی‌های نامشهود ما

شبنمی بر برگ گل ننشسته ئی / غنچه هائی از صبا ناخسته ئی
بر دمد این لاله زار ممکنات / از خیابان ریاض امهات
قوم را سرمایه ای صاحب نظر / نیست از نقد و قماش و سیم و زر
مال او فرزندهای تندرست / تر دماغ و سخت کوش و چاق و چست

حافظ رمز اخوت مادران
قوت قرآن و ملت مادران

در معنی اینکه سیدة النساء فاطمة الزهرا اسوهٔ کامله ایست برای نساء اسلام

مریم از یک نسبت عیسی عزیز / از سه نسبت حضرت زهرا عزیز
نور چشم رحمة للعالمین / آن امام اولین و آخرین
آنکه جان در پیکر گیتی دمید / روزگار تازه آئین آفرید
بانوی آن تاجدار هل اتی / مرتضی مشکل گشا شیر خدا
پادشاه و کلبه ئی ایوان او / یک حسام و یک زره سامان او
مادر آن مرکز پرگار عشق / مادر آن کاروان سالار عشق

آن یکی شمع شبستان حرم　　حافظ جمعیت خیر الامم

تا نشیند آتش پیکار و کین　　پشت پا زد بر سر تاج و نگین

وان دگر مولای ابرار جهان　　قوت بازوی احرار جهان

در نوای زندگی سوز از حسین　　اهل حق حریت آموز از حسین

سیرت فرزندها از امهات　　جوهر صدق و صفا از امهات

مزرع تسلیم را حاصل بتول　　مادران را اسوهٔ کامل بتول

بهر محتاجی دلش آنگونه سوخت　　با یهودی چادر خود را فروخت

نوری و هم آتشی فرمانبرش　　گم رضایش در رضای شوهرش

آن ادب پروردهٔ صبر و رضا　　آسیا گردان و لب قرآن سرا

گریه های او ز بالین بی نیاز　　گوهر افشاندی بدامان نماز

اشک او برچید جبریل از زمین　　همچو شبنم ریخت بر عرش برین

رشتهٔ آئین حق زنجیر پاست　　پاس فرمان جناب مصطفی است

ورنه گرد تربتش گردیدمی
سجده ها بر خاک او پاشیدمی

خطاب به مخدرات اسلام

ای ردایت پردهٔ ناموس ما　　تاب تو سرمایهٔ فانوس ما
طینت پاک تو ما را رحمت است　　قوت دین و اساس ملت است
کودک ما چون لب از شیر تو شست　　لا اله آموختی او را نخست
می‌تراشد مهر تو اطوار ما　　فکر ما گفتار ما کردار ما
برق ما کو در سحابت آرمید　　بر جبل رخشید و در صحرا تپید
ای امین نعمت آئین حق　　در نفسهای تو سوز دین حق
دور حاضر تر فروش و پرفن است　　کاروانش نقد دین را رهزن است
کور و یزدان ناشناس ادراک او　　ناکسان زنجیری پیچاک او
چشم او بیباک و ناپرواستی　　پنجهٔ مژگان او گیراستی
صید او آزاد خواند خویش را　　کشتهٔ او زنده داند خویش را
آب بند نخل جمعیت توئی　　حافظ سرمایهٔ ملت توئی
از سر سود و زیان سودا مزن　　گام جز بر جادهٔ آبا مزن
هوشیار از دستبرد روزگار　　گیر فرزندان خود را در کنار

این چمن زادان که پر نگشاده‌اند — ز آشیان خویش دور افتاده‌اند
فطرت تو جذبه‌ها دارد بلند — چشم هوش از اسوهٔ زهرا مبند

تا حسینی شاخ تو بار آورد
موسم پیشین بگلزار آورد

خلاصهٔ مطالب مثنوی

در تفسیر سورهٔ اخلاص

«قل هو الله احد»

من شبی صدیق را دیدم بخواب — گل ز خاک راه او چیدم بخواب
آن امن الناس بر مولای ما — آن کلیم اول سینای ما
همت او کشت ملت را چو ابر — ثانی اسلام و غار و بدر و قبر
گفتمش ای خاصهٔ خاصان عشق — عشق تو سر مطلع دیوان عشق
پخته از دستت اساس کار ما — چاره‌ای فرما پی آزار ما
گفت تا کی در هوس گردی اسیر — آب و تاب از سورهٔ اخلاص گیر

ایکه در صد سینه پیچد یک نفس — سرّی از اسرار توحید است و بس
رنگ او برکن مثال او شوی — در جهان عکس جمال او شوی
آنکه نام تو مسلمان کرده است — از دوئی سوی یکی آورده است
خویشتن را ترک و افغان خوانده ئی — وای بر تو آنچه بودی مانده ئی
وارهان نامیده را از نامها — ساز با خم در گذر از جامها
ای که تو رسوای نام افتاده ئی — از درخت خویش خام افتاده ئی
با یکی ساز از دوئی بردار رخت — وحدت خود را مگردان لخت لخت
ای پرستار یکی گر تو توئی — تا کجا باشی سبق خوان دوئی
تو در خود را بخود پوشیده ئی — در دل آور آنچه بر لب چیده ئی
صد ملل از ملتی انگیختی — بر حصار خود شبیخون ریختی
یک شو و توحید را مشهود کن — غائبش را از عمل موجود کن

لذت ایمان فزاید در عمل
مرده آن ایمان که ناید در عمل

«اللّه الصّمد»

گر به الله الصمد دل بسته‌ئی / از حد اسباب بیرون جسته‌ئی
بندهٔ حق بندهٔ اسباب نیست / زندگانی گردش دولاب نیست
مسلم استی بی نیاز از غیر شو / اهل عالم را سراپا خیر شو
پیش منعم شکوهٔ گردون مکن / دست خویش از آستین بیرون مکن
چون علی در ساز با نان شعیر / گردن مرحب شکن خیبر بگیر
منت از اهل کرم بردن چرا / نشتر لا و نعم خوردن چرا
رزق خود را از کف دونان مگیر / یوسف استی خویش را ارزان مگیر
گرچه باشی مور و هم بی بال و پر / حاجتی پیش سلیمانی مبر
راه دشوار است سامان کم بگیر / در جهان آزاد زی آزاد میر
سبحهٔ اقلل من الدنیا شمار / از تعش حرا شوی سرمایه دار
تا توانی کیمیا شو گل مشو / در جهان منعم شو و سائل مشو
ای شناسای مقام بوعلی / جرعه‌ئی آرم ز جام بوعلی
«پشت پا زن تخت کیکاوس را / سر بده از کف مده ناموس را»
خود بخود گردد در میخانه باز / بر تهی پیمانگان بی نیاز

قاید اسلامیان هارون رشید — آنکه نقفور آب تیغ او چشید
گفت مالک را که ای مولای قوم — روشن از خاک درت سیمای قوم
ای نواپرداز گلزار حدیث — از تو خواهم درس اسرار حدیث
لعل تا کی پرده بندد اندر یمن — خیز و در دارالخلافت خیمه زن
ای خوشا تابانی روز عراق — ای خوشا حسن نظرسوز عراق
میچکد آب خضر از تاک او — مرهم زخم مسیحا خاک او
گفت مالک مصطفی را چاکرم — نیست جز سودای او اندر سرم
من که باشم بستهٔ فتراک او — برنخیزم از حریم پاک او
زنده از تقبیل خاک یثربم — خوشتر از روز عراق آمد شبم
عشق می گوید که فرمانم پذیر — پادشاهان را بخدمت هم مگیر
تو همی خواهی مرا آقا شوی — بندهٔ آزاد را مولا شوی
بهر تعلیم تو آیم بر درت — خادم ملت نگردد چاکرت
بهره ئی خواهی اگر از علم دین — در میان حلقهٔ درسم نشین
بی نیازی نازها دارد بسی — ناز او اندازها دارد بسی

بی نیازی رنگ حق پوشیدن است — رنگ غیر از پیرهن شوییدن است

علم غیر آموختی اندوختی — روی خویش از غازه‌اش افروختی

ارجمندی از شعارش میبری — من ندانم تو توئی یا دیگری

از نمیش خاک تو خاموش گشت — وز گل و ریحان تهی آغوش گشت

کشت خود از دست خود ویران مکن — از سحابش گدیهٔ باران مکن

عقل تو زنجیری افکار غیر — در گلوی تو نفس از تار غیر

بر زبانت گفتگوها مستعار — در دل تو آرزوها مستعار

قمریانت را نواها خواسته — سروهایت را قباها خواسته

باده می‌گیری بجام از دیگران — جام هم گیری بوام از دیگران

آن نگاهش سرّ ما زاغ البصر — سوی قوم خویش باز آید اگر

می‌شناسد شمع او پروانه را — نیک داند خویش و هم بیگانه را

لست منی گویدت مولای ما

وای ما ای وای ما ای وای ما

زندگانی مثل انجم تا کجا — هستی خود در سحر گم تا کجا

ریوی از صبح دروغی خورده‌ئی رخت از پهنای گردون برده‌ئی
آفتابستی یکی در خود نگر از نجوم دیگران تابی مخر
بر دل خود نقش غیر انداختی خاک بردی کیمیا در باختی
تا کجا رخشی ز تاب دیگران سر سبک ساز از شراب دیگران
تا کجا طوف چراغ محفلی ز آتش خود سوز اگر داری دلی
چون نظر در پرده‌های خویش باش می پرو اما بجای خویش باش
در جهان مثل حباب ای هوشمند راه خلوت خانه بر اغیار بند
فرد فرد آمد که خود را وا شناخت قوم قوم آمد که جز با خود نساخت

از پیام مصطفیٰ آگاه شو
فارغ از ارباب دون الله شو

«لم یلد و لم یولد»

قوم تو از رنگ و خون بالاتر است قیمت یک اسودش صد احمر است
قطرهٔ آب وضوی قنبری در بها برتر ز خون قیصری
فارغ از باب و ام و اعمام باش همچو سلمان زادهٔ اسلام باش

نکته‌ئی ای همدم فرزانه بین / شهد را در خانه‌های لانه بین

قطره‌ئی از لالهٔ حمراستی / قطره‌ئی از نرگس شهلاستی

این نمی‌گوید که من از عبهرم / آن نمی‌گوید من از نیلوفرم

ملت ما شأن ابراهیمی است / شهد ما ایمان ابراهیمی است

گر نسب را جزو ملت کرده‌ئی / رخنه در کار اخوت کرده‌ئی

در زمین ما نگیرد ریشه‌ات
هست نامسلم هنوز اندیشه‌ات

ابن مسعود آن چراغ افروز عشق / جسم و جان او سراپا نور عشق

سوخت از مرگ برادر سینه‌اش / آب گردید از گداز آئینه‌اش

گریه‌های خویش را پایان ندید / در غمش چون مادران شیون کشید

«ای دریغا آن سبق خوان نیاز / یار من اندر دبستان نیاز»

«آه آن سرو سهی بالای من / در ره عشق نبی همپای من»

«حیف او محروم دربار نبی (ص)
چشم من روشن ز دیدار نبی (ص)»

نیست از روم و عرب پیوند ما — نیست پابند نسب پیوند ما
دل به محبوب حجازی بسته‌ایم — زین جهت با یکدگر پیوسته‌ایم
رشتهٔ ما یک تولایش بس است — چشم ما را کیف صهبایش بس است
مستی او تا بخون ما دوید — کهنه را آتش زد و نو آفرید
عشق او سرمایهٔ جمعیت است — همچو خون اندر عروق ملت است
عشق در جان و نسب در پیکر است — رشتهٔ عشق از نسب محکم‌تر است
عشق ورزی از نسب باید گذشت — هم ز ایران و عرب باید گذشت
امت او مثل او نور حق است — هستی ما از وجودش مشتق است
«نور حق را کس نجوید زاد و بود — خلعت حق را چه حاجت تار و پود»

هر که پا در بند اقلیم و جد است
بی‌خبر از لم یلد لم یولد است
«ولم یکن له کفواً احد»

مسلم چشم از جهان بربسته چیست — فطرت این دل بحق پیوسته چیست
لاله‌ئی کو بر سر کوهی دمید — گوشهٔ دامان گلچینی ندید

آتش او شعله ئی گیرد به بر　　از نفس های یخ بستین سحر

آسمان از آغوش خود نگذاردش　　کوکب وامانده ئی پنداردش

بوسدش اول شعاع آفتاب

شبنم از چشمش بشوید گرد خواب

رشته ئی با لم یکن باید قوی　　تا تو در اقوام بی همتا شوی

آنکه ذاتش واحدست و لاشریک　　بنده اش هم در نسازد با شریک

مؤمن بالای هر بالاتری　　غیرت او برنتابد همسری

خرقهٔ لاتحزنوا اندر برش　　انتم الاعلون تاجی بر سرش

می کشد بار دو عالم دوش او　　بحر و بر پروردهٔ آغوش او

بر غو تندر مدام افگنده گوش　　برق اگر ریزد دهی گیرد بدوش

پیش باطل تیغ و پیش حق سپر　　امر و نهی او عیار خیر و شر

در گره صد شعله دارد اخگرش　　زندگی گیرد کمال از جوهرش

در فضای این جهان های و هو　　نغمه پیدا نیست جز تکبیر او

عفو و عدل و بذل و احسانش عظیم　　هم بقهر اندر مزاج او کریم

ساز او در بزم‌ها خاطر نواز   سوز او در رزم‌ها آهن گداز
در گلستان با عنادل هم صفیر   در بیابان جرّه باز صیدگیر
زیر گردون می‌نیاساید دلش   بر فلک گیرد قرار آب و گلش
طایرش منقار بر اختر زند   آن سوی این کهنه چنبر بر زند
تو به پروازی پری نگشوده‌ئی   کرمکی استی زیر خاک آسوده‌ئی
خوار از مهجوری قرآن شدی   شکوه سنج گردش دوران شدی
ای چو شبنم بر زمین افتنده‌ئی   در بغل داری کتاب زنده‌ئی

تا کجا در خاک می‌گیری وطن
رخت بردار و سر گردون فکن

عرض حال مصنف بحضور رحمة للعالمین (ص)

ای ظهور تو شباب زندگی   جلوه‌ات تعبیر خواب زندگی
ای زمین از بارگاهت ارجمند   آسمان از بوسهٔ بامت بلند
شش جهت روشن ز تاب روی تو   ترک و تاجیک و عرب هندوی تو
از تو بالا پایهٔ این کائنات   فقر تو سرمایهٔ این کائنات

در جهان شمع حیات افروختی　　بندگان را خواجگی آموختی
بی تو از نابودمندیها خجل　　پیکران این سرای آب و گل
تا دم تو آتشی از گل گشود　　توده های خاک را آدم نمود
ذره دامن گیر مهر و ماه شد　　یعنی از نیروی خویش آگاه شد
تا مرا افتاد بر رویت نظر　　از اب و ام گشته ئی محبوب تر
عشق در من آتشی افروخته است　　فرصتش بادا که جانم سوخته است
ناله ئی مانند نی سامان من　　آن چراغ خانهٔ ویران من
از غم پنهان نگفتن مشکل است　　باده در مینا نهفتن مشکل است
مسلم از سر نبی بیگانه شد　　باز این بیت الحرم بتخانه شد
از منات و لات و عزی و هبل　　هر یکی دارد بتی اندر بغل
شیخ ما از برهمن کافرتر است　　زانکه او را سومنات اندر سر است
رخت هستی از عرب برچیده ئی　　در خمستان عجم خوابیده ئی
شل ز برفاب عجم اعضای او　　سرد تر از اشک او صهبای او
همچو کافر از اجل ترسنده ئی　　سینه اش فارغ ز قلب زنده ئی

نعشش از پیش طبیبان برده‌ام / در حضور مصطفی آورده‌ام
مرده بود از آب حیوان گفتمش / سرّی از اسرار قرآن گفتمش
داستانی گفتم از یاران نجد / نکهتی آوردم از بستان نجد
محفل از شمع نوا افروختم / قوم را رمز حیات آموختم
گفت بر ما بندد افسون فرنگ / هست غوغایش ز قانون فرنگ
ای بصیری را ردا بخشنده‌ئی / بربط سلمی مرا بخشنده‌ئی
ذوق حق ده این خطا اندیش را / اینکه نشناسد متاع خویش را
گر دلم آئینهٔ بی جوهر است / ور بحرفم غیر قرآن مضمر است
ای فروغت صبح اعصار و دهور / چشم تو بینندهٔ ما فی الصدور
پردهٔ ناموس فکرم چاک کن / این خیابان را ز خارم پاک کن
تنگ کن رخت حیات اندر برم / اهل ملت را نگهدار از شرم
سبز کشت نابسامانم مکن / بهره گیر از ابر نیسانم مکن
خشک گردان باده در انگور من / زهر ریز اندر می کافور من
روز محشر خوار و رسوا کن مرا / بی نصیب از بوسهٔ پا کن مرا

گر دُرِ اسرارِ قرآن سفته‌ام   با مسلمانان اگر حق گفته‌ام

ای که از احسانِ تو ناکس کس است   یک دعایت مزدِ گفتارم بس است

عرض کن پیشِ خدای عزّ و جل   عشقِ من گردد هم‌آغوشِ عمل

دولتِ جانِ حزین بخشیده‌ئی   بهره‌ئی از علمِ دین بخشیده‌ئی

در عمل پاینده‌تر گردان مرا

آبِ نیسانم گهر گردان مرا

رختِ جان تا در جهان آورده‌ام   آرزوی دیگری پرورده‌ام

همچو دل در سینه‌ام آسوده است   محرم از صبحِ حیاتم بوده است

از پدر تا نامِ تو آموختم   آتشِ این آرزو افروختم

تا فلک دیرینه‌تر سازد مرا   در قمارِ زندگی بازد مرا

آرزوی من جوان‌تر می‌شود   این کهن صهبا گران‌تر می‌شود

این تمنّا زیرِ خاکم گوهر است   در شبم تابِ همین یک اختر است

مدّتی با لاله‌رویان ساختم   عشق با مرغوله‌مویان باختم

باده‌ها با ماه‌سیمایان زدم   بر چراغِ عافیت دامان زدم

برقها رقصید گرد حاصلم   رهزنان بردند کالای دلم

این شراب از شیشهٔ جانم نریخت   این زر سارا ز دامانم نریخت

عقل آزر پیشه ام زنار بست   نقش او در کشور جانم نشست

سالها بودم گرفتار شکی   از دماغ خشک من لاینفکی

حرفی از علم الیقین ناخوانده ئی   در گمان آباد حکمت مانده ئی

ظلمتم از تاب حق بیگانه بود   شامم از نور شفق بیگانه بود

این تمنا در دلم خوابیده ماند   در صدف مثل گهر پوشیده ماند

آخر از پیمانهٔ چشمم چکید   در ضمیر من نواها آفرید

ای ز یاد غیر تو جانم تهی   بر لبش آرم اگر فرمان دهی

زندگی را از عمل سامان نبود   پس مرا این آرزو شایان نبود

شرم از اظهار او آید مرا   شفقت تو جرأت افزاید مرا

هست شأن رحمتت گیتی نواز   آرزو دارم که میرم در حجاز

مسلمی از ما سوا بیگانه ئی   تا کجا زناری بتخانه ئی

حیف چون او را سرآمد روزگار   پیکرش را دیر گیرد در کنار

از درت خیزد اگر اجزای من — وای امروزم خوشا فردای من

فرخا شهری که تو بودی در آن — ای خنک خاکی که آسودی در آن

« مسکن یار است و شهر شاه من — پیش عاشق این بود حب الوطن »

کوکبم را دیدهٔ بیدار بخش — مرقدی در سایهٔ دیوار بخش

تا بیاساید دل بی‌تاب من — بستگی پیدا کند سیماب من

با فلک گویم که آرامم نگر

دیده‌ئی آغازم انجامم نگر

لله المشرق والمغرب

پیام مشرق

در جواب دیوان گوته شاعر آلمانی

اقبال

In reply to Goethe's West-Östlichen Divan.

بسم الله الرحمن الرحیم

پیام مشرق

فهرست مطالب

Heine on Goethe's West-Östlichen Divan –

"It is a votive nosegay sent from the West to the East....... This nosegay signifies that the West is tired of thin & icy-cold spirituality & seeks warmth in the strong & healthy bosom of the East."

Count Platen – Ghazaliat
Rueckert – Östlichen Rosen
Bodenstedt – Poems of Mirza Shaffi.
Goethe – Divan.

پیشگفتار

انگیزهٔ تألیف «پیام مشرق» «دیوان غربی» حکیم حیات گوته است که دربارهٔ آن شاعر یهودی الاصل هاینه می نویسد : «این دسته گل عقیدت است که غرب به شرق فرستاده است ....

از این دیوان بر می آید که غرب از روحانیت ضعیف و سرد خود بیزار

شده و از سینهٔ شرق جویای حرارت است .»

این مجموعهٔ اشعار گوته که یکی از بهترین آثار اوست و او خودش آن را دیوان نامیده نتیجهٔ چه عواملی بوده در چه اوضاعی نوشته شد؟ برای جواب این سؤال لازم بود نهضتی به اختصار معرفی شود که در ادبیات آلمانی بنام «نهضت شرقی» معروف است .

می خواستم در این مقدمه نهضت مذکور را قدری مفصل تر بیان کنم ، ولی متأسفانه بسیاری از کتب که لازم بود در هند بدست نیامد . پاول هورن مؤلف «تاریخ ادبیات ایران» در یکی از مقالات خود می نویسد که گوته تا چه اندازه مدیون شعرای ایرانی است . اما شمارهٔ مجلهٔ «نار واند سود» که در آن مقالهٔ مذکور بچاپ رسیده بود در کتابخانه های هند و آلمان بدست نیامد . ناچار برای نگارش این مقدمه به یادداشت های مطالعات گذشتهٔ خود و رسالهٔ مختصر و مفیدی که آقای چارلس ریمی در این مورد نوشته است اکتفا می کنم . طبع همه گیر گوته از آغاز جوانی متمایل به افکار شرقی بود . در استراسبورگ هنگامی که او درس حقوق میخواند ، ملاقاتی بین او و یکی از شخصیتهای ادبی معروف و محترم آلمان بنام هردر دست داد که گوته در شرح حال خود تأثیر صحبت او را بیان کرده است . هردر زبان فارسی نمی دانست ، اما چون بر طبعش اصول اخلاقی حاکم بود ، لذا علاقهٔ عمیقی به آثار سعدی

پیدا کرد. بهمین سبب بعضی قسمتهای «گلستان» را به زبان آلمانی ترجمه کرد. او به سبک حافظ چندان علاقمند نبود، توجه معاصرین خود را به سعدی مبذول ساخته می نویسد:

«ما به سبک حافظ بسیار سرودیم، حالا لازم است که شاگرد سعدی باشیم».

ولی با وجود اینهمه علاقه که هردر نسبت به ادبیات شرقی داشت تاثیری از ادبیات شرقی در آثار نظم و نثر او دیده نمی شود. همین طور شیلر، معاصر دیگر گوته که پیش از آغاز نهضت شرقی وفات یافته از اثرات شرقی آزاد بود. اما نباید فراموش کرد که طرح نمایشنامهٔ او بنام «توران دخت» اخذ شده از افسانهٔ دختر پادشاه اقلیم چهارم هفت پیکر نظامی می باشد که با این بیت آغاز کرده است:

گفت کز جملهٔ ولایت روس   بود شهری به نیکوئی چو عروس

در سال ۱۸۱۲ فان هامر ترجمهٔ تمام دیوان حافظ را منتشر ساخت. در نتیجهٔ انتشار همین ترجمه نهضت شرقی در ادبیات آلمانی شروع گردید. گوته آن وقت شصت و پنج سال داشت و این زمانی بود که انحطاط ملت آلمان از هر جهت به نهایت رسیده بود. طبع گوته برای شرکت در نهضت های سیاسی کشور مناسب نبود، بنابراین روح بیتاب و بلندپرواز او از هرج و مرج عمومی اروپا بیزار شده آشیانه ای در هوای امن و سکون شرق پیدا کرده بود. سرودهای حافظ در تخیلات او هیجان بزرگی برپا ساخت که نهایتاً موجب پدید آمدن اثری پایدار از او موسوم بنام «دیوان غربی» گردید. اما ترجمهٔ هامر برای گوته صرفاً انگیزه ای نبود، بلکه مأخذ تخیلات عجیب و غریب او نیز شده بود. در بعضی موارد چنان بنظر می آید که منظومهٔ او ترجمهٔ آزاد شعر حافظ است و در بعضی جاها قدرت تخیل او در نتیجهٔ تاثیر مصرعی خاص براهی تازه قدم گذاشته مسائل بسیار مهم و مشکل زندگی را روشن می سازد. بیل شوسکی نگارندهٔ شرح احوال گوته می نویسد:

«گوته تصویر خود را در نغمهٔ بلبل شیراز دیده است. گاه گاه چنان حس میکرد که شاید روح او در کالبد حافظ حلول نموده و در سرزمین شرق زندگی کرده است. همان انبساط زمینی، همان عشق آسمانی، همان سادگی، همان عمق، همان جنب و جوش، همان بزرگ منشی، همان گشاده دلی و همان آزادی از قیود و رسوم در او وجود دارد. الغرض ما از هر جهت او را نظیر حافظ می بینیم. همانطور که حافظ لسان الغیب و ترجمان الاسرار است، گوته هم هست و همانطور که در کلمات سادهٔ حافظ یک جهان معنی پنهان است، در بی تکلفی شعر گوته نیز حقایق و اسرار بچشم میخورد. هر دو شاعر در میان طبقهٔ غنی و فقیر محبوبیتی پیدا کردند، هر دو توانستند فاتحان بزرگ عصر خود را تحت تاثیر قرار دهند، یعنی حافظ توانست تیمور، و گوته موفق شد ناپلئون را تحت تاثیر قرار دهد، هر دو علیرغم فساد و تباهی دوران خویش موفق به حفظ آرامش روحی خود تا آنجا بودند که توانستند به نغمه سرائی سابقشان ادامه دهند».

گوته در تخیلات خود غیر از حافظ مدیون شیخ عطار، سعدی، فردوسی و نیز ادبیات عمومی اسلامی می باشد. در یکی دو مورد هم غزلیاتی با رعایت ردیف و قافیه نوشته و استعاره های فارسی (مانند گوهر اشعار، تیر مژگان، زلف گره گیر) بکار برده است، حتی بسبب علاقهٔ زیاد به فارسی از اشاره کردن به امرد پرستی نیز خودداری نکرده است. بخش های مختلف دیوان خود را به نامهای فارسی مانند مغنی نامه، ساقی نامه، عشق نامه، تیمور نامه، حکمت نامه و غیره نامیده است.

با اینهمه گوته پیرو هیچیک از شعرای فارسی نیست. طبع شاعرانهٔ او کاملاً آزاد است و در لاله زار های شرق نواخوانی او موقتی است. او هرگز غربی بودن خود را از یاد نمی برد و چشمش فقط همان حقایق شرقی را می بیند که

طبع غربی او آنها را می تواند بخود جذب کند. به تصوف عجمی هیچ تمایلی نداشت و اگرچه میدانست که اشعار حافظ در شرق بر اساس تصوف مورد بحث قرار می گیرد مع الوصف شیفتهٔ تغزل محض بود و به تعبیر صوفیانهٔ شعر حافظ علاقه ای نداشت. حقایق و معارف فلسفی مولوی برای او چیزی مبهم بود. اما چنین برمی آید که وی کلام مولوی را بدقت نخوانده بود زیرا کسی که مداح اسپینوزا (فیلسوف هلندی معتقد به وحدت الوجود) باشد و به طرفداری برونو (فیلسوف وجودی ایتالیائی) مطالبی نوشته باشد چگونه ممکن است معترف مولوی نباشد!

خلاصه گوته بوسیلهٔ "دیوان غربی" سعی کرده است در ادبیات آلمانی روح ایرانی را متجلی سازد. بشعرای بعدی مانند پلاتن، روکرت و بودن ستات نهضت شرقی را که با دیوان گوته آغاز شده بود بکمال رسانیدند. پلاتن برای نیل به اهداف ادیبانه زبان فارسی را فرا گرفت و با رعایت قافیه، ردیف و موازین عروض ایرانی غزلها و رباعیها سرود و قصیده ای نیز در مدح ناپلئون نگاشت. او مثل گوته استعارات فارسی چون "عروس گل" "زلف مشکین" "لاله عذار" را بی تکلف بکار برده ولی دلداده و شیدای تغزل محض بود. روکرت متخصص زبانهای عربی، فارسی و سانسکریت بود و به اهمیت فلسفهٔ مولوی اعتقاد داشت. بسیاری از غزلهای خود را به پیروی از مولوی سرود. چون او به زبانهای شرقی تسلط داشت بنابراین مآخذ منظومهٔ شرقی او نیز دامنه دار است. او از هرجا، از مخزن الاسرار نظامی، بهارستان جامی، کلیات امیرخسرو، گلستان سعدی، مناقب العارفین، عیار دانش، منطق الطیر، هفت قلزم وغیره، گوهرهای دانش را جمع آوری میکند. حتی سخنان خود را با روایات و حکایات ایران پیش از اسلام مزین می سازد. بعضی وقایع تاریخ اسلام چون مرگ محمود غزنوی، لشکرکشی محمود به سومنات، شرح زندگی سلطانه رضیه وغیره را بنحو زیبائی به نظم درآورده است. پسندیده‌ترین شاعری که پس از گوته به سبک شرقی شعر سرود "بودن ستات" است. او منظومه های خود را بنام مستعار "میرزا شفیع"

منتشر ساخت. این مجموعهٔ کوچک بقدری محبوبیت پیدا کرد که در مدت کمی یکصد و چهل بار بچاپ رسید. اوج عجمی را با چنان مهارتی در خود جذب کرد که مردم آلمان حتی خیال میکردند اشعار میرزا شفیع ترجمهٔ شعر فارسی است. «بودن شتات» از امیر معزی و انوری هم استفاده کرده است.

من در اینجا از هاینه که معاصر گوته بود عمداً ذکری نکردم. در مجموعهٔ شعر او که «اشعار تازه» نام دارد اگرچه تأثیرپذیری از ایران مشهود است و داستان محمود و فردوسی را هم با نهایت زیبائی منظوم ساخته است باز هم بطور کلی رابطه ای با نهضت شرقی نداشته و بنظر وی کلام شعرای آلمانی جز «دیوان غربی» گوته اهمیت خاصی ندارد. اما فکر این شاعر آزادهٔ آلمانی نیز از سحر عجمی مصون نمانده چنانکه در موردی خود را در عالم خیال شاعر ایرانی تصور نموده که به آلمان تبعید شده است، می نویسد:

«ای فردوسی! ای جامی! ای سعدی! برادر شما در زندان غم اسیر و برای گلهای شیراز بیقرار است».

در میان شعرای کم مرتبه دوم که مقلد خواجه حافظ بود، هرمن شتات، لوشکی، شتایگ لتز، لت هولد و فان شاک را می توان نام برد. شاعر اخیرالذکر در جهان دانش پایهٔ بلندی داشت. از جملهٔ منظومه هایش داستان انصاف محمود غزنوی و قصهٔ هاروت و ماروت معروف است. بطور کلی تأثیر عمر خیام در شعرا زیاد مشهود است. البته باید متذکر شد که برای نوشتن تاریخ کامل نهضت شرقی و مقایسهٔ دقیق بین شعرای آلمانی و ایرانی و دریافتن نفوذ عمیق عجمی لازم است که بررسیهای مفصلتری بعمل آید اما برای این کار نه وقت است و نه وسایل در دست. ممکن است این بحث مختصر، جوانی را برای تحقیق و پژوهش در این زمینه برانگیزد.

«پیام مشرق» صد سال بعد از «دیوان غربی» نوشته شد و لزومی ندارد که چیزی در بارهٔ آن عرض کنم. خوانندگان خودشان متوجه خواهند شد که منظور من از این اثر عرضه نمودن آن حقایق اخلاقی و مذهبی ملی است که

به تربیت معنوی افراد و ملل تعلق دارد. بین اوضاع آلمان صد سال پیش و اوضاع شرق کنونی تا اندازه‌ای شباهت وجود دارد. اما حقیقت آن است که اضطراب درونی ملل جهان مقدمهٔ یک انقلاب بزرگ روحانی و فرهنگی می باشد. چون اکنون خودمان تحت تأثیر آن انقلاب قرار گرفته ایم لذا نمی توانیم آن را بخوبی درک کنیم. جنگ عظیم اروپا محشری بوده که نظام دنیای قدیم را تقریباً از هر جهت بر باد داده است و حالا طبیعت در اعماق زندگی، از خاکستر آن تهذیب و تمدن آدمی نو برای اقامت او عالمی نو می سازد که هیولای آن در نگارشهای انشتین و برگسون دیده می شود. اروپا نتایج هولناک اهداف علمی، اخلاقی و اقتصادی خود را بچشم خویش دیده است و از زبان سایرن نی (نخست وزیر سابق ایتالیا) داستان دردناک «سقوط فرنگ» را هم شنیده است. متأسفانه رهبران زیرک آن قاره که البته مرتجع هستند نتوانستند انقلاب شگفت انگیزی را که فعلاً در ضمیر انسان بپاست بدرستی درک کنند. از نظر ادبی هم اگر بررسی کنیم می بینیم که محیط جنگ دیده و متأثر اروپا برای رشد یک هدف عالی ادبی مساعد نیست. حتی ممکن است عصبیت سست عناصر شکل گریز که عواطف قلبی را از افکار ذهنی تمایز نمی‌دهد طبایع ملل را مغلوب سازد. البته آمریکا در عناصر تمدن غرب یک عنصر سالم بنظر می آید. علتش شاید این باشد که این کشور از بندهای سنن قدیم آزاد است و وجدان اجتماعی آن آثار و افکار جدید را بسهولت می تواند بپذیرد.

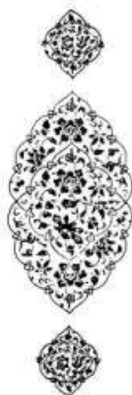
شرق و بخصوص شرق اسلامی چشمش را پس از خواب سنگین قرنها باز کرده است اما ملل شرق باید این نکته را بدانند که زندگی نمی تواند انقلابی در پیرامون خود بوجود بیاورد مگر اینکه انقلاب در درون خودش باشد و هیچ دنیای نوی نمی تواند وجود خارجی پیدا کند مگر اینکه وجودش نخست در قلب انسانها صورت بندد. این قانون قطعی فطرت که قرآن کریم آن را با کلمات روشن و بلیغ «إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» بیان فرموده است شامل هر دو جنبهٔ فردی و اجتماعی زندگی می باشد و من در آثار فارسی خود سعی کرده‌ام همین حقیقت را

در نظر داشته باشم. امروز در جهان و خاصه در کشورهای شرقی هر کوششی که نقطه نظر افراد و اقوام را از مرزهای جغرافیائی بالا برده، در ایشان سیرت درست و نیرومند انسانی را تجدید یا تولید می‌نماید محترم است بنابراین من این اوراق را به اعلیحضرت فرمانروای افغانستان منسوب میدارم که ایشان با فهم و فراست فطری خویش تربیت افغانان را خصوصاً مد نظر دارند. خداوند متعال در این کار بزرگ حامی و ناصر ایشان باشد.

در پایان، از دوستم آقای چودهری محمد حسین سپاسگزارم که مسودهٔ پیام مشرق را برای چاپ آماده ساخت. اگر او زحمت نمی‌کشید، چاپ این مجموعه به تعویق می‌افتاد.

اقبال

ترجمه: دکتر سید محمد اکرم

اے امیرِ کامگارِ شہریار — نوجوان و مثلِ پیران پختہ کار

چشمِ تو از پردگی ہا محرم است — دل میانِ سینہ ات جامِ جم است

عزمِ تو پاینده چون کہسارِ تو — حزمِ تو آسان کند دشوارِ تو

ہمتِ تو چون خیالِ من بلند — ملتِ صد پارہ را شیرازہ بند

ہدیہ از شاہنشہان داری بسے — لعل و یاقوتِ گران داری بسے

اے امیر ابنِ امیر ابنِ امیر — ہدیہ از بے نوائے ہم پذیر

~~اے امیر ابنِ امیر ابنِ امیر~~ [illegible]

~~ہدیہ از بے نوائے ہم پذیر~~ [illegible]

پیرِ مغرب شاعرِ المانوی — آن قتیلِ شیوہ ہاے پہلوی

بست نقشِ شاہدانِ شوخ و شنگ — داد مشرق را سلامے از فرنگ

در جوابش گفتہ ام پیغامِ شرق — ماہتابے ریختم بر شامِ شرق

تا شناساے خودم خودبین نیم — با تو گویم او کہ بود و من کیم

او ز افرنگی جوانان مثلِ برق — شعلۂ من از دمِ پیرانِ شرق

او چمن زادے چمن پروردۂ — من دمیدم از زمینِ مردۂ

۱۹۶
پیامِ مشرق
۲۰

بسم الله الرحمن الرحیم

پیشکش بحضور اعلیحضرت امیر امان الله خان

فرمانروای دولت مستقلهٔ افغانستان خلد الله

ملکه و اجلاله

ای امیر کامگار ای شهریار
نوجوان و مثل پیران پخته کار

چشم تو از پردگیها محرم است
دل میان سینه ات جام جم است

عزم تو پاینده چون کهسار تو
حزم تو آسان کند دشوار تو

همت تو چون خیال من بلند
ملت صد پاره را شیرازه بند

هدیه از شاهنشهان داری بسی
لعل و یاقوت گران داری بسی

ای امیر ابن امیر ابن امیر
هدیهٔ از بینوائی هم پذیر

تا مرا رمز حیات آموختند　　آتشی در پیکرم افروختند

یک نوای سینه تاب آورده ام　　عشق را عهد شباب آورده ام

پیر مغرب شاعر المانوی　　آن قتیل شیوه های پهلوی

بست نقش شاهدان شوخ و شنگ　　داد مشرق را سلامی از فرنگ

در جوابش گفته ام پیغام شرق　　ماهتابی ریختم بر شام شرق

تا شناسای خودم خودبین نیم　　با تو گویم او که بود و من کیم

او ز افرنگی جوانان مثل برق　　شعلهٔ من از دم پیران شرق

او چمن زادی چمن پروردهٔ　　من دمیدم از زمین مردهٔ

او چو بلبل در چمن فردوس گوش　　من بصحرا چون جرس گرم خروش

هر دو دانای ضمیر کائنات　　هر دو پیغام حیات اندر ممات

هر دو خنجر صبح خند آئینه فام　　او برهنه من هنوز اندر نیام

هر دو گوهر ارجمند و تابدار　　زادهٔ دریای ناپیدا کنار

او ز شوخی در ته قلزم تپید　　تا گریبان صدف را بردرید

من به آغوش صدف تابم هنوز　　در ضمیر بحر نایابم هنوز

آشنای من ز من بیگانه رفت
از خمستانم تهی پیمانه رفت

من شکوه خسروی او را دهم
تخت کسری زیر پای او نهم

او حدیث دلبری خواهد ز من
رنگ و آب شاعری خواهد ز من

کم نظر بیتابی جانم ندید
آشکارم دید و پنهانم ندید

فطرت من عشق را در بر گرفت
صحبت خاشاک و آتش در گرفت

حق رموز ملک و دین بر من گشود
نقش غیر از پردهٔ چشمم ربود

برگ گل رنگین ز مضمون من است
مصرع من قطرهٔ خون من است

تا نپنداری سخن دیوانگیست
در کمال این جنون فرزانگیست

از هنر سرمایه دارم کرده‌اند
در دیار هند خوارم کرده‌اند

لاله و گل از نوایم بی نصیب
طایرم در گلستان خود غریب

بسکه گردون سفله و دون پرور است
وای بر مردی که صاحب جوهر است

دیده‌ئی ای خسرو کیوان جناب
آفتاب ما توارت بالحجاب

ابطحی در دشت خویش از راه رفت
از دم او سوز الا الله رفت

مصریان افتاده در گرداب نیل — سست رگ تورانیان ژنده پیل

آل عثمان در شکنج روزگار — مشرق و مغرب ز خونش لاله زار

عشق را آئین سلمانی نماند — خاک ایران ماند و ایرانی نماند

سوز و ساز زندگی رفت از گلش — آن کهن آتش فسرد اندر دلش

مسلم هندی شکم را بنده ئی — خود فروشی دل ز دین بر کنده ئی

در مسلمان شأن محبوبی نماند

خالد و فاروق و ایوبی نماند

ای ترا فطرت ضمیر پاک داد — از غم دین سینهٔ صد چاک داد

تازه کن آئین صدیق و عمر — چون صبا بر لالهٔ صحرا گذر

ملت آوارهٔ کوه و دمن — در رگ او خون شیران موج زن

زیرک و روئین تن و روشن جبین — چشم او چون جره بازان تیزبین

قسمت خود از جهان نایافته — کوکب تقدیر او ناتافته

در قهستان خلوتی ورزیده ئی — رستخیز زندگی نادیده ئی

جان تو بر محنت پیهم صبور — کوش در تهذیب افغان غیور

تا ز صدیقان این امت شوی
بهر دین سرمایهٔ قوت شوی

زندگی جهد است و استحقاق نیست — جز به علم انفس و آفاق نیست
گفت حکمت را خدا خیر کثیر — هر کجا این خیر را بینی بگیر
سید کل صاحب ام الکتاب — پردگیها بر ضمیرش بی حجاب
گرچه عین ذات را بی پرده دید — رب زدنی از زبان او چکید
علم اشیا علم الاسماستی — هم عصا و هم ید بیضاستی
علم اشیا داد مغرب را فروغ — حکمت او ماست می بندد ز دوغ
جان ما را لذت احساس نیست — خاک ره جز ریزهٔ الماس نیست
علم و دولت نظم کار ملت است — علم و دولت اعتبار ملت است
آن یکی از سینهٔ احرار گیر — وان دگر از سینهٔ کهسار گیر
دشنه زن در پیکر این کائنات — در شکم دارد گهر چون سومنات

لعل ناب اندر بدخشان تو هست
برق سینا در قهستان تو هست

کشور محکم اساسی بایدت — دیدهٔ مردم شناسی بایدت
ای بسا آدم که ابلیسی کند — ای بسا شیطان که ادریسی کند
رنگ او نیرنگ و بود او نمود — اندرون او چو داغ لاله دود
پاکباز و کعبتین او دغل — ریمن و غدر و نفاق اندر بغل
درنگر ای خسرو صاحب نظر — نیست هر سنگی که می‌تابد گهر
مرشد رومی حکیم پاک زاد — سرّ مرگ و زندگی بر ما گشاد

«هر هلاک امّت پیشین که بود
زانکه بر جندل گمان بردند عود» (رومی)

سروری در دین ما خدمتگری است — عدل فاروقی و فقر حیدری است
در هجوم کارهای ملک و دین — با دل خود یک نفس خلوت گزین
هر که یکدم در کمین خود نشست — هیچ نخچیر از کمند او نجست
در قبای خسروی درویش زی — دیده بیدار و خدا اندیش زی
قاید ملّت شهنشاه مراد — تیغ او را برق و تندر خانه زاد
هم فقیری هم شه گردون فری — اردشیری با روان بوذری

غرق بودش در زره بالا و دوش / در میان سینه دل موئینه پوش

آن مسلمانان که میری کرده اند / در شهنشاهی فقیری کرده اند

در امارت فقر را افزوده اند / مثل سلمان در مدائن بوده اند

حکمرانی بود و سامانی نداشت / دست او جز تیغ و قرآنی نداشت

هر که عشق مصطفی سامان اوست / بحر و بر در گوشهٔ دامان اوست

سوز صدیق و علی از حق طلب / ذره‌ای عشق نبی از حق طلب

زانکه ملت را حیات از عشق اوست / برگ و ساز کائنات از عشق اوست

جلوهٔ بی پردهٔ او وانمود / جوهر پنهان که بود اندر وجود

روح را جز عشق او آرام نیست / عشق او روزیست کو را شام نیست

خیز و اندر گردش آور جام عشق
در قهستان تازه کن پیغام عشق

اقبال

(۱۵)

ترا تازه پرواز آموختند - سراپا لذت بال آزمائی
هوس ما را گران پرواز دارد - تو از ذوق پریدن برگ نائی

(۱۷)

چه لذت یا رب اندر هست و بود است - دل هر ذره در جوش نمود است
شگافد شاخ را چون غنچهٔ گل - تبسم ریز از ذوق وجود است

(۱۸)

شنیدم در عدم پروانه می‌گفت - دمی از زندگی تاب و تبم بخش
پریشان کن سحر خاکسترم را - ولیکن سوز و ساز یک شبم بخش

(۱۹)

~~ز تنها از پی یک دم شگفتن - گل سیراب خون‌ها می‌نهد~~
~~چمن اندر دلی ناگفتنی‌ها - درون شاخ گل آلاله ستیزد~~

(۲۰)

مسلمانان! مرا حرفیست در دل - که روشن‌تر ز جان جبرئیل است
نهانش دارم از آزر نهادان - که این سرّی ز اسرار خلیل است

لالۂ طور

(۲۸)

[illegible]

[illegible]

(۲۹)

[illegible]

[illegible]

(۳۰)

[illegible]

[illegible]

(۳۱)

[illegible]

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

شهید ناز او بزم وجود است
نیاز اندر نهاد هست و بود است
نمی‌بینی که از مهر فلک تاب
به سیمای سحر داغ سجود است

۲

دل من روشن از سوز درون است
جهان بین چشم من از اشک خون است
ز رمز زندگی بیگانه‌تر باد
کسی کو عشق را گوید جنون است

۳

به باغان باد فروردین دهد عشق
به راغان غنچه چون پروین دهد عشق
شعاع مهر او قلزم شکاف است
به ماهی دیده رهبین دهد عشق

۴

عقابان را بهای کم نهد عشق
تذروان را به بازان سر دهد عشق
نگه دارد دل ما خویشتن را
ولیکن از کمینش بر جهد عشق

به برگ لاله رنگ آمیزی عشق ۵ به جان ما بلا انگیزی عشق

اگر این خاکدان را واشکافی

درونش بنگری خونریزی عشق

نه هر کس از محبت مایه دار است ۶ نه با هر کس محبت سازگار است

بروید لاله با داغ جگرتاب

دل لعل بدخشان بی شرار است

درین گلشن پریشان مثل بویم ۷ نمیدانم چه میخواهم چه جویم ۲۰۱ پیام مشرق ۳۲

برآید آرزو یا برنیاید

شهید سوز و ساز آرزویم

جهان مشت گل و دل حاصل اوست ۸ همین یک قطره خون مشکل اوست

نگاه ما دو بین افتاد ورنه

جهان هر کسی اندر دل اوست

سحر می گفت بلبل باغبان را ۹ درین گل جز نهال غم نگیرد

به پیری میرسد خار بیابان ولی گل چون جوان گردد بمیرد

جهان ما که نابود است بودش (۱۰) زیان توام همی آید بسودش
کهن را نو کن و طرح دگر ریز
دل ما بر نتابد دیر و زودش

نوای عشق را ساز است آدم (۱۱) گشاید راز و خود راز است آدم
جهان او آفرید این خوبتر ساخت
مگر با ایزد انباز است آدم

ز من انجام و نی آغاز جویم (۱۲) همه رازم جهان راز جویم
گر از روی حقیقت پرده گیرند
همان بوک و مگر را باز جویم

دلا نارای پروانه تا کی (۱۳) نگیری شیوهٔ مردانه تا کی
یکی خود را به سوز خویشتن سوز
طواف آتش بیگانه تا کی

تنی پیدا کن از مشت غباری (۱۴) تنی محکم تر از سنگین حصاری
درون او دل درد آشنایی چو جوئی در کنار کوهساری

ز آب و گل خدا خوش پیکری ساخت (۱۵) جهانی از ارم زیباتری ساخت
ولی ساقی به آن آتش که دارد
ز خاک من جهان دیگری ساخت

به یزدان روز محشر برهمن گفت (۱۶) فروغ زندگی تاب شرر بود
ولیکن گر نرنجی با تو گویم
صنم از آدمی پاینده‌تر بود

گذشتی تیزگام ای اختر صبح (۱۷) مگر از خواب ما بیزار رفتی
من از ناآگهی گم کرده راهم
تو بیدار آمدی بیدار رفتی

تهی از های و هو میخانه بودی (۱۸) گل ما از شرر بیگانه بودی
نبودی عشق و این هنگامهٔ عشق
اگر دل چون خرد فرزانه بودی

ترا ای تازه پرواز آفریدند (۱۹) سراپا لذت بال آزمائی
هوس ما را گران پرواز دارد
تو از ذوق پریدن پرگشائی

چه لذت یا رب اندر هست و بود است (۲۰) دل هر ذره در جوش نمود است
شگافد شاخ را چون غنچه گل
تبسم ریز از ذوق وجود است

شنیدم در عدم پروانه میگفت (۲۱) دمی از زندگی تاب و تبم بخش
پریشان کن سحر خاکسترم را
ولیکن سوز و ساز یک شبم بخش

مسلمانان مرا حرفی است در دل (۲۲) که روشن تر ز جان جبرئیل است
نهانش دارم از آزر نهادان
که این سری ز اسرار خلیل است

بگوش رهسپاری ای دل ای دل (۲۳) مرا تنها گذاری ای دل ای دل
دمادم آرزوها آفرینی
مگر کاری نداری ای دل ای دل

رهی در سینه انجم گشائی (۲۴) ولی از خویشتن نا آشنائی
یکی بر خود گشا چون دانه چشمی
که از زیر زمین نخلی بر آئی

سحر در شاخسار بوستانی ۲۵ چه خوش میگفت مرغ نغمه خوانی
برآور هرچه اندر سینه داری
سرودی ناله‌ئی آهی فغانی

ترا یک نکتهٔ سربسته گویم ۲۶ اگر درس حیات از من بگیری
بمیری گر به تن جانی نداری
وگر جانی به تن داری نمیری

بهل افسانهٔ آن پاچراغی ۲۷ حدیث سوز او آزار گوش است
من آن پروانه را پروانه دانم
که جانش سخت کوش و شعله نوش است

ترا از خویشتن بیگانه سازد ۲۸ من آن آبی طربناکی ندارم
به بازارم مجو دیگر متاعی
چو گل جز سینهٔ چاکی ندارم

زیان بینی ز سیر بوستانم ۲۹ اگر جانت شهید جستجو نیست
نمایم آنچه هست اندر رگ گل
بهار من طلسم رنگ و بو نیست

برون از ورطهٔ بود و عدم شو ۳۰ فزون‌تر زین جهان کیف و کم شو
خودی تعمیر کن در پیکر خویش
چو ابراهیم معمار حرم شو

ز مرغان چمن نا آشنایم ۳۱ به شاخ آشیان تنها سرایم
اگر نازک دلی از من کران گیر
که خونم می‌تراود از نوایم

جهان یارب چه خوش هنگامه دارد ۳۲ همه را مست یک پیمانه کردی
نگه را با نگه آمیزه دادی
دل از دل جان ز جان بیگانه کردی

سکندر با خضر خوش نکته‌ای گفت ۳۳ شریک سوز و ساز بحر و بر شو
تو این جنگ از کنار عرصه بینی
بمیر اندر نبرد و زنده‌تر شو

سر کیقباد و اکلیل جم خاک ۳۴ کلیسا و بتستان و حرم خاک
ولیکن من ندانم گوهرم چیست نگاهم برتر از گردون تنم خاک

اگر در مشت خاک تو نهادند ۳۵ دل صد پارهٔ خونابه باری
ز ابر نوبهاران گریه آموز
که از اشک تو روید لاله زاری

دمادم نقش های تازه ریزد ۳۶ بیک صورت قرار زندگی نیست
اگر امروز تو تصویر دوش است
بخاک تو شرار زندگی نیست

چو ذوق نغمه ام در جلوت آرد ۳۷ قیامت انگنم در محفل خویش
چو می خواهم دمی خلوت بگیرم
جهانی گم کنم اندر دل خویش

چه میپرسی میان سینه دل چیست ۳۸ خرد چون سوز پیدا کرد دل شد
دل از ذوق تپش دل بود لیکن
چو یک دم از تپش افتاد گل شد

خرد گفت او بچشم اندر نگنجد ۳۹ نگاه شوق در امید و بیم است
نمیگردد کهن افسانهٔ طور
که در هر دل تمنای کلیم است

کنشت و مسجد و بتخانه و دیر (۴۰) جز این مشت گلی پیدا نکردی
ز حکم غیر نتوان جز بدل رست
تو ای غافل دلی پیدا نکردی

نپویم درین بستان سرا دل (۴۱) ز بند این و آن آزاده رفتم
چو باد صبح گردیدم دمی چند
گلان را آب و رنگی داده رفتم

به خود باز آور رند کهن را (۴۲) می برنا که من در جام کردم
من این می چون مغان دیرپیشین
ز چشم مست ساقی وام کردم

سفالم را می او جام جم کرد (۴۳) درون قطره‌ام پوشیده یم کرد
خرد اندر سرم بتخانه‌ئی ریخت
خلیل عشق دیرم را حرم کرد

خرد زنجیری امروز و دوش است (۴۴) پرستار بتان چشم و گوش است
صنم در آستین پوشیده دارد
برهمن زاده زنارپوش است

خرد اندر سر هر کس نهادند ۴۵ تنم چون دیگران از خاک و خون است

ولی این را ز کس جز من ندانند

ضمیر خاک و خونم بیچگون است

گدای جلوه رفتی بر سر طور ۴۶ که جان تو ز خود نامحرمی هست

قدم در جستجوی آدمی زن

خدا هم در تلاش آدمی هست

بگو جبریل را از من پیامی ۴۷ مرا آن پیکر نوری ندادند

ولی تاب و تب ما خاکیان بین

به نوری ذوق مهجوری ندادند

همای علم تا افتد بدامت ۴۸ یقین کم کن گرفتار شکی باش

عمل خواهی یقین را پخته تر کن

یکی جوی و یکی بین و یکی باش

خرد بر چهرهٔ تو پرده ها بافت ۴۹ نگاهی تشنهٔ دیدار دارم

در افتد هر زمان اندیشه با شوق   چه آشوب افگنی در جان زارم

دلت می لرزد از اندیشهٔ مرگ ۵۰ ز بیمش زرد مانند زریری
به خود باز آ، خودی را پخته‌تر گیر
اگر گیری، پس از مردن نمیری

ز پیوند تن و جانم چه پرسی ۵۱ به دام چند و چون دُمی نیایم
دم آشفته‌ام در پیچ و تابم
چو از آغوش نی خیزم نوایم

مرا فرمود پیر نکته‌دانی ۵۲ هر امروز تو از فردا پیام است
دل از خوبان بی پروا نگه‌دار
حریمش جز به او دادن حرام است

ز رازی معنی قرآن چه پرسی ۵۳ ضمیر ما به آیاتش دلیل است
خرد آتش فروزد، دل بسوزد
همین تفسیر نمرود و خلیل است

من از بود و نبود خود خموشم ۵۴ اگر گویم که هستم خود پرستم
ولیکن این نوای ساده‌ای کیست
کسی در سینه می‌گوید که هستم

ز من با شاعر رنگین بیان گوی (۵۵) چه سود از سوز اگر چون لاله سوزی
نه خود را می گدازی ز آتش خویش
نه شام دردمندی بر فروزی

ز خوب و زشت تو نا آشنایم (۵۶) عیارش کرده ئی سود و زیان را
درین محفل ز من تنها تری نیست
به چشم دیگری بینم جهان را

تو ای شیخ حرم شاید ندانی (۵۷) جهان عشق را هم محشری هست
گناه و نامه و میزان ندارد
نه او را مسلمی نی کافری هست

چو تاب از خود بگیرد قطرهٔ آب (۵۸) میان صد گهر یکدانه گردد
به بزم همنوایان آنچنان زی
که گلشن بر تو خلوت خانه گردد

من ای دانشوران در پیچ و تابم (۵۹) خرد در فهم این معنی محال است
چسان در مشت خاکی تن زند دل   که دل دشت غزالان خیال است

بیارا بزم بر ساحل که آنجا نوای زندگانی نرم خیز است
به دریا غلت و با موجش درآویز
حیات جاودان اندر ستیز است

سراپا معنی سربسته ام من نگاه حرف بافان بر نتابم
نه مختارم توان گفتن نه مجبور
که خاک زنده ام در انقلابم

مگو از مدعای زندگانی ترا بر شیوه های او نگه نیست
من از ذوق سفر آنگونه مستم
که منزل پیش من جز سنگ ره نیست

اگر گردی نگه بر پاره سنگ ز فیض آرزوی تو گهر شد
به زر خود را مسنج ای بندهٔ زر
که زر از گوشهٔ چشم تو زر شد

وفا نا آشنا بیگانه خو بود نگاهش بیقرار از جستجو بود
چو دید او را پرید از سینهٔ من ندانستم که دست آموز او بود

مپرس از عشق و از نیرنگی عشق ۶۵ به هر رنگی که خواهی سر برآرد
درون سینه بیش از نقطه‌ئی نیست
چو آید بر زبان پایان ندارد

مشو ای غنچهٔ نورسته دلگیر ۶۶ ازین بستان سرا دیگر چه خواهی
لب جو، بزم گل، مرغ چمن، سیر
صبا، شبنم، نوای صبحگاهی

مرا روزی گل افسرده‌ئی گفت ۶۷ نمود ما چو پرواز شرار است
دلم بر محنت نقش آفرین سوخت
که نقش کلک او ناپایدار است

جهان ما که پایانی ندارد ۶۸ چو ماهی در یم ایام غرق است
یکی بر دل نظر واکن که بینی
یم ایام در یک جام غرق است

به مرغان چمن همداستانم ۶۹ زبان غنچه‌های بی‌زبانم
چو میرم با صبا خاکم بیامیز
که جز طوف گلان کاری ندانم

نماید آنچه هست این وادی گل — درون لاله آتش بجان چیست
بچشم ما چمن یک موج رنگ است
که می داند به چشم بلبلان چیست

تو خورشیدی و من سیارهٔ تو — سراپا نورم از نظارهٔ تو
ز آغوش تو دورم ناتمامم
تو قرآنی و من سی پارهٔ تو

خیال او درون دیده خوشتر — غمش افزوده جان کاهیده خوشتر
مرا صاحبدلی این نکته آموخت
ز منزل جادهٔ پیچیده خوشتر

دماغم کافر زنار دار است — بتان را بنده و پروردگار است
دلم را بین که نالد از غم عشق
ترا با دین و آیینم چه کار است

صنوبر بندهٔ آزادهٔ او — فروغ روی گل از بادهٔ او
حریمش آفتاب و ماه و انجم — دل آدم در نگشادهٔ او

۷۵
ز انجم تا به انجم صد جهان بود
خرد هر جا که پر زد آسمان بود
ولیکن چون بخود نگریستم من
کران بیکران در من نهان بود

۷۶
بپای خود مزن زنجیر تقدیر
ته این گنبد گردان رهی هست
اگر باور نداری خیز و دریاب
که چون پا وا کنی جولانگهی هست

۷۷
دل من در طلسم خود اسیر است
جهان از پرتو او تاب گیر است
مپرس از صبح و شامم ز آفتابی
که پیش روزگار من پریر است

۷۸
نوا در ساز جان از زخمهٔ تو
چسان در جانی و از جان برونی
چراغم با تو سوزم بی تو میرم
تو ای بیچون من بی من چگونی

۷۹
نفس آشفته موجی از یم اوست
نی ما نغمهٔ ما از دم اوست
لب جوی ابد چون سبزه رستیم
رگ ما ریشهٔ ما از نم اوست

۸۰
ترا دردی که در سینه پیچید — جهان رنگ و بو را آفریدی
دگر از عشق بیباکم چه رنجی
که خود این های و هو را آفریدی

۸۱
کرا جوئی چرا در پیچ و تابی — که او پیداست تو زیر نقابی
تلاش او کنی جز خود نبینی
تلاش خود کنی جز او نیابی

۸۲
تو ای کودک منش خود را ادب کن — مسلمان زاده ای ترک نسب کن
برنگ احمر و خون و رگ و پوست
عرب نازد اگر ترک عرب کن

۸۳
نه افغانیم و نی ترک و تتاریم — چمن زادیم و از یک شاخساریم
تمیز رنگ و بو بر ما حرام است
که ما پروردهٔ یک نوبهاریم

۸۴
نهان در سینهٔ ما عالمی هست — بخاک ما دلی در دل غمی هست
از آن صهبا که جان ما برافروخت
هنوز اندر سبوی ما نمی هست

دل من ای دل من ای دل من (۸۵) یم من کشتی من ساحل من
چو شبنم بر سر خاکم چکیدی
و یا چون غنچه رستی از گل من

چه گویم نکتهٔ زشت و نکو چیست (۸۶) زبان لرزد که معنی پیچدار است
برون از شاخ بینی خار و گل را
درون او نه گل پیدا نه خار است

کسی کو درد پنهانی ندارد (۸۷) تنی دارد ولی جانی ندارد
اگر جانی هوس داری طلب کن
تب و تابی که پایانی ندارد

چه پرسی از کجایم چیستم من (۸۸) به خود پیچیده‌ام تا زیستم من
درین دریا چو موج بیقرارم
اگر بر خود نپیچم نیستم من

به چندین جلوه در زیر نقابی (۸۹) نگاه شوق ما را بر نتابی
دوی در خون ما چون مستی می
ولی بیگانه خوئی، دیریابی

دل از منزل تهی کن پا به ره دار ۹۰ نگه را پاک مثل مهر و مه دار
متاع عقل و دین با دیگران بخش
غم عشق ار بدست افتد نگه دار

بیا ای عشق ای رمز دل ما ۹۱ بیا ای کشت ما ای حاصل ما
کهن گشتند این خاکی نهادان
دگر آدم بنا کن از گل ما

سخن در دو غم آرد در دو غم به ۹۲ مرا این ناله های دمبدم به
سکندر را ز عیش من خبر نیست
نوای دلکشی از ملک جم به

نه من بر مرکب ختلی سوارم ۹۳ نه از وابستگان شهریارم
مرا ای همنشین دولت همین بس
چو کاوم سینه را لعلی برآرم

کمال زندگی خواهی بیاموز ۹۴ گشادن چشم و خر بر خود نبستن
فرو بردن جهان را چون دم آب
طلسم زیر و بالا در شکستن

تو میگوئی که آدم خاکزاد است (۹۵) اسیر عالم کون و فساد است
ولی فطرت ز اعجازی که دارد
بنای بحر بر جوش نهاد است

دل بیباک را ضرغام رنگ است (۹۶) دل ترسنده را آهو پلنگ است
اگر بیمی نداری بحر صحراست
اگر ترسی بهر موجش نهنگ است

ندانم باده‌ام یا ساغرم من (۹۷) گهر در دامنم یا گوهرم من
چنان بینم چو بر دل دیده بندم
که جانم دیگر است و دیگرم من

تو گوئی طایر ما زیر دام است (۹۸) پریدن بر پر و بالش حرام است
ز تن برجسته تر شد معنی جان
فسان خنجر ما از نیام است

چسان آید تمنا در دل ما (۹۹) چسان سوزد چراغ منزل ما
بچشم ما که می بیند چه بیند
چسان گنجید دل اندر گل ما

چو در جنت خرامیدم پس از مرگ ۱۰۰ به چشمم این زمین و آسمان بود
شکی با جان حیرانم در آویخت
جهان بود آن که تصویر جهان بود

جهان ما که جز انگاره ئی نیست ۱۰۱ اسیر انقلاب صبح و شام است
ز سوهان قضا هموار گردد
هنوز این پیکر گل ناتمام است

چسان ای آفتاب آسمان گرد ۱۰۲ بااین دوری به چشم من در آئی
نگاهی واصل و از خاکدان دور
تو ای مژگان گسل آخر کجائی

تراش از تیشهٔ خود جادهٔ خویش ۱۰۳ براه دیگران رفتن عذاب است
گر از دست تو کاری نادر آید
گناهی هم اگر باشد ثواب است

بمنزل رهرو دل در نسازد ۱۰۴ به آب و آتش و گل در نسازد
مپنداری که در تن آرمیده است
که این دریا به ساحل در نسازد

۱۰۵
بیا با شاهد فطرت نظر باز
چرا در گوشهٔ خلوت گزینی
ترا حق داد چشم پاک بینی
که از نورش نگاهی آفرینی

۱۰۶
میان آب و گل خلوت گزیدم
ز افلاطون و فارابی بریدم
نکردم از کسی دریوزهٔ چشم
جهان را جز به چشم خود ندیدم

۱۰۷
ز آغاز خودی کس را خبر نیست
خودی در حلقهٔ شام و سحر نیست
ز خضر این نکتهٔ نادر شنیدم
که بحر از موج خود دیرینه‌تر نیست

۱۰۸
دلا رمز حیات از غنچه دریاب
حقیقت در مجازش بی حجاب است
ز خاک تیره می‌روید ولیکن
نگاهش بر شعاع آفتاب است

۱۰۹
فروغ او به بزم باغ و راغ است
گل از صهبای او روشن ایاغ است
شب کس در جهان تاریک نگذاشت
که در هر دل ز داغ او چراغ است

ز خاک نرگستان غنچه‌ئی رست   که خواب از چشم او شبنم فرو شست
خودی از بیخودی آمد پدیدا
جهان دریافت آخر آنچه می‌جست

جهان گر خود ندارد دستگاهی   بکوی آرزو می‌جست راهی
ز آغوش عدم دزدیده بگریخت
گرفت اندر دل آدم پناهی

دل من رازدان جسم و جان است   نپنداری اجل بر من گران است
چه غم گر یک جهان گم شد ز چشمم
هنوز اندر ضمیرم صد جهان است

گل رعنا چو من در مشکلی هست   گرفتار طلسم محفلی هست
زبان برگ او گویا نگردد
ولی در سینهٔ چاکش دلی هست

مزاج لالهٔ خود رو شناسم   بشاخ اندر گلان او شناسم
از آن دارد مرا مرغ چمن دوست   مقام نغمه‌های او شناسم

۱۱۵ جهان یک نغمه زار آرزوئی ❁ بم و زیرش ز تار آرزوئی
به چشمم هرچه هست و بود و باشد
دمی از روزگار آرزوئی

۱۱۶ دل من بی قرار آرزوئی ❁ درون سینهٔ من های و هوئی
سخن ای همنشین از من چه خواهی
که من با خویش دارم گفتگوئی

۱۱۷ دوام ما ز سوز ناتمام است ❁ چو ماهی جز تپش بر ما حرام است
مجو ساحل که در آغوش ساحل
تپیدن یک دم و مرگ دوام است

۱۱۸ مرنج از برهمن ای واعظ شهر ❁ گر از ما سجده ئی پیش بتان خواست
خدای ما که خود صورتگری کرد
بتی را سجده ئی از قدسیان خواست

۱۱۹ حکیمان گرچه صد پیکر شکستند ❁ مقیم سومنات بود و هستند
چسان افرشته و یزدان بگیرند ❁ هنوز آدم به فتراکی نبستند

جهانها روید از مشت گل من ۲۰ بیا سرمایه گیر از حاصل من

غلط کردی ره سر منزل دوست

دمی گم شو به صحرای دل من

هزاران سال با فطرت نشستم ۲۱ به او پیوستم و از خود گسستم

ولیکن سرگذشتم این دو حرف است

تراشیدم، پرستیدم، شکستم

به پهنای ازل پر می‌گشودم ۲۲ ز بند آب و گل بیگانه بودم

بچشم تو بهای من بلند است

که آوردی ببازار وجودم

درونم جلوهٔ افکار این چیست ۲۳ برون من همه اسرار این چیست

بفرما ای حکیم نکته پرداز

بدن آسوده جان سیار این چیست

بخود نازم گدای بی‌نیازم ۲۴ تهیم، سوزم، گدازم، نی‌نوازم

ترا از نغمه در آتش نشاندم   سکندر فطرتم آئینه سازم

اگر آگاهی از کیف و کم خویش ۱۲۵ یمی تعمیر کن از شبنم خویش

دلا دریوزهٔ مهتاب تا کی

شب خود را برافروز از دم خویش

چه غم داری حیات دل ز دم نیست ۱۲۶ که دل در حلقهٔ بود و عدم نیست

مخور ای کم نظر اندیشهٔ مرگ

اگر دم رفت دل باقی است غم نیست

تو ای دل تا نشینی در کنارم ۱۲۷ ز تشریف شهان خوشتر گلیمم

درون سینه‌ام باشی پس از مرگ

من از دست تو در امید و بیمم

ز من گو صوفیان با صفا را ۱۲۸ خداجویان معنی آشنا را

غلام همت آن خودپرستم

که با نور خودی بیند خدا را

چو نرگس این چمن نادیده مگذر ۱۲۹ چو بو در غنچه پیچیده مگذر

ترا حق دیدهٔ روشنتری داد خرد بیدار و دل خوابیده مگذر

(۳۰)
تراشیدم صنم بر صورت خویش
به شکل خود خدا را نقش بستم
مرا از خود برون رفتن محال است
به هر رنگی که هستم خود پرستم

(۳۱)
به شبنم غنچهٔ نورسته می‌گفت
نگاه ما چمن‌زادان رسا نیست
در آن پهنا که صد خورشید دارد
تمیز پست و بالا هست یا نیست

(۳۲)
زمین را رازدان آسمان گیر
مکان را شرح رمز لامکان گیر
پرد هر ذره سوی منزل دوست
نشان راه از ریگ روان گیر

(۳۳)
ضمیر کن فکان غیر از تو کس نیست
نشان بی‌نشان غیر از تو کس نیست
قدم بیباک‌تر نه در ره زیست
به پهنای جهان غیر از تو کس نیست

(۳۴)
زمین خاک در میخانهٔ ما
فلک یک گردش پیمانهٔ ما
حدیث سوز و ساز ما دراز است
جهان دیباچهٔ افسانهٔ ما

سکندر رفت و شمشیر و علم رفت ۱۳۵ خراج شهر و گنج کان و یم رفت

امم را از شهان پاینده‌تر دان

نمی‌بینی که ایران ماند و جم رفت

ربودی دل ز چاک سینهٔ من ۱۳۶ به غارت برده‌ای گنجینهٔ من

متاع آرزویم با که دادی

چه کردی با غم دیرینهٔ من

ز پیش من جهان رنگ و بو رفت ۱۳۷ زمین و آسمان و چارسو رفت

تو رفتی ای دل از بتکدهٔ او

و یا از خلوت آباد تو او رفت

مرا از پردهٔ ساز آگهی نیست ۱۳۸ ولی دانم نوای زندگی چیست

سرودم آنچنان در شاخساران

گل از مرغ چمن پرسد که این کیست

نوا مستانه در محفل زدم من ۱۳۹ شرار زندگی بر گل زدم من

دل از نور خرد کردم ضیاگیر خرد را بر عیار دل زدم من

عجم از نغمه‌های من جوان شد (۱۲۰) ز سودایم متاع او گران شد
هجومی بود ره گم کرده در دشت
ز آواز درایم کاروان شد

عجم از نغمه‌ام آتش بجان است (۱۲۱) صدای من درای کاروان است
حدی را تیزتر خوانم چو عرفی
که ره خوابیده و محمل گران است

ز جان بیقرار آتش گشادم (۱۲۲) دلی در سینهٔ مشرق نهادم
گل او شعله زار از نالهٔ من
چو برق اندر نهاد او فتادم

مرا مثل نسیم آواره کردند (۱۲۳) دلم مانند گل صد پاره کردند
نگاهم را که پیدا ایم نبیند
شهید لذت نظاره کردند

خرد کرپاس را از پنبه سازد (۱۲۴) کمالش سنگ را آئینه سازد
نوای شاعر جادونگاری ز نیش زندگی نوشینه سازد

ز شاخ آرزو برخورده‌ام من ۴۵ به راز زندگی پی برده‌ام من
بترس از باغبان ای ناوک انداز
که پیغام بهار آورده‌ام من

خیالم کو گل از فردوس چیند ۴۶ چو مضمون غریبی آفریند
دلم در سینه می‌لرزد چو برگی
که بروی قطرهٔ شبنم نشیند

عجم بحریست ناپیدا کناری ۴۷ که در وی گوهر الماس رنگ است
ولیکن من نه دانم کشتی خویش
به دریائی که موجش بی نهنگ است

مگو کار جهان نا استوار است ۴۸ هر آن ما ابد را پرده‌دار است
بگیر امروز را محکم که فردا
هنوز اندر ضمیر روزگار است

رمیدی از خداوندان افرنگ ۴۹ ولی بر گور و گنبد سجده پاشی
به لالائی چنان عادت گرفتی
ز سنگ راه مولائی تراشی

قبای زندگانی چاک تا کی ۱۵۰ چو موران آشیان در خاک تا کی
به پرواز آ و شاهینی بیاموز
تلاش دانه در خاشاک تا کی

میان لاله و گل آشیان گیر ۱۵۱ ز مرغ نغمه خوان درس فغان گیر
اگر از ناتوانی گشته‌ئی پیر
نصیبی از شباب این جهان گیر

بجان من که جان نقش تن انگیخت ۱۵۲ هوای جلوهٔ این گل را دو رو کرد
هزاران شیوه دارد جان بیتاب
بدن گردد چو با یک شیوه خو کرد

به گوشم آمد از خاک مزاری ۱۵۳ که در زیر زمین هم میتوان زیست
نفس دارد و لیکن جان ندارد
کسی کو بر مراد دیگران زیست

مشو نومید ازین مشت غباری ۱۵۴ پریشان جلوهٔ ناپایداری
چو فطرت می تراشد پیکری را
تمامش می کند در روزگاری

جهان رنگ و بو فهمیدنی هست (۱۵۵) درین وادی بسی گل چیدنی هست

ولی چشم از درون خود نبندی

که در جان تو چیزی دیدنی هست

تو می گوئی که من هستم خدا نیست (۱۵۶) جهان آب و گل را انتها نیست

هنوز این راز بر من ناگشود است

که چشمم آنچه بیند هست یا نیست

بساطم خالی از مرغ کباب است (۱۵۷) نه در جامم می آئینه تاب است

غزال من خورد برگ گیاهی

ولی خون دل او مشک ناب است

رگ مسلم ز سوز من تپید است (۱۵۸) ز چشمش اشک بیتابم چکید است

هنوز از محشر جانم ندانند

جهان را با نگاه من ندید است

بحرف اندر نگیری لامکان را (۱۵۹) درون خود نگر این نکته پیداست

بتن جان آنچنان دارد نشیمن   که نتوان گفت اینجا نیست آنجاست

١۶٠

به هر دل عشق رنگ تازه بر کرد
گهی با سنگ، گه با شیشه سر کرد
ترا از خود ربود و چشم تر داد
مرا با خویشتن نزدیک تر کرد

١۶١

هنوز از بند آب و گل نرستی
تو گوئی رومی و افغانیم من
من اول آدم بی رنگ و بوئیم
از آن پس هندی و تورانیم من

١۶٢

مرا ذوق سخن خون در جگر کرد
غبار راه را مشت شرر کرد
به گفتار محبت لب گشودم
بیان این راز را پوشیده تر کرد

١۶٣

گریز آخر ز عقل ذوفنون کرد
دل خود کام را از عشق خون کرد
ز اقبال فلک پیما چه پرسی
حکیم نکته دان ما جنون کرد

(۱۴۹)

ہر کس از التفات قسمت خبرے — کلیدی زندگی را او کلید
زمین را لرزه و صد جا نشانه — ہزاران چشمہ گوہر کشاید

(۱۵۰)

میان لاله و گل آشیان گیر — ز مرغ نغمه خوان درس فغان گیر
اگر از ناتوانی شمه بیگیر — نصیبی از شباب این جهان گیر

(۱۵۱)

مرا از پرده ساز آگهی نیست — ولی دانم نوای زندگی چیست
سرودن آن بہار و شاخسار است — گل از مرغ چمن پرسد برای کیست؟

رباعیات بالا (۱۴۸ - ۱۵۱) حذف کر دیا گیا از اشعار

(۱۳۳)

گره آخر ز عقل ذو فنون کرد — دل خود کام را از عشق خون کرد — (آخر رباعی)
ز اقبال فلک پیما چه پرسی — حکیم نکته دان ما جنون کرد

افکار

(۴۵) دعا

خمخانهٔ

ای که از ~~میخانهٔ~~ فطرت بجامم ریختی — ز آتش صهبای من بگداز مینای مرا

بگرمی فریاد تو — شعله‌ی بالم گردان خاک سینای مرا

عشق را سرمایه ساز از ~~گرمی فریاد من~~ — ~~شعلهٔ دیگر کن از~~ ~~خاکستر~~ سینای مرا

چون لاله بمرزم از غبار من چراغ لاله ساز

~~داغ~~ ~~ابر نوبهاران~~

تازه کن ~~داغ~~ ~~مرا~~ ~~لاله~~ صحرای مرا

داغ مرا لاله زاران

بسم الله الرحمن الرحیم

«گل نخستین»

هنوز همنفسی در چمن نمی‌بینم
بهار می‌رسد و من گل نخستینم

به آب جو نگرم خویش را نظاره کنم
به این بهانه مگر روی دیگری بینم

بجامه‌ئی که خط زندگی رقم زده است
نوشته‌اند پیامی به برگ رنگینم

دلم بدوش و نگاهم به عبرت امروز
شهید جلوهٔ فردا و تازه آئینم

ز تیره خاک دمیدم قبای گل بستم
وگرنه اختر وامانده‌ئی ز پروینم

«دعا»

ایکه از خمخانهٔ فطرت بجامم ریختی
ز آتش صهبای من بگداز مینای مرا

عشق را سرمایه ساز از گرمی فریاد من
شعله بیباک گردان خاک سینای مرا

چون بمیرم از غبار من چراغ لاله ساز
تازه کن داغ مرا سوزان بصحرای مرا

«هلال عید»

نتوان ز چشم شوق رمید ای هلال عید
از صد نگه به راه تو دامی نهاده‌اند

بر خود نظر گشا ز تهی دامنی مرنج
در سینهٔ تو ماه تمامی نهاده‌اند

«تسخیر فطرت»

«میلاد آدم»

نعره زد عشق که خونین جگری پیدا شد
حسن لرزید که صاحب نظری پیدا شد

فطرت آشفت که از خاک جهان مجبور
خودگری خودشکنی خودنگری پیدا شد

خبری رفت ز گردون به شبستان ازل
حذر ای پردگیان پرده دری پیدا شد

آرزو بیخبر از خویش به آغوش حیات
چشم وا کرد و جهان دگری پیدا شد

زندگی گفت که در خاک تپیدم همه عمر
تا ازین گنبد دیرینه دری پیدا شد

«انکار ابلیس»

نوری نادان نیم سجده به آدم برم
او به نهاد است خاک من به نژاد آذرم

می تپد از سوز من خون رگ کائنات
من به دو صرصرم من به غو تندرم

رابطهٔ سالمات، ضابطهٔ امهات — سوزم و سازی دهم آتش میناگرم
ساختهٔ خویش را درشکنم ریز ریز — تا ز غبار کهن پیکر نو آورم
از روِ من موجهٔ چرخ سکون ناپذیر — نقش گر روزگار، تاب و تب جوهرم
پیکر انجم ز تو، گردش انجم ز من — جان به جهان اندرم، زندگی مضمرم
تو به بدن جان دهی، شور به جان من دهم — تو به سکون ره زنی، من به تپش رهبرم
من نه تنک مایگان گدیه نکردم سجود — قاهر بی دوزخم، داور بی محشرم

آدم خاکی نهاد، دون نظر و کم سواد
زاد در آغوش تو، پیر شود در برم

«اغوای آدم»

زندگی سوز و ساز، به ز سکون دوام — فاخته شاهین شود از تپش زیر دام
هیچ نیاید ز تو غیر سجود نیاز — خیز چو سرو بلند، ای به عمل نرم گام
کوثر و تسنیم برد، از تو نشاط عمل — گیر ز مینای تاک بادهٔ آئینه فام
زشت و نکو زادهٔ وهم خداوند تست — لذت کردار گیر، گام بنه، جوی کام
خیز که بنمایمت مملکت تازه ئی — چشم جهان بین گشا، بهر تماشا خرام

قطرهٔ بی مایه ئی گوهر تابنده شو / از سر گردون بیفت گیر بدریا مقام
تیغ درخشنده ئی جان جهانی گسل / جوهر خود را نما آی برون از نیام
بازوی شاهین گشا خون تذروان بریز / مرگ بود باز را زیستن اندر کنام

تو نشناسی هنوز شوق بمیرد ز وصل
چیست حیات دوام سوختن ناتمام

آدم از بهشت بیرون آمده میگوید:

چه خوش است زندگی را همه سوز و ساز کردن / دل کوه و دشت و صحرا بدمی گداز کردن
ز قفس دری گشادن به فضای گلستانی / ره آسمان نوردن به ستاره راز کردن
بگداز های پنهان به نیاز های پیدا / نظری ادا شناسی بحریم ناز کردن
گهی جز یکی ندیدن بهجوم لاله زاری / گهی خار نیش زن را به گل امتیاز کردن

همه سوز ناتمامم همه درد آرزویم
بگمان دهم یقین را که شهید جستجویم

«صبح قیامت»

(آدم در حضور باری)

ای که ز خورشید تو کوکب جان مستنیر
از دلم افروختی شمع جهان ضمیر

ریخت هنرهای من بحر بنای آب
تیشهٔ من آورد از جگر خاره شیر

زهره گرفتار من، ماه پرستار من
عقل کلان کار من بهر جهان دار و گیر

من به زمین در شدم، من به فلک بر شدم
بستهٔ جادوی من ذره و مهر منیر

گرچه فسونش مرا برد ز راه صواب
از غلطم در گذر، عذر گناهم پذیر

رام نگردد جهان تا نه فسونش خوریم
جز به کمند نیاز ناز نگردد اسیر

تا شود از آه گرم این بت سنگین گداز
بستن زنار را او بود مرا ناگزیر

عقل به دام آورد فطرت چالاک را
اهرمن شعله زاد سجده کند خاک را

«بوی گل»

حوری به کنج گلشن جنت تپید و گفت
ما را کسی ز آن سوی گردون خبر نداد

ناید به فهم من سحر و شام و روز و شب
عقلم ربود این که بگویند مرد و زاد

گردید موج نکهت و از شاخ گل دمید
پا اینچنین عالم فردا و دی نهاد

وا کرد چشم و غنچه شد و خنده زد دمی
گل گشت و برگ برگ شد و بر زمین فتاد

زان نازنین که بند ز پایش گشاده اند
آهی است یادگار که بو نام داده اند

«نوای وقت»

خورشید به دامانم انجم به گریبانم
در من نگری هیچم در خود نگری جانم

در شهر و بیابانم در کاخ و شبستانم
من دردم و درمانم من عیش فراوانم

من تیغ جهانسوزم من چشمهٔ حیوانم

چنگیزی و تیموری مشتی ز غبار من
هنگامهٔ افرنگی یک جسته شرار من

انسان و جهان او از نقش و نگار من
خون جگر مردان سامان بهار من

من آتش سوزانم من روضهٔ رضوانم

آسوده و سیارم این طرفه تماشا بین
در بادهٔ امروزم کیفیت فردا بین

پنهان به ضمیر من صد عالم رعنا بین
صد کوکب غلطان بین صد گنبد خضرا بین

من کسوت انسانم پیراهن یزدانم

تقدیر فسون من تدبیر فسون تو
تو عاشق لیلائی من دشت جنون تو

چون روح روان پاکم از چند و چگون تو
تو راز درون من من راز درون تو

از جان تو پیدائیم در جان تو پنهانیم

من رهرو و تو منزل من مزرع و تو حاصل   تو ساز صد آهنگی تو گرمی این محفل

آوارهٔ آب و گل دریاب مقام دل   گنجیده بجامی بین این قلزم بی ساحل

از موج بلند تو سر بر زده طوفانم

«فصل بهار»

خیز که در کوه و دشت خیمه زد ابر بهار

مست ترنم هزار

طوطی و دراج و سار

بر طرف جویبار

کشت گل و لاله زار

چشم تماشا بیار

خیز که در کوه و دشت خیمه زد ابر بهار

خیز که در باغ و راغ قافلهٔ گل رسید

باد بهاران وزید
مرغ نوا آفرید
لاله گریبان درید
حسن گل تازه چید
عشق غم نو خرید
خیز که در باغ و راغ قافلهٔ گل رسید

بلبلکان در صفیر صلصلکان در خروش
خون چمن گرم جوش
ای که نشینی خموش
در شکن آئین هوش
بادهٔ معنی بنوش
نغمه سرا گل بپوش
بلبلکان در صفیر صلصلکان در خروش

حجره نشینی گذار گوشه صحرا گزین
بر لب جوئی نشین
آب روان را ببین
نرگس ناز آفرین
لخت دل فرودین
بوسه زنش بر جبین
حجره نشینی گذار گوشه صحرا گزین

دیده معنی گشای ای ز عیان بیخبر
لاله کمر در کمر
نیمه آتش به بر
می چکدش بر جگر
شبنم اشک سحر
در شفق انجم نگر

دیده معنی گشا، ای ز عیان بی‌خبر

۴

خاک چمن وانمود راز دل کائنات

بود و نبود صفات

جلوه گریهای ذات

آنچه تو دانی حیات

آنچه تو خوانی ممات

هیچ ندارد ثبات

خاک چمن وانمود راز دل کائنات

«حیات جاوید»

گمان مبر که بپایان رسید کار مغان — هزار باده ناخورده در رگ تاک است

چمن خوش است ولیکن چو غنچه نتوان زیست — قبای زندگیش از دم صبا چاک است

اگر ز رمز حیات آگهی مجوی و مگیر — دلی که از خلش خار آرزو پاک است

بخود خزیده و محکم چو کوهساران زی — چو خس مزی که هوا تیز و شعله بیباک است

«افکار انجم»

شنیدم کوکبی با کوکبی گفت — که در بحریم و پیدا ساحلی نیست
سفر اندر سرشت ما نهادند — ولی این کاروان را منزلی نیست

اگر انجم همانستی که بود است — ازین دیرینه تابی ها چه سود است
گرفتار کمند روزگاریم — خوشا آنکس که محروم وجود است

کس این بار گران را بر نتابد — ز بود ما نبود جاودان به
فضای نیلگونم خوش نیاید — ز اوجش پستی آن خاکدان به

خنک انسان که جانش بیقرار است — سوار راهوار روزگار است
قبای زندگی بر قامتش راست — که او نو آفرین و تازه کار است

«زندگی»

شبی زار نالید ابر بهار — که این زندگی گریهٔ پیهم است
درخشید برق سبک سیر و گفت — خطا کرده‌ای خندهٔ یکدم است
ندانم به گلشن که برد این خبر
سخنها میان گل و شبنم است

«محاورهٔ علم و عشق»

علم:

نگاهم رازدار هفت و چار است — گرفتار کمندم روزگار است
جهان بینم به این سو باز کردند — مرا با آن سوی گردون چه کار است
چکد صد نغمه از سازی که دارم
به بازار افکنم رازی که دارم

عشق:

ز افسون تو دریا شعله زار است — هوا آتش گداز و زهردار است
چو با من یار بودی نور بودی — بریدی از من و نور تو نار است

بخلوت خانهٔ لاهوت زادی
ولیکن در نخ شیطان فتادی

بیا این خاکدان را گلستان ساز
جهان پیر را دیگر جوان ساز

بیا یک ذره از درد دلم گیر
ته گردون بهشت جاودان ساز

ز روز آفرینش همدم استیم
همان یک نغمه را زیر و بم استیم

«سرود انجم»

هستی ما نظام ما
مستی ما خرام ما
گردش بی مقام ما
زندگی دوام ما
دور فلک بکام ما می نگریم و میرویم

جلوه گه شهود را
بتکدهٔ نمود را

رزم نبود و بود را

کشمکش وجود را

عالم دیر و زود را می نگریم و میرویم

گرمی کارزارها

خامی پخته کارها

تاج و سریر و دارها

خواری شهریارها

بازی روزگارها می نگریم و میرویم

خواجه ز سروری گذشت

بنده ز چاکری گذشت

زاری و قیصری گذشت

دور سکندری گذشت

شیوهٔ بتگری گذشت می نگریم و میرویم

خاک خموش و در خروش

سُست نهاد و سخت کوش
گاه به بزم ناو نوش
گاه جنازه‌ئی بدوش
میر جهان و سفله کوش می‌گذریم و می‌رویم

تو به طلسم چون و چند
عقل تو در گشاد و بند
مثل غزاله در کمند
زار و زبون و دردمند
ما به نشیمن بلند می‌گذریم و می‌رویم

پرده چرا ظهور چیست؟
اصل ظلام و نور چیست؟
چشم و دل و شعور چیست؟
فطرت ناصبور چیست؟
این همه نزد و دور چیست؟ می‌گذریم و می‌رویم

بیش تو نزد ما کمی
سال تو پیش ما دمی
ای بکنار تو یمی
ساخته ئی به شبنمی
ما به تلاش عالمی می گذریم و می رویم

«نسیم صبح»

ز روی بحر و سر کوهسار می آیم — ولیک می نشناسم که از کجا خیزم
دهم به غنچه و طایر پیام فصل بهار — ز نشیمن او و سیم یاسمن ریزم
به سبزه غلتم و بر شاخ لاله می پیچم — که رنگ و بو ز مسامات او برانگیزم
خمیده تا نشود شاخ او ز گردش من — به برگ لاله و گل نرم نرمک آویزم

چو شاعری ز غم عشق در خروش آید
نفس نفس به نواهای او در آمیزم

«پند باز با بچهٔ خویش»

تو دانی که بازان یک جوهرند — دل شیر دارند و مشت پرند

نکو شیوه و پخته تدبیر باش
جسور و غیور و کلان گیر باش

میامیز با کبک و تورنگ و سار
مگر اینکه داری هوای شکار

چه قومی فرومایه و ترسناک
کند پاک منقار خود را به خاک

شد آن باشه نخچیر نخچیر خویش
که گیرد ز صید خود آئین و کیش

بسا شکره افتاده بر روی خاک
شد از صحبت دانه چینان هلاک

نگه دار خود را و خورسند زی
دلیر و درشت و تنومند زی

تن نرم و نازک به تیهو گذار
رگ سخت چون شاخ آهو بیار

نصیب جهان آنچه از خرمی است
ز سنگینی و محنت و پردمی است

چه خوش گفت فرزند خود را عقاب
که یک قطره خون بهتر از لعل ناب

مجو انجمن مثل آهو و میش
به خلوت گرا چون نیاکان خویش

چنین یاد دارم ز بازان پیر
نشیمن به شاخ درختی مگیر

کنامی نگیریم در باغ و کشت
که داریم در کوه و صحرا بهشت

ز روی زمین دانه چیدن خطاست
که پهنای گردون خدا داد ماست

نجیبی که پا بر زمین سوده است
ز مرغ سرا سفله تر بوده است

پی شاهبازان بساط است سنگ
که بر سنگ رفتن کند تیز چنگ

تو از زردچشمان صحراستی
به گوهر چو سیمرغ والاستی

جوانے اصیلی که در روز جنگ
برد مردمک را ز چشم پلنگ

به پرواز تو سطوت نوریان
به رگهای تو خون کافوریان

ته چرخ گردنده گوژپشت
بخور آنچه گیری ز نرم و درشت

ز دست کسی طعمهٔ خود مگیر
نکو باش و پند نکویان پذیر

«کرم کتابی»

شنیدم شبی در کتب خانهٔ من
به پروانه می گفت کرم کتابی

به اوراق سینا نشیمن گرفتم
بسی دیدم از نسخهٔ فاریابی

نفهمیده ام حکمت زندگی را
همان تیره روزم ز بی آفتابی

نکو گفت پروانهٔ نیم سوزی
که این نکته را در کتابی نیابی

تپش می کند زنده تر زندگی را
تپش می دهد بال و پر زندگی را

«کبر و ناز»

یخ جوی کوه را از ره کبر و ناز گفت
ما را ز مویهٔ تو شود تلخ روزگار

گستاخ می سرائی و بیباک میروی
هر سال شوخ دیده و آواره تر ز پار

شایان دودمان کهستانیان نئی
خود را مگوی دختر ابر کوهسار

گردنده و فتنده و غلطنده ئی بخاک
راه دگر بگیر و برو سوی مرغزار

گفت آب جو چنین سخن دلشکن مگوی
بر خویشتن مناز و نهال منی مکار

من مردم که در خور این دودمان نیم
تو خویش را ز مهر درخشان نگاه دار

«لاله»

آن شعله ام که صبح ازل در کنار عشق
پیش از نمود بلبل و پروانه می تپید

افزونترم ز مهر و بهر ذره تنم
گردون شرار خویش بتاب من آفرید

در سینهٔ چمن چو نفس کردم آشیان
یک شاخ نازک از ته خاکم چو نم کشید

سوزم ربود و گفت یکی در برم بایست
لیکن دل ستم زدهٔ من نیارمید

در تنگنای شاخ بسی پیچ و تاب خورد
تا جوهرم بجلوه گه رنگ و بو رسید

شبنم براه من گهر آبدار ریخت
خندید صبح و باد صبا گرد من وزید
بلبل ز گل شنید که سوزم ربوده اند
نالید و گفت جامهٔ هستی گران خرید
واکرده سینه منت خورشید می کشم
آیا بود که باز برانگیزد آتشم؟

«حکمت و شعر»

بوعلی اندر غبار ناقه گم
دست رومی پردهٔ محمل گرفت
این فروتر رفت و تا گوهر رسید
آن بگردابی چو خس منزل گرفت
حق اگر سوزی ندارد حکمت است
شعر میگردد چو سوز از دل گرفت

«کرمک شبتاب»

یک ذرهٔ بی مایه متاع نفس اندوخت
شوق این قدرش سوخت که پروانگی آموخت
پهنای شب افروخت
وامانده شعاعی که گره خورد و شرر شد
از سوز حیات است که کارش همه زر شد
دارای نظر شد

پروانهٔ بیتاب که هر سو تک و پو کرد بر شمع چنان سوخت که خود را همه او کرد
ترک من و تو کرد

یا اخترکی ماه مبینی به کمینی نزدیک تر آمد بتماشای زمینی
از چرخ برینی

یا ماه تنک ضو که بیک جلوه تمام است ماهی که برو منت خورشید حرام است
آزاد مقام است

ای کرمک شب تاب سراپای تو نور است پرواز تو یک سلسلهٔ غیب و حضور است
آئین ظهور است

در تیره شبان مشعل مرغان شب استی آن سوز چه سوز است که در تاب و تب استی
گرم طلب استی

مائیم که مانند تو از خاک دمیدیم دیدیم تپیدیم ندیدیم تپیدیم
جائی نرسیدیم

گویم سخن پخته و پرورده و ته دار از منزل گم گشته مگو پای بره دار
این جلوه نگه دار

«حقیقت»

عقاب دوربین جوبینه را گفت
نگاهم آنچه می بیند سراب است

جوابش داد آن مرغ حق اندیش
تو می بینی و من دانم که آب است

صدای ماهی آمد از ته بحر
که چیزی هست و هم در پیچ و تاب است

«حُدی»

«نغمهٔ ساربان حجاز»

ناقهٔ سیّار من

آهوی تاتار من

درهم و دینار من

اندک و بسیار من

دولت بیدار من

تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

دلکش و زیباستی

شاهد رعنا ستی
روکش حورا ستی
غیرت لیلا ستی
دختر صحرا ستی
ترک گام زن منزل ما دور نیست

در تپش آفتاب
غوطه زنی در سراب
هم به شب ماهتاب
تند روی چون شهاب
چشم تو نادیده خواب
ترک گام زن منزل ما دور نیست

لکهٔ ابر روان
کشتی بی بادبان
مثل خضر راه دان

بر تو سبک هر گران

بخت دل ساربان

تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

سوز تو اندر زمام

ساز تو اندر خرام

بی خورش و تشنه کام

پا به سفر صبح و شام

خسته شوی از مقام

تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

شام تو اندر یمن

صبح تو اندر قرن

ریگ درشت وطن

پای ترا یاسمن

ای چو غزال ختن

تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

مه ز سفر پا کشید
در پس تل آرمید
صبح ز مشرق دمید
جامهٔ شب بر درید
باد بیابان وزید
تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

نغمهٔ من دلگشای
زیر و بمش جانفزای
قافله ها را درای
فتنه ربا فتنه زای
ای به حرم چهره سای
تیزترک گام زن منزل ما دور نیست

«قطرهٔ آب»

مرا معنی تازه‌ئی مدعاست
اگر گفته را باز گویم رواست

یکی قطرهٔ باران ز ابری چکید — خجل شد چو پهنای دریا بدید

که جائی که دریاست من کیستم
گر او هست حقا که من نیستم

ولیکن ز دریا برآمد خروش — ز شرم تنک مایگی رو مپوش
تماشای شام و سحر دیده‌ئی — چمن دیده‌ئی دشت و در دیده‌ئی
به برگ گیاهی به دوش سحاب — درخشیدی از پرتو آفتاب
گهی همدم تشنه کامان راغ — گهی محرم سینه چاکان باغ
گهی خفته در تاک و طاقت گداز — گهی خفته در خاک و بی سوز و ساز
ز موج سبک سیر من زاده‌ئی — ز من زاده‌ئی در من افتاده‌ئی
بیاسای در خلوت سینه‌ام — چو جوهر درخش اندر آئینه‌ام
گهر شو در آغوش قلزم بزی — فروزان‌تر از ماه و انجم بزی

«محاوره ما بین خدا و انسان»

« خدا »

جهان را ز یک آب و گل آفریدم — تو ایران و تاتار و زنگ آفریدی
من از خاک پولاد ناب آفریدم — تو شمشیر و تیر و تفنگ آفریدی
تبر آفریدی نهال چمن را
قفس ساختی طایر نغمه زن را

« انسان »

تو شب آفریدی چراغ آفریدم — سفال آفریدی ایاغ آفریدم
بیابان و کهسار و راغ آفریدی — خیابان و گلزار و باغ آفریدم
من آنم که از سنگ آئینه سازم
من آنم که از زهر نوشینه سازم

« ساقی نامه »

(در نشاط باغ کشمیر نوشته شد)

خوشا روزگاری خوشا نوبهاری — نجوم پرن رست از مرغزاری
زمین از بهاران چو بال تذروی — ز فواره الماس بار آبشاری

نپیچد نکهه جز که در لاله و گل — نغلطد هوا جز که بر سبزه زاری
لب جو خود آرائی غنچه دیدی — چه زیبا نگاری چه آئینه داری
چه شیرین نوائی چه دلکش صدائی — که می آید از خلوت شاخساری
به تن جان بجان آرزو زنده گردد — ز آوای ساری ز بانگ هزاری
نواهای مرغ بلند آشیانی — در آمیخت با نغمهٔ جویباری
تو گوئی که یزدان بهشت برین را — نهاد است در دامن کوهساری
که تا رحمتش آدمی زادگان را — رها سازد از محنت انتظاری
چه خواهم درین گلستان گر نخواهم — شرابی کتابی ربابی نگاری
سرت گردم ای ساقی ماه سیما — بیار از نیاکان ما یادگاری
به ساغر فرو ریز آبی که جان را — فروزد چو نوری بسوزد چو ناری
شقایق برویان ز خاک نژندم — بهشتی فرو چین به مشت غباری
نبینی که از کاشغر تا به کاشان — همان یک نوا بالد از هر دیاری
ز چشم امم ریخت آن اشک نابی — که تاثیر او گل دماند ز خاری
کشیری که با بندگی خو گرفته — بتی می تراشد ز سنگ مزاری

ضمیرش تهی از خیال بلندی
خودی ناشناسی خودشرمساری

بریشم قبا خواجه از محنت او
نصیب تنش جامهٔ تارتاری

نه در دیدهٔ او فروغ نگاهی
نه در سینهٔ او دل بیقراری

از آن می فشان قطره‌ئی بر کشیری
که خاکسترش آفریند شراری

«شاهین و ماهی»

ماهی بچه‌ئی شوخ به شاهین بچه‌ئی گفت
این سلسلهٔ موج که بینی همه دریاست

دارای نهنگان خروشنده‌تر از میغ
در سینهٔ او دیده و نادیده بلاهاست

با سیل گران سنگ زمین گیر و سبک خیز
با گوهر تابنده و با لولوی لالاست

بیرون نتوان رفت ز سیل همه گیرش
بالای سر ماست ته پاست همه جاست

هر لحظه جوان است و روان است و دوان است
از گردش ایام نفزون شد و نی کاست

ماهی بچه را سوز سخن چهره برافروخت
شاهین بچه خندید و ز ساحل به هوا خاست

زد بانگ که شاهینم و کارم به زمین چیست
صحراست که دریاست ته بال و پر ماست

بگذر ز سر آب و به پهنای هوا ساز
این نکته نبیند مگر آن دیده که بیناست

«کرمک شبتاب»

شنیدم کرمک شبتاب می‌گفت نه آن مورم که کس نالد ز نیشم
توان بی منت بیگانگان سوخت نپنداری که من پروانه کیشم
اگر شب تیره‌تر از چشم آهوست
خود افروزم چراغ راه خویشم

«تنهائی»

به بحر رفتم و گفتم به موج بیتابی همیشه در طلب استی چه مشکلی داری؟
هزار لؤلؤی لالاست در گریبانت درون سینه چو من گوهر دلی داری؟
تپید و از لب ساحل رمید و هیچ نگفت
به کوه رفتم و پرسیدم این چه بیدردیست رسد بگوش تو آه و فغان غمزده‌ئی؟
اگر به سنگ تو لعلی ز قطرهٔ خونست یکی در آ به سخن با من ستمزده‌ئی
بخود خزید و نفس در کشید و هیچ نگفت
ره دراز بریدم ز ماه پرسیدم سفر نصیب، نصیب تو منزلیست که نیست؟
جهان ز پرتو سیمای تو سمن زاری فروغ داغ تو از جلوهٔ دلیست که نیست؟

سوی ستاره رقیبانه دید و هیچ نگفت

شدم بحضرت یزدان گذشتم از مه و مهر
که در جهان تو یک ذره آشنایم نیست

جهان تهی ز دل و مشت خاک من همه دل
چمن خوش است ولی درخور نوایم نیست

تبسمی بلب او رسید و هیچ نگفت

«شبنم»

گفتند فرود آی ز اوج مه و پروین

بر خود زن و با بحر پرآشوب بیامیز

با موج در آویز نقش دگر انگیز تابنده گهر خیز

من عیش هم آغوشی دریا نخریدم

آن باده که از خویش رباید نچشیدم

از خود نرمیدم ز آفاق بریدم بر لاله چکیدم

گل گفت که هنگامهٔ مرغان سحر چیست؟

این انجمن آراستهٔ بالای شجر چیست؟

این زیر و زبر چیست؟ پایان نظر چیست؟ خار گل تر چیست؟

تو کیستی و من کیم این صحبت ما چیست
بر شاخ من این طایرک نغمه سرا چیست
مقصود نوا چیست   مطلوب صبا چیست   این کهنه سرا چیست

گفتم که چمن رزم حیات همه جایی است
بزمی است که شیرازهٔ او ذوق جدایی است
دم گرم نوایی است   جان چهره گشایی است   این راز خدایی است

من از فلک افتادم و تو از خاک دمیدی
از ذوق نمود است دمیدی که چکیدی
در شاخ تپیدی   صد پرده دریدی   بر خویش رسیدی

نم در رگ ایام ز اشک سحر ماست
این زیر و زبر چیست فریب نظر ماست
انجم به بر ماست   لخت جگر ماست   نور بصر ماست

در پیرهن شاهد گل سوزن خار است
خار است و لیکن ز ندیمان بهار است

از عشق نزار است — در پهلوی یار است — ایمن ز بهار است

برخیز و دل از صحبت دیرینه بپرداز

با لاله خورشید جهان تاب نظرباز

با اهل نظر ساز — چون من بفلک تاز — داری سر پرواز

«عشق»

فکرم چو به جستجو قدم زد — در دیر شد و در حرم زد

در دشت طلب بسی دویدم — دامن چون گردباد چیدم

پویان بی خضر سوی منزل — بردوش خیال بسته محمل

جویای می و شکسته جامی — چون صبح به باد چیده دامی

پیچیده بخود چو موج دریا — آواره چو گردباد صحرا

عشق تو دلم ز بود ناگاه — از کار گره گشود ناگاه

آگاه ز هستی و عدم ساخت — بتخانهٔ عقل را حرم ساخت

چون برق به خرمنم گذر کرد — از لذت سوختن خبر کرد

سرمست شدم ز پا فتادم — چون عکس ز خود جدا فتادم

خاکم به فراز عرش بردی　　زان راز که با دلم سپردی
واصل به کنار کشتیم شد　　طوفان جمال زشتیم شد
جز عشق حکایتی ندارم　　پروای ملامتی ندارم

از جلوهٔ علم بی نیازم
سوزم، گریم، تپم، گدازم

«اگر خواهی حیات اندر خطر زی»

غزالی با غزالی درد دل گفت　　ازین پس در حرم گیرم کنامی
بصحرا صیدبندان در کمین اند　　بکام آهوان صبحی نه شامی

امان از فتنهٔ صیاد خواهم
دلی ز اندیشه ها آزاد خواهم

رفیقش گفت ای یار خردمند　　اگر خواهی حیات اندر خطر زی
دما دم خویشتن را بر فسان زن　　ز تیغ پاک گوهر تیزتر زی

خطر تاب و توان را امتحان است
عیار ممکنات جسم و جان است

«جهان عمل»

هست این میکده و دعوت عام است اینجا
قسمت باده به اندازهٔ جام است اینجا

حرف آن راز که بیگانهٔ صوت است هنوز
از لب جام چکیده است و کلام است اینجا

تشنه از حال بگیرند و گذشتند ز قال
نکتهٔ فلسفه دُرد تهِ جام است اینجا

ما درین ره نفس دهر برانداخته ایم
آفتاب سحر و لب بام است اینجا

ای که تو پاس غلط کردهٔ خود میداری
آنچه پیش تو سکون است خرام است اینجا

ما که اندر طلب از خانه برون تاخته ایم
علم را جان تپیدیم و عمل ساخته ایم

«زندگی»

پرسیدم از بلند نگاهی حیات چیست
گفتا مئی که تلخ تر او نکوتر است

گفتم که کرمک است و ز گل سر برون زند
گفتا که شعله زاد مثال سمندر است

گفتم که شر بفطرت خامش نهاده اند
گفتا که خیر او نشناسی همین شر است

گفتم که شوق سیر نبردش بمنزلی
گفتا که منزلش همین شوق مضمر است

گفتم که خاکی است و بخاکش همی دهند
گفتا چو دانه خاک شکافد گل تر است

«حکمت فرنگ»

شنیدم که در پارس مردی گزین
ادا فهم رمز آشنا نکته بین

بسی سختی از جان کنی دیده مرد
برآشفت و جان شکوه لبریز کرد

به نالش درآمد به یزدان پاک
که دارم دلی از اجل چاک چاک

کمالی ندارد به این یک فنی
نداند فن تازهٔ جان کنی

برد جان ز ناپخته در کار مرگ
جهان نو شد و او همان کهنه برگ

فرنگ آفریند هنرها شگرف
برانگیزد از قطره ئی بحر ژرف

کشد گرد اندیشه پرگار مرگ
همه حکمت او پرستار مرگ

رود چون نهنگ آید و زیر یم
ز طیارهٔ او هوا خورده بم

نبینی که چشم جهان بین هور
همی گردد از غاز او روز کور

تفنگش به کشتن چنان تیز دست
که افرشتهٔ مرگ را دم گسست

فرست این کهن ابله را در فرنگ
که گیرد فن کشتن بی درنگ

«حور و شاعر»

(در جواب نظم گوته موسوم به حور و شاعر)

حور:

نه به باده میل داری نه به من نظر گشائی
عجب اینکه تو ندانی ره و رسم آشنائی

همه ساز جستجوئی همه سوز آرزوئی
نفسی که می‌گدازی غزلی که می‌سرائی

به نوای آفریدی چه جهان دلگشائی
که ارم به چشم آید چو طلسم سیمیائی

شاعر:

دل رهروان فریبی به کلام نیشداری
مگر اینکه لذت او نرسد به نوک خاری

چه کنم که فطرت من به مقام در نسازد
دل ناصبور دارم چو صبا به لاله زاری

چو نظر قرار گیرد به نگار خوبروئی
تپد آن زمان دل من پی خوبتر نگاری

ز شرر ستاره جویم ز ستاره آفتابی
سر منزلی ندارم که بمیرم از قراری

چو ز باده بهاری قدحی کشیده خیزم
غزلی دگر سرایم به هوای نوبهاری

طلبم نهایت آن که نهایتی ندارد
به نگاه ناشکیبی به دل امیدواری

دل عاشقان بمیرد به بهشت جاودانی
نه نوای دردمندی نه غمی نه غمگساری

«زندگی و عمل»

(در جواب نظم هاینه موسوم به «سوالات»)

ساحل افتاده گفت گرچه بسی زیستم
هیچ نه معلوم شد آه که من چیستم
موج ز خود رفته‌ای تیز خرامید و گفت
هستم اگر می‌روم گر نروم نیستم

«الملک لله»

طارق چو بر کنارهٔ اندلس سفینه سوخت
گفتند کار تو به نگاه خرد خطاست
دوریم از سواد وطن باز چون رسیم
ترک سبب ز روی شریعت کجا رواست
خندید و دست خویش بشمشیر برد و گفت
هر ملک ملک ماست که ملک خدای ماست

«جوی آب»

بنگر که جوی آب چه مستانه می‌رود
مانند کهکشان به گریبان مرغزار
در خواب ناز بود به گهوارهٔ سحاب
وا کرد چشم شوق به آغوش کوهسار

از سنگ ریزه نغمه گشاید خرام او — سیمای او چو آینه بی رنگ و بی غبار

زی بحر بیکرانه چه مستانه می رود
در خود یگانه از همه بیگانه می رود

در راه او بهار پریخانه آفرید — نرگس دمید و لاله دمید و سمن دمید
گل عشوه داد و گفت یکی پیش ما بایست — خندید غنچه و سر دامان او کشید
ناآشنای جلوه فروشان سبزپوش — صحرا برید و سینهٔ کوه و کمر درید

زی بحر بیکرانه چه مستانه می رود
در خود یگانه از همه بیگانه می رود

صد جوی دشت و مرغ و کهستان و باغ و راغ — گفتند ای بسیط زمین با تو سازگار
ما را که راه از تنک آبی نبرده ایم — از دستبرد ریگ بیابان نگاه دار
واکرده سینه را به هواهای شرق و غرب — در بر گرفته همسفران زبون و زار

زی بحر بیکرانه چه مستانه می رود
با صد هزار گوهر یکدانه می رود

دریای پرخروش ز بند و شکن گذشت — از تنگنای وادی و کوه و دمن گذشت

یکسان چو سیل کرده نشیب و فراز را   از کاخ شاه و باره و کشت و چمن گذشت
بیتاب و تند و تیز و جگرسوز و بیقرار   در هر زمان به تازه رسید از کهن گذشت

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود
در خود یگانه از همه بیگانه میرود

«نامهٔ عالمگیر»

(به یکی از فرزندانش که دعای مرگ پدر میکرد)

ندانی که یزدان دیرینه بود   بسی دید و سنجید و بست و گشود
ز ما سینه چاکان این تیره خاک   شنیدست صد نالهٔ دردناک
بسی همچو شبیر در خون نشست   نه یک ناله از سینهٔ او گسست
نه از گریهٔ پیر کنعان تپید   نه از درد ایوب آهی کشید

مپندار آن کهنه نخچیرگیر
بدام دعای تو گردد اسیر

«بهشت»

کجا این روزگاری شیشه بازی   بهشت این گنبد گردون ندارد

ندیده درد زندان یوسف او — زلیخایش دل نالان ندارد
خلیل او حریف آتشی نیست — کلیمش یک شرر در جان ندارد
به صرصر در نیفتد زورق او — خطر از لطمهٔ طوفان ندارد
یقین را در کمین بوک و مگر نیست — وصال اندیشهٔ هجران ندارد
کجا آن لذت عقل غلط سیر — اگر منزل رهِ پیچان ندارد

مری اندر جهانی کور ذوقی
که یزدان دارد و شیطان ندارد

«کشمیر»

رخت به کاشمر گشا کوه و تل و دمن نگر — سبزه جهان جهان ببین لاله چمن چمن نگر
باد بهار موج موج مرغ بهار فوج فوج — صلصل و سار زوج زوج بر سر نارون نگر
تا نفتد به زینتش چشم سپهر فتنه باز — بسته به چهره زمین برقع نسترن نگر
لاله ز خاک بر دمید موج به آب جو تپید — خاک شرر شرر ببین آب شکن شکن نگر
زخمه به تار ساز زن باده به ساتگین بریز — قافلهٔ بهار را انجمن انجمن نگر
دخترکی برهمنی لاله رخی سمن بری — چشم به روی او گشا باز به خویشتن نگر

«عشق»

عقلی که جهان سوزد یک جلوهٔ بیباکش — از عشق بیاموزد آئین جهانتابی
عشق است که در جانت هر کیفیت انگیزد — از تاب و تب رومی تا حیرت فارابی
این حرف نشاط آور می‌گویم و می‌رقصم — از عشق دل آساید با اینهمه بیتابی
هر معنی پیچیده در حرف نمی‌گنجد
یک لحظه بدل در شو شاید که تو دریابی

«بندگی»

دوش در میکدهٔ ترسابچهٔ باده فروش — گفت از من سخنی دار چو آویزه بگوش
مشرب باده گساران کهن این بوده است — که تو از میکده خیزی همه مستی همه هوش
من نگویم که فرو بند لب از نکتهٔ شوق — ادب از دست مده باده به اندازه بنوش
گرد راهیم ولی ذوق طلب جوهر ماست
بندگی با همه جبروت خدائی مفروش

«غلامی»

آدم از بی‌بصری بندگی آدم کرد — گوهری داشت ولی نذر قباد و جم کرد

یعنی از خوی غلامی ز سگان خوارتر است　　من ندیدم که سگی پیش سگی سر خم کرد

«چیستان شمشیر»

آن سخت کوش چیست که گیرد ز سنگ آب　　محتاج خضر مثل سکندر نمی‌شود
مثل نگاه دیدهٔ مشتاق پاک رو　　در جوی آب و دامن او تر نمی‌شود
مضمون او به مصرع برجسته‌ئی تمام
منت پذیر مصرع دیگر نمی‌شود

«جمهوریت»

متاع معنی بیگانه از دون فطرتان جوئی　　ز موران شوخی طبع سلیمانی نمی‌آید
گریز از طرز جمهوری غلام پخته کاری شو　　که از مغز دو صد خر فکر انسانی نمی‌آید

«به مبلغ اسلام در فرنگستان»

زمانه باز برافروخت آتش نمرود　　که آشکار شود جوهر مسلمانی
بیا که پرده ز داغ جگر براندازیم　　که آفتاب جهانگیر شد ز عریانی
هزار نکته زدی پیش دلبران فرنگ　　گداختی صنمان را به علم برهانی
خبر ز شهر سلیمی بده حجازی را　　شرار شوق فشان در ضمیر تورانی

ره عراق و خراسان زن ای مقام شناس — ببزم عجمیان تازه کن غزل خوانی
بسی گذشت که در انتظار زخمه وریست — چه نغمه ها که بخون شد بساز فغانی
حدیث عشق به اهل هوس چه میگوئی
بچشم مور مکش سرمهٔ سلیمانی

«غنی کشمیری»

غنی آن سخنگوی بلبل صفیر — نواسنج کشمیر مینو نظیر
چو اندر سرا بود در بسته داشت — چو رفت از سرا تخته را وا گذاشت
یکی گفتش ای شاعر دلرسی — عجب دارد از کار تو هر کسی
به پاسخ چه خوش گفت مرد فقیر — فقیر و به اقلیم معنی امیر
ز من آنچه دیدند یاران رواست — درین خانه جز من متاعی کجاست
غنی تا نشیند به کاشانه اش — متاعی گرانی است در خانه اش
چو آن محفل افروز در خانه نیست
تهی تر ازین هیچ کاشانه نیست

«خطاب به مصطفی کمال پاشا ایده الله» (جولای سنه ۱۹۲۲)

امتی بود که ما از اثر حکمت او — واقف از سر نهانخانهٔ تقدیر شدیم
اصل ما یک شرر باخته رنگی بود است — نظری کرد که خورشید جهانگیر شدیم
نکتهٔ عشق فرو شست ز دل پیر حرم — در جهان خوار به اندازهٔ تقصیر شدیم
باد صحراست که با فطرت ما در سازد — از نفسهای صبا غنچهٔ دلگیر شدیم
آه آن غلغله کز گنبد افلاک گذشت — ناله گردید چو پابند بم و زیر شدیم
ای بسا صید که بی دام به فتراک زدیم — در بغل تیر و کمان کشتهٔ نخچیر شدیم

هر کجا راه دهد اسپ بران تاز که ما
بارها مات درین عرصه بتدبیر شدیم (نظیری)

«طیاره»

سر شاخ گل طایری یک سحر — همی گفت با طایران دگر
ندانند بال آدمیزاده را — زمین گیر کردند این ساده را
بدو گفتم ای مرغک باد سنج — اگر حرف حق با تو گویم مرنج
ز طیاره ما بال و پر ساختیم — سوی آسمان رهگذر ساختیم
چه طیاره آن مرغ گردون سپر — پر او ز بال ملک تیزتر

به پرواز شاهین به نیرو عقاب — به چشمش ز لاهور تا فاریاب
بگردون خروشنده و تند جوش — میان نشیمن چو ماهی خموش
خرد ز آب و گل جبرئیل آفرید — زمین را بگردون دلیل آفرید
چو آن مرغ زیرک کلامم شنید — مرا یک نظر آشنایانه دید
سرش را به منقار خارید و گفت — که من آنچه گوئی ندارم شگفت
نگر ای نگاه تو برچون و چند — اسیر طلسم تو پست و بلند

«تو کار زمین را نکو ساختی
که با آسمان نیز پرداختی» (سعدی)

«عشق»

آن حرف دلفروز که راز است و راز نیست — من فاش گویمت که شنید از کجا شنید
دزدید ز آسمان و به گل گفت شبنمش
بلبل ز گل شنید و ز بلبل صبا شنید

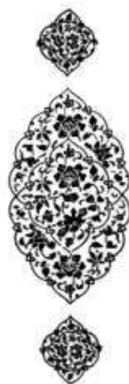
«تهذیب»

انسان که رخ ز غازهٔ تهذیب برفروخت — خاک سیاه خویش چو آئینه وانمود

پوشید پنجه را ته دستانهٔ حریر
افسونیِ قلم شد و تیغ از کمر گشود

این بوالهوس صنم کدهٔ صلح عام ساخت
رقصید گرد او به نواهای چنگ و عود

دیدم چو جنگ پردهٔ ناموس او درید
جز یسفک الدّما و خصیم مبین نبود

تهذیب

انسان که رخ ز غازهٔ تهذیب برفروخت — خاک سیاه خویش چو آئینه وانمود

پوشید پنجه را ته دستانهٔ حریر — افسونی قلم شد و تیغ از کمر گشود

این بوالهوس صنم کدهٔ صلح عام ساخت — رقصید گرد او به نواهای چنگ و عود

دیدم چو جنگ پردهٔ ناموس او درید

جز "یسفک الدما" و "خصیم مبین" نبود

می باقی

غزل

بهار تا به چمن [illegible] بزم سرود
ز نشئهٔ بلبل [illegible] چشم غنچه گشود

گمان مبر که سرشته در ازل گل ما
[illegible] ضمیر وجود

که ما هنوز [illegible] درست
[illegible] نمود

[illegible] بشر [illegible]

بهار برگ پراگنده را بهم بربست
نگاه ماست که بر لاله رنگ و آب افزود

نظر [illegible] ابن است
ز سحر [illegible] وجود

[illegible] بخود [illegible] درگه
[illegible] بست و [illegible] افزود

چو نقش [illegible] ز [illegible] داده امل
به حیرتی [illegible] جاودان [illegible] نمود

[illegible] سخن نرم گو [illegible] هنوز
[illegible] بتکده [illegible] در دل محمود

بسم الله الرحمن الرحیم

غزلیات

بهار تا به گلستان کشید بزم سرود
نوای بلبل شوریده چشم غنچه گشود

گمان مبر که سرشتند در ازل گل ما
که ما هنوز خیالیم در ضمیر وجود

به علم غره مشو کار می کشی دگر است
فقیه شهر گریبان و آستین آلود

بهار، برگ پراکنده را بهم بربست
نگاه ماست که بر لاله رنگ و آب افزود

نظر به خویش فرو بسته را نشان این است
دگر سخن نسراید ز غایب و موجود

شبی به میکده خوش گفت پیر زنده دلی
به هر زمانه خلیل است و آتش نمرود

چه نقشها که نبستم به کارگاه حیات
چه رفتنی که نرفت و چه بودنی که نبود

به دیریان سخن نرم گو که عشق غیور
بنای بتکده افکند در دل محمود

بخاک هند نوای حیات بی اثر است
که مرده زنده نگردد ز نغمهٔ داود

حلقه بستند سر تربت من نوحه گران ‌ ‌ ‌ دلبران زهره وشان گلبدنان سیم بران

در چمن قافلهٔ لاله و گل رخت گشود ‌ ‌ ‌ از کجا آمده اند این همه خونین جگران

ای که در مدرسه جوئی ادب و دانش و ذوق ‌ ‌ ‌ نخرد باده کس از کارگه شیشه گران

خرد افزود مرا درس حکیمان فرنگ ‌ ‌ ‌ سینه افروخت مرا صحبت صاحبنظران

برکش آن نغمه که سرمایهٔ آب و گل تست ‌ ‌ ‌ ای ز خود رفته تهی شو ز نوای دگران

کس ندانست که من نیز بهائی دارم

آن متاعم که شود دست زد بی بصران

می تراشد فکر ما هر دم خداوندی دگر ‌ ‌ ‌ رست از یک بند تا افتاد در بندی دگر

بر سر بام آ نقاب از چهره بیباکانه کش ‌ ‌ ‌ نیست در کوی تو چون من آرزومندی دگر

بسکه غیرت میبرم از دیدهٔ بینای خویش ‌ ‌ ‌ از نگه بافم به رخسار تو روبندی دگر

یک نگه یک خندهٔ دزدیده یک تابنده اشک ‌ ‌ ‌ بهر پیمان محبت نیست سوگندی دگر

عشق را نازم که از بیتابی روز فراق ‌ ‌ ‌ جان ما را بست با درد تو پیوندی دگر

تا شوی بیباکتر در ناله ای مرغ بهار ‌ ‌ ‌ آتشی گیر از حریم سینه ام چندی دگر

چنگ تیموری شکست آهنگ تیموری بجاست ‌ ‌ ‌ سر برون می آرد از ساز سمرقندی دگر

ره مده در کعبه ای پیر حرم اقبال را
هر زمان در آستین دارد خداوندی دگر

مرا ز دیده‌ی بینا شکایت دگر است — که چون بجلوه درآیی حجاب من نظر است
به نوریان ز من پا به گل پیامی گوی — حذر ز مشت غباری که خویشتن نگر است
نوا ز نیم و به بزم بهار می‌سوزیم — شرر به مشت پر ما ز ناله‌ی سحر است
ز خود رمیده چه داند نوای من ز کجاست — جهان او دگر است و جهان من دگر است
مثال لاله فتادم بگوشه‌ی چمنی — مرا ز تیر نگاهی نشانه بر جگر است
به کیش زنده‌دلان زندگی جفاطلبی است — سفر به کعبه نکردم که راه بی‌خطر است
هزار انجمن آراستند و برچیدند — درین سراچه که روشن ز مشعل قمر است
ز خاک خویش به تعمیر آدمی برخیز — که فرصت تو بقدر تبسم شرر است
اگر نه بوالهوسی با تو نکته‌ای گویم — که عشق پخته‌تر از ناله‌های بی‌اثر است

نوای من به عجم آتش کهن افروخت
عرب ز نغمه‌ی شوقم هنوز بی‌خبر است

به این بهانه درین بزم محرمی جویم — غزل سرایم و پیغام آشنا گویم

به خلوتی که سخن می شود حجاب آنجا — حدیث دل به زبان نگاه می گویم

پی نظارهٔ روی تو می کنم پاکش — نگاه شوق به جوی سرشک می شویم

چو غنچه گرچه به کارم گره زنند ولی — ز شوق جلوهٔ آفتاب می رویم

چو موج ساز وجودم ز سیل بی پرواست — گمان مبر که درین بحر ساحلی جویم

میانهٔ من و او ربط دیده و نظر است — که در نهایت دوری همیشه با اویم

کشید نقش جهانی به پردهٔ چشمم — ز دست شعبده بازی اسیر جادویم

درون گنبد در بستهٔ اش نگنجیدم — من آسمان کهن را چو خار پهلویم

به آشیان ننشینم ز لذت پرواز
گهی به شاخ گلم گاه بر لب جویم

خیز و نقاب برگشا پردگیان ساز را — نغمهٔ تازه یاد ده مرغ نوا طراز را

جاده ز خون رهروان تختهٔ لاله در بهار — ناز که راه میزند قافلهٔ نیاز را

دیدهٔ خوابناک او گر به چمن گشود دلی — رخصت یک نظر بده نرگس نیم باز را

حرف نگفتهٔ شما بر لب کودکان رسید — از من بی زبان بگو خلوتیان راز را

سجدهٔ تو برآورد از دل کافران خروش — ای که درازتر کنی پیش کسان نماز را

گرچه متاع عشق را عقل بهای کم نهد　　من ندهم به تخت جم آه جگرگداز را

برهمنی به غزنوی گفت کرامتم نگر
تو که صنم شکسته‌ئی بنده شدی ایاز را

به ملازمان سلطان خبری دهم ز رازی　　که جهان توان گرفتن به نوای دلگدازی

به متاع خود چه نازی که به شهر دردمندان　　دل غزنوی نیرزد به تبسم ایازی

همه ناز بی‌نیازی همه ساز بی‌نوائی　　دل شاه لرزه گیرد ز گدای بی‌نیازی

ز مقام من چه پرسی به طلسم دل اسیرم　　نه نشیب من نشیبی نه فراز من فرازی

ره عاقلی رها کن که به او توان رسیدن　　به دل نیازمندی به نگاه پاکبازی

به ره تو ناتمامم ز تغافل تو خامم　　من و جان نیم سوزی تو و چشم نیم بازی

ره دیر تخته گل ز جبین سجده ریزم　　که نیاز من نگنجد به دو رکعت نمازی

ز ستیز آشنایان چه نیاز و ناز خیزد
دلکی بهانه سوزی نگهی بهانه سازی

بیا که ساقی گلچهره دست بر چنگ است　　چمن ز باد بهاران جواب ارژنگ است

حنا ز خون دل نوبهار می‌بندد　　عروس لاله چه اندازه تشنه رنگ است

نگاه می‌رسد از نغمهٔ دل افروزی   به معنیی که برو جامهٔ سخن تنگ است

به چشم عشق نگر تا سراغ او گیری   جهان بچشم خرد سیمیا و نیرنگ است

ز عشق درس عمل گیر و هر چه خواهی کن   که عشق جوهر هوش است و جان فرهنگ است

بلندتر ز سپهر است منزل من و تو   براه قافلهٔ خورشید میل فرسنگ است

ز خود گذشته ئی ای قطرهٔ محال اندیش   شدن به بحر و گهر برنخاستن ننگ است

تو قدر خویش ندانی بها ز تو گیرد

وگرنه لعل درخشنده پاره سنگ است

صورت نپرستم من بتخانه شکستم من   آن سیل سبک سیرم هر بند گسستم من

در بود و نبود من اندیشه گمانها داشت   از عشق هویدا شد این نکته که هستم من

در دیر نیاز من در کعبه نماز من   زنار بدوشم من تسبیح بدستم من

سرمایهٔ درد تو غارت نتوان کردن   اشکی که ز دل خیزد در دیده شکستم من

فرزانه بگفتارم دیوانه بکردارم

از بادهٔ شوق تو هشیارم و مستم من

هوای فرودین در گلستان میخانه میسازد   سبو از غنچه می‌ریزد ز گل پیمانه می‌سازد

محبت چون تمام افتد رقابت از میان خیزد — به طوف شعله‌ای پروانه با پروانه می‌سازد

به ساز زندگی سوزی به سوز زندگی سازی — چه بیدردانه می‌سوزد چه بیتابانه می‌سازد

تنش از سایهٔ بالی تذروی لرزه می‌گیرد — چو شاهین زاده‌ای اندر قفس با دانه می‌سازد

بگو اقبال را ای باغبان رخت از چمن بندد

که این جادونوا ما را ز گل بیگانه می‌سازد

از ما بگو سلامی آن ترک تندخو را — کاتش زد از نگاهی یک شهر آرزو را

این نکته را شناسد آن دل که دردمند است — من گرچه توبه گفتم نشکسته‌ام سبو را

ای بلبل از وفایش صد بار با تو گفتم — تو در کنار گیری باز این رمیده بو را

رمز حیات جوئی جز در تپش نیابی — در قلزم آرمیدن ننگ است آب جو را

شادم که عاشقان را سوز دوام دادی — درمان نیافریدی آزار جستجو را

گفتی مجو وصالم بالاتر از خیالم — عذر نو آفریدی اشک بهانه جو را

از ناله بر گلستان آشوب محشر آور

تا دم به سینه پیچد بگذار های و هو را

آشنا هر خار را از قصهٔ ما ساختی — در بیابان جنون بردی و رسوا ساختی

جرم ما از دانه ئی تقصیر او از سجده ئی — نی بآن بیچاره میسازی نه با ما ساختی

صد جهان میروید از کشت خیال ما چو گل — یک جهان و آنهم از خون تمنا ساختی

پرتو حسن تو می افتد برون مانند رنگ — صورت می پرده از دیوار مینا ساختی

طرح نو افکن که ما جدت پسند افتاده ایم
این چه حیرت خانه ی امروز و فردا ساختی

خوش آنکه رخت خرد را بشعله می سوخت — مثال لاله متاعی ز آتشی اندوخت

تو هم ز ساغر می چهره را گلستان کن — بهار خرقه فروشی بصوفیان آموخت

دلم تپید ز محرومی فقیه حرم — که پیر میکده جامی بفتوی نفروخت

مسنج قدر سرود از نوای بی نم — ز برق نغمه توان حاصل سکندر سوخت

صبا بگلشن ویمر سلام ما برسان
که چشم نکته وران خاک آن دیار افروخت

بیار باده که گردون بکام ما گردید — مثال غنچه نواها ز شاخسار دمید

خورم بیاد تنک نوشی امام حرم — که جز بصحبت یاران رازدان نچشید

فزون قبیله آن پخته کار باد که گفت — چراغ راه حیات است جلوه امید

نوا ز حوصلهٔ دوستان بلندتر است
غزل سرا شدم آنجا که هیچکس نشنید

عیار معرفت مشتری است جنس سخن
خوشم از آنکه متاع مرا کسی نخرید

ز شعر دلکش اقبال میتوان دریافت
که درس فلسفه میداد و عاشقی ورزید

تیر و سنان و خنجر و شمشیرم آرزوست
با من میا که مسلک شبیرم آرزوست

از بهر آشیانه خس اندوزیم نگر
باز این نگر که شعله در گیرم آرزوست

گفتند لب ببند و ز اسرار ما مگو
گفتم که خیر نعرهٔ تکبیرم آرزوست

گفتند هر چه در دلت آید ز ما بخواه
گفتم که بی حجابی تقدیرم آرزوست

از روزگار خویش ندانم جز این قدر
خوابم ز یاد رفته و تعبیرم آرزوست

کو آن نگاه ناز که اول دلم ربود
عمرت دراز باد همان تیرم آرزوست

دانهٔ سبحه به زنار کشیدن آموز
گر نگاه تو دو بین است ندیدن آموز

پا ز خلوت کدهٔ غنچه برون زن چو شمیم
با نسیم سحر آمیز و وزیدن آموز

آفریدند اگر شبنم بی مایه ترا
خیز و بر داغ دل لاله چکیدن آموز

اگرت خار گل تازه رسی ساخته اند / پاس ناموس چمن دار و خلیدن آموز
باغبان گر ز خیابان تو بر کند ترا / صفت سبزه دگر باره دمیدن آموز
تا تو سوزنده تر و تلخ تر آئی بیرون / عزلت خم کده ئی گیر و رسیدن آموز
تا کجا در ته بال دگران می باشی / در هوای چمن آزاده پریدن آموز
در بتخانه زدم مغبچگانم گفتند
آتشی در حرم افروز و تپیدن آموز

ز خاک خویش طلب آتشی که پیدا نیست / تجلی دگری در خور تقاضا نیست
به ملک جم ندهم مصرع نظیری را / «کسی که کشته نشد از قبیلهٔ ما نیست»
اگرچه عقل فسون پیشه لشکری انگیخت / تو دل گرفته نباشی که عشق تنها نیست
تو ره شناس نئی وز مقام بی خبری / چه نغمه ایست که در بربط سلیمی نیست
نظر به خویش چنان بسته ام که جلوهٔ دوست / جهان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست
بیا که غلغله در شهر دلبران فکنیم / جنون زنده دلان هرزه گرد صحرا نیست
ز قید و صید نهنگان حکایتی آور / مگو که زورق ما روشناس دریا نیست
مرید همت آن رهروم که پا نگذاشت / به جاده ئی که در او کوه و دشت و دریا نیست

شریک حلقهٔ رندان باده پیما باش — حذر ز بیعت پیری که مرد غوغا نیست

برهنه حرف نگفتن کمال گویائیست
حدیث خلوتیان جز به رمز و ایما نیست

موج را از سینهٔ دریا گسستن میتوان — بحر بی پایان به جوی خویش بستن میتوان

از نوائی میتوان یک شهر دل در خون نشاند — یک چمن گل از نسیمی سینه خستن میتوان

می توان جبریل را گنجشک دست آموز کرد — شهپرش با موی آتش دیده بستن میتوان

ای سکندر سلطنت نازکتر از جام جم است — یک جهان آئینه از سنگی شکستن میتوان

گر بخود محکم شوی سیل بلا انگیز چیست — مثل گوهر در دل دریا نشستن میتوان

من فقیر بی نیازم مشربم این است و بس
مومیائی خواستن نتوان شکستن میتوان

صد ناله شبگیری صد صبح بلاخیزی — صد آه شرر ریزی یک شعر دل آویزی

در عشق و هوسناکی دانی که تفاوت چیست — آن تیشهٔ فرهادی این حیلهٔ پرویزی

با پردگیان برگو کاین مشت غبار من — گردیست نظربازی خاکیست بلاخیزی

هوشم برد ای مطرب مستم کند ای ساقی — گلبانگ دل آویزی از مرغ سحرخیزی

از خاک سمرقندی ترسم که دگر خیزد — آشوب هلاکوئی، هنگامهٔ چنگیزی

مطرب غزلی بیتی از مرشد روم آور
تا غوطه زند جانم در آتش تبریزی

باز به سرمه تاب ده چشم کرشمه زای را — ذوق جنون دو چند کن شوق غزل سرای را

نقش دگر طراز ده آدم پخته تر بیار — لعبت خاک ساختن می نسزد خدای را

قصهٔ دل نگفتنی است درد جگر نهفتنی است — خلوتیان کجا برم لذت های های را

آه درون تاب کو اشک جگر گداز کو — شیشه به سنگ میزنم عقل گره گشای را

بزم بباغ و راغ کش زخمه بتار چنگ زن — باده بخور غزل سرای بند گشا قبای را

صبح دمید و کاروان کرد نماز و رخت بست — تو نشنیده ئی مگر زمزمهٔ درای را

ناز شهان نمی کشم زخم کرم نمی خورم
در نگر ای هوس فریب همت این گدای را

فریب کشمکش عقل دیدنی دارد — که میر قافله و ذوق رهزنی دارد

نشان راه ز عقل هزار حیله مپرس — بیا که عشق کمالی ز یک فنی دارد

فرنگ گرچه سخن با ستاره میگوید — حذر که شیوهٔ او رنگ جوزنی دارد

ز مرگ و زیست چه پرسی درین رباط کهن
که زیست کاهش جان مرگ جانکنی دارد

سر مزار شهیدان یکی عنان درکش
که بی زبانی ما حرف گفتنی دارد

دگر بدشت عرب خیمه زن که بزم عجم
می گذشته و جام شکستنی دارد

نه شیخ شهر نه شاعر نه خرقه پوش اقبال
فقیر راه نشین است و دل غنی دارد

حسرت جلوهٔ آن ماه تمامی دارم
دست بر سینه نظر بر لب بامی دارم

حسن می گفت که شامی نپذیرد سحرم
عشق می گفت تب و تاب دوامی دارم

نه به امروز اسیرم نه به فردا نه به دوش
نه نشیبی نه فرازی نه مقامی دارم

باده رازم و پیمانه گساری حرمم
در خرابات مغان گردش جامی دارم

بی نیازانه ز شوریده نوایم مگذر
مرغ لاهوتم و از دوست پیامی دارم

پرده برگیرم و در پرده سخن میگویم
تیغ خونریزم و خود را به نیامی دارم

به شاخ زندگی ما نمی ز تشنه لبی است
تلاش چشمهٔ حیوان دلیل کم طلبی است

حدیث دل به که گویم چه راه برگیرم
که آه بی اثر است و نگاه بی ادبی است

غزل بزمزمه خوان پرده پست تر گردان
هنوز ناله مرغان نوای زیر لبی است

متاع قافله ما حجازیان بردند
ولی زبان نگشائی که یار ما عربی است

نهال ترک ز برق فرنگ بار آورد
ظهور مصطفوی را بهانه بولهبی است

مسنج معنی من در عیار هند و عجم
که اصل این گهر از گریه های نیم شبی است

بیا که من ز خم پیر روم آوردم
می سخن که جوان تر ز باده عنبی است

فرقی ننهد عاشق در کعبه و بتخانه
این جلوت جانانه آن خلوت جانانه

شادم که مزار من در کوی حرم بستند
راهی ز مژه کاوم از کعبه به بتخانه

از بزم جهان خوشتر از حور و جنان خوشتر
یک همدم فرزانه وز باده دو پیمانه

هر کس نگهی دارد هر کس سخنی دارد
در بزم تو می خیزد افسانه ز افسانه

این کیست که بر دلها آورده شبیخونی
صد شهر تمنا را یغما زده ترکانه

در دشت جنون من جبریل زبون صیدی
یزدان به کمند آور ای همت مردانه

اقبال به منبر زد رازی که نباید گفت
ناپخته برون آمد از خلوت میخانه

بی تو از خواب عدم دیده گشودن نتوان — بی تو بودن نتوان با تو نبودن نتوان

در جهان است دل ما که جهان در دل ماست — لب فرو بند که این عقده گشودن نتوان

دل یاران ز نواهای پریشانم سوخت — من از آن نغمه تپیدم که سرودن نتوان

ای صبا از نمک افشانی شبنم چه شود — تب و تاب از جگر لاله ربودن نتوان

دل بحق بند و گشادی ز سلاطین مطلب
که جبین بر در این بتکده سودن نتوان

این گنبد مینائی این پستی و بالائی — در شد بدل عاشق با این همه پهنائی

اسرار ازل جوئی بر خود نظری واکن — یکتائی و بسیاری پنهانی و پیدائی

ای جان گرفتارم دیدی که محبت چیست — در سینه نیاسائی از دیده برون آئی

برخیز که فروردین افروخت چراغ گل — برخیز و دمی بنشین با لاله صحرائی

عشق است و هزار افسون حسن است و هزار آئین — نی من بشمار آیم نی تو بشمار آئی

صد ره بفلک بر شد صد ره بزمین در شد — خاقانی و فغفوری جمشیدی و دارائی

هم با خود و هم با او هجران که وصال است این
ای عقل چه میگوئی ای عشق چه فرمائی

«به یکی از صوفیه نوشته شد»

هوس منزل لیلی نه تو داری و نه من
جگر گرمی صحرا نه تو داری و نه من

من جوان ساقی و تو پیر کهن میکده‌ئی
بزم ما تشنه و صهبا نه تو داری و نه من

دل و دین در گرو زهره وشان عجمی
آتش شوق سلیمی نه تو داری و نه من

خزفی بود که از ساحل دریا چیدیم
دانهٔ گوهر یکتا نه تو داری و نه من

دگر از یوسف گم گشته سخن نتوان گفت
تپش خون زلیخا نه تو داری و نه من

به که با نور چراغ ته دامان سازیم
طاقت جلوهٔ سینا نه تو داری و نه من

دلیل منزل شوقم به دامنم آویز
شرر ز آتش نابم به خاک خویش آمیز

عروس لاله برون آمد از سراچهٔ ناز
بیا که جان تو سوزم ز حرف شوق انگیز

به هر زمانه به اسلوب تازه میگویند
حکایت غم فرهاد و عشرت پرویز

اگرچه زادهٔ هندم فروغ چشم من است
ز خاک پاک بخارا و کابل و تبریز

در جهان دل ما دور قمر پیدا نیست
انقلابیست ولی شام و سحر پیدا نیست

وای آن قافله کز دونی همت میخواست — رهگذاری که در او هیچ خطر پیدا نیست

بگذر از عقل و در آویز به موج یم عشق — که در آن جوی تنک مایه گهر پیدا نیست

آنچه مقصود تگ و تاز خیال من و تست
هست در دیده و مانند نظر پیدا نیست

گریهٔ ما بی اثر نالهٔ ما نارساست — حاصل این سوز و ساز یک دل خونین نواست

در طلبش دل تپید دیر و حرم آفرید — ما به تمنای او، او به تماشای ماست

پردگیان بی حجاب من ز خودی در شدم — عشق غیور من نگر میل تماشا کراست

مطرب میخانه دوش نکتهٔ دلکش سرود — باده چشیدن خطاست باده کشیدن رواست

زندگی رهروان در تگ و تاز است و بس — قافلهٔ موج را جادّه و منزل کجاست

شعله درگیر زد بر خس و خاشاک من
مرشد رومی که گفت منزل ما کبریاست

سوز سخن ز نالهٔ مستانهٔ دل است — این شمع را فروغ ز پروانهٔ دل است

مشت گلیم و ذوق فغانی نداشتیم — غوغای ما ز گردش پیمانهٔ دل است

این تیره خاکدان که جهان نام کرده‌ئی — فرسوده پیکری ز صنم خانهٔ دل است

اندر رصد نشسته حکیم ستاره بین — در جستجوی سرحد ویرانهٔ دل است
لاهوتیان اسیر کمند نگاه او — صوفی هلاک شیوهٔ ترکانهٔ دل است
محمود غزنوی که صنم خانه‌ها شکست — زناری بتان صنم خانهٔ دل است

غافل تری ز مرد مسلمان ندیده‌ام
دل در میان سینه و بیگانهٔ دل است

سطوت از کوه ستانند و بکاهی بخشند — کله جم به گدای سر راهی بخشند
در ره عشق فلان ابن فلان چیزی نیست — ید بیضای کلیمی به سیاهی بخشند
گاه شاهی به جگر گوشهٔ سلطان ندهند — گاه باشد که بزندانی چاهی بخشند
فقر را نیز جهانبان و جهانگیر کنند — که به این راه نشین تیغ نگاهی بخشند

عشق پامال خرد گشت و جهان دیگر شد
بود آیا که مرا رخصت آهی بخشند

نه تو اندر حرم گنجی نه در بتخانه می‌آئی — ولیکن سوی مشتاقان چه مشتاقانه می‌آئی
قدم بیباکتر نه در حریم جان مشتاقان — تو صاحبخانه‌ئی آخر چرا دزدانه می‌آئی
بغارت میبری سرمایهٔ تسبیح خوانان را — به شبخون دل زناریان ترکانه می‌آئی

گهی صد لشکر انگیزی که خون دوستان ریزی
گهی در انجمن با شیشه و پیمانه می آئی

تو بر نخل کلیمی بی محابا شعله می ریزی
تو بر شمع یتیمی صورت پروانه می آئی

بیا اقبال جامی از خمستان خودی درکش
تو از میخانهٔ مغرب ز خود بیگانه می آئی

تب و تاب بتکدهٔ عجم نرسد بسوز و گداز من
که بیک نگاه محمّد عربی گرفت حجاز من

چکنم که عقل بهانه جو گرهی بروی گره زند
نظری که گردش چشم تو شکند طلسم مجاز من

نرسد فسونگری خرد به تپیدن دل زنده ئی
ز کنشت فلسفیان در آ بحریم سوز و گداز من

مثل آئینه مشو محو جمال دگران
از دل و دیده فرو شوی خیال دگران

آتش از نالهٔ مرغان حرم گیر و بسوز
آشیانی که نهادی به نهال دگران

در جهان بال و پر خویش گشودن آموز
که پریدن نتوان با پر و بال دگران

مرد آزادم و آن گونه غیورم که مرا
می توان کشت بیک جام زلال دگران

ای که نزدیک تر از جانی و پنهان ز نگه
هجر تو خوشترم آید ز وصال دگران

جهان عشق نه میری نه سروری داند — همین بس است که آئین چاکری داند

نه هر که طوف بتی کرد و بست زناری — صنم پرستی و آداب کافری داند

هزار خیبر و صد گونه اژدر است اینجا — نه هر که نان جوین خورد حیدری داند

بچشم اهل نظر از سکندر افزون است — گدا گری که مآل سکندری داند

به عشوه های جوانان ماه سیما چیست — در آ به حلقهٔ پیری که دلبری داند

فرنگ شیشه گری کرد و جام و مینا ریخت — به حیرتم که همین شیشه را پری داند

چه گویمت ز مسلمان نامسلمانی — جز اینکه پور خلیل است و آزری داند

یکی به میکدهٔ من گذر کن و بنگر — ستاره سوخته ئی کیمیاگری داند

بیا به مجلس اقبال و یک دو ساغر کش
اگرچه سر نتراشد قلندری داند

خواجه ئی نیست که چون بنده پرستارش نیست — بنده ئی نیست که چون خواجه خریدارش نیست

گرچه از طور کلیم است بیان واعظ — تاب آن جلوه به آئینهٔ گفتارش نیست

پیر ما مصلحتاً رو به مجاز آورد است — ورنه با زهره وشان هیچ سروکارش نیست

دل به او بند و ازین خرقه فروشان بگریز — نشود صید غزالی که ز تاتارش نیست

نغمهٔ عافیت از بربط من می‌طلبی / از کجا برکشم آن نغمه که در تارم نیست

دل ما قشقه زد و برهمنی کرد ولی / آنچنان کرد که شایستهٔ زنارم نیست

عشق در صحبت میخانه به گفتار آید
زانکه در دیر و حرم محرم اسرارم نیست

بیا که بلبل شوریده نغمه‌پرداز است / عروس لاله سراپا کرشمه و ناز است

نوا ز پردهٔ غیب است ای مقام‌شناس / نه از گلوی غزلخوان نه از رگ ساز است

کسی که زخمه رساند به تار ساز حیات / ز من بگیر که آن بنده محرم راز است

مرا ز پردگیان جهان خبر دادند / ولی زبان نگشایم که چرخ کج‌باز است

سخن درشت مگو، در طریق یاری کوش / که صحبت من و تو در جهان خداساز است

کجاست منزل این خاکدان تیره‌نهاد / که هر چه هست چو ریگ روان به پرواز است

تنم گلی ز خیابان جنت کشمیر
دل از حریم حجاز و نوا ز شیراز است

خاکیم و تندسیر مثال ستاره‌ایم / در نیلگون یمی به تلاش کناره‌ایم

بود و نبود ماست ز یک شعلهٔ حیات / از لذت خودی چو شرر پاره پاره‌ایم

با نوریان بگو که ز عقل بلند دست — ما خاکیان بدوش ثریا سواره ایم

در عشق غنچه ایم که لرزد ز باد صبح — در کار زندگی صفت سنگ خاره ایم

چشم آفریده ایم چو نرگس درین چمن

رو بند برگشا که سراپا نظاره ایم

عرب از سرشک خونم همه لاله زار بادا — عجم رمیده بو را نفسم بهار بادا

تپش است زندگانی تپش است جاودانی — همه ذره های خاکم دل بیقرار بادا

نه بجاده ئی قرارش نه بمنزلی مقامش — دل من مسافر من که خداش یار بادا

حذر از خرد که بندد همه نقش نامرادی — دل ما برد بسازی که گسسته تار بادا

تو جوان خام سوزی سخنم تمام سوزی — غزلی که می سرایم بتو سازگار بادا

چو بجان من درآئی دگر آرزو نبینی — مگر اینکه شبنم تو یم بی کنار بادا

نشود نصیب جانت که دمی قرار گیرد

تب و تاب زندگانی بتو آشکار بادا

نظر تو همه تقصیر و خرد کوتاهی — نرسی جز به تقاضای کلیم اللهی

راه کو راست بخود غوطه زن ای سالک راه — جاده را گم نکند در ته دریا ماهی

حاجتی پیش سلاطین نبرد مرد غیور ‌‌ ‌ چه توان کرد که از کوه نیاید کاهی
مگذر از نغمهٔ شوقم که بیابی در وی ‌ ‌ رمز درویشی و سرمایهٔ شاهنشاهی
نفسم با تو کند آنچه به گل کرد نسیم ‌ ‌ اگر از لذت آه سحری آگاهی
ای فلک چشم تو بیباک و بلاجوست هنوز
می شناسم که تماشای دگر میخواهی

سرخوش از بادهٔ تو خم شکنی نیست که نیست ‌ ‌ مست لعلین تو شیرین سخنی نیست که نیست
در قبای عربی خوشترک آیی به نگاه ‌ ‌ راست بر قامت تو پیرهنی نیست که نیست
گرچه لعل تو خموش است ولی چشم ترا ‌ ‌ با دل خون شدهٔ ما سخنی نیست که نیست
تا حدیث تو کنم بزم سخن می سازم ‌ ‌ ورنه در خلوت من انجمنی نیست که نیست
ای مسلمان دگر اعجاز سلیمان آموز
دیده بر خاتم تو اهرمنی نیست که نیست

اگرچه زیب سرش افسر و کلاهی نیست ‌ ‌ گدای کوی تو کمتر ز پادشاهی نیست
بخواب رفته جوانان و مرده دل پیران ‌ ‌ نصیب سینهٔ کس آه صبحگاهی نیست
به این بهانه بدشت طلب ز پا منشین ‌ ‌ که در زمانهٔ ما آشنای راهی نیست

ز وقت خویش چه غافل نشسته‌ئی دریاب ‌ ‌ ‌ ‌ زمانه‌ئی که حسابش ز سال و ماهی نیست
درین رباط کهن چشم عافیت داری ‌ ‌ ‌ ‌ ترا به کشمکش زندگی نگاهی نیست
گناه ما چه نویسند کاتبان عمل ‌ ‌ ‌ ‌ نصیب ما ز جهان تو جز نگاهی نیست

بیا که دامن اقبال را بدست آریم
که او ز خرقه فروشان خانقاهی نیست

شعله در آغوش دارد عشق بی پروای من ‌ ‌ ‌ ‌ بر نخیزد یک شرار از حکمت نازای من
چون تمام افتد سراپا ناز می گردد نیاز ‌ ‌ ‌ ‌ قیس را لیلی همی نامند در صحرای من
بهر دهلیز تو از هندوستان آورده‌ام ‌ ‌ ‌ ‌ سجدهٔ شوقی که خون گردید در سیمای من
تیغ لا در پنجهٔ این کافر دیرینه ده ‌ ‌ ‌ ‌ باز بنگر در جهان هنگامهٔ الّای من
گردشی باید که گردون از ضمیر روزگار ‌ ‌ ‌ ‌ دوش من باز آرد اندر کسوت فردای من
از سپهر بارگاهت یک جهان وافر نصیب ‌ ‌ ‌ ‌ جلوه‌ئی داری دریغ از وادی سینای من

با خدا در پرده گویم با تو گویم آشکار
یا رسول الله او پنهان و تو پیدای من

بتان تازه تراشیده‌ئی دریغ از تو ‌ ‌ ‌ ‌ درون خویش نکاویده‌ئی دریغ از تو

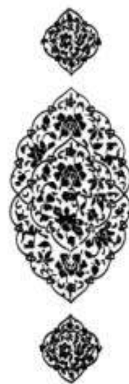
چنان گداخته ئی از حرارت افرنگ — ز چشم خویش تراویده ئی دریغ از تو

به کوچه ئی که دهد خاک را بهای بلند — به نیم غمزه نیرزیده ئی دریغ از تو

گرفتم اینکه کتاب خرد فرو خواندی — حدیث شوق نفهمیده ئی دریغ از تو

طواف کعبه زدی گرد دیر گردیدی

نگه بخویش نپیچیده ئی دریغ از تو

میخانهٔ فرنگ

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

(31)

یاد ایامی که بودم در خمستان فرنگ — جام او روشن‌تر از جام جم و سکندر است

چشم مست می‌فروشش باده را پروردگار — باده‌خواران را نگاهش ساقی پیغمبر است

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

جلوهٔ او بی‌کلیم و شعلهٔ او بی‌خلیل
عقل ناپروا متاع عشق را غارتگر است

~~[illegible]~~

در هوایش گرمی یک آه بیتابانه نیست

~~[illegible]~~

رند این میخانه را یک لغزش مستانه نیست

نقش فرنگ

(در مقابل ... ۱۹)

پیام ۱

صبا [illegible] بگو [illegible] ز ازل
[illegible] گل [illegible] تر است

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ تر است

[illegible] لاله [illegible]
[illegible] جگر دار تر است

عشق از عقل فسون پیشه [illegible]
[illegible] بیدار تر است

چشم [illegible] گل و لاله نه بیند دروی
از [illegible] برده [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] داری
[illegible] تر است

[illegible] باز دهد
علم و حکمت از [illegible]

آدمی زاده دانا ز دو دان خوار تر است

خواجه را [illegible] از زر و سیم
بنده آزاد تر و خواجه گرفتار تر است

بسم الله الرحمن الرحیم

«پیام»

از من ای باد صبا گوی به دانای فرنگ
عقل تا بال گشوده است گرفتارتر است

برق را این به جگر میزند آن رام کند
عشق از عقل فسون پیشه جگردارتر است

چشم جز رنگ گل و لاله نبیند ورنه
آنچه در پردهٔ رنگ است پدیدارتر است

عجب آن نیست که اعجاز مسیحا داری
عجب این است که بیمار تو بیمارتر است

دانش اندوخته‌ئی دل ز کف انداخته‌ئی
آه زان نقد گرانمایه که در باخته‌ئی

حکمت و فلسفه کاریست که پایانش نیست
سیلی عشق و محبت به دبستانش نیست

بیشتر راه دل مردم بیدار زنند
فتنه‌ئی نیست که در چشم سخندانش نیست

دل ز ناز خنک او به تپیدن نرسد
لذتی در خلش غمزهٔ پنهانش نیست

دشت و کهسار نوردید و غزالی نگرفت
طوف گلشن زد و یک گل بگریبانش نیست

چاره این است که از عشق گشادی طلبیم
پیش او سجده گذاریم و مرادی طلبیم

عقل چون پای درین راه خم اندر خم زد — شعله در آب دوانید و جهان برهم زد
کیمیاسازی او ریگ روان را زر کرد — بر دل سوخته اکسیر محبت کم زد
وای بر سادگی ما که فسونش خوردیم — رهزنی بود، کمین کرد و به آدم زد
هنرش خاک برآورد ز تهذیب فرنگ — باز آن خاک به چشم پسر مریم زد

شرری کاشتن و شعله درودن تا کی
عقده بر دل زدن و باز گشودن تا کی

عقل خودبین دگر و عقل جهان‌بین دگر است — بال بلبل دگر و بازوی شاهین دگر است
دگر است آنکه برد دانه افتاده ز خاک — آنکه گیرد خورش از دانه پروین دگر است
دگر است آنکه زند سیر چمن مثل نسیم — آنکه در شد به ضمیر گل و نسرین دگر است
دگر است آنسوی نه پرده گشادن نظری — این سوی پرده گمان و ظن و تخمین دگر است

ای خوش آن عقل که پهنای دو عالم با اوست
نور افرشته و سوز دل آدم با اوست

ما ز خلوت کدهٔ عشق برون تاخته‌ایم — خاک پا را صفت آینه پرداخته‌ایم

در نگر همت ما را که به داوی نگهی — دو جهان را که نهان بود عیان باخته‌ایم

پیش ما میگذرد سلسلهٔ شام و سحر — بر لب جوی روان خیمه برافراخته‌ایم

در دل ما که برین دیر کهن شبخون ریخت — آتشی بود که در خشک و تر انداخته‌ایم

شعله بودیم شکستیم و شرر گردیدیم
صاحب ذوق و تمنا و نظر گردیدیم

عشق گردید هوس پیشه و هر بند گسست — آدم از فتنهٔ او صورت ماهی در شست

رزم بر بزم پسندید و سپاهی آراست — تیغ او جز به سر و سینهٔ یاران ننشست

رهزنی را که بنا کرد جهانبانی گفت — ستم خواجگی او کمر بنده شکست

بی حجابانه به بانگ دف و نی می رقصد — جامی از خون عزیزان تنک مایه بدست

وقت آن است که آیین دگر تازه کنیم
لوح دل پاک بشوییم و ز سر تازه کنیم

افسر پادشهی رفت و به یغمائی رفت — نی اسکندری و نغمهٔ دارائی رفت

کوهکن تیشه بدست آمد و پرویزی خواست — عشرت خواجگی و محنت لالائی رفت

یوسفی را ز اسیری به عزیزی بردند   همه افسانه و افسون زلیخائی رفت

رازهائی که نهان بود به بازار افتاد   آن سخن سازی و آن انجمن آرائی رفت

چشم بگشای اگر چشم تو صاحب نظر است

زندگی در پی تعمیر جهان دگر است

من درین خاک کهن گوهر جان می‌بینم   چشم هر ذره چو انجم نگران می‌بینم

دانه‌ئی را که به آغوش زمین است هنوز   شاخ در شاخ و برومند و جوان می‌بینم

کوه را مثل پر کاه سبک می‌یابم   پر کاهی صفت کوه گران می‌بینم

انقلابی که نگنجد به ضمیر افلاک   بینم و هیچ ندانم که چسان می‌بینم

خرم آنکس که درین گرد سواری بیند

جوهر نغمه ز لرزیدن تاری بیند

زندگی جوی روان است و روان خواهد بود   این می کهنه جوان است و جوان خواهد بود

آنچه بود است و نباید ز میان خواهد رفت   آنچه بایست و نبود است همان خواهد بود

عشق از لذت دیدار سراپا نظر است   حسن مشتاق نمود است و عیان خواهد بود

آن زمینی که بر او گریهٔ خونین زده ام   اشک من در جگرش لعل گران خواهد بود

«مژده صبح درین تیره شبانم دادند
شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند»

«جمعیت الاقوام»

برفتد تا روش رزم درین بزم کهن
دردمندان جهان طرح نو انداخته اند

من ازین بیش ندانم که کفن دزدی چند
بهر تقسیم قبور انجمنی ساخته اند

«شوپنهاور و نیچه»

مرغی ز آشیانه به سیر چمن پرید
خاری ز شاخ گل به تن نازکش خلید

بد گفت فطرت چمن روزگار را
از درد خویش و هم ز غم دیگران تپید

داغی ز خون بی گنهی لاله را شمرد
اندر طلسم غنچه فریب بهار دید

گفت اندرین سرا که بنایش فتاده کج
صبحی کجا که چرخ در و شامها نچید

نالید تا به حوصله آن نوا طراز
خون گشت نغمه و ز دو چشمش فرو چکید

سوز فغان او به دل هدهدی گرفت
با نوک خویش خار ز اندام او کشید

گفتش که سود خویش ز جیب زیان بر آر
گل از شکاف سینه زر ناب آفرید

درمان ز درد ساز اگر خسته تن شوی
خوگر به خار شو که سراپا چمن شوی

«فلسفه و سیاست»

فلسفی را با سیاست دان بیک میزان مسنج
چشم آن خورشید کوری دیدهٔ این بی نمی

آن تراشد قول حق را حجت نا استوار
وین تراشد قول باطل را دلیل محکمی

«صحبت رفتگان»

(در عالم بالا)

تولستوی

بارکش اهرمن لشکری شهریار
از پی نان جوین تیغ ستم بر کشید

زشت به چشمش نکوست مغز نداند ز پوست
مردک بیگانه دوست سینهٔ خویشان درید

داروی بیهوشی است تاج کلیسا وطن
جان خدا داد را خواجه بجامی خرید

کارل مارکس

راز دان جزو و کل از خویش نامحرم شد است
آدم از سرمایه داری قاتل آدم شد است

هگل

جلوه دهد باغ و راغ معنی مستور را
عین حقیقت نگر حنظل و انگور را

فطرت اضداد خیز لذت پیکار داد
خواجهٔ مزدور را، آمر و مأمور را

تولستوی

عقل دو رو آفرید فلسفهٔ خود پرست	درس رضا میدهی بندهٔ مزدور را

مزدک

دانهٔ ایران ز کشت زار و قیصر بر دمید	مرگ نو می رقصد اندر قصر سلطان و امیر
مدتی در آتش نمرود می سوزد خلیل	تا تهی گردد حرم از خداوندان پیر
دور پرویزی گذشت ای کشتهٔ پرویز خیز	نعمت گم گشتهٔ خود را ز خسرو باز گیر

کوهکن

نگار من که بسی ساده و کم آمیز است	ستیزه کیش و ستم کوش و فتنه انگیز است
برون او همه بزم و درون او همه رزم	زبان او ز مسیح و دلش ز چنگیز است
گسست عقل و جنون تنگ بست و دیده گداخت	درآ به جلوه که جانم ز شوق لبریز است
اگرچه تیشهٔ من کوه را ز پا آورد	هنوز گردش گردون بکام پرویز است
ز خاک تا بفلک هرچه هست راه پیماست
قدم گشای که رفتار کاروان تیز است

«نیچه»

از سستی عناصر انسان دلش تپید	فکر حکیم پیکر محکم تر آفرید

افکند در فرنگ صد آشوب تازه ئی　　دیوانه ئی به کارگه شیشه گر رسید

«حکیم انشتین»

جلوه ئی میخواست مانند کلیم ناصبور　　تا ضمیر مستنیر او کشود اسرار نور
از فراز آسمان تا چشم آدم یک نفس　　زود پروازی که پروازش نیاید در شعور
خلوت او در زغال تیره فام اندر مغاک　　جلوتش سوزد درختی را چو خس بالای طور
بی تغیر در طلسم چون و چند و بیش و کم　　برتر از پست و بلند و دیر و زود و نزد و دور
در نهادش تار و روشن سوز و ساز و مرگ و زیست　　اهرمن از سوز او و ساز او جبریل و حور

من چه گویم از مقام آن حکیم نکته سنج
کرده زردشتی ز نسل موسی و هارون ظهور

«بایرن»

مثال لاله و گل شعله از زمین روید　　اگر بخاک گلستان تراود از جانش
نبود در خور طبعش هوای سرد فرنگ　　تپید پیک محبت ز سوز پنهانش
خیال او چه پریخانه ئی بنا کرده است　　شباب غش کند از جلوه لب بامش
گذاشت طایر معنی نشیمن خود را　　که ساز کار تر افتاد حلقهٔ دامش

«نیچه»

گر نوا خواهی ز پیش او گریز — در نی کلکش غریو تندر است
نیشتر اندر دل مغرب فشرد — دستش از خون چلیپا احمر است
آنکه بر طرح حرم بتخانه ساخت — قلب او مؤمن دماغش کافر است

خویش را در نار آن نمرود سوز
زانکه بستان خلیل از آذر است

«جلال و هگل»

می گشودم شبی بناخن فکر — عقده های حکیم المانی
آنکه اندیشه اش برهنه نمود — ابدی را ز کسوت آنی
پیش عرض خیال او گیتی — خجل آمد ز تنگ دامانی
چون بدریای او فرو رفتم — کشتی عقل گشت طوفانی
خواب بر من دمید افسونی — چشم بستم ز باقی و فانی
نگه شوق تیز تر گردید — چهره بنمود پیر یزدانی
آفتابی که از تجلی او — افق روم و شام نورانی

شعله اش در جهان تیره نهاد　　به بیابان چراغ رهبانی
معنی از حرف او همی روید　　صفت لاله های نعمانی
گفت با من چه خفته ئی برخیز　　به سرابی سفینه می رانی
به خضر در راه عشق می پوئی
به چراغ آفتاب می جوئی

«پتوفی»

نفسی درین گلستان ز عروس گل سرودی　　بدلی غمی فزودی ز دلی غمی ربودی
تو بخون خویش بستی کف لاله را نگاری　　تو به آه صبحگاهی دل غنچه را گشودی
به نوای خود گم استی سخن تو مرقد تو
بزمین نه باز رفتی که تو از زمین نبودی

«محاوره مابین حکیم فرانسوی اوگوست کنت و مرد مزدور»

حکیم:

«بنی آدم اعضای یک دیگرند»　　همان نخل را شاخ و برگ و برند
دماغ ار خرد داده است از فطرت است　　اگر پا زمین پیماست از فطرت است

یکی کارفرما، یکی کارساز　　نیاید ز محمود کار ایاز

نبینی که از قسمت کارِ زیست

سراپا چمن می‌شود خارزارِ زیست

مرد مزدور:

فریبی به حکمت مرا ای حکیم　　که نتوان شکست این طلسم قدیم

مس خام را از زر اندوده‌ئی　　مرا خوی تسلیم فرموده‌ئی

کند بحر را آب نایم اسیر　　ز خارا بر د تیشه‌ام جوی شیر

حق کوهکن دادی ای نکته سنج　　به پرویز پرکار و نابرده رنج

خطا را به حکمت مگردان صواب　　خضر را نگیری بدام سراب

به دوش زمین بارِ سرمایه‌دار　　ندارد گذشت از خور و خواب و کار

جهان راست بهروزی از دستِ مزد　　ندانی که این هیچ کار است دزد

پی جرم او پوزش آورده‌ئی

به این عقل و دانش فسون خورده‌ئی

«هگل»

حکمتش معقول و با محسوس در خلوت نرفت — گرچه بکر فکر او پیرایه پوشد چون عروس
طایر عقل فلک پرواز او دانی که چیست — « ماکیان کز زور مستی خایه گیرد بی خروس »

« جلال و گوته »

نکته دان المنی را در ارم — صحبتی افتاد با پیر عجم
شاعری کو همچو آن عالی جناب — نیست پیغمبر ولی دارد کتاب
خواند بر دانای اسرار قدیم — قصهٔ پیمان ابلیس و حکیم
گفت رومی ای سخن را جان نگار — تو ملک صید استی یزدان شکار
فکر تو در کنج دل خلوت گزید — این جهان کهنه را باز آفرید
سوز و ساز جان به پیکر دیده ئی — در صدف تعمیر گوهر دیده ئی
هر کسی از رمز عشق آگاه نیست — هر کسی شایان این درگاه نیست

« داند آن کو نیکبخت و محرم است
زیرکی ز ابلیس و عشق از آدم است » (رومی)

« پیغام برگسن »

تا بر تو آشکار شود راز زندگی — خود را جدا ز شعله مثال شرر مکن

بهر نظاره جز نگه آشنا میار — در مرز و بوم خود چو غریبان گذر مکن

نقشی که بسته‌ئی همه اوهام باطل است
عقلی بهم رسان که ادب خوردهٔ دل است

«میخانهٔ فرنگ»

یاد ایامی که بودم در خمستان فرنگ — جام او روشنتر از آئینهٔ اسکندر است
چشم مست می‌فروشش باده را پروردگار — باده خواران را نگاه ساقی‌اش پیغمبر است
جلوهٔ او بی‌کلیم و شعلهٔ او بی‌خلیل — عقل ناپروا متاع عشق را غارتگر است

در هوایش گرمی یک آه بیتابانه نیست
رند این میخانه را یک لغزش مستانه نیست

«موسولینی و قیصر ولیم»

موسولینی

بسی گذشت که آدم درین سرای کهن — مثال دانه ته سنگ آسیا بود است
فریب زاری و افسون قیصری خورد است — اسیر حلقهٔ دام کلیسیا بود است
غلام گرسنه دیدی که بردرید آخر — قمیص خواجه که رنگین ز خون ما بود است

شرار آتش جمهور کهنه ساماں سوخت
ردای پیر کلیسا، قبای سلطان سوخت

قیصر ولیم

گناه عشوه و ناز بتان چیست؟   طواف اندر سرشت برهمن است
دمادم نو خداوندان تراشد   که بیزار از خدایان کهن است
ز جور رهزنان کم گو که رهرو   متاع خویش را خود راهزن است
اگر تاج کئی جمهور پوشد   همان هنگامه ها در انجمن است
هوس اندر دل آدم نمیرد   همان آتش میان مرزغن است
عروس اقتدار سحرفن را   همان پیچاک زلف پرشکن است

نماند ناز شیرین بی خریدار
اگر خسرو نباشد کوهکن هست

«حکما»

لاک:

ساغرش را سحر از باده خورشید فروخت   ورنه در محفل گل لاله تهی جام آمد

کانت:

فطرتش ذوق می آیینه فامی آورد · از شبستان ازل کوکب جامی آورد

برگسن:

زمی از ازل آورد زجامی آورد · لاله از داغ جگر سوزد وامی آورد

«شعرا»

برونینگ:

بی لپت بود باده سرجوش زندگی · آب از خضر بگیرم و در ساغر افکنم

بایرن:

از منت خضر نتوان کرد سینه داغ · آب از جگر بگیرم و در ساغر افکنم

غالب:

«تا باده تلخ تر شود و سینه ریش تر · بگدازم آبگینه و در ساغر افکنم»

رومی:

آمیزشی کجا گهر پاک او کجا · از تاک باده گیرم و در ساغر افکنم

«خرابات فرنگ»

دوش رفتم به تماشای خرابات فرنگ
شوخ گفتاری رندی دلم از دست ربود

گفت این نیست کلیسا که بیابی در وی
صحبت دخترک زهره وش و نای و سرود

این خرابات فرنگ است و ز تاثیر میش
آنچه مذموم شمارند نماید محمود

نیک و بد را به ترازوی دگر سنجیدیم
چشمه‌ای داشت ترازوی نصاری و یهود

خوب زشت است اگر پنجهٔ گیرات شکست
زشت خوب است اگر تاب و توان تو فزود

تو اگر در نگری جز به ریا نیست حیات
هر که اندر گرو صدق و صفا بود نبود

دعوی صدق و صفا پردهٔ ناموس ریاست
پیر ما گفت مس از سیم بباید اندود

فاش گفتیم به تو اسرار نهانخانهٔ زیست
به کسی باز مگو تا که بیابی مقصود

«خطاب به انگلستان»

مشرقی باده چشیده است ز مینای فرنگ
عجبی نیست اگر توبهٔ دیرینه شکست

فکر نوزادهٔ او شیوهٔ تدبیر آموخت
جوشش از خون رگ بندهٔ تقدیر برست

ساقیا تنگ دل از شورش مستان نشوی
خود تو انصاف بده این همه هنگامه که بست

بوی گل خود به چمن راهنما شد ز نخست
ورنه بلبل چه خبر داشت که گلزاری هست

«قسمت نامهٔ سرمایه دار و مزدور»

غوغای کارخانهٔ آهنگری ز من
گلبانگ ارغنون کلیسا از آن تو

نخلی که شه خراج بر او می‌نهد ز من
باغ بهشت و سدره و طوبا از آن تو

تلخابه‌ئی که درد سر آرد از آن من
صهبای پاک آدم و حوا از آن تو

مرغابی و تذرو و کبوتر از آن من
ظلّ هما و شهپر عنقا از آن تو

این خاک و آنچه در شکم او از آن من
وز خاک تا بعرش معلّا از آن تو

«نوای مزدور»

ز مزد بندهٔ کرپاس پوش محنت کش
نصیب خواجهٔ ناکرده کار رخت حریر

ز خوی فشانی من لعل خاتم والی
ز اشک کودک من گوهر ستام امیر

ز خون من چو زلو فربهی کلیسا را
بزور بازوی من دست سلطنت همه گیر

خرابه رشک گلستان ز گریهٔ سحرم
شباب لاله و گل از طراوت جگرم

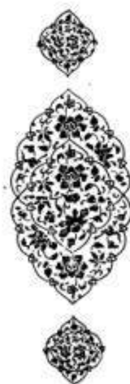
بیا که تازه نوا می‌تراود از رگ ساز
مئی که شیشه گدازد به ساغر اندازیم

مغان و دیر مغان را نظام تازه دهیم　　　بنای میکده های کهن براندازیم
ز رهزنان چمن انتقام لاله کشیم　　　به بزم غنچه و گل طرح دیگر اندازیم

به طوف شمع چو پروانه زیستن تا کی
ز خویش اینهمه بیگانه زیستن تا کی

«آزادی بحر»

بطی می گفت بحر آزاد گردید　　　چنین فرمان ز دیوان خضر رفت
نهنگی گفت رو هر جا که خواهی　　　ولی از ما نباید بی خبر رفت

خرده

(۱۰)

به خورد زده‌ها پیچ و تاب محمل دهر بروم ما کمتر است
با سکندر خضر در ظلمات گفت مرگ مشکل زندگی مشکل‌تر است

(۱۱)

دردانه ز آشنای دریاست
از گردش آسیا چه داند

میخورد هر ذرهٔ ما پیچ و تاب — محشری در هر دم ما مضمر است
با سکندر خضر در ظلمات گفت — مرگ مشکل، زندگی مشکل‌تر است

*

دردانه ادا شناس دریاست — از گردش آسیا چه داند

*

کلک را ناله از تهی مغزی است — قلم سرمه را صریری نیست
منم که طوف حرم کرده‌ام بتی به کنار — منم که پیش بتان نعره‌های هو زده‌ام
دلم هنوز تقاضای جستجو دارد
قدم بجادهٔ باریک‌تر ز مو زده‌ام

گل گفت که عیش نوبهاری خوشتر — یک صبح چمن ز روزگاری خوشتر
زان پیش که کس ترا بدستار زند
مردن بکنار شاخساری خوشتر

سخن گو طفلک و برنا و پیر است — سخن را سالی و ماهی نباشد

*

چشم را بینائی افزاید سه چیز   سبزه و آب روان و روی خوش

کالبد را فربهی می آورد

جامهٔ قز جان بی غم بوی خوش

ای برادر من ترا از زندگی دادم نشان   خواب را مرگ سبک دان مرگ را خواب گران

*

طاقت عفو در تو نیست اگر   خیز و با دشمنان در آویز

سینه را کارگاه کینه مساز

سرکه در انگبین خویش مریز

از نزاکتهای طبع موشکاف او مپرس   گر دم بادی زجاج شاعر ما بشکند

کی تواند گفت شرح کارزار زندگی

می پرد رنگش حبابی چون بدریا بشکند

در جهان مانند جوی کوهسار   از نشیب و هم فراز آگاه شو

یا مثال سیل بی زنهار خیز

فارغ از پست و بلند راه شو

ایکه گل چیدی منال از نیش خار — خار هم می روید از باد بهار

مزن وسمه بریش و ابروی خویش — جوانی ز دزدیدن سال نیست

ندارد کار با دون همتان عشق — تذرو مرده را شاهین نگیرد

نقد شاعر در خور بازار نیست — نان به سیم نسترن نتوان خرید

چه خوش بودی اگر مرد نکوپی — ز بند باستان آزاد رفتی

اگر تقلید بودی شیوهٔ خوب
پیمبر هم ره اجداد رفتی

[illegible]

(۷)

و جهان مانند جوی کوهسار است — از آن جو هم نمودار [illegible]
یا مثال سیل [illegible] — [illegible] دجله [illegible]

(۸)

فلسفی را با سیاست دان بیک میزان مسنج
چشم آن خورشید کوری دیده این شب پره

آن تراشد قول حق را حجت ناستوار
وین تراشد قول باطل را دلیل محکمی

(۹)

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

(۱۰)

اگر گل چید شمال از نیش خار
خار هم می روید از باد بهار

زبورِ عجم

اقبال

زبور عجم

بهتر

۵۰

(تا شامل اضافه) حصه اول

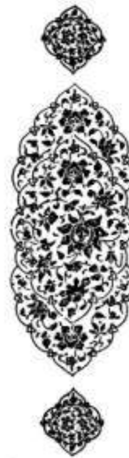
تو برون در گذشتی ز درون خانه گفتم
سخنی نگفته را چه قلندرانه گفتم

به خوانندهٔ کتاب زبور

می شود پردهٔ چشم پر کاهی گاهی
دیده ام هر دو جهان را به نگاهی گاهی
وادی عشق بسی دور و دراز است ولی
طی شود جادهٔ صد ساله به آهی گاهی
در طلب کوش و مده دامن امید ز دست
دولتی هست که یابی سر راهی گاهی

زبور عجم

فهرست

به خوانندهٔ کتاب زبور

می شود پردهٔ چشمم پر کاهی گاهی دیده‌ام هر دو جهان را به نگاهی گاهی
وادی عشق بسی دور و دراز است ولی طی شود جادهٔ صد ساله به آهی گاهی
در طلب کوش و مده دامن امید ز دست دولتی هست که یابی سر راهی گاهی

حصّهٔ اوّل

ز برون در گذشتم ز درون خانه گفتم
سخنی نگفته‌ئی را چه قلندرانه گفتم

«دُعا»

یارب درون سینه دل باخبر بده — در باده نشئه را نگرم آن نظر بده

این بنده را که با نفس دیگران نزیست — یک آه خانه زاد مثال سحر بده

سیلم، مرا بجوی تنک مایه ئی مپیچ — جولانگهی بوادی و کوه و کمر بده

سازی اگر حریف یم بیکران مرا — با اضطراب موج سکون گهر بده

شاهین من بصید پلنگان گذاشتی — همت بلند و چنگل ازین تیزتر بده

رفتم که طایران حرم را کنم شکار — تیری که نافکنده فتد کارگر بده

خاکم به نور نغمهٔ داؤد برفروز
هر ذرهٔ مرا پر و بال شرر بده

بسم الله الرحمن الرحیم

(۱)
عشق شور انگیز را هر جاده در کوی تو برد
بر تلاش خود چه می‌نازد که ره سوی تو برد

(۲)
درون سینهٔ ما سوز آرزو ز کجاست
سبو ز ماست ولی باده در سبو ز کجاست

گرفتم اینکه جهان خاک و ما کف خاکیم
به ذرهٔ ذرهٔ ما درد جستجو ز کجاست

نگاه ما به گریبان کهکشان افتد
جنون ما ز کجا شور های و هو ز کجاست

(۳)
غزل سرای و نواهای رفته باز آور
به این فسرده دلان حرف دل نواز آور

کنشت و کعبه و بتخانه و کلیسا را
هزار فتنه از آن چشم نیم باز آور

ز باده‌ئی که بخاک من آتشی آمیخت
پیاله‌ئی بجوانان نو نیاز آور

نئی که دل ز نوایش بسینه می‌رقصد
مئی که شیشهٔ جان را دهد گداز آور

به مغبچان عجم باد صبحدم تیز است
شراره‌ئی که فرو می‌چکد ز ساز آور

(۴)
ای که ز من فزوده‌ئی گرمی آه و ناله را
زنده کن از صدای من خاک هزار ساله را

با دل ما چها کنی تو که بباده حیات — مستی شوق می دهی آب و گل پیاله را
غنچهٔ دل گرفته را از نفسم گره گشای — تازه کن از نسیم من داغ درون لاله را
می گذرد خیال من از مه و مهر و مشتری — تو بکمین چه خفته ای صید کن این غزاله را

خواجهٔ من نگاه دار آبروی گدای خویش
آنکه ز جوی دیگران پر نکند پیاله را

(۵)

از مشت غبار ما صد ناله برانگیزی — نزدیک تر از جانی با خوی کم آمیزی
در موج صبا پنهان دزدیده بباغ آئی — در بوی گل آمیزی با غنچه در آویزی
مغرب ز تو بیگانه مشرق همه افسانه — وقت است که در عالم نقش دگر انگیزی
آنکس که بسر دارد سودای جهانگیری — تسکین جنونش کن با نشتر چنگیزی
من بندهٔ بی قیدم شاید که گریزم باز — این طرهٔ پیچان را در گردنم آویزی

جز ناله نمی دانم گویند غزل خوانم
این چیست که چون شبنم بر سینهٔ من ریزی

(۶)

من اگرچه تیره خاکم دلکیست برگ و سازم — بنظارهٔ جمالی چو ستاره دیده بازم
بهوای زخمهٔ تو همه نالهٔ خموشم — تو بآن گمان که شاید ز نوا فتاده سازم

به ضمیرم آنچنان کن که ز شعله نوائی — دل خاکیان فروزم دل نوریان گدازم

تب و تاب فطرت ما ز نیاز مندی ما — تو خدای بی نیازی نرسی بسوز و سازم

بکسی عیان نکردم ز کسی نهان نکردم
غزل آنچنان سرودم که برون فتاد رازم

۷

بصدای دردمندی بنوای دلپذیری — خم زندگی گشادم بجهان تشنه میری

تو بروی بینوائی در آن جهان گشادی — که هنوز آرزویش ندمید در ضمیری

ز نگاه سرمه سائی بدل و جگر رسیدی — چه نگاه سرمه سائی که دو نشانه زد بتیری

به نگاه نارسایم چه بهار جلوه دادی — که بباغ و راغ نالم چو تذرو نو صفیری

چه عجب اگر دو سلطان بولایتی نگنجد
عجب اینکه می نگنجد بدو عالمی فقیری

۸

بر سر کفر و دین فشان رحمت عام خویش را — بند نقاب برگشا ماه تمام خویش را

زمزمهٔ کهن سرای گردش باده تیز کن — باز به بزم ما نگر آتش جام خویش را

دام ز گیسوان بدوش زحمت گلستان ببر — صید چرا همی کنی طایر بام خویش را

ریگ عراق منتظر کشت حجاز تشنه کام — خون حسین باز ده کوفه و شام خویش را

دوش به راهبر زند راه یگانه طی کند ‌ ‌ ‌ ‌ می ندهد بدست کس عشق زمام خویش را

ناله به آستان دیر بی‌خبرانه می‌زدم ‌ ‌ ‌ ‌ تا بحرم شناختم راه و مقام خویش را

قافلهٔ بهار را طایر پیش‌رس نگر

آنکه بخلوت قفس گفت پیام خویش را

(۹)

نوای من از آن پرسوز و بیباک و غم‌انگیز است ‌ ‌ ‌ ‌ بخاشاکم شرار افتاد و باد صبحدم تیز است

ندارد عشق سامانی ولیکن تیشه‌ئی دارد ‌ ‌ ‌ ‌ خراشد سینهٔ کهسار و پاک از خون پرویز است

مرا در دل خلید این نکته از مرد دانائی ‌ ‌ ‌ ‌ ز معشوقان نگه کاری‌تر از حرف دلاویز است

به بالینم بیا یکدم نشین کز درد مهجوری ‌ ‌ ‌ ‌ تهی پیمانه بزم ترا پیمانه لبریز است

به بستان جلوه دادم آتش داغ جدائی را ‌ ‌ ‌ ‌ نسیمش تیزتر می‌سازد و شبنم غلط‌ریز است

اشارتهای پنهان خانمان برهم زند لیکن ‌ ‌ ‌ ‌ مرا آن غمزه می‌باید که بیباک است و خونریز است

نشیمن بر دو دارد آب و گل لیکن چه راز است این ‌ ‌ ‌ ‌ خرد را صحبت گل خوشتر آید دل کم‌آمیز است

مرا بنگر که در هندوستان دیگر نمی‌بینی

برهمن‌زاده‌ئی رمزآشنای روم و تبریز است

(۱۰)

دل و دیده‌ئی که دارم همه لذت نظاره ‌ ‌ ‌ ‌ چه گنه اگر تراشم صنمی ز سنگ خاره

تو به جلوه در نقابی که نگاه بر نتابی ‌‌ ‌ مه من اگر ننالم تو بگو دگر چه چاره

چه شود اگر خرامی به سرای کاروانی ‌ ‌ ‌ که متاع ناروانش دلکی است پاره پاره

غزلی زدم که شاید به نوا قرار آید ‌ ‌ ‌ تب شعله کم نگردد ز گسستن شراره

دل زنده‌ئی که دادی به حجاب در نسازد ‌ ‌ ‌ نگهی بده که بیند شرری به سنگ خاره

همه پارهٔ دلم را ز سرور او نصیبی ‌ ‌ ‌ غم خود چسان نهادی به دل هزار پاره

نکشد سفینهٔ کس به یمی بلند موجی ‌ ‌ ‌ خطری که عشق بیند به سلامت کناره

به شکوه بی نیازی ز خدایگان گذشتم
صفت مهٔ تمامی که گذشت بر ستاره

۱۵

گرچه شاهین خرد بر سر پروازی هست ‌ ‌ ‌ اندرین بادیه پنهان قدر اندازی هست

آنچه از کار فروبسته گره بگشاید ‌ ‌ ‌ هست و در حوصلهٔ زمزمه پردازی هست

تاب گفتار اگر هست شناسائی نیست ‌ ‌ ‌ وای آن بنده که در سینهٔ او رازی هست

گرچه صد گونه بصد سوز مرا سوخته اند ‌ ‌ ‌ ای خوشا لذت آن سوز که هم سازی هست

مرده خاکیم و سزاوار دل زنده شدیم ‌ ‌ ‌ این دل زنده و ما کار خدا سازی هست

شعلهٔ سینهٔ من خانه فروز است ولی ‌ ‌ ‌ شعله‌ئی هست که هم خانه براندازی هست

تکیه بر عقل جهان بین فلاطون نکنم
در کنارم دلکی شوخ و نظربازی هست

این جهان چیست؟ صنم خانهٔ پندار من است ۲ جلوهٔ او گرو دیدهٔ بیدار من است
همه آفاق که گیرم به نگاهی او را حلقه‌ئی هست که از گردش پرگار من است
هستی و نیستی از دیدن و نادیدن من چه زمان و چه مکان شوخی افکار من است
از فسونکاری دل سیر و سکون غیب و حضور اینکه غماز و گشایندهٔ اسرار من است
آن جهانی که درو کاشته را میدروند نور و نارش همه از سبحه و زنار من است
ساز تقدیرم و صد نغمهٔ پنهان دارم هر کجا زخمهٔ اندیشه رسد تار من است

ای من از فیض تو پاینده نشان تو کجاست
این دو گیتی اثر ماست جهان تو کجاست

فصل بهار این چنین بانگ هزار این چنین ۳ چهره گشا غزل سرا باده بیار این چنین
اشک چکیده‌ام ببین هم به نگاه خود نگر ریز به نیستان من برق و شرار این چنین
باد بهار را بگو پی به خیال من برد وادی و دشت را دهد نقش و نگار این چنین
زادهٔ باغ و راغ را از نفسم طراوتی در چمن تو زیسته‌ام با گل و خار این چنین

عالم آب و خاک را بر محک دلم بسای — روشن و تار خویش را گیر عیار این چنین

دل بکسی نباخته با دو جهان نساخته — من بحضور تو رسم روز شمار این چنین

فاخته کهن صفیر ناله من شنید و گفت

کس نسرود در چمن نغمه پار این چنین

۱۴

برون کشید ز پیچاک هست و بود مرا — چه عقده ها که مقام رضا گشود مرا

تپید عشق و درین کشت نابسامانی — هزار دانه فرو کرد تا درود مرا

ندانم اینکه نگاهش چه دید در خاکم — نفس نفس به عیار زمانه سود مرا

جهانی از خس و خاشاک در میان انداخت — شراره دلکی داد و آزمود مرا

پیاله گیر ز دستم که رفت کار از دست

کرشمه بازی ساقی ز من ربود مرا

۱۵

خیز و بجام تشنه ئی باده زندگی فشان — آتش خود بلند کن آتش ما فرو نشان

میکده تهی سبو حلقه خود فراموشان — مدرسه بلند بانگ بزم فسرده آتشان

فکر گره گشا غلام دین بروایتی تمام — زانکه درون سینه ها دل هدفی است بی نشان

هر دو به منزلی روان هر دو امیر کاروان — عقل بحیله می برد عشق برد کشان کشان

عشق ز پا درآورد خیمهٔ شش جهات را
دست دراز می کند تا به طناب کهکشان

۱۶

تو به این گمان که شاید سر آستانه دارم — به طواف خانه کاری به خدای خانه دارم
شرری پریده رنگم مگذر ز جلوهٔ من — که به تاب یک دو آنی تب جاودانه دارم
نگشودم دگر نگاهی به رهی که طی نمودم — به سراغ صبح فردا روش زمانه دارم
یم عشق کشتی من یم عشق ساحل من — نه غم سفینه دارم نه سر کرانه دارم
شرری فشان ولیکن شرری که وا نسوزد — که هنوز نو نیازم غم آشیانه دارم
به امید اینکه روزی به شکار خواهی آمد — ز کمند شهریاران رم آهوانه دارم

تو اگر کرم نمائی به معاشران ببخشم
دو سه جام دلفروزی ز می شبانه دارم

۱۷

نظر به راه نشینان سواره می گذرد — مرا بگیر که کارم ز چاره می گذرد
به دیگران چه سخن گسترم ز جلوهٔ دوست — به یک نگاه مثال شراره می گذرد
رهی به منزل آن ماه سخت دشوار است — چنانکه عشق بدوش ستاره می گذرد
ز پرده بندی گردون چه جای نومیدیست — که ناوک نظر ما ز خاره می گذرد

یمی است شبنم ما کهکشان کناره او — بیک شکستن موج از کناره می گذرد

بجلوتش چو رسیدی نظر باو مگشا — که آن دمی است که کار از نظاره می گذرد

من از فراق چه نالم که از هجوم سرشک

ز راه دیده دلم پاره پاره می گذرد

(١٨)

بر عقل فلک پیما ترکانه شبیخون به — یک ذره درد دل از علم فلاطون به

دی مغبچه ئی با من اسرار محبت گفت — اشکی که فرو خوردی از باده گلگون به

آن فقر که بی تیغی صد کشور دل گیرد — از شوکت دارا به از فر فریدون به

در دیر مغان آئی مضمون بلند آور — در خانقه صوفی افسانه و افسون به

در جوی روان ما بی منت طوفانی — یک موج اگر خیزد آن موج ز جیحون به

سیلی که تو آوردی در شهر نمی گنجد — این خانه براندازی در خلوت هامون به

اقبال غزل خوان را کافر نتوان گفتن

سودا بدماغش زد از مدرسه بیرون به

«آرزو»

(١٩)

یا مسلمان را مده فرمان که جان بر کف بنه — یا درین فرسوده پیکر تازه جانی آفرین

یا چنان کن یا چنین

یا برهمن را بفرما نو خداوندی تراش	یا خود اندر سینهٔ زناریان خلوت گزین

یا چنان کن یا چنین

یا دگر آدم که از ابلیس باشد کمترک	یا دگر ابلیس بهر امتحان عقل و دین

یا چنان کن یا چنین

یا جهانی تازه‌ئی یا امتحانی تازه‌ئی	می‌کنی تا چند با ما آنچه کردی پیش ازین

یا چنان کن یا چنین

فقر بخشی؟ با شکوه خسرو پرویز بخش	یا عطا فرما خرد با فطرت روح الامین

یا چنان کن یا چنین

یا بکش در سینهٔ من آرزوی انقلاب	یا دگرگون کن نهاد این زمان و این زمین

یا چنان کن یا چنین

عقل هم عشق است و از ذوق نگه بیگانه نیست	(۲۰)	لیکن این بیچاره را آن جرأت رندانه نیست

گرچه می دانم خیال منزل ایجاد من است	در سفر از پا نشستن همت مردانه نیست

هر زمان یک تازه جولانگاه میخواهم ازو — تا جنون فرمای من گوید دگر ویرانه نیست

با چنین زور جنون پاس گریبان داشتم
در جنون از خود نرفتن کار هر دیوانه نیست

۲۱

سوز و گداز زندگی لذت جستجوی تو — راه چو مار میگزد گر نروم بسوی تو
سینه گشاده جبرئیل از بر عاشقان گذشت — تا شرری به او فتد از نفس آرزوی تو
هم بهوای جلوه ئی پاره کنم حجاب را — هم به نگاه نارسا پرده کشم بروی تو
من بتلاش تو روم یا بتلاش خود روم — عقل و دل و نظر همه گمشدگان کوی تو

از چمن تو رسته ام قطرهٔ شبنمی ببخش
خاطر غنچه وا شود کم نشود ز جوی تو

۲۲

درین محفل که کار او گذشت از باده و ساقی — ندیمی کو که در جامش فرو ریزم می باقی
کسی کو زهر شیرین میخورد از جام زرینی — می تلخ از سفال من کجا گیرد به تریاقی
شرار از خاک من خیزد کجا ریزم کرا سوزم — غلط کردی که در جانم فکندی سوز مشتاقی
مکدر کرد مغرب چشمه های علم و عرفان را — جهان را تیره تر سازد چه مشائی چه اشراقی
دل گیتی انا المسموم انا المسموم فریادش — خرد نالان که ما عندی بتریاق و لا راقی

چه ملّائی چه درویشی چه سلطانی چه دربانی   فروغ کار می‌جوید به سالوسی و زرّاقی

به بازاری که چشم صیرفی شور است و کم نور است
نگینم خوارتر گردد چو افزاید به برّاقی

۲۱

ساقیا بر جگرم شعلهٔ نمناک انداز   دگر آشوب قیامت به کف خاک انداز

او به یک دانهٔ گندم به زمینم انداخت   تو به یک جرعهٔ آب آنسوی افلاک انداز

عشق را بادهٔ مرد افکن و پرزور بده   لای این باده به پیمانهٔ ادراک انداز

حکمت و فلسفه کرد است گران خیز مرا   خضر من از سرم این بار گران پاک انداز

خرد از گرمی صهبا بگدازی نرسید   چاره کار به آن غمزهٔ چالاک انداز

بزم در کشمکش بیم و امید است هنوز   همه را بی‌خبر از گردش افلاک انداز

می‌توان ریخت در آغوش خزان لاله و گل
خیز و بر شاخ کهن خون رگ تاک انداز

۲۲

از آن آبی که در من لاله کارد ساتگینی ده   کف خاک مرا ساقی به باد فرودینی ده

ز مینائی که خورد دم فرنگ اندیشه تاریک است   سفر ورزیدهٔ خود را نگاه راه بینی ده

چو خس از موج هر بادی که می‌آید ز جا رفتم   دل من از نگاهی در خروش آید یقینی ده

بجانم آرزوها بود و نابود شرر دارد	شبم را کوکبی از آرزوی دلنشینی ده

بدستم خامه‌ئی دادی که نقش خسروی بندد

رقم کش این چنینم کرده‌ئی لوح جبینی ده

۲۵

ز هر نقشی که دل از دیده گیرد پاک می‌آیم	گدای معنی پاکم تهی ادراک می‌آیم

گهی رسم و ره فرزانگی ذوق جنون بخشد	من از درس خردمندان گریبان چاک می‌آیم

گهی پیچد جهان بر من گهی من بر جهان پیچم	بگردان باده تا بیرون ازین پیچاک می‌آیم

ز اینجا چشمک ساقی ز آنجا حرف مشتاقی	ز بزم صوفی و ملا بسی غمناک می‌آیم

رسد وقتی که خاصان ترا با من فتد کاری

که من صحرائیم پیش ملک بیباک می‌آیم

۲۶

دل بی قید من با نور ایمان کافری کرده	حرم را سجده آورده بتان را چاکری کرده

متاع طاعت خود را ترازوئی برافرازد	ببازار قیامت با خدا سوداگری کرده

زمین و آسمان را بر مراد خویش می‌خواهد	غبار راه و با تقدیر یزدان داوری کرده

گهی با حق درآمیزد گهی با حق درآویزد	زمانی حیدری کرده زمانی خیبری کرده

باین بی‌رنگی جوهر ازو نیرنگ می‌ریزد	کلیمی بین که هم پیغمبری هم ساحری کرده

نگاهش عقل دوراندیش را ذوق جنون داده / ولیکن با جنون فتنه سامان نشتری کرد

بخود کی می رسد این راه پیمای تن آسانی

هزاران سال منزل در مقام آزری کرد

۲۷

ز شاعر نالهٔ مستانه در محشر چه میخواهی / تو خود هنگامه ئی هنگامهٔ دیگر چه میخواهی

به بحر نغمه کردی آشنا طبع روانم را / ز چاک سینه ام دریا طلب گوهر چه میخواهی

نماز بی حضور از من نمی آید نمی آید

دلی آورده ام دیگر ازین کافر چه میخواهی

۲۸

نه در اندیشهٔ من کارزار کفر و ایمانی / نه در جان غم اندوزم هوای باغ رضوانی

اگر کاوی درونم را خیال خویش را یابی

پریشان جلوه ئی چون ماهتاب اندر بیابانی

۲۹

مرغ خوش لهجه و شاهین شکاری از تست / زندگی را روش نوری و ناری از تست

دل بیدار و کف خاک و تماشای جهان / سیر این ماه به شب گونه عماری از تست

همه افکار من از تست چه در دل چه به لب / گهر از بحر برآری نه برآری از تست

من همان مشت غبارم که بجائی نرسد / لاله از تست و نم ابر بهاری از تست

نقش پرداز توئی ما قلم افشانیم — حاضر آرائی و آینده نگاری از تست

گله ها داشتم از دل به زبانم نرسید

مهر و بی مهری و عیاری و یاری از تست

خوشتر ز هزار پارسائی (۳۰) گامی به طریق آشنائی

در سینهٔ من دمی بیاسای — از محنت و کلفت خدائی

ما را ز مقام ما خبر کن — مائیم کجا و تو کجائی

آن چشمک محرمانه یاد آر — تا کی به تغافل آزمائی

دی ماه تمام گفت با من — در ساز به داغ نارسائی

خوش گفت ولی حرام کردند — در مذهب عاشقان جدائی

پیش تو نهاده ام دل خویش

شاید که تو این گره گشائی

بر جهان دل من تاختنش را نگرید (۳۱) کشتن و سوختن و ساختنش را نگرید

روشن از پرتو آن ماه دلی نیست که نیست — با هزار آینه پرداختنش را نگرید

آنکه یکدست برد ملک سلیمانی چند — با فقیران دو جهان باختنش را نگرید

آنکه شبخون بدل و دیدهٔ دانایان ریخت
پیش نادان سپر انداختنش را نگرید

۳۲

مرا براه طلب بار در گل است هنوز — که دل به قافله و رخت و منزل است هنوز
کجاست برق نگاهی که خانمان سوزد — مرا معامله با کشت و حاصل است هنوز
یکی سفینهٔ این خام را به طوفان ده — ز ترس موج نگاهم بساحل است هنوز
تپیدن و نرسیدن چه عالمی دارد — خوشا کسی که بدنبال محمل است هنوز
کسی که از دو جهان خویش را برون نشناخت — فریب خوردهٔ این نقش باطل است هنوز
نگاه شوق تسلی به جلوه‌ئی نشود — کجا برم خلشی را که در دل است هنوز
حضور یار حکایت دراز تر گردید
چنانکه این همه ناگفته در دل است هنوز

۳۳

زمستان را سر آمد روزگاران — نواها زنده شد در شاخساران
گلان از رنگ و نم بخشد هواها — که می آید ز طرف جویباران
چراغ لاله اندر دشت و صحرا — شود روشن تر از باد بهاران
دلم افسرده‌تر در صحبت گل — گریزد این غزال از مرغزاران

دمی آسوده با درد و غم خویش   دمی نالان چو جوی کوهساران

ز بیم اینکه ذوقش کم نگردد

نگویم حال دل با رازداران

هوای خانه و منزل ندارم ۳۴ سر راهم غریب هر دیارم

سحر می گفت خاکستر صبا را   فسرد از باد این صحرا شرارم

گذر نرمک، پریشانم مگردان   ز سوز کاروانی یادگارم

ز چشمم اشک چون شبنم فرو ریخت   که من هم خاکم و در رهگذارم

بگوش من رسید از دل سرودی   که جوی روزگار از چشمه سارم

ازل تاب و تب دیرینهٔ من   ابد از ذوق و شوق انتظارم

میندیش از کف خاکی میندیش

بجان تو که من پایان ندارم

از چشم ساقی مست شرابم ۳۵ بی می خرابم بی می خرابم

شوقم فزون تر از بی حجابی   بینم نه بینم در پیچ و تابم

چون رشتهٔ شمع آتش بگیرد   از زخمهٔ من تار ربابم

از من برون نیست منزلگه من — من بی نصیبم راهی نیابم
تا آفتابی خیزد ز خاور
مانند انجم بستند خوابم

۲۶

شب من سحر نمودی که به طلعت آفتابی — تو به طلعت آفتابی سزد اینکه بی حجابی
تو بدرد من رسیدی بضمیرم آرمیدی . — ز نگاه من رمیدی به چنین گران رکابی
تو عیار کم عیاران تو قرار بیقراران — تو دوای دل فگاران مگر اینکه دیریابی
غم عشق و لذت او اثر دو گونه دارد — گه سوز و دردمندی گه مستی و خرابی
ز حکایت دل من تو بگو که خوب دانی — دل من کجا که او را بکنار من نیابی
به جلال تو که در دل دگر آرزو ندارم
بجز این دعا که بخشی به کبوتران عقابی

۲۷

درین میخانه ای ساقی ندارم محرمی دیگر — که من شاید نخستین آدمم از عالمی دیگر
دمی این پیکر فرسوده را سازی کف خاکی — فشانی آب و از خاک آتش انگیزی دمی دیگر
بیار آن دولت بیدار و آن جام جهان بین را
عجم را داده ای هنگامهٔ بزم جمی دیگر

۲۸ به جهان دردمندان تو بگو چکار داری / تب و تاب ما شناسی دل بی‌قرار داری

چه خبر ترا ز اشکی که فرو چکد ز چشمی / تو به برگ گل ز شبنم در شاهوار داری

چه بگویمت ز جانی که نفس نفس شمارد

دم مستعار داری غم روزگار داری

۲۹ اگر نظاره از خود رفتگی آرد حجاب اولی / بگیرد با من این سودا بها از بس گران خواهی

سخن بی‌پرده گو با ما شد آن رو زکم آمیزی / که می‌گفتند تو ما را چنین خواهی چنان خواهی

نگاه بی‌ادب زد رخنه‌ها در چرخ مینائی / دگر عالم بنا کن گر حجابی در میان خواهی

چنان خود را نگه داری که با این بی‌نیازی‌ها / شهادت بر وجود خود ز خون دوستان خواهی

مقام بندگی دیگر مقام عاشقی دیگر / ز نوری سجده می‌خواهی ز خاکی بیش از آن خواهی

مس خامی که دارم از محبت کیمیا سازم

که فردا چون رسم پیش تو از من ارمغان خواهی

۳۰ نور تو وانمود سپید و سیاه را / دریا و کوه و دشت و در و مهر و ماه را

تو در هوای آنکه نگه آشنای اوست

من در تلاش آنکه نتابد نگاه را

۴۱

بده آن دل که مستی‌های او از باده خویش است — بگیر آن دل که از خود رفته و بیگانه اندیش است

بده آن دل، بده آن دل که گیتی را فراگیرد — بگیر این دل، بگیر این دل که در بند کم و بیش است

مرا ای صید گیر از ترکش تقدیر بیرون کش — جگر دوزی چه می‌آید از آن تیری که در کیش است

نگردد زندگانی خسته از کار جهانگیری
جهانی در گره بستم جهانی دیگری پیش است

۴۲

کف خاک برگ و سازم به رهی فشانم او را — به امید اینکه روزی به فلک رسانم او را

چه کنم چه چاره گیرم که ز شاخ علم و دانش — ندمیده هیچ خاری که به دل نشانم او را

دهد آتش جدائی شررم را نمودی — به همان نفس بمیرم که فرونشانم او را

می عشق و مستی او نرود برون ز خُم — که دل آنچنان ندادم که دگر ستانم او را

تو به لوح سادهٔ من همه مدعا نوشتی — دگر آنچنان ادب کن که غلط نخوانم او را

به حضور تو اگر کس غزلی ز من سراید
چه شود اگر نوازی به همین که دانم او را

۴۳

این دل که مرا دادی لبریز یقین بادا — این جام جهان بینم روشن‌تر ازین بادا

تلخی که فرو ریزد گردون به سفال من — در کام کهن رندی آنهم شکرین بادا

رمز عشق تو به ارباب هوس نتوان گفت (۲۴) سخن از تاب و تب شعله به خس نتوان گفت

تو مرا ذوق بیان دادی و گفتی که بگوی   هست در سینهٔ من آنچه بکس نتوان گفت

از نهانخانهٔ دل خوش غزلی می‌خیزد   سر شاخی همه گویم به قفس نتوان گفت

شوق اگر زندهٔ جاوید نباشد عجب است

که حدیث تو درین یک دو نفس نتوان گفت

یاد ایامی که خوردم باده‌ها با چنگ و نی (۲۵) جام می در دست من مینای می در دست وی

در کنار آئی خزان ما زند رنگ بهار   ور نیائی فرودین افسرده‌تر گردد ز دی

بیتو جان من چو آن سازی که تارش در گسست   در حضور از سینهٔ من نغمه خیزد پی به پی

آنچه من در بزم شوق آورده‌ام دانی که چیست   یک چمن گل یک نیستان ناله یک خمخانه می

زنده کن باز آن محبت را که از نیروی او   بوریای ره‌نشینی در فتد با تخت کی

دوستان خرم که بر منزل رسید آواره‌ئی

من پریشان جاده‌های علم و دانش کرده طی

انجم بگریبان ریخت این دیدهٔ تر ما را (۲۶) بیرون ز سپهر انداخت این ذوق نظر ما را

هر چند زمین سائیم برتر ز ثریائیم   دانی که نمی‌زیبد عمری چو شرر ما را

شام و سحر عالم از گردش ما خیزد دانی که نمی سازد این شام و سحر ما را

این شیشهٔ گردون را از باده تهی کردیم کم کاسه مشو ساقی مینای دگر ما را

شایان جنون ما پهنای دو گیتی نیست

این راهگذر ما را آن راهگذر ما را

۴۷

خاور که آسمان بکمند خیال اوست از خویشتن گسسته و بی سوز آرزوست

در تیره خاک او تب و تاب حیات نیست جولان موج را نگران از کنار جوست

بتخانه و حرم همه افسرده آتشی پیر مغان شراب هوا خورده در سبوست

فکر فرنگ پیش مجاز آورد سجود بینای کور و مست تماشای رنگ و بوست

گردنده تر ز چرخ و ربانیده تر ز مرگ از دست او به دامن ما چاک بی رفوست

خاکی نهاد و خو ز سپهر کهن گرفت عیار و بی مدار و کلان کار و تو بتوست

مشرق خراب و مغرب از آن بیشتر خراب عالم تمام مرده و بی ذوق جستجوست

ساقی بیار باده و بزم شبانه ساز

ما را خراب یک نگه محرمانه ساز

۴۸

فرصت کشمکش مده این دل بی قرار را یک دو شکن زیاده کن گیسوی تابدار را

از تو درون سینه ام برق تجلئی که من — با مه و مهر داده ام تلخی انتظار را

ذوق حضور در جهان رسم صنم گری نهاد — عشق فریب می دهد جان امیدوار را

تا بفراغ خاطری نغمهٔ تازه ئی زنم — باز به مرغزار ده طایر مرغزار را

طبع بلند داده ئی بند ز پای من گشای — تا به پلاس تو دهم خلعت شهریار را

تیشه اگر بسنگ زد این چه مقام گفتگوست

عشق بدوش می کشد این همه کوهسار را

۲۹

جانم در آویخت با روزگاران — جوی است نالان در کوهساران

پیدا ستیزد پنهان ستیزد — ناپایدارے با پایداران

این کوه و صحرا این دشت و دریا — نی رازداران نی غمگساران

بیگانهٔ شوق بیگانهٔ شوق — این جویباران این آبشاران

فریاد بی سوز فریاد بی سوز — بانگ هزاران در شاخساران

داغی که سوزد در سینهٔ من — آن داغ کم سوخت در لاله زاران

محفل ندارد ساقی ندارد

نغمی که سازد با بیقراران

به تسلی که دادی نگذاشت کار خود را ﴿۵۰﴾ تو باز می سپارم دل بیقرار خود را

چه دلی که محنت او ز نفس شماری او
که بدست خود ندارد رگ روزگار خود را

بضمیرت آرمیدم تو بجوش خود نمائی
بکناره برفکندی در آبدار خود را

مه و انجم از تو دارد گله ها شنیده باشی
که بخاک تیرهٔ ما زده ئی شرار خود را

خلشی بسینهٔ ما ز خدنگ او غنیمت
که اگر بپایش افتد نبرد شکار خود را

بحرفی می توان گفتن تمنای جهانی را ﴿۵۱﴾ من از ذوق حضوری طول دادم داستانی را

ز مشتاقان اگر تاب سخن بردی نمیدانی
محبت می کند گویا نگاه بی زبانی را

کجا نوری که غیر از قاصدی چیزی نمیداند
کجا خاکی که در آغوش دارد آسمانی را

اگر یک ذره کم گردد ز انگیز وجود من
باین قیمت نمی گیرم حیات جاودانی را

من ای دریای بی پایان بموج تو در افتادم
نه گوهر آرزو دارم نه می جویم کرانی را

از آن معنی که چون شبنم بجان من فرو ریزی
جهانی تازه پیدا کرده ام عرض فغانی را

چند بروی خود کشی پردهٔ صبح و شام را ﴿۵۲﴾ چهره گشا تمام کن جلوهٔ ناتمام را

سوز و گداز حالتی است باده ز من طلب کنی
پیش تو گر بیان کنم مستی این مقام را

من به سرود زندگی آتش او فزوده‌ام
تو نمِ شبنمی بده لالهٔ تشنه کام را

عقل ورق ورق بگشت عشق به نکته‌ئی رسید
طایر زیرکی برد دانهٔ زیر دام را

نغمه کجا و من کجا ساز سخن بهانه‌ایست
سوی قطار می‌کشم ناقهٔ بی‌زمام را

وقت برهنه گفتن است من به کنایه گفته‌ام
خود تو بگو کجا برم همنفسان خام را

۵۳

نفس شمار به پیچاک روزگار خودیم
مثال بحر خروشیم و در کنار خودیم

۳۷۹ زبور عجم ۳۵

اگرچه سطوت دریا امان نمی‌بخشد
بخلوت صدف او نگاهدار خودیم

ز جوهری که نهان است در طبیعت ما
مپرس صیرفیان را که ما عیار خودیم

نه از خرابهٔ ما کس خراج می‌خواهد
فقیر راه‌نشینیم و شهریار خودیم

درون سینهٔ ما دیگری چه بوالعجبی است
که را خبر که توئی یا که ما دچار خودیم

گشای پرده ز تقدیر آدم خاکی
که ما به رهگذر تو در انتظار خودیم

۵۴

به فغان نه لب گشودم که فغان اثر ندارد
غم دل نگفته بهتر همه کس جگر ندارد

چه حرم چه دیر هر جا سخنی ز آشنائی — مگر اینکه کس ز راز من و تو خبر ندارد
چه ندیدنی است اینجا که شرر جهان ما را — نفسی نگاه دارد، نفسی دگر ندارد
تو ز راه دیدهٔ ما به ضمیر ما گذشتی — مگر آنچنان گذشتی که نگه خبر ندارد
کس ازین نگین شناسان نگذشت بر نگینم — بتو می سپارم او را که جهان نظر ندارد

قدح خرد فروزی که فرنگ داد ما را
همه آفتاب لیکن اثر سحر ندارد

۵۵

ما که افتنده تر از پرتو ماه آمده ایم — کس چه داند که چسان اینهمه راه آمده ایم
با رقیبان سخن از درد دل ما گفتی — شرمسار از اثر ناله و آه آمده ایم
پرده از چهره برافکن که چو خورشید سحر — بهر دیدار تو لبریز نگاه آمده ایم
عزم ما را به یقین پخته‌تر ساز که ما — اندرین معرکه بی خیل و سپاه آمده ایم

تو ندانی که نگاهی سر راهی چه کند
در حضور تو دعا گفته براه آمده ایم

۵۶

ای خدای مهر و مه خاک پریشانی نگر — ذره ئی در خود فرو پیچد بیابانی نگر
حسن بی پایان درون سینه خلوت گرفت — آفتاب خویش را از زیر گریبانی نگر

بر دل آدم زدی عشق بلاانگیز را　　آتش خود را به آغوش نیستانی نگر

شوید از دامان هستی داغهای کهنه را　　سخت کوشیهای این آلوده دامانی نگر

خاک ما خیزد که سازد آسمانی دیگری

ذرهٔ ناچیز و تعمیر بیابانی نگر

(۳)

ذره‌ای در خود فرو پیچد

آنچه ای مهر و مه خاک بزنانی نگر — ~~ذره‌ای [illegible]~~ بیابانی نگر!

[illegible]س بی پایان درون سینهٔ مستور نیستی — آفتاب خویش را زیر گریبانی نگر

[illegible] آدم زراه عشق بدرگذر را — آتش خود را بآغوش شبستانی نگر

~~[illegible] زندان [illegible] — خود [illegible] عریانی نگر~~

~~خاک ما خیزد که سازد آسمانی دیگری — ذرهٔ ناچیز و تعمیر بیابانی نگر~~

~~[illegible] از دامان هستی داغهای کهنه را — [illegible] آلوده دامانی نگر~~

~~[illegible] از ذره برآمد [illegible] وجود — این چراغ [illegible] را زیر دامانی نگر~~

~~[illegible] — [illegible] که از دشت [illegible] نگر~~

~~[illegible] نظاره [illegible] نگر~~

می‌برد از دامان هستی داغهای کهنه را — سخت کوشی‌های این آلوده دامانی نگر!

خاکِ ما خیزد که سازد آسمانی دیگری

ذرهٔ ناچیز و تعمیر بیابانی نگر!

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

حصهٔ دوم

«شاخ نهال سدره‌ای خار و خس چمن مشو»
«منکر او اگر شدی منکر خویشتن مشو»

دو عالم را توان دیدن به مینائی که من دارم — کجا چشمی که بیند آن تماشائی که من دارم
دگر دیوانه ئی آید که در شهر افکند هوئی — دو صد هنگامه خیزد از سودائی که من دارم
مخور نادان غم از تاریکی شبها که می‌آید — که چون انجم درخشد داغ سیمائی که من دارم
ندیم خویش میسازی مرا لیکن از آن ترسم — نداری تاب آن آشوب و غوغائی که من دارم

بسم الله الرحمن الرحیم

برخیز که آدم را هنگام نمود آمد (۱) این مشت غباری را انجم به سجود آمد

آن راز که پوشیده در سینهٔ هستی بود
از شوخی آب و گل در گفت و شنود آمد

مه و ستاره که در راه شوق هم سفرند (۲) کرشمه سنج و ادا فهم و صاحب نظرند

چه جلوه هاست که دیدند در کف خاکی
قفا بجانب افلاک سوی ما نگرند

۳۹

درون لاله گذر چون صبا توانی کرد | بیک نفس گره غنچه وا توانی کرد
حیات چیست جهان را اسیر جان کردن | تو خود اسیر جهانی کجا توانی کرد
مقدر است که مسجود مهر و مه باشی | ولی هنوز ندانی چها توانی کرد
اگر ز میکده من پیاله ئی گیری | ز مشت خاک جهانی بپا توانی کرد

چسان به سینه چراغی فروختی اقبال
به خویش آنچه توانی به ما توانی کرد

۴۰

اگر به بحر محبت کرانه می خواهی | هزار شعله دهی یک زبانه میخواهی
مرا لذت پرواز آشنا کردند | تو در فضای چمن آشیانه میخواهی
یکے به دامن مردان آشنا آویز | ز یار اگر نگه محرمانه می خواهی
جنون نداری و هوئی فکنده ئی در شهر | سبو شکستی و بزم شبانه می خواهی

تو هم به عشوه گری کوش و دلبری آموز
اگر ز ما غزل عاشقانه می خواهی

۵

زمانه قاصد طیّار آن دلارام است ‏ ‏ ‏ چه قاصدی که وجودش تمام پیغام است
گمان مبر که نصیب تو نیست جلوهٔ دوست ‏ ‏ ‏ درون سینه هنوز آرزوی تو خام است
گرفتم این که چو شاهین بلند پروازی ‏ ‏ ‏ بهوش باش که صیّاد ما کهن دام است
به اوج مشت غباری کجا رسد جبریل ‏ ‏ ‏ بلند نامی او از بلندی بام است
تو از شمار نفس زنده‌ئی نمیدانی ‏ ‏ ‏ که زندگی به شکست طلسم ایّام است
ز علم و دانش مغرب همین قدر گویم ‏ ‏ ‏ خوش است آه و فغان تا نگاه ناکام است

من از هلال و چلیپا دگر نیندیشم
که فتنهٔ دگری در ضمیر ایّام است

۶

دگر ز ساده دلیهای یار نتوان گفت ‏ ‏ ‏ نشسته بر سر بالین من ز درمان گفت
زبان اگرچه دلیر است و مدّعا شیرین ‏ ‏ ‏ سخن ز عشق چه گویم جز اینکه نتوان گفت
خوشا کسی که فرو رفت در ضمیر وجود ‏ ‏ ‏ سخن مثال گهر برکشید و آسان گفت
خراب لذّت آنم که چون شناخت مرا ‏ ‏ ‏ عتاب زیر لبی کرد و خانه ویران گفت
غمین مشو که جهان راز خود برون ندهد ‏ ‏ ‏ که آنچه گل نتوانست مرغ نالان گفت
پیام شوق که من بی حجاب می‌گویم ‏ ‏ ‏ به لاله قطرهٔ شبنم رسید و پنهان گفت

اگر سخن همه شوریده گفته‌ام چه عجب
که هر که گفت ز گیسوی او پریشان گفت

خرد از ذوق نظر گرم تماشا بود است ۷ این که جوینده و یابنده هر موجود است
جلوهٔ پاک طلب از مه و خورشید گذر
زانکه هر جلوه درین دیر نگه آلود است

غلام زنده‌دلانم که عاشق سره‌اند ۸ نه خانقاه‌نشینان که دل بکس ندهند
به آن دلی که برنگ آشنا و بیرنگ است — عیار مسجد و میخانه و صنم کده‌اند
نگاه از مه و پروین بلندتر دارند — که آشیان بگریبان کهکشان ننهند
برون ز انجمنی در میان انجمنی — بخلوت‌اند ولی آنچنان که با همه‌اند
بچشم کم منگر عاشقان صادق را — که این شکسته بهایان متاع قافله‌اند
به بندگان خط آزادگی رقم کردند — چنانکه شیخ و برهمن شبان بی‌رمه‌اند
پیاله گیر که می را حلال می‌گویند
حدیث اگرچه غریب است راویان ثقه‌اند

لالهٔ این چمن آلودهٔ رنگ است هنوز ۹ سپر از دست میانداز که جنگ است هنوز

فتنه‌ای را که دو صد فتنه در آغوشش بود / دختری هست که در مهد فرنگ است هنوز

ای که آسوده نشینی لب ساحل برخیز / که ترا کار به گرداب و نهنگ است هنوز

از سر تیشه گذشتن ز خردمندی نیست / ای بسا لعل که اندر دل سنگ است هنوز

باش تا پرده گشایم ز مقام دگری / چه دهم شرح نواها که به چنگ است هنوز

نقش پرداز جهان چون به جنونم نگریست
گفت ویرانه به سودای تو تنگ است هنوز

۳۸۹ زبور عجم ۴۵

۴۵

تکیه بر حجت و اعجاز و بیان نیز کنند / کار حق گاه به شمشیر و سنان نیز کنند

گاه باشد که ته خرقه زره می‌پوشند / عاشقان بندهٔ حال‌اند و چنان نیز کنند

چون جهان کهنه شود پاک بسوزند او را / وز همان آب و گل ایجاد جهان نیز کنند

همه سرمایهٔ خود را به نگاهی بدهند / این چه قومی است که سودا به زیان نیز کنند

آنچه از موج هوا با پر کاهی کردند / عجبی نیست که با کوه گران نیز کنند

عشق مانند متاعی است به بازار حیات / گاه ارزان بفروشند و گران نیز کنند

تا تو بیدار شوی ناله کشیدم ورنه
عشق کاری است که بی آه و فغان نیز کنند

چو موج مست خودی باش و سر بطوفان کش (۱۱) ترا که گفت که بنشین و پا بدامان کش
بقصد صید پلنگ از چمن سرا برخیز بکوه رخت گشا خیمه در بیابان کش
به مهر و ماه کمند گلو فشار انداز ستاره را ز فلک گیر و در گریبان کش
گرفتم اینکه شراب خودی بسی تلخ است
بدرد خویش نگر زهر ما بدرمان کش

خضر وقت از خلوت دشت حجاز آید برون (۱۲) کاروان زین وادی دور و دراز آید برون
من بسیمای غلامان فر سلطان دیده‌ام شعلهٔ محمود از خاک ایاز آید برون
عمرها در کعبه و بتخانه می نالد حیات تا ز بزم عشق یک دانای راز آید برون
طرح نو می افکند اندر ضمیر کائنات ناله‌ها کز سینهٔ اهل نیاز آید برون
چنگ را گیرید از دستم که کار از دست رفت
نغمه‌ام خون گشت و از رگهای ساز آید برون

ز سلطان کنم آرزوی نگاهی (۱۳) مسلمانم از گل نسازم الهی
دل بی نیازی که در سینه دارم گدا را دهد شیوهٔ پادشاهی
ز گردون فتد آنچه بر لالهٔ من فروریزم او را به برگ گیاهی

چو پروین فرو ناید اندیشهٔ من — به دریوزهٔ پرتو مهر و ماهی
اگر آفتابی سوی من خرامد — به شوخی بگردانم او را ز راهی
به آن آب و تابی که فطرت ببخشد — درخشم چو برقی به ابر سیاهی
ره و رسم فرمانروایان شناسم
خران بر سر بام و یوسف به چاهی

۱۴

با نشئهٔ درویشی در ساز و دمادم زن — چون پخته شوی خود را بر سلطنت جم زن
گفتند جهان ما آیا به تو می‌سازد — گفتم که نمی‌سازد گفتند که برهم زن
در میکده‌ها دیدم شایسته حریفی نیست — با رستم دستان زن با مغبچه‌ها کم زن
ای لالهٔ صحرائی تنها نتوانی سوخت — این داغ جگرتابی بر سینهٔ آدم زن
تو سوز درون او، تو گرمی خون او — باور نکنی چاکی در پیکر عالم زن
عقل است چراغ تو در راهگذاری نه — عشق است ایاغ تو با بندهٔ محرم زن
لخت دل پر خونی از دیده فرو ریزم
لعلی ز بدخشانم بردار و به خاتم زن

۱۵

هوس هنوز تماشاگر جهانداری است — دگر چه فتنه پس پرده‌های زنگاری است

زمان زمان شکند آنچه می تراشد عقل / بیا که عشق مسلمان و عقل زناری است

امیر قافله ئی سخت کوش و پیهم کوش / که در قبیلهٔ ما حیدری ز کراری است

تو چشم بستی و گفتی که این جهان خواب است / گشای چشم که این خواب خواب بیداری است

بخلوت انجمنی آفرین که فطرت عشق / یکی شناس و تماشا پسند و بسیاری است

تپید یک دم و گردید زیب فتراکش / خوشا نصیب غزالی که زخم او کاری است

بباغ و راغ گهرهای نغمه می پاشم
گران متاع و چه ارزان نکند بازاری است

فرشته گرچه برون از طلسم افلاک است / نگاه او بتماشای این کف خاک است

گمان مبر که بیک شیوه عشق می بازند / قبا بدوش گل و لاله بی جنون چاک است

حدیث شوق ادا میتوان بخلوت دوست / بناله ئی که ز آلایش نفس پاک است

توان گرفت ز چشم ستاره مردم را / خرد بدست تو شاهین تند و چالاک است

گشای چهره که آنکس که لن ترانی گفت / هنوز منتظر جلوهٔ کف خاک است

درین چمن که سرودست و این نوا از کجاست
که غنچه سر بگریبان و گل عرقناک است

۲۷

عرب که باز دهد محفل شبانه کجاست
عجم که زنده کند رود عاشقانه کجاست

بزیر خرقهٔ پیران سبوچه ها خالی است
فغان که کس نشناسد می جوانه کجاست

درین چمنکده هر کس نشیمنی سازد
کسی که سازد و نسوزد آشیانه کجاست

هزار قافله بیگانه وار دید و گذشت
دلی که دید به انداز محرمانه کجاست

چو موج خیز و به یم جاودانه می آویز
کرانه می طلبی؟ بی خبر کرانه کجاست

بیا که در رگ تاک تو خون تازه دوید
دگر مگوی که آن بادهٔ مغانه کجاست

بیک نورد فرو پیچ روزگاران را
ز دیر و زود گذشتی دگر زمانه کجاست

۲۸

مانند صبا خیز و وزیدن دگر آموز
دامان گل و لاله کشیدن دگر آموز
اندر دل یک غنچه خزیدن دگر آموز

موئینه به بر کردی و بی ذوق تپیدی
آنگونه تپیدی که بجائی نرسیدی
در انجمن شوق تپیدن دگر آموز

کافر دل آواره دگر باره به او بند
بر خویش گشا دیده و از غیر فرو بند

دیدن دگر آموز و ندیدن دگر آموز

دم چیست؟ پیام است شنیدی نشنیدی ‏ ‏ ‏ ‏ در خاک تو یک جلوهٔ عام است ندیدی

دیدن دگر آموز شنیدن دگر آموز

ما چشم عقاب و دل شهباز نداریم ‏ ‏ ‏ ‏ چون مرغ سرا لذت پرواز نداریم

ای مرغ سرا خیز و پریدن دگر آموز

تخت جم و دارا سر راهی نفروشند ‏ ‏ ‏ ‏ این کوه گران است بکاهی نفروشند

با خون دل خویش خریدن دگر آموز

نالیدی و تقدیر همان است که بود است ‏ ‏ ‏ ‏ آن حلقهٔ زنجیر همان است که بود است

نومید مشو ناله کشیدن دگر آموز

واسوخته‌ئی یک شرر از داغ جگر گیر ‏ ‏ ‏ ‏ یک چند بخود پیچ و نیستان همه در گیر

چون شعله بخاشاک دویدن دگر آموز

۲۹

ای غنچهٔ خوابیده چو نرگس نگران خیز ‏ ‏ ‏ ‏ کاشانهٔ ما رفت بتاراج غمان خیز

از نالهٔ مرغ چمن از بانگ اذان خیز ‏ ‏ ‏ ‏ از گرمی هنگامهٔ آتش نفسان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

خورشید که پیرایه بسیمای سحر بست　　آویزه بگوش سحر از خون جگر بست

از دشت و جبل قافله ها رخت سفر بست　　ای چشم جهان بین بتماشای جهان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

خاور همه مانند غبار سر راهی است　　یک نالهٔ خاموش و اثر باخته آهی است

هر ذرّهٔ این خاک گره خورده نگاهی است　　از هند و سمرقند و عراق و همدان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

دریای تو دریاست که آسوده چو صحراست　　دریای تو دریاست که افزون نشد و کاست

بیگانهٔ آشوب و نهنگ است چه دریاست　　از سینهٔ چاکش صفت موج روان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

این نکته گشایندهٔ اسرار نهان است — ملک است تن خاکی و دین روح روان است
تن زنده و جان زنده ز ربط تن و جان است — با خرقه و سجاده و شمشیر و سنان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

ناموس ازل را تو امینی تو امینی — دارای جهان را تو یساری تو یمینی
ای بندهٔ خاکی تو زمانی تو زمینی — صهبای یقین در کش و از دیر گمان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

فریاد ز افرنگ و دلاویزی افرنگ — فریاد ز شیرینی و پرویزی افرنگ
عالم همه ویرانه ز چنگیزی افرنگ — معمار حرم باز به تعمیر جهان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

جهان ما همه خاک است و پی سپر گردد — ۲۰ — ندانم اینکه نفسهای رفته برگردد
شبی که گور غریبان نشیمن است او را — مه و ستاره ندارد چسان سحر گردد

دلی که تاب و تب لایزال می‌طلبد — کرا خبر که شود برق یا شرر گردد
نگاه شوق و خیال بلند و ذوق وجود — مترس ازین که همه خاک رهگذر گردد

چنان بزی که اگر مرگ ماست مرگ دوام
خدا ز کردهٔ خود شرمسارتر گردد

باز بر رفته و آینده نظر باید کرد — هله برخیز که اندیشه دگر باید کرد
عشق بر ناقهٔ ایام کشد محمل خویش — عاشقی؟ راحله از شام و سحر باید کرد
پیر ما گفت جهان بر روشی محکم نیست — از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد
تو اگر ترک جهان کرده سر او داری — پس نخستین ز سر خویش گذر باید کرد

گفتمش در دل من لات و منات است بسی
گفت این بتکده را زیر و زبر باید کرد

خیال من به تماشای آسمان بوده است — بدوش ماه و به آغوش کهکشان بوده است
گمان مبر که همین خاکدان نشیمن ماست — که هر ستاره جهان است یا جهان بوده است
به چشم مور فرومایه آشکار آید — هزار نکته که از چشم ما نهان بوده است
زمین به پشت خود الوند و بیستون دارد — غبار ماست که بر دوش او گران بوده است

ز داغ لاله خونین پیاله می‌بینم
که این گسسته نفس صاحب فغان بوده است

از نوای من قیامت رفت و کس آگاه نیست — پیش محفل جز بم و زیر و مقام و راه نیست
در نهادم عشق با فکر بلند آمیختند — ناتمام جاودانم کار من چون ماه نیست
لب فرو بند از فغان در ساز با درد فراق — عشق تا آهی کشد از جذب خویش آگاه نیست
شعله‌ئی می‌باش و خاشاکی که پیش آید بسوز — خاکیان را در حریم زندگانی راه نیست
جره شاهینی به مرغان سرا صحبت مگیر — خیز و بال و پر گشا پرواز تو کوتاه نیست
کرم شب‌تاب است شاعر در شبستان وجود — در پر و بالش فروغی گاه هست و گاه نیست
در غزل اقبال احوال خودی را فاش گفت
زانکه این نوکافر از آئین دیر آگاه نیست

شراب میکده من نه یادگار جم است — فشرده جگر من به شیشه عجم است
چو موج می‌تپد آدم به جستجوی وجود — هنوز تا به کمر در میانه عدم است
بیا که مثل خلیل این طلسم در شکنیم — که جز تو هرچه درین دیر دیده‌ام صنم است
اگر به سینه این کائنات در نروی — نگاه را به تماشا گداختن ستم است

غلط خرامی ما نیز لذتی دارد | خوشم که منزل ما دور و راه خم بخم است
تغافلی که مرا رخصت تماشا داد | تغافل است و به از التفات دمبدم است

مرا اگرچه به بتخانه پرورش دادند
چکید از لب من آنچه در دل حرم است

۲۵

لاله صحرایم از طرف خیابانم برید | در هوای دشت و کهسار و بیابانم برید
روبهی آموختم از خویش دور افتاده‌ام | چاره‌پردازان به آغوش نیستانم برید
در میان سینه حرفی داشتم گم کرده‌ام | گرچه پیرم پیش ملای دبستانم برید
ساز خاموشم نوای دیگری دارم هنوز | آنکه بازم پرده گرداند پی آنم برید
در شب من آفتاب آن کهن داغی بس است | این چراغ زیر فانوس از شبستانم برید

من که رمز شهریاری با غلامان گفته‌ام
بندهٔ تقصیروارم پیش سلطانم برید

۲۶

سخن تازه زدم کس به سخن وا نرسید | جلوه خون گشت و نگاهی به تماشا نرسید
سنگ می باش و درین کارگه شیشه گذر | وای سنگی که صنم گشت و به مینا نرسید
کهنه را در شکن و باز به تعمیر خرام | هر که در ورطهٔ «لا» ماند به «الا» نرسید

ای خوش آن جوی تنک مایه که از ذوق خودی
در دل خاک فرو رفت و به دریا نرسید

از کلیمی سبق آموز که دانای فرنگ
جگر بحر شکافید و به سینا نرسید

عشق انداز تپیدن ز دل ما آموخت
شرر ماست که بر جست و به پروانه رسید

۲۷

عاشق آن نیست که لب گرم فغانی دارد
عاشق آنست که بر کف دو جهانی دارد

عاشق آنست که تعمیر کند عالم خویش
در نسازد به جهانی که کرانی دارد

دل بیدار ندادند به دانای فرنگ
این قدر هست که چشم نگرانی دارد

عشق ناپید و خرد می گزدش صورت مار
گرچه در کاسهٔ زر لعل روانی دارد

درد من گیر که در میکده ها پیدا نیست
پیر مردی که می تند و جوانی دارد

۲۸

درین چمن دل مرغان زمان زمان دگر است
به شاخ گل دگر است و به آشیان دگر است

به خود نگر گله های جهان چه میگوئی
اگر نگاه تو دیگر شود جهان دگر است

به هر زمانه اگر چشم تو نکو نگرد
طریق میکده و شیوهٔ مغان دگر است

به میر قافله از من دعا رسان و بگوی
اگرچه راه همان است کاروان دگر است

۲۹

ما از خدای گم شده ایم او بجستجوست
چون ما نیازمند و گرفتار آرزوست

گاهی به برگ لاله نویسد پیام خویش
گاهی درون سینهٔ مرغان به های و هوست

در نرگس آرمید که بیند جمال ما
چندان کرشمه دان که نگاهش به گفتگوست

آهی سحرگهی که زند در فراق ما
بیرون و اندرون زبر و زیر و چار سوست

هنگامه بست از پی دیدار خاکئی
نظاره را بهانه تماشای رنگ و بوست

پنهان به ذره ذره و نا آشنا هنوز
پیدا چو ماهتاب به آغوش کاخ و کوست

در خاکدان ما گهر زندگی گم است
این گوهری که گم شده مائیم یا که اوست

۳۰

خواجه از خون رگ مزدور سازد لعل ناب
از جفای دهخدایان کشت دهقانان خراب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

شیخ شهر از رشتهٔ تسبیح صد مؤمن بدام
کافران ساده دل را برهمن زنار تاب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

میر و سلطان نرد باز و کعبتین شان دغل — جان محکومان ز تن بردند و محکومان بخواب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

واعظ اندر مسجد و فرزند او در مدرسه — آن به پیری کودکی این پیر در عهد شباب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

ای مسلمانان فغان از فتنه‌های علم و فن — اهرمن اندر جهان ارزان و یزدان دیریاب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

شوخی باطل نگر اندر کمین حق نشست — شپر از کوری شبیخونی زند بر آفتاب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب

در کلیسا ابن مریم را بدار آویختند — مصطفی از کعبه هجرت کرده با ام الکتاب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب!

من درون شیشه‌های عصر حاضر دیده‌ام   آنچنان زهری که از وی مارها در پیچ و تاب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب!

با ضعیفان گاه نیروی پلنگان می‌دهند   شعله‌ئی شاید برون آید ز فانوس حباب

انقلاب!

انقلاب ای انقلاب!

۵

گرچه می‌دانم که روزی بی‌نقاب آید برون   تا نپنداری که جان از پیچ و تاب آید برون
ضربتی باید که جان خفته برخیزد ز خاک   ناله کی بی زخمه از تار رباب آید برون
تاک خویش از گریه‌های نیم‌شب سیراب دار   کز درون او شعاع آفتاب آید برون
ذره‌ی بی‌مایه‌ئی ترسم که ناپیدا شوی   پخته‌تر کن خویش را تا آفتاب آید برون
درگذر از خاک و خود را پیکر خاکی مگیر   چاک اگر در سینه ریزی ماهتاب آید برون

گر بروی تو حریم خویش را در بسته‌اند
سر بسنگ آستان زن لعل ناب آید برون

(۳۱) گشاده رو ز خوش و ناخوش زمانه گذر / ز گلشن و قفس و دام و آشیانه گذر

گرفتم اینکه غریبی و ره شناس نئی / بکوی دوست باندازِ محرمانه گذر

بهر نفس که برآری جهان دگرگون کن / درین رباط کهن صورت زمانه گذر

اگر عنان تو جبریل و حور می‌گیرند
کرشمه بر دلشان ریز و دلبرانه گذر

(۳۲) زندگی در صدف خویش گهر ساختن است / در دل شعله فرو رفتن و نگداختن است

عشق ازین گنبد در بسته برون تاختن است / شیشه ماه ز طاق فلک انداختن است

سلطنت نقد دل و دین ز کف انداختن است / به یکی داد جهان بردن و جان باختن است

حکمت و فلسفه را همت مردی باید / تیغ اندیشه بروی دو جهان آختن است

مذهب زنده دلان خواب پریشانی نیست
از همین خاک جهان دگری ساختن است

(۳۳) برون زین گنبد در بسته پیدا کرده‌ام راهی / که از اندیشه برتر می‌پرد آه سحرگاهی

تو ای شاهین نشیمن در چمن کردی از آن ترسم — هوای او به بال تو دهد پرواز کوتاهی

غباری گشته‌ئی آسوده نتوان زیستن اینجا — به باد صبحدم در پیچ و منزل بر سر راهی

ز جوی کهکشان بگذر ز نیل آسمان بگذر — ز منزل دل بمیرد گرچه باشد منزل ماهی

اگر آن برق بی پروا درون او تهی گردد — به چشم کوه سینا می نیرزد بر پر کاهی

چسان آداب محفل را نگه دارند و می سوزند — مپرس از ما شهیدان نگاه برسر راهی

پس از من شعر من خوانند و دریابند و می گویند
جهانی را دگرگون کرد یک مرد خود آگاهی

۳۵

گنهکار غیورم مزد بی خدمت نمی گیرم — از آن داغم که بر تقدیر او بستند تقصیرم

ز فیض عشق و مستی داده‌ام اندیشه را آنجا — که از دنباله چشمی مهر عالمتاب بگیرم

من از صبح نخستین نقشبند موج و گردابم — چو بحر آسوده میگردد ز طوفان چاره برگیرم

جهان را پیش ازین صد بار آتش زیر پا کردم — سکون و عافیت را پاک می سوزد بم و زیرم

از آن پیش بتان رقصیدم و زنار بربستم — که شیخ شهر مرد با خدا گردد ز تکفیرم

زمانی رم کنند از من زمانی با من آمیزند — درین صحرا نمی دانند صیادم که نخجیرم

دل بی سوز کم گیرد نصیب از صحبت مردی — مس تابیده‌ئی آور که گیرد در تو اکسیرم

۳۶

جهان کور است و از آئینهٔ دل غافل افتاد است — ولی چشمی که بینا شد نگاهش بر دل افتاد است

شب تاریک و راه پیچ پیچ و بی یقین راهی — دلیل کاروان را مشکل اندر مشکل افتاد است

رقیب خام سودا مست و عاشق مست و قاصد مست — که حرف دلبران را این چنین محمل افتاد است

یقین مومنی دارد گمان کافری دارد — چه تدبیری مسلمانان که کارم با دل افتاد است

گهی باشد که کار ناخدائی میکند طوفان — که از طغیان موجی کشتیم بر ساحل افتاد است

شنیدم که داد این چشم بینا موج دریا را — گهر در سینهٔ دریا خزف بر ساحل افتاد است

نصیبی نیست از سوز درونم مرز و بومم را — ز دم اکسیر را بر خاک صحرا باطل افتاد است

اگر در دل جهانی تازه ئی داری برون آور
که افرنگ از جراحتهای پنهان بسمل افتاد است

۳۷

نیابی در جهان یاری که داند دلنوازی را — بخود گم شو نگهدار آبروی عشق بازی را

من از کار آفرین دانم که با این ذوق پیدائی — ز ما پوشیده دارد شیوه های کارسازی را

کسی این معنی نازک نداند جز ایاز اینجا — که مهر غزنوی افزون کند درد ایازی را

من آن علم و فراست با پر کاهی نمیگیرم — که از تیغ و سپر بیگانه سازد مرد غازی را

بهر زخمی که این کالا بگیری سودمند افتد — بزور بازوی حیدر بده ادراک رازی را

اگر یک قطره خون داری اگر مشت پری داری
بیا من با تو آموزم طریق شاهبازی را

اگر این کار را کار نفس دانی چه نادانی
دم شمشیر اندر سینه باید نی نوازی را

علمی که تو آموزی مشتاق نگاهی نیست
وامانده راهی هست آواره راهی نیست

آدم که ضمیر او نقش دو جهان ریزد
با لذت آهی هست بی لذت آهی نیست

هر چند که عشق او آواره راهی کرد
داغی که جگر سوزد در سینه ماهی نیست

من چشم نه بردارم از روی نگارینش
آن مست تغافل را توفیق نگاهی نیست

اقبال قبا پوشد در کار جهان کوشد
دریاب که درویشی با دلق و کلاهی نیست

چو خورشید سحر پیدا نگاهی می توان کردن
همین خاک سیه را جلوه گاهی می توان کردن

نگاه خویش را از نوک سوزن تیزتر کردن
چو جوهر در دل آئینه راهی می توان کردن

درین گلشن که بر مرغ چمن راه فغان تنگ است
بانداز گشود غنچه آهی می توان کردن

نه این عالم حجاب او نه آن عالم نقاب او
اگر تاب نظر داری نگاهی می توان کردن

تو در زیر درختان همچو طفلان آشیان بینی
به پرواز آ که صید مهر و ماهی می توان کردن

۴۰

کشیدی باده‌ها در صحبت بیگانه پی در پی
بنور دیگران افروختی پیمانه پی در پی

ز دست ساقی خاور دو جام ارغوان در کش
که از خاک تو خیزد نالهٔ مستانه پی در پی

دلی کو از تب و تاب تمنا آشنا گردد
زند بر شعلهٔ خود را صورت پروانه پی در پی

ز اشک صبحگاهی زندگی را برگ و ساز آور
شود کشت تو ویران تا نریزی دانه پی در پی

بگردان جام و از هنگامهٔ فرنگ کمتر گوی
هزاران کاروان بگذشت ازین ویرانه پی در پی

۴۱

عشق اندر جستجو افتاد و آدم حاصل است
جلوهٔ او آشکار از پردهٔ آب و گل است

آفتاب و ماه و انجم می‌توان دادن ز دست
در بهای آن کف خاکی که دارای دل است

۴۲

بیا که خاوریان نقش تازه‌ئی بستند
دگر مرو بطواف بتی که بشکستند

چه جلوه‌ایست که دلها بلذت نگهی
ز خاک راه مثال شراره برجستند

کجاست منزل تورانیان شهرآشوب
که سینه‌های خود از تیزی نفس خستند

تو هم بذوق خودی رس که صاحبان طریق
بریده از همه عالم بخویش پیوستند

بچشم مرده دلان کائنات زندانی است
دو جام باده کشیدند و از جهان رستند

غلام همت بیدار آن سوارانم   ستاره را به سنان سفته در گره بستند

فرشته را دگر آن فرصت سجود کجاست
که نوریان به تماشای خاکیان مستند

(۳۰)

عشق را نازم که بودش را غم نابود نی   کفر او زنّار دار حاضر و موجود نی

عشق اگر فرمان دهد از جان شیرین هم گذر   عشق محبوب است و مقصود است جان مقصود نی

کافری را پخته تر سازد شکست سومنات   گرمی بتخانه بی هنگامهٔ محمود نی

مسجد و میخانه و دیر و کلیسا و کنشت   صد فسون از بهر دل بستند و دل خوشنود نی

نغمه پردازی ز جوی کوهسار آموختم   در گلستان بوده ام یک ناله درد آلود نی

پیش من آئی دم سردی دل گرمی بیار   جنبش اندر تست اندر نغمهٔ داود نی

عیب من کم جوی و از جامم عیار خویش گیر
لذت تلخاب من بی جان غم فرسود نی

(۳۱)

بر دل بیتاب من ساقی می نابی زند   کیمیا ساز است و اکسیری به سیمابی زند

من ندانم نور یا نار است اندر سینه ام   این قدر دانم بیاض او به مهتابی زند

بر دل من فطرت خاموش می آرد هجوم   ساز از ذوق نوا خود را به مضرابی زند

غم مخور نادان که گردون در بیابان کم آب — چشمه‌ها دارد که شبخونی به سیلابی زند

ای که نوشم خورده‌ئی از تیزی نیشم مرنج

نیش هم باید که آدم را رگ خوابی زند

۴۵

فروغ خاکیان از نوریان افزون شود روزی — زمین از کوکب تقدیر ما گردون شود روزی

خیال ما که او را پرورش دادند طوفانها — ز گرداب سپهر نیلگون بیرون شود روزی

یکی در معنی آدم نگر از من چه میپرسی — هنوز اندر طبیعت می‌خلد موزون شود روزی

چنان موزون شود این پیش پا افتاده مضمونی

که یزدان را دل از تأثیر او پرخون شود روزی

۴۶

ز رسم و راه شریعت نکرده‌ام تحقیق — جز اینکه منکر عشق است کافر و زندیق

مقام آدم خاکی نهاد دریابند — مسافران حرم را خدا دهد توفیق

من از طریق نپرسم، رفیق می‌خواهم — که گفته‌اند نخستین رفیق و باز طریق

کند تلافی ذوق آنچنان حکیم فرنگ — فروغ باده فزون تر کند بجام عقیق

هزار بار نکوتر متاع بی‌بصری — ز دانشی که دل او را نمی‌کند تصدیق

به پیچ و تاب خرد گرچه لذت دگر است — یقین ساده‌دلان به ز نکته‌های دقیق

کلام و فلسفه از لوح دل فرو شستم — ضمیر خویش گشادم به نشتر تحقیق

ز آستانهٔ سلطان کناره می‌گیرم

نه کافرم که پرستم خدای بی توفیق

۴۷

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب — هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب

از خلش کرشمه ئی کار نمی‌شود تمام — عقل و دل و نگاه را جلوه جدا جدا طلب

عشق بسر کشیدن است شیشهٔ کائنات را — جام جهان نما مجو دست جهان گشا طلب

راهروان برهنه پا راه تمام خار زار — تا به مقام خود رسی راحله از رضا طلب

چون بکمال میرسد فقر دلیل خسروی است — مسند کیقباد را در ته بوریا طلب

پیش نگر که زندگی راه بعالمی برد — از سر آنچه بود و رفت درگذر انتها طلب

ضربت روزگار اگر ناله چو نی دهد ترا

باده ز من بکف بنه چاره ز مومیا طلب

۴۸

بینی جهان را خود را نبینی — تا چند نادان غافل نشینی

نور قدیمی شب را بر افروز — دست کلیمی در آستینی

بیرون قدم نه از دور آفاق — تو پیش ازینی تو بیش ازینی

از مرگ ترسی ای زنده جاوید؟ مرگ است صیدی تو در کمینی
جانی که بخشند دیگر نگیرند آدم بمیرد از بی یقینی

صورتگری را از من بیاموز
شاید که خود را باز آفرینی

من هیچ نمی ترسم از حادثه شب ها (۴۹) شب ها که سحر گردد از گردش کوکب ها
نشناخت مقام خویش افتاد بدام خویش عشقی که نمودی خواست از شورش یاربها
آهی که ز دل خیزد از بهر جگرسوزی است در سینه شکن او را آلوده مکن لب ها
در میکده باقی نیست از ساقی فطرت خواه آن می که نمی گنجد در شیشه مشرب ها

آسوده نمی گردد آن دل که گسست از دوست
با قرأت مسجدها با دانش مکتب ها

تو کیستی ز کجائی که آسمان کبود (۵۰) هزار چشم براه تو از ستاره گشود
چه گویمت که چه بودی چه کرده ئی چه شدی که خون کند جگرم را ایازی محمود
تو آن نئی که مصلی ز کهکشان میکرد شراب صوفی و شاعر ترا ز خویش ربود
فرنگ اگرچه ز افکار تو گره بگشاد بجرعه دگری نشئه ترا افزود

سخن ز نامه و میزان درازتر گفتی — به حیرتم که نبینی قیامت موجود
خوشا کسی که حرم را درون سینه شناخت — دمی تپید و گذشت از مقام گفت و شنود
از آن بمکتب و میخانه اعتبارم نیست
که سجده‌ئی نبرم بر در جبین فرسود

۵۱

دیار شوق که درد آشناست خاک آنجا — به ذره ذره توان دید جان پاک آنجا
می مغانه ز مغزادگان نمی‌گیرند — نگاه می‌شکند شیشه‌های تاک آنجا
به ضبط جوش جنون کوش در مقام نیاز
بهوش باش و مرو با قبای چاک آنجا

۵۲

می دیرینه و معشوق جوان چیزی نیست — پیش صاحب‌نظران حور و جنان چیزی نیست
هر چه از محکم و پاینده شناسی گذرد — کوه و صحرا و بر و بحر و کران چیزی نیست
دانش مغربیان فلسفهٔ مشرقیان — همه بتخانه و در طوف بتان چیزی نیست
از خود اندیش و ازین بادیه ترسان مگذر — که تو هستی و وجود دو جهان چیزی نیست
در طریقی که بنوک مژه کاویدم من
منزل و قافله و ریگ روان چیزی نیست

۵۳

قلندران که به تسخیر آب و گل کوشند ٭ ز شاه باج ستانند و خرقه می‌پوشند

به جلوت‌اند و کمندی به مهر و مه پیچند ٭ به خلوت‌اند و زمان و مکان در آغوشند

به روز بزم سراپا چو پرنیان و حریر ٭ به روز رزم خود آگاه و تن فراموشند

نظام تازه به چرخ دو رنگ می‌بخشند ٭ ستاره‌های کهن را جنازه بر دوشند

زمانه از رخ فردا گشود بند نقاب ٭ معاشران همه سرمست باده دوشند

بلب رسید مرا آن سخن که نتوان گفت
بحیرتم که فقیهان شهر خاموشند

۵۴

دو دسته تیغم و گردون برهنه ساخت مرا ٭ فسان کشید و به روی زمانه آخت مرا

من آن جهان خیالم که فطرت ازلی ٭ جهان بلبل و گل را شکست و ساخت مرا

می جوان که به پیمانه تو می‌ریزم ٭ ز راوقی است که جام و سبو گداخت مرا

نفس به سینه گدازم که طایر حرمم ٭ توان ز گرمی آواز من شناخت مرا

شکست کشتی ادراک مرشدان کهن
خوشا کسی که به دریا سفینه ساخت مرا

۵۵

مثل شرر ذره را تن به تپیدن دهم ٭ تن به تپیدن دهم بال پریدن دهم

سوز نوایم نگر ریزهٔ الماس را — قطرهٔ شبنم کنم خوی چکیدن دهم

چون ز مقام نمود نغمهٔ شیرین زنم — نیم‌شبان صبح را میل دمیدن دهم

یوسف گم گشته را باز گشودم نقاب — تا به تنک مایگان ذوق خریدن دهم

عشق شکیب آزما خاک ز خود رفته را

چشم تری داد و من لذت دیدن دهم

خودی را مردم آمیزی دلیل نارسائی‌ها ﴿٥٦﴾ تو ای درد آشنا بیگانه شو از آشنائی‌ها

بدرگاه سلاطین تا کجا این چهره‌سائی‌ها — بیاموز از خدای خویش ناز کبریائی‌ها

محبت از جوانمردی بجائی میرسد روزی — که افتد از نگاهش کار و بار دلربائی‌ها

چنان پیش حریم او کشیدم نغمهٔ دردی — که دادم محرمان را لذت سوز جدائی‌ها

از آن بر خویش می‌بالم که چشم مشتری کور است — متاع عشق نافرسوده ماند از کم روائی‌ها

بیا بر لاله پا کوبیم و بیباکانه می‌نوشیم — که عاشق را حلال کردند خون پارسائی‌ها

برون آ از مسلمانان گریز اندر مسلمانی

مسلمانان روا دارند کافر ماجرائی‌ها

چون چراغ لاله سوزم در خیابان شما ﴿٥٧﴾ ای جوانان عجم جان من و جان شما

غوطه‌ها زد در ضمیر زندگی اندیشه‌ام / تا بدست آورده‌ام افکار پنهان شما

مهر و مه دیدم نگاهم برتر از پروین گذشت / ریختم طرح حرم در کافرستان شما

تا سنانش تیزتر گردد فرو پیچیدمش / شعله‌ئی آشفته بود اندر بیابان شما

فکر رنگینم کند نذر تهی دستان شرق / پاره‌ی لعلی که دارم از بدخشان شما

میرسد مردی که زنجیر غلامان بشکند / دیده ام از روزن دیوار زندان شما

حلقه گرد من زنید ای پیکران آب و گل
آتشی در سینه دارم از نیاکان شما

۵۸

دم مرا صفت باد فرودین کردند / گیاه را ز سرشکم چو یاسمین کردند

نمود لاله‌ی صحرا نشین ز خونابم / چنانکه باده‌ی لعلی بساتگین کردند

بلند بال چنانم که بر سپهر برین / هزار بار مرا نوریان کمین کردند

فروغ آدم خاکی ز تازه کاریهاست / مه و ستاره کنند آنچه پیش ازین کردند

چراغ خویش برافروختم که دست کلیم / درین زمانه نهان زیر آستین کردند

درآ بسجده و یاری ز خسروان مطلب
که روز فقر نیاکان ما چنین کردند

(۵۹)

گذر از آنکه ندیدست و جز خبر ندهد ❁ سخن دراز کند لذت نظر ندهد

شنیده‌ام سخن شاعر و فقیه و حکیم ❁ اگرچه نخل بلند است برگ و بر ندهد

تجلئی که بر او پیر دیر می‌نازد ❁ هزار شب دهد و تاب یک سحر ندهد

هم از خدا گله دارم که بر زبان نرسد ❁ متاع دل برد و یوسفی به بر ندهد

نه در حرم نه به بتخانه یابم آن ساقی
که شعله شعله ببخشد شرر شرر ندهد

(۶۰)

درین صحرا گذر افتاد شاید کاروانی را ❁ پس از مدت شنیدم نغمه‌های ساربانی را

اگر یک یوسف از زندان فرعونی برون آید
به غارت می‌توان دادن متاع کاروانی را

(۶۱)

ترا نادان امید غمگساریها ز افرنگ است ❁ دل شاهین نسوزد بهر آن مرغی که در چنگ است

پشیمان شو اگر لعلی ز میراث پدر خواهی ❁ کجا عیش برون آوردن لعلی که در سنگ است

سخن از بود و نابود جهان با من چه می‌گوئی ❁ من این دانم که من هستم ندانم این چه نیرنگ است

درین میخانه هر مینا ز بیم محتسب لرزد ❁ مگر یک شیشهٔ عاشق که از وی لرزه به سنگ است

خودی را پرده می‌گوئی بگو من با تو این گویم ❁ مزن این پرده جائی که دامان نگه تنگ است

کهن شاخی که زیر سایه‌اش پر برآوردی — چو برگش ریخت از وی آشیان برداشتن ننگ است

غزل آن گو که فطرت ساز خود را پرده گرداند

چه آید زان غزل خوانی که با فطرت هم‌آهنگ است

بگذر از خاور و افسونی افرنگ مشو — که نیرزد به جوی این همه دیرینه و نو

چون پرکاه که در رهگذر باد افتاد — رفت اسکندر و دارا و قباد و خسرو

زندگی انجمن آرا و نگهدار خود است — ای که در قافله‌ای بی همه شو با همه رو

تو فروزنده‌تر از مهر منیر آمده‌ای — آنچنان زی که به هر ذره رسانی پرتو

آن نگینی که تو با اهرمنان باخته‌ای — هم به جبریل امینی نتوان کرد گرو

از تنک جامی ما میکده رسوا گردید

شیشه‌ای گیر و حکیمانه بیاشام و برو

جهان رنگ و بو پیدا تو میگوئی که راز است این — یکی خود را بتارش زن که تو مضراب و ساز است این

نگاه جلوه بدمست از صفای جلوه می‌لغزد — تو میگوئی حجاب است این نقاب است این مجاز است این

بیا در کش طناب پرده‌های نیلگونش را — که مثل شعله عریان بر نگاه پاکباز است این

مرا این خاکدان من ز فردوس برین خوشتر — مقام ذوق و شوق است این حریم سوز و ساز است این

زمانی گم کنم خود را زمانی گم کنم او را

زمانی هر دو را یابم چه راز است این چه راز است این

۶۴
ای لالهٔ صحرائی با تو سخنی دارم
از داغ فراق او در دل چمنی دارم

این آه جگر سوزی در خلوت صحرا به

لیکن چه کنم کاری با انجمنی دارم

۶۵
همه ذوق و شوق دیدم همه آه و ناله دیدم
به نگاه آشنائی چو درون لاله دیدم

به بلند و پست عالم تپش حیات پیدا
چه دمن چه تل چه صحرا رم این غزاله دیدم

نه به ماست زندگانی نه زماست زندگانی

همه جاست زندگانی ز کجاست زندگانی

۶۶
این هم جهانی آن هم جهانی
این بیکرانی آن بیکرانی

هر دو خیالی هر دو گمانی
از شعلهٔ من موج دخانی

این یک دو آنی آن یک دو آنی
من جاودانی من جاودانی

این کم عیاری آن کم عیاری
من پاک جانی نقد روانی

اینجا مقامی آنجا مقامی
اینجا زمانی آنجا زمانی

اینجا چه کارم آنجا چه کارم　　آهی فغانی آهی فغانی
این رهزن من آن رهزن من　　اینجا زیانی آنجا زیانی
هر دو فروزم هر دو بسوزم
این آشیانی آن آشیانی

۶۷

بهار آمد نگه می غلطد اندر آتش لاله　　هزاران ناله خیزد از دل پرکاله پرکاله
فشان یک جرعه بر خاک چمن از باده لعلی　　که از بیم خزان بیگانه روید نرگس و لاله
جهان رنگ و بو دانی ولی دل چیست میدانی
مهی کز حلقه آفاق سازد گرد خود هاله

۶۸

صورتگری که پیکر روز و شب آفرید　　از نقش این و آن به تماشای خود رسید
صوفی برون ز تنگه تاریک پا نهد　　فطرت متاع خویش به سوداگری کشید
صبح و ستاره و شفق و ماه و آفتاب
بی پرده جلوه ها به نگاهی توان خرید

۶۹

باز این عالم دیرینه جوان می بایست　　برگ کاهش صفت کوه گران می بایست
کف خاکی که نگاهی همه بین پیدا کرد　　در ضمیرش جگر آلوده فغان می بایست

این مه و مهر کهن راه بجائی نبرند — انجم تازه به تعمیر جهان می بایست
هر نگاری که مرا پیش نظر می آید — خوش نگاری ست ولی خوشتر از آن می بایست
گفت یزدان که چنین است و دگر هیچ مگو
گفت آدم که چنین است و چنان می بایست

لاله این گلستان داغ تمنائی نداشت — نرگس طناز او چشم تماشائی نداشت
خاک را موج نفس بود و دلی پیدا نبود — زندگانی کاروانی بود و کالائی نداشت
روزگار از هایهوی میکشان بیگانه بود — باده در مینایش بود و باده پیمائی نداشت
برق سینا شکوه سنج از بی زبانیهای شوق — هیچکس در وادی ایمن تقاضائی نداشت
عشق از فریاد ما هنگامه ها تعمیر کرد
ورنه این بزم خموشان هیچ غوغائی نداشت

هنگامه را که بست درین دیر دیرپای — زناریان او همه نالنده همچو نای
در بنگه فقیر و به کاشانهٔ امیر — غمها که پشت را به جوانی کند دوتای
درمان کجا که درد بدرمان فزون شود — دانش تمام حیله و نیرنگ و سیمیای
بی زور سیل کشتی آدم نمی رود — هر دل هزار عربده دارد بناخدای

از من حکایت سفر زندگی مپرس
در ساختم بدرد و گذشتم غزل سرای

آمیختم نفس به نسیم سحرگهی
گشتم درین چمن گلان نانهاده پای

از کاخ و کو جدا و پریشان بکاخ و کوی
کردم بچشم ماه تماشای این سرای

۴۲

ای لاله ای چراغ گلستان و باغ و راغ
در من نگر که میدهم از زندگی سراغ

ما رنگ شوخ و بوی پریشیده نیستیم
مائیم آنچه می رود اندر دل و دماغ

مستی ز باده میرسد و از ایاغ نیست
هرچند باده را نتوان خورد بی ایاغ

داغی به سینه سوز که اندر شب وجود
خود را شناختن نتوان جز بدین چراغ

ای موج شعله سینه بباد صبا گشای
شبنم مجو که میدهد از سوختن فراغ

۴۳

من بندهٔ آزادم عشق است امام من
عشق است امام من عقل است غلام من

هنگامهٔ این محفل از گردش جام من
این کوکب شام من این ماه تمام من

جان در عدم آسوده بی ذوق تمنا بود
مستانه نواها زد در حلقهٔ دام من

ای عالم رنگ و بو این صحبت ما تا چند
مرگ است دوام تو عشق است دوام من

پیدا به ضمیرم او پنهان به ضمیرم او
این است مقام او دریاب مقام من

۴۴ کم سخن غنچه که در پردهٔ دل رازی داشت / در هجوم گل و ریحان غم همرازی داشت
محرمی خواست ز مرغ چمن و باد بهار
تکیه بر صحبت آن کرد که پروازی داشت

۴۵ خود در کنم سجودی، دیر و حرم نمانده / این در عرب نمانده آن در عجم نمانده
در برگ لاله و گل آن رنگ و نم نمانده / در ناله های مرغان آن زیر و بم نمانده
در کارگاه گیتی نقش نوی نبینم / شاید که نقش دیگر اندر عدم نمانده
سیاره های گردون بی ذوق انقلابی / شاید که روز و شب را توفیق رم نمانده
بی منزل آرمیدند پا از طلب کشیدند / شاید که خاکیان را در سینه دم نمانده
یا در بیاض امکان یک برگ ساده نیست
یا خامهٔ قضا را تاب رقم نمانده

۶۳

خود را کنم سجودے، دیر و حرم نمانده
این در عرب نمانده، آن در عجم نمانده
در برگ لاله و گل آن رنگ و نم نمانده
در ناله های مرغان آن زیر و بم نمانده
در کارگاه گیتی نقش نوی نه بینم
شاید که نقش دیگر اندر عدم نمانده
سیاره های گردون بے ذوق انقلابے
شاید که روز و شب را توفیق رم نمانده
بے منزل آرمیدند یا از طلب گسستند
شاید که خاکیان را در سینه دم نمانده
یا در بیاض امکان یک برگ ساده نیست
یا خامهٔ قضا را تاب رقم نمانده

۶۴

"گلشنِ راز جدید"

۱۴

بہ سرود دیدۂ ز لیلا آفریدہ ام من
بہ ضمیر تو جہانے دگر آفریدہ ام من
ہمہ خاوران بخوابے کہ نہان ز چشم انجم
بسرود زندگانی سحرے آفریدہ ام من
شود آشکار روزے کہ نوائے من چہ کرد است
نہ فغانِ سینہ ہائے شررے آفریدہ ام من

به سواد دیدهٔ تو نظر آفریده‌ام من   به ضمیر تو جهانی دگر آفریده‌ام من
همه خاوران بخوابی که نهان ز چشم انجم   به سرود زندگانی سحر آفریده‌ام من

بسم الله الرحمن الرحیم

تمہید

~~(۲) زبان ما ... آن ... گفتار است ... بالا ... است~~

(۲) جواب نامهٔ مهجور گفتم — ... مقصود گفتم (۱)

~~[illegible]~~

ز ... ما ای زندگانی — ز درد ... اسرار ...
نگان

[illegible]

نفس در هر کجا که آرمیدم — ولے یک تشنه ... ندیدم

~~[illegible]~~

نگاه ... به دیگر دیدم — طلوع آفتاب دیگرے دید

کشودم ... مغز ...

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

« تمهید »

زجان خاور آن سوز کهن رفت — دمش واماند و جان از تن رفت
چو تصویری که بی تار نفس زیست — نمی داند که ذوق زندگی چیست
دلش از مدّعا بیگانه گردید — نی او از نوا بیگانه گردید
بطرز دیگر از مقصود گفتم — جواب نامهٔ محمود گفتم
زعهد شیخ تا این روزگاری — نزد مردی بجان ما شراری
کفن در بر بخاکی آرمیدیم — ولی یک فتنهٔ محشر ندیدیم

گذشت از پیش آن دانای تبریز — قیامتها که رست از کشت چنگیز
نگاهم انقلابی دیگری دید — طلوع آفتابی دیگری دید
گشودم از رخ معنی نقابی — بدست ذرّه دادم آفتابی
نپنداری که من بی باده مستم — مثال شاعران افسانه بستم
نبینی خیر از آن مرد فرودست — که بر من تهمت شعر و سخن بست
بکوی دلبران کاری ندارم — دل زاری غم یاری ندارم
نه خاک من غبار رهگذاری — نه در خاکم دل بی اختیاری
به جبریل امین هم داستانم — رقیب و قاصد و دربان ندانم
مرا با فقر سامان کلیم است — فر شاهنشهی زیر گلیم است
اگر خاکم به صحرائی نگنجم — اگر آبم به دریائی نگنجم
دل سنگ از زجاج من بلرزد — یم افکار من ساحل نورزد
نهان تقدیرها در پردهٔ من — قیامتها بغل پروردهٔ من
دمی در خویشتن خلوت گزیدم — جهانی لازوالی آفریدم
«مرا زین شاعری خود عار ناید — که در صد قرن یک عطار ناید»

بجانم رزم مرگ و زندگانی است | نگاهم بر حیات جاودانی است
ز جان خاک ترا بیگانه دیدم | به اندام تو جان خود دمیدم
از آن ناری که دارم داغ داغم | شب خود را بیفروز از چراغم
بخاک من دلی چون دانه کشتند | به لوح من خط دیگر نوشتند
مرا ذوق خودی چون انگبین است | چه گویم واردات من همین است

نخستین کیف او را آزمودم
دگر بر خاوران قسمت نمودم

اگر این نامه را جبریل خواند | چو گرد آن نور ناب از خود فشاند
بنالد از مقام و منزل خویش | به یزدان گوید از حال دل خویش
تجلی را چنان عریان نخواهم | نخواهم جز غم پنهان نخواهم
گذشتم از وصال جاودانی | که بینم لذت آه و فغانی

مرا ناز و نیاز آدمی ده
به جان من گداز آدمی ده

«سؤال اول»

نخست از فکر خویشم در تحیّر / چه چیز است آنکه گویندش تفکّر
کدامین فکر ما را شرط راه است / چرا گه طاعت و گاهی گناه است

«جواب»

درون سینهٔ آدم چه نور است / چه نور است این که غیب او حضور است
من او را ثابت سیار دیدم / من او را نور دیدم نار دیدم
گهی نارش ز برهان و دلیل است / گهی نورش ز جان جبرئیل است
چه نوری جان فروزی سینه تابی / نیرزد با شعاعش آفتابی
بخاک آلوده و پاک از مکان است / به بند روز و شب پاک از زمان است
شمار روزگارش از نفس نیست / چنین جوینده و یابنده کس نیست
گهی واماندهٔ ساحل مقامش / گهی دریای بی پایان بجامش
همین دریا همین چوب کلیم است / که از وی سینهٔ دریا دو نیم است
غزالی مرغزارش آسمانی / خورد آبی ز جوی کهکشانی
زمین و آسمان او را مقامی / میان کاروان تنها خرامی
ز احوالش جهان ظلمت و نور / صدای صور و مرگ و جنّت و حور

از و ابلیس و آدم را نمودی — از و ابلیس و آدم را گشودی
نگه از جلوهٔ او ناشکیب است — تجلی های او یزدان فریب است
به چشمی خلوت خود را ببیند — به چشمی جلوت خود را ببیند
اگر یک چشم بربندد گناهی است — اگر با هر دو بیند شرط راهی است
ز جوی خویش بحری آفریند — گهر گردد به قعر خود نشیند
همان دم صورت دیگر پذیرد — شود غواص و خود را باز گیرد
درو هنگامه های بی خروش است — درو رنگ و صدا بی چشم و گوش است

درون شیشهٔ او روزگار است
ولی بر ما بتدریج آشکار است

حیات از وی براندازد کمندی — شود صیاد هر پست و بلندی
از و خود را به بند خود در آرد — گلوی ماسوا را هم فشارد
دو عالم می شود روزی شکارش — فتد اندر کمند تابدارش
اگر این هر دو عالم را بگیری — همه آفاق میرد، تو نمیری
منه پا در بیابان طلب سست — نخستین گیر آن عالم که در تست

اگر زیری ز خود گیری زبر شو　　خدا خواهی بخود نزدیک تر شو

به تسخیر خود افتادی اگر طاق　　ترا آسان شود تسخیر آفاق

خنک روزی که گیری این جهان را　　شگافی سینهٔ نه آسمان را

گذارد ماه پیش تو سجودی　　برو پیچی کمند از موج دودی

درین دیر کهن آزاد باشی　　بتان را بر مراد خود تراشی

بکف بردن جهان چار سو را　　مقام نور و صوت و رنگ و بو را

فزونش کم کم او بیش کردن　　دگرگون بر مراد خویش کردن

به رنج و راحت او دل نبستن　　طلسم نه سپهر او شکستن

فرو رفتن چو پیکان در ضمیرش　　ندادن گندم خود با شعیرش

شکوه خسروی این است این است
همین ملک است کو توأم بدین است

« سؤال دوم »

چه بحر است این که علمش ساحل آمد
ز قعر او چه گوهر حاصل آمد

۴۳۴
زبور عجم
۹۰

«جواب»

حیات پر نفس بحر روانی — شعور و آگهی او را کرانی

چه دریائی که ژرف و موج دار است — هزاران کوه و صحرا بر کنار است

مپرس از موجهای بیقرارش — که هر موجش برون جست از کنارش

گذشت از بحر و صحرا را نمی داد — نگه را لذت کیف و کمی داد

هر آن چیزی که آید در حضورش — منور گردد از فیض شعورش

بخلوت مست و صحبت ناپذیر است — ولی هر شی ز نورش مستنیر است

نخستین می نماید مستنیرش — کند آخر به آئینی اسیرش

شعورش با جهان نزدیک تر کرد — جهان او را ز راز او خبر کرد

خرد بند نقاب از رخ گشودش — ولیکن نطق عریان تر نمودش

نگنجد اندرین دیر مکافات
جهان او مقامی از مقامات

برون از خویش می بینی جهان را — در و دشت و یم و صحرا و کان را

جهان رنگ و بو گلدستهٔ ما — ز ما آزاد و هم وابستهٔ ما

خودی او را بیک تار نگه بست — زمین و آسمان و مهر و مه بست

دل ما را به او پوشیده راهی است — که هر موجود ممنون نگاهی است

گر او را کس نبیند زار گردد — اگر بیند یم و کهسار گردد

جهان را فربهی از دیدن ما — نهالش رسته از بالیدن ما

حدیث ناظر و منظور رازی است — دل هر ذرّه در عرض نیازی است

ق

تو ای شاهد مرا مشهود گردان — ز فیض یک نظر موجود گردان

کمال ذات شی موجود بودن — برای شاهدی مشهود بودن

زوالش در حضور ما نبودن — منوّر از شعور ما نبودن

جهان غیر از تجلّی های ما نیست — که بی ما جلوهٔ نور و صدا نیست

تو هم از صحبتش یاری طلب کن — نگه را از خم و پیچش ادب کن

«یقین میدان که شیران شکاری
درین ره خواستند از مور یاری»

بیاری های او از خود خبر گیر — تو جبریل امینی بال و پر گیر

به بسیاری گشا چشم خرد را — که دریابی تماشای احد را

نصیب خود ز بوی پیرهن گیر — به کنعان نکهت از مصر و یمن گیر

خودی صیاد و نخچیرش مه و مهر — اسیر بند تدبیرش مه و مهر

چو آتش خویش را اندر جهان زن

شبیخون بر مکان و لامکان زن

«سؤال سوم»

وصال ممکن و واجب بهم چیست؟

حدیث قرب و بعد و بیش و کم چیست؟

«جواب»

سه پهلو این جهان چون و چند است — خرد کیف و کم او را کمند است

جهان طوسی و اقلیدس است این — پی عقل زمین فرسا بس است این

زمانش هم مکانش اعتباری است — زمین و آسمانش اعتباری است

کمان را زه کن و آماج دریاب — ز حرف نکته معراج دریاب

مجو مطلق درین دیر مکافات — که مطلق نیست جز نور السموات

حقیقت لازوال و لامکان است — مگو دیگر که عالم بیکران است

کران او درون است و برون نیست — درونش پست و بالا کم فزون نیست

درونش خالی از بالا و زیر است — ولی بیرون او وسعت پذیر است

ابد را عقل ما ناسازگار است — یکی از گیرودار او هزار است

چو لنگ است او سکون را دوست دارد — نبیند مغز و دل بر پوست دارد

حقیقت را چو ما صد پاره کردیم — تمیز ثابت و سیاره کردیم

خرد در لامکان طرح مکان بست — چو زناری زمان را بر میان بست

زمان را در ضمیر خود ندیدیم — مه و سال و شب و روز آفریدیم

مه و سالت نمی ارزد به یک جو — بحرف «کم لبثتم» غوطه زن شو

بخود در رس از سر هنگامه برخیز
تو خود را در ضمیر خود فرو ریز

تن و جان را دو تا گفتن کلام است — تن و جان را دو تا دیدن حرام است

بجان پوشیده رمز کائنات است — بدن حالی ز احوال حیات است

عروس معنی از صورت حنا بست — نمود خویش را پیرایه ها بست

حقیقت روی خود را پرده باف است — که او را لذتی در انکشاف است

بدن را تا فرنگ از جان جدا دید ‌ ‌ نگاهش ملک و دین را هم دوتا دید
کلیسا سبحهٔ پطرس شمارد ‌ ‌ که او با حاکمی کاری ندارد
بکار حاکمی مکر و فنی بین ‌ ‌ تن بی‌جان و جان بی‌تنی بین
خرد را با دل خود همسفر کن ‌ ‌ یکی بر ملت ترکان نظر کن

به تقلید فرنگ از خود رمیدند
میان ملک و دین ربطی ندیدند

یکی را آنچنان صد پاره دیدیم ‌ ‌ عدد بهر شمارش آفریدیم
کهن دیری که بینی مشت خاک است ‌ ‌ دمی از سرگذشت ذات پاک است
حکیمان مرده را صورت نگارند ‌ ‌ ید موسی دم عیسی ندارند
درین حکمت دلم چیزی ندید است ‌ ‌ برای حکمت دیگر تپید است
من این گویم جهان در انقلاب است ‌ ‌ درونش زنده و در پیچ و تاب است
ز اعداد و شمار خویش بگذر ‌ ‌ یکی در خود نظر کن پیش بگذر
در آن عالم که جزو از کل فزون است ‌ ‌ قیاس رازی و طوسی جنون است
زمانی با ارسطو آشنا باش ‌ ‌ دمی با ساز بیکن همنوا باش

ولیکن از مقامشان گذر کن — مشو گم اندرین منزل سفر کن

به آن عقلی که داند بیش و کم را — شناسد اندرون کان و یم را

جهان چند و چون زیر نگین کن — بگردون ماه و پروین را کمین کن

ولیکن حکمت دیگر بیاموز — رهان خود را ازین مکر شب و روز

مقام تو برون از روزگار است

طلب کن آن یمین کو بی یسار است

«سوال چهارم»

قدیم و محدث از هم چون جدا شد — که این عالم شد آن دیگر خدا شد

اگر معروف و عارف ذات پاک است — چه سودا در سر این مشت خاک است؟

«جواب»

خودی را زندگی ایجاد غیر است — فراق عارف و معروف خیر است

قدیم و محدث ما از شمار است — شمار ما طلسم روزگار است

دمادم دوش و فردا می شماریم — به هست و بود و باشد کار داریم

ازو خود را بریدن فطرت ماست — تپیدن نارسیدن فطرت ماست

نه ما را در فراق او عیاری — نه او را بی وصال ما قراری
نه او بی ما، نه ما بی او، چه حال است — فراق ما فراق اندر وصال است
جدائی خاک را بخشد نگاهی — دهد سرمایهٔ کوهی بکاهی
جدائی عشق را آئینه دار است — جدائی عاشقان را سازگار است
اگر ما زنده‌ایم از دردمندی است — وگر پاینده‌ایم از دردمندی است
من و او چیست؟ اسرار الهی است — من و او بر دوام ما گواهی است
بخلوت هم بجلوت نور ذات است — میان انجمن بودن حیات است
محبت دیده ور بی انجمن نیست — محبت خود نگر بی انجمن نیست
به بزم ما تجلی هاست بنگر — جهان ناپید و او پیداست بنگر
در و دیوار و شهر و کاخ و کو نیست — که اینجا هیچکس جز ما و او نیست
گهی خود را ز ما بیگانه سازد — گهی ما را چو سازی می‌نوازد
گهی از سنگ تصویرش تراشیم — گهی نادیده بر وی سجده پاشیم
گهی هر پردهٔ فطرت دریدیم — جمال یار بی‌پا کانه دیدیم
چه سودا در سر این مشت خاک است؟ — ازین سودا درونش تابناک است

چه خوش سودا که نالد از فراقش
ولیکن هم ببالد از فراقش

فراق او چنان صاحب نظر کرد
که شام خویش را بر خود سحر کرد

خودی را دردمند امتحان ساخت
غم دیرینه را عیش جوان ساخت

گهرها سلک سلک از چشم تر زد
ز نخل ماتمی شیرین ثمر برد

خودی را تنگ در آغوش کردن
فنا را با بقا هم دوش کردن

محبت در گره بستن مقامات
محبت در گذشتن از نهایات

محبت ذوق انجامی ندارد
طلوع صبح او شامی ندارد

به راهش چون خرد پیچ و خمی هست
جهانی در فروغ یک دمی هست

هزاران عالم افتد در ره ما
به پایان کی رسد جولانگه ما

مسافر جاودان زی جاودان میر
جهانی را که پیش آید فراگیر

به بحرش گم شدن انجام ما نیست
اگر او را تو در گیری فنا نیست

خودی اندر خودی گنجد محال است
خودی را عین خود بودن کمال است

«سوال پنجم»

که من باشم؟ مرا از من خبر کن
چه معنی دارد «اندر خود سفر کن»؟

«جواب»

خودی تعویذ حفظ کائنات است / نخستین پرتو ذاتش حیات است
حیات از خواب خوش بیدار گردد / درونش چون یکی بسیار گردد
نه او را بی نمود ما گشودی / نه ما را بی گشود او نمودی
ضمیرش بحر ناپیدا کناری / دل هر قطره موج بیقراری
سر و برگ شکیبائی ندارد / بجز افراد پیدائی ندارد
حیات آتش، خودیها چون شررها / چو انجم ثابت و اندر سفرها
ز خود نارفته بیرون غیربین است / میان انجمن خلوت نشین است
یکی بنگر بخود پیچیدن او / ز خاک پی سپر بالیدن او
نهان از دیده ها در های و هوئی / دمادم جستجوی رنگ و بوئی
ز سوز اندرون در جست و خیز است / به آئینی که با خود در ستیز است

جهان را از ستیز او نظامی — کف خاک از ستیز آئینه فامی

نریزد جز خودی از پرتو او — نخیزد جز گهر اندر رزِ او

خودی را پیکر خاکی حجاب است — طلوع او مثال آفتاب است

درون سینهٔ ما خاور او — فروغ خاک ما از جوهر او

تو می‌گوئی مرا از من خبر کن — چه معنی دارد اندر خود سفر کن؟

ترا گفتم که ربط جان و تن چیست — سفر در خود کن و بنگر که من چیست

سفر در خویش زادن بی اب و مام — ثریّا را گرفتن از لب بام

ابد بردن بیک دم اضطرابی — تماشا بی شعاع آفتابی

ستردن نقش هر امّید و بیمی — زدن چاکی به دریا چون کلیمی

شکستن این طلسم بحر و بر را — ز انگشتی شکافیدن قمر را

چنان باز آمدن از لامکانش — درون سینهٔ او در کف جهانش

ولی این راز را گفتن محال است — که دیدن شیشه و گفتن سفال است

چه گویم از من و از توش و تابش — کند «انّا عرضنا» بی نقابش

فلک لرزه برتن از فر او — زمان و هم مکان اندر بر او

نشیمن را دل آدم نهاد است — نصیب مشت خاکی اوفتاد است

جدا از غیر و هم وابستهٔ غیر — گم اندر خویش و هم پیوستهٔ غیر

خیال اندر کف خاکی چسان است — که سیرش بی مکان و بی زمان است

به زندان است و آزاد است این چیست — کمند و صید و صیاد است این چیست

چراغی در میان سینهٔ تست — چه نور است این که در آئینهٔ تست

مشو غافل که تو او را امینی
چه نادانی که سوی خود نبینی

«سؤال ششم»

چه جزو است آنکه او از کل فزون است
طریق جستن آن جزو چون است

«جواب»

خودی را اندازه‌های ما فزون است — خودی زان کل که تو بینی فزون است

ز گردون بار بار افتد که خیزد — به بحر روزگار افتد که خیزد

جز او در زیر گردون خودنگر کیست — به بی بالی چنان پروازگر کیست

به ظلمت مانده و نوری در آغوش — برون از جنت و حوری در آغوش

به آن نطقی دل آویزی که دارد — ز قعر زندگی گوهر برآرد

ضمیر زندگانی جاودانی است — بچشم ظاهرش بینی زمانی است

به تقدیرش مقام هست و بود است — نمود خویش و حفظ این نمود است

چه می‌پرسی چگون است و چگون نیست — که تقدیر از نهاد او برون نیست

چه گویم از چگون و بی چگونش — برون مجبور و مختار اندرونش

چنین فرمودهٔ سلطان بدر است — که ایمان در میان جبر و قدر است

تو هر مخلوق را مجبور گوئی — اسیر بند نزد و دور گوئی

ولی جان از دم جان آفرین است — به چندین جلوه‌ها خلوت نشین است

ز جبر او حدیثی در میان نیست — که جان بی فطرت آزاد جان نیست

شبیخون بر جهان کیف و کم زد
ز مجبوری به مختاری قدم زد

چو از خود گرد مجبوری فشاند — جهان خویش را چون ناقه راند

نگردد آسمان بی رخصت او — نتابد اختری بی شفقت او

کند بی پرده روزی مضمرش را — بچشم خویش بیند جوهرش را
قطار نوریان در رهگذارت — پی دیدار او در انتظارت
شراب از فرشته از تاکش بگیرد
عیار خویش از خاکش بگیرد
چه پرسی از طریق جستجویش — فرو آرد مقام های و هویش
شب و روزی که داری بایدت زن — فغان صبحگاهی بر خرد زن
خرد را از حواس آید متاعی — فغان از عشق می گیرد شعاعی
خرد جز را فغان کل را بگیرد — خرد میرد فغان هرگز نمیرد
خرد بهر اید ظرفی ندارد — نفس چون سوزن ساعت شمارد
تراشد روزها شبها سحرها — نگیرد شعله و چیند شررها
فغان عاشقان انجام کاریست
نهان در یکدم او روزگاریست
خودی تا ممکناتش وانماید — گره از اندرون خود گشاید
از آن نوری که واجب‌ندانی — تو او را فانی و آنی شماری

447
زبور عجم
103

از آن مرگی که می‌آید چه باک است — خودی چون پخته شد از مرگ پاک است

ز مرگ دیگری لرزد دل من — دل من جان من آب و گل من

ز کار عشق و مستی بر فتادن — شرار خود به خاشاکی ندادن

بدست خود کفن بر خود بریدن — بچشم خویش مرگ خویش دیدن

ترا این مرگ هر دم در کمین است — بترس از وی که مرگ ما همین است

کند گور تو اندر پیکر تو
نکیر و منکر او در بر تو

«سؤال هفتم»

مسافر چون بود رهرو کدام است
کرا گویم که او مرد تمام است

«جواب»

اگر چشمی گشائی بر دل خویش — درون سینه بینی منزل خویش

سفر اندر حضر کردن چنین است — سفر از خود بخود کردن همین است

کسی اینجا نداند ما کجائیم — که در چشم مه و اختر نیائیم

مجو پایان که پایانی نداری — به پایان تا رسی جانی نداری
نه ما را آنچنان پنداری که خامیم — به هر منزل تمام و ناتمامیم
به پایان نارسیدن زندگانی است — سفر ما را حیات جاودانی است
ز ماهی تا به مه جولانگه ما — مکان و هم زمان گرد ره ما
به خود پیچیم و بیتاب نمودیم — که ما موجیم و از قعر وجودیم
دمادم خویش را اندر کمین باش — گریزان از گمان سوی یقین باش
تب و تاب محبت را فنا نیست — یقین و دید را نیز انتها نیست
کمال زندگی دیدار ذات است — طریقش رستن از بند جهات است
چنان با ذات حق خلوت گزینی — ترا او بیند و او را تو بینی
منور شو ز نور «من یرانی» — مژه بر هم مزن تو خود نمانی
به خود محکم گذر اندر حضورش — مشو ناپید اندر بحر نورش
نصیب ذره کن آن اضطرابی — که تابد در حریم آفتابی
چنان در جلوه گاه یار میسوز — عیان خود را نهان او را برافروز
کسی کو دید عالم را امام است — من و تو ناتمامیم او تمام است

اگر او را نیابی در طلب خیز / اگر یابی به دامانش درآویز

فقیه و شیخ و ملا را مده دست / مرو مانند ماهی غافل از شست

بکار ملک و دین او مرد راهی است / که ما کوریم و او صاحب نگاهی است

مثال آفتاب صبحگاهی / دمد از هر بن مویش نگاهی

فرنگ آیین جمهوری نهادست / رسن از گردن دیوی گشادست

نوا بی زخمه و سازی ندارد / ابی طیاره پروازی ندارد

ز باغش کشت ویرانی نکوتر / ز شهر او بیابانی نکوتر

چو رهزن کاروانی در تک و تاز / شکمها بهر نانی در تک و تاز

روان خوابید و تن بیدار گردید / هنر با دین و دانش خوار گردید

خرد جز کافری کافرگری نیست / فن افرنگ جز مردم دری نیست

گروهی را گروهی در کمین است / خدایش یار اگر کارش چنین است

ز من ده اهل مغرب را پیامی / که جمهور است تیغ بی نیامی

چه شمشیری که جانها می ستاند / تمیز مسلم و کافر نداند

نماند در غلاف خود زمانی / برد جان خود و جان جهانی

«سؤال هشتم»

کدامی نکته را نطق است انا الحق
چه گوئی هرزه بود آن رمز مطلق

«جواب»

من از رمز انا الحق باز گویم — دگر با هند و ایران راز گویم
مغی در حلقهٔ دیر این سخن گفت — حیات از خود فریبی خورد و بشگفت
خدا خفت و وجود ما ز خوابش — وجود ما نمود ما ز خوابش
مقام تحت و فوق و چارسو خواب — سکون و سیر و شوق و جستجو خواب
دل بیدار و عقل نکته‌بین خواب — گمان و فکر و تصدیق و یقین خواب
ترا این چشم بیداری بخواب است — ترا گفتار و کرداری بخواب است

چو او بیدار گردد دیگری نیست
متاع شوق را سود دگری نیست

فروغ دانش ما از قیاس است — قیاس ما ز تقدیر حواس است
چو حس دیگر شد این عالم دگر شد — سکون و سیر و کیف و کم دگر شد

توان گفتن جهان رنگ و بو نیست — زمین و آسمان و کاخ و کو نیست

توان گفتن که خوابی یا فسونی است — حجاب چهرهٔ آن بی‌چگونی است

توان گفتن همه نیرنگ هوش است — فریب پرده‌های چشم و گوش است

خودی از کائنات رنگ و بو نیست — حواس ما میان ما و او نیست

نگه را در حریمش نیست راهی — کنی خود را تماشا بی‌نگاهی

حساب روزش از دور فلک نیست

بخود بینی ظن و تخمین و شک نیست

اگر گوئی که من وهم و گمان است — نمودش چون نمود این و آن است

بگو با من که دارای گمان کیست — یکی در خود نگر آن بی‌نشان کیست

جهان پیدا و محتاج دلیلی — نمی‌آید به فکر جبرئیلی

خودی پنهان ز حجت بی‌نیاز است — یکی اندیش و دریاب این چه راز است

خودی را حق بدان باطل مپندار — خودی را کشت بی‌حاصل مپندار

خودی چون پخته گردد لازوال است — فراق عاشقان عین وصال است

شرر را تیز بالی می‌توان داد — تپید لایزالی می‌توان داد

دوام حق جزای کار او نیست　　　که او را این دوام از جستجو نیست

دوام آن به که جان مستعاری　　　شود از عشق و مستی پایداری

وجود کوهسار و دشت و در هیچ　　　جهان فانی خودی باقی دگر هیچ

دگر از شنکر و منصور کم گوی　　　خدا را هم براه خویشتن جوی

بخود گم بهر تحقیق خودی شو

اناالحق گوی و صدیق خودی شو

«سوال نهم»

که شد بر سر وحدت واقف آخر

شناسای چه آمد عارف آخر

«جواب»

ته گردون مقام دلپذیر است　　　ولیکن مهر و ماهش زود میر است

بدوش شام نعش آفتابی　　　کواکب را کفن از ماهتابی

بر کهسار چون ریگ روانی　　　دگرگون می شود دریا بآنی

گلان را در کمین باد خزان است　　　متاع کاروان از بیم جان است

ز شبنم لاله را گوهر نماند — دمی ماند دمی دیگر نماند
نوا نشنیده در چنگی بمیرد — شرر نا جسته در سنگی بمیرد
مپرس از من ز عالمگیری مرگ
من و تو از نفس زنجیری مرگ

«غزل»

قضا را باده هر جام کردند — چه بیدردانه او را عام کردند
تماشاگاه مرگ ناگهان را — جهان ماه و انجم نام کردند
اگر یک ذره‌اش خوی رم آموخت — به افسون نگاهی رام کردند
قرار از ما چه می‌جوئی که ما را — اسیر گردش ایام کردند
خودی در سینهٔ چاکی نگهدار
ازین کوکب چراغ شام کردند

جهان یکسر مقام آفلین است — درین غربت سرا عرفان همین است
دل ما در تلاش باطلی نیست — نصیب ما غم بی حاصلی نیست
نگه دارند اینجا آرزو را — سرور ذوق و شوق جستجو را

خودی را لازوالی میتوان کرد فراقی را وصالی میتوان کرد
چراغی از دم گرمی توان سوخت
به سوزن چاک گردون میتوان دوخت

خدای زنده بی ذوق سخن نیست تجلی های او بی انجمن نیست
که برق جلوهٔ او بر جگر زد؟ که خورد آن باده و ساغر بسر زد
عیار حسن و خوبی از دل کیست؟ مه او در طواف منزل کیست؟
الست از خلوت نازی که برخاست بلی از پردهٔ سازی که برخاست
چه آتش عشق در خاکی برافروخت هزاران پرده یک آواز ما سوخت
اگر مائیم گردان جام ساقی است به بزمش گرمی هنگامه باقی است
مرا دل سوخت بر تنهائی او کنم سامان بزم آرائی او
مثال دانه می کارم خودی را
برای او نگهدارم خودی را

«خاتمه»

تو شمشیری ز کام خود برون آ — برون آ، از نیام خود برون آ
نقاب از ممکنات خویش برگیر — مه و خورشید و انجم را به بر گیر
شب خود روشن از نور یقین کن — ید بیضا برون از آستین کن
کسی کو دیده را بر دل گشود است — شراری کشت و پروینی درود است
شراری جسته ئی گیر از درونم — که من مانند رومی گرم خونم
وگرنه آتش از تهذیب نو گیر
برون خود بیفروز اندرون میر

بندگی نامه

بسم الله الرحمن الرحیم

بندگی نامه

گفت با یزدان مه گیتی فروز - تاب من شب را کند مانند روز

یاد ایامے که بے لیل و نهار - خفته بودم در ضمیر روزگار

کوکبے اندر سواد من نبود - گردش انجم بیاد من نبود

نے ز نورم دُرّ دریا آینه پوش - نے بدریا از جمال من خروش

~~[illegible]~~

تا فن از آفتاب آموختم - خاکدانے مرده را افروختم

خاکدانے با فروغ و بے فراغ - چهرهٔ او از غلامی داغ داغ

بسم الله الرحمن الرحیم

گفت با یزدان مه گیتی فروز — تاب من شب را کند مانند روز
یاد ایامی که بی لیل و نهار — خفته بودم در ضمیر روزگار
کوکبی اندر سواد من نبود — گردشی اندر نهاد من نبود
نی ز نورم دشت و در آئینه پوش — نی به دریا از جمال من خروش
آه زین نیرنگ و افسون وجود — وای زین تابانی و ذوق نمود
تا فنی از آفتاب آموختم — خاکدانی مرده‌ئی افروختم
خاکدانی نافروغ و بی فراغ — چهرهٔ او از غلامی داغ داغ
آدم او صورت ماهی به شست — آدمی یزدان کشی آدم پرست
تا اسیر آب و گل کردی مرا — از طواف او خجل کردی مرا
این جهان از نور جان آگاه نیست — این جهان شایان مهر و ماه نیست

درفضای نیلگون او را بهل　　　رشتهٔ ما نوریان از وی گسل

یا مرا از خدمت او واگذار　　　یا ز خاکش آدم دیگر بیار

چشم بیدارم کبود و کور به

ای خدا این خاکدان بی نور به

از غلامی دل بمیرد در بدن　　　از غلامی روح گردد بار تن

از غلامی ضعف پیری در شباب　　　از غلامی شیر غاب افگنده ناب

از غلامی بزم ملت فرد فرد　　　این و آن با این و آن اندر نبرد

آن یکی اندر سجود این در قیام　　　کار و بارش چون صلوة بی امام

درفتد هر فرد با فردی دگر　　　هر زمان هر فرد را دردی دگر

از غلامی مرد حق زنار بند　　　از غلامی گوهرش نا ارجمند

شاخ او بی مهرگان عریان ز برگ　　　نیست اندر جان او جز بیم مرگ

کور ذوق و نیش را دانسته نوش　　　مرده ئی بی مرگ و نعش خود بدوش

آبروی زندگی در باخته　　　چون خران با کاه و جو در ساخته

ممکنش بنگر محال او نگر　　　رفت و بود ماه و سال او نگر

روزها در ماتم یکدیگرند
درخرام از ریگ ساعت کمترند

شوره بوم از نیش کژدم خارخار — مور او اژدر گز و عقرب شکار
صرصر او آتش دوزخ نژاد — زورق ابلیس را باد مراد
آتشی اندر هوا غلطیده ئی — شعله ئی در شعله ئی پیچیده ئی
آتشی از دود پیچان تلخ پوش — آتشی تندر غو و دریا خروش
در کنارش مارها اندر ستیز — مارها با کفچه های زهر ریز
شعله اش گیرنده چون کلب عقور — هولناک و زنده سوز و مرده نور

در چنین دشت بلا صد روزگار
خوشتر از محکومی یک دم شمار

« در بیان فنون لطیفهٔ غلامان »

« موسیقی »

مرگ ها اندر فنون بندگی — من چه گویم از فنون بندگی
نغمهٔ او خالی از نار حیات — همچو سیل افتد به دیوار حیات

چون دل او تیره و سیمای غلام / پست چون طبعش نواهای غلام
از دل افسرده او سوز رفت / ذوق فردا لذت امروز رفت
از نی او آشکارا زار او / مرگ یک شهر است اندر ساز او
ناتوان و زار می‌سازد ترا / از جهان بیزار می‌سازد ترا
چشم او را اشک پیهم سرمه ایست / تا توانی بر نوای او مایست
الحذر این نغمه موت است و بس / نیستی در کسوت صوت است و بس
تشنه کامی این حرم بی زمزم است / در بم و زیرش هلاک آدم است
سوز دل از دل برد غم میدهد / زهر اندر ساغر جم می دهد
غم دو قسم است ای برادر گوش کن / شعلهٔ ما را چراغ هوش کن
یک غم است آن غم که آدم را خورد / آن غم دیگر که هر غم را خورد
آن غم دیگر که ما را همدم است / جان ما از صحبت او بی غم است
اندرو هنگامه های غرب و شرق / بحر و در وی جمله موجودات غرق
چون نشیمن می کند اندر دلی / دل ازو گردد یم بی ساحلی
بندگی از سر جان ناآگهی است / زان غم دیگر سرود او تهی است

من نمی گویم که آهنگش خطاست
بیوه زن را اینچنین شیون رواست

نغمه باید تند رو مانند سیل — تا برد از دل غمان را خیل خیل
نغمه می باید جنون پرورده ئی — آتشی در خون دل حل کرده ئی
از نم او شعله پروردن توان — خامشی را جزو او کردن توان
می شناسی در سرود است آن مقام — «کاندرو بی حرف می روید کلام»
نغمهٔ روشن چراغ فطرت است — معنی او نقشبند صورت است
اصل معنی را ندانم از کجاست — صورتش پیدا و با ما آشناست
نغمه گر معنی ندارد مرده ایست — سوز او از آتش افسرده ایست
راز معنی مرشد رومی گشود — فکر من بر آستانش در سجود
«معنی آن باشد که بستاند ترا — بی نیاز از نقش گرداند ترا
معنی آن نبود که کور و کر کند — مرد را بر نقش عاشق تر کند»

مطرب ما جلوهٔ معنی ندید
دل بصورت بست و از معنی رمید

«مصوّری»

همچنان دیدم فن صورتگری — نی براهیمی در او نی آزری
راهبی در حلقهٔ دام هوس — دلبری با طایری اندر قفس
خسروی پیش فقیری خرقه‌پوش — مرد کوهستانیی هیزم بدوش
نازنینی در ره بتخانه‌ئی — جوگیی در خلوت ویرانه‌ئی
پیرکی از درد پیری داغ داغ — آنکه اندر دست او گل شد چراغ
مطربی از نغمهٔ بیگانه مست — بلبلی نالید و تار او گسست
نوجوانی از نگاهی خورده تیر — کودکی بر گردن بابای پیر

می‌چکد از خامه‌ها مضمون موت
هر کجا افسانه و افسون موت

علم حاضر پیش آفل در سجود — شک بیفزود و یقین از دل ربود
بی‌یقین را لذت تحقیق نیست — بی‌یقین را قوت تخلیق نیست
بی‌یقین را رعشه‌ها اندر دل است — نقش نو آوردن او را مشکل است
از خودی دور است و رنجور است و بس — رهبر او ذوق جمهور است و بس

حسن را دریوزه از فطرت کند — رهزن و راه تهی دستی زند

حسن را از خود برون جستن خطاست — آنچه می بایست پیش ما کجاست

نقشگر خود را چو با فطرت سپرد — نقش او افکند و نقش خود سترد

یک زمان از خویشتن رنگی نزد — بر زجاج ما گهی سنگی نزد

فطرت اندر طیلسان هفت رنگ — مانده بر قرطاس او با پای لنگ

بی تپش پروانهٔ کم سوز او — عکس فردا نیست در امروز او

از نگاهش رخنه در افلاک نیست — زانکه اندر سینه دل بیباک نیست

خاکسار و بی حضور و شرمگین — بی نصیب از صحبت روح الامین

فکر او نادار و بی ذوق ستیز — بانگ اسرافیل او بی رستخیز

خویش را آدم اگر خاکی شمرد — نور یزدان در ضمیر او بمرد

چون کلیمی شد برون از خویشتن — دست او تاریک و چوب او رسن

زندگی بی قوت اعجاز نیست
هر کسی دانندهٔ این راز نیست

آن هنرمندی که بر فطرت فزود — راز خود را بر نگاه ما گشود

گرچه بحر او ندارد احتیاج   میرسد از جوی ما او را خراج

چون بباید از بساط روزگار   هر نگار از دست او گیرد عیار

حور او از حور جنت خوشتر است   منکر لات و مناتش کافر است

آفریند کائنات دیگری   قلب را بخشد حیات دیگری

بحر و موج خویش را بر خود زند   پیش ما موجش گهر می افکند

زان فراوانی که اندر جان اوست   هر تهی را پر نمودن شان اوست

فطرت پاکش عیار خوب و زشت   صنعتش آئینه دار خوب و زشت

عین ابراهیم و عین آزر است   دست او هم بت شکن هم بتگر است

هر بنای کهنه را بر می کند
جمله موجودات را سوهان زند

در غلامی تن ز جان گردد تهی   از تن بی جان چه امید بهی

ذوق ایجاد و نمود از دل رود   آدمی از خویشتن غافل رود

جبرئیلی را اگر سازی غلام   بر فتد از گنبد آئینه فام

کیش او تقلید و کارش آزری است   ندرت اندر مذهب او کافری است

تازگیها وهم و شک افزایدش — کهنه و فرسوده خوش می‌آیدش

چشم او بر رفته از آینده کور — چون مجاور رزق او ز خاک گور

گر هنر این است مرگ آرزوست — اندرونش زشت و بیرونش نکوست

طایر دانا نمی‌گردد اسیر

گرچه باشد دامی از تار حریر

«مذهب غلامان»

در غلامی عشق و مذهب را فراق — انگبین زندگانی بد مذاق

عاشقی؟ توحید را بر دل زدن — وانگهی خود را بهر مشکل زدن

در غلامی عشق جز گفتار نیست — کار ما گفتار ما را یار نیست

کاروان شوق بی ذوق رحیل

بی یقین و بی سبیل و بی دلیل

دین و دانش را غلام ارزان دهد — تا بدن را زنده دارد جان دهد

گرچه بر لبهای او نام خداست — قبلهٔ او طاقت فرمانرواست

طاقتی نامش دروغ با فروغ — از بطون او نزاید جز دروغ

این صنم تا سجده‌اش کردی خداست | چون یکی اندر قیام آیی فناست

آن خدا نانی دهد جانی دهد | این خدا جانی برد نانی دهد

آن خدا یکتاست این صد پاره‌ایست | آن همه را چاره این بیچاره‌ایست

آن خدا درمان آزار فراق | این خدا اندر کلام او نفاق

بنده را با خویشتن خوگر کند | چشم و گوش و هوش را کافر کند

چون بجان عبد خود راکب شود | جان به تن لیکن ز تن غایب شود

زنده و بیجان چه است این نگر | با تو گویم معنی رنگین نگر

مردن و هم زیستن ای نکته‌رس | این همه از اعتبارات است و بس

ماهیان را کوه و صحرا بی وجود | بهر مرغان قعر دریا بی وجود

مرد کر سوز نوا را مرده‌ئی | لذت صوت و صدا را مرده‌ئی

پیش چنگی مست و مسرور است گور | پیش رنگی زنده در گور است کور

روح با حق زنده و پاینده است | ورنه این مرده آن از زنده است

آنکه حی لایموت آمد حق است | زیستن با حق حیات مطلق است

هر که بی حق زیست جز مردار نیست | گرچه کس در ماتم او زار نیست

از نگاهش دیدنی‌ها در حجاب   قلب او بی ذوق و شوق انقلاب
سوز مشتاقی به کردارش کجا   نور آفاقی به گفتارش کجا
مذهب او تنگ چون آفاق او   از عشا تاریک‌تر اشراق او
زندگی بار گران بر دوش او   مرگ او پرورده آغوش او
عشق را از صحبتش آزارها   از دمش افسرده گردد نارها

نزد آن کرمی که از گل برنخاست
مهر و ماه و گنبد گردان کجاست

از غلامی ذوق دیداری مجوی   از غلامی جان بیداری مجوی
دیده او محنت دیدن نبرد   در جهان خورد و گران خوابید و مرد
حکمران بگشایدش بندی اگر   می نهد بر جان او بندی دگر
سازد آئینی گره اندر گره   گویدش می پوش از این آهن زره
زیر پی قهر و کین بنمایدش   بیم مرگ ناگهان افزایدش
تا غلام از خویش گردد ناامید   آرزو از سینه گردد ناپدید
ق
گاه او را خلعت زیبا دهد   هم زمام کار در دستش نهد

مهره را شاطر ز کف بیرون جهاند — بیدق خود را به فرزینی رساند

نعمت امروز را شیدا اش کرد — تا به معنی منکر فرداش کرد

تن ستبر از مستی مهر ملوک — جان پاک از لاغری مانند دوک

گردد آزار و زبون یک جان پاک — به که گردد قریهٔ تن ها هلاک

بند بر پا نیست بر جان و دل است

مشکل اندر مشکل اندر مشکل است

((در فن تعمیر مردان آزاد))

یک زمان با رفتگان صحبت گزین — صنعت آزاد مردان هم ببین

خیز و کار ایبک و سوری نگر — وانما چشمی اگر داری جگر

خویش را از خود برون آورده اند — این چنین خود را تماشا کرده اند

سنگها با سنگها پیوسته اند — روزگاری را به آنی بسته اند

دیدن او پخته تر سازد ترا — در جهان دیگر اندازد ترا

نقش سوی نقشگر می آورد — از ضمیر او خبر می آورد

همت مردانه و طبع بلند — در دل سنگ این دو لعل ارجمند

سجده گاه کیست این از من مپرس — بی خبر رو داد جان از تن مپرس

وای من از خویشتن اندر حجاب — از فرات زندگی ناخورده آب

وای من از بیخ و بن برکنده ئی — از مقام خویش دور افکنده ئی

محکمی ها از یقین محکم است — وای من شاخ یقینم بی نم است

در من آن نیروی الا الله نیست

سجده ام شایان این درگاه نیست

یک نظر آن گوهر نابی نگر — تاج را در زیر مهتابی نگر

مرمرش ز آب روان گردنده تر — یک دم آنجا از ابد پاینده تر

عشق مردان سر خود را گفته است — سنگ را با نوک مژگان سفته است

عشق مردان پاک و رنگین چون بهشت — می گشاید نغمه ها از سنگ و خشت

عشق مردان نقد خوبان را عیار — حسن را هم پرده در هم پرده دار

همت او آن سوی گردون گذشت — از جهان چند و چون بیرون گذشت

زانکه در گفتن نیاید آنچه دید

از ضمیر خود نقابی برکشید

از محبت جذبه‌ها گردد بلند — ارج می‌گیرد از او ناارجمند
بی محبت زندگی ماتم همه — کار و بارش زشت و نامحکم همه
عشق صیقل می‌زند فرهنگ را — جوهر آئینه بخشد سنگ را
اهل دل را سینهٔ سینا دهد — با هنرمندان ید بیضا دهد
پیش او هر ممکن و موجود مات — جمله عالم تلخ و او شاخ نبات
گرمی افکار ما از نار اوست — آفریدن جان دمیدن کار اوست
عشق مور و مرغ و آدم را بس است — عشق تنها هر دو عالم را بس است
دلبری بی قاهری جادوگری است — دلبری با قاهری پیغمبری است

هر دو را در کارها آمیخت عشق
عالمی در عالمی انگیخت عشق

جاوید نامه

اقبال

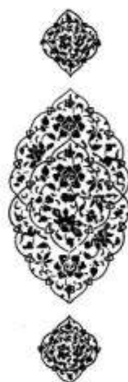
Motto of Javid Nama

صدای تیشه که بر سنگ می خورد دگر است
خبر بگیر که آواز تیشه و جگر است

نامعلوم

جاوید نامه

فهرست مضامین

نغمهٔ دیگر

خیال من به تماشای آسمان بوده است
بدوش ماه و به آغوش کهکشان بوده است
گمان مبر که همین خاکدان نشیمن ماست
که هر ستاره جهان است یا جهان بوده است

دیباچہ

خیال من بہ تماشای آسمان بوداست بدوش ماہ و بہ آغوش کہکشان بوداست
گمان مبر کہ ہمین خاکدان نشیمن ماست کہ ہر ستارہ جہان است یا جہان بوداست

اقبال

۱. مناجات

آدمی اندر جهان هفت رنگ — هر زمان اندر فغان مانند چنگ
آرزوی هم نفس می سوزدش — ناله های دلنواز آموزدش
لیکن این عالم که از آب و گل است — کی تواند گفت که دارای دل است
بحر و دشت و کوه و کهسار و کمر — آسمان و مهر و مه خاموش و کر
راز نالیدم صدائی بر نخواست — هم نفس فرزند آدم را کجاست

ما همه تنها و کس یارا نه
زندگی سیار بی دلدار نه!

۲. مناجات

دیده ام روز جهان چار سو — آنکه نورش بر دمد از کاخ و کو
از رم سیاره او را وجود — نیست الا اینکه گوئی رفت و بود
ای خوش آن روزی که از ایام نیست — صبح او را نیمروز و شام نیست
روشن از نورش اگر گردد روان — صوت را چون رنگ دیدن می توان

ای خدا روزی کن آن روزی مرا
وا رهان زین روز بی سوزی مرا ۸۰

۴۸۰
جاوید نامه
۸

بسم الله الرحمن الرحیم

«مناجات»

آدمی اندر جهان هفت رنگ — هر زمان گرم فغان مانند چنگ

آرزوی هم نفس می سوزدش — ناله های دل نواز آموزدش

لیکن این عالم که از آب و گل است — کی توان گفتن که دارای دل است

بحر و دشت و کوه و که خاموش و کر — آسمان و مهر و مه خاموش و کر

گرچه بر گردون هجوم اختر است — هر یکی از دیگری تنها تر است

هر یکی مانند ما بیچاره ایست — در فضای نیلگون آواره ایست

کاروان برگ سفر ناکرده ساز — بیکران افلاک و شب ها دیریاز

این جهان صید است و صیادیم ما — یا اسیر رفته از یادیم ما

زار نالیدم صدائی بر نخاست
هم نفس فرزند آدم را کجاست؟

دیده ام روز جهان چار سوی — آنکه نورش بر فروزد کاخ و کوی

از رم سیاره ئی او را وجود — نیست الا اینکه گوئی رفت و بود

ای خوش آن روزی که از ایام نیست — صبح او را نیمروز و شام نیست

روشن از نورش اگر گردد روان — صوت را چون رنگ دیدن می‌توان

غیب‌ها از تاب او گردد حضور — نوبت او لایزال و بی‌مرور

ای خدا روزی کن آن روزی مرا

وارهان زین روز بی‌سوزی مرا

آیهٔ تسخیر اندر شأن کیست؟ — این سپهر نیلگون حیران کیست؟

راز دان علم الاسما که بود؟ — مست آن ساقی و آن صهبا که بود؟

برگزیدی از همه عالم کرا؟ — کردی از راز درون محرم کرا؟

ای ترا تیری که ما را سینه سفت — حرف «ادعونی» که گفت و با که گفت؟

روی تو ایمان من قرآن من — جلوه‌ئی داری دریغ از جان من

از زیان صد شعاع آفتاب

کم نمی‌گردد متاع آفتاب

عصر حاضر را خرد زنجیر پاست — جان بیتابی که من دارم کجاست؟

عمرها بر خویش می‌پیچد وجود — تا یکی بیتاب جان آید فرود

گر نرنجی، این زمین شوره زار — نیست تخم آرزو را سازگار

از درون این گل بی حاصلی بس غنیمت دان اگر روید دلی

تو مهی اندر شبستانم گذر یک زمان بی نوری جانم نگر

شعله را پرهیز از خاشاک چیست

برق را از برفتادن باک چیست

زیستم تا زیستم اندر فراق وانما آنسوی این نیلی رواق

بسته درها را برویم باز کن خاک را با قدسیان همراز کن

آتشی در سینهٔ من برفروز عود را بگذار و هیزم را بسوز

باز بر آتش بنه عود مرا در جهان آشفته کن دود مرا

آتش پیمانهٔ من تیز کن با تغافل یک نگه آمیز کن

ما ترا جوئیم و تو از دیده دور نی غلط، ما کور و تو اندر حضور

یا گشا این پردهٔ اسرار را یا بگیر این جان بی دیدار را

نخل فکرم نا امید از برگ و بر یا تبر بفرست یا باد سحر

عقل دادی هم جنونی ده مرا ره به جذب اندرونی ده مرا

علم در اندیشه می گیرد مقام عشق را کاشانه قلب لاینام

علم تا از عشق برخوردار نیست | جز تماشاخانهٔ افکار نیست
این تماشاخانه سحر سامری است | علم بی روح القدس افسونگری است
بی تجلی مرد دانا ره نبرد | از لکدکوب خیال خویش مرد
بی تجلی زندگی رنجوری است | عقل مهجوری و دین مجبوری است
این جهان کوه و دشت و بحر و بر | ما نظر خواهیم و او گوید خبر
منزلی بخش این دل آواره را | باز ده با ماه این مه پاره را
گرچه از خاکم نروید جز کلام | حرف مهجوری نمی گردد تمام
زیر گردون خویش را یابم غریب | زآنسوی گردون بگو انی قریب
تا مثال مهر و مه گردد غروب | این جهات و این شمال و این جنوب

از طلسم دوش و فردا بگذرم
از مه و مهر و ثریا بگذرم

تو فروغ جاودانی ما چو شرار | یک دو دم داریم و آن هم مستعار
ای تو نشناسی نزاع مرگ و زیست | رشک بر یزدان برد این بنده کیست
بندهٔ آفاق گیر و ناصبور | نی غیاب او را خوش آید نی حضور

آتشیم من جاودانی کن مرا / از زمینی آسمانی کن مرا
ضبط در گفتار و کرداری بده / جاده ها پیداست رفتاری بده
آنچه گفتم از جهانی دیگر است / این کتاب از آسمانی دیگر است
بحرم و از من کم آشوبی خطاست / آنکه در قعرم فرو آید کجاست
یک جهان بر ساحل من آرمید / از کران غیر از رم موجی ندید
من که نومیدم ز پیران کهن / دارم از روزی که می آید سخن

بر جوانان سهل کن حرف مرا
بهرشان پایاب کن ژرف مرا

Prologue in Heaven

~~[illegible]~~

نکوهش می کند آسمان زمین را

زندگی از لذت غیب و حضور — بست نقش این جهان نزد و دور

آن جهان [illegible] — رنگ [illegible] ایام ریخت

هرکی [illegible]

~~[illegible]~~ خود [illegible] — [illegible]

ماه و انجم را خرام آموختند — صد چراغ اندر هوا افروختند

بر سپهر نیلگون زد آفتاب — خیمهٔ زربفت با سیمین طناب

از افق صبح نخستین سر کشید — عالم نوزاده را در بر کشید

ملک آدم خاکدانی بود و بس — دشت او بی کاروانی بود و بس

[illegible] — [illegible]

[illegible] — اندر [illegible] جدا [illegible]

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

لمعهٔ [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

خاک اگر الوند شد جز خاک نیست — روشن و پاینده چون افلاک نیست

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible] و محمل

[illegible] [illegible]

[illegible]

۴۸۶

جاویدنامه

۱۴

بسم الله الرحمن الرحیم

تمهید آسمانی

«نخستین روز آفرینش»

«نکوهش می کند آسمان زمین را»

زندگی از لذّت غیب و حضور — بست نقش این جهان نزد و دور
آنچنان تار نفس از هم گسیخت — رنگ حیرت خانهٔ ایام ریخت
هر کجا از ذوق و شوق خودنگری — نعرهٔ «من دیگرم، تو دیگری»
ماه و اختر را خرام آموختند — صد چراغ اندر فضا افروختند
بر سپهر نیلگون زد آفتاب — خیمهٔ زربفت با سیمین طناب
از افق صبح نخستین سر کشید — عالم نوزاده را در بر کشید
ملک آدم خاکدانی بود و بس — دشت او بی کاروانی بود و بس
نی به کوهی آب جوئی در ستیز — نی به صحرائی سحابی ریز ریز
نی سرود طایران شاخسار — نی رم آهو میان مرغزار
بی تجلّی های جان بحر و برش — دود پیچان طیلسان پیکرش

سبزه با ذوق نمو نادیدنی　　اندر اعماق زمین خوابیدنی

طعنه ئی زد چرخ نیلی بر زمین　　روزگار کس ندیدم این چنین

چون تو در پهنای من کوری کجا　　جز به قندیلم ترا نوری کجا

خاک اگر الوند شد جز خاک نیست　　روشن و پاینده چون افلاک نیست

یا بزی با ساز و برگ دلبری　　یا بمیر از ننگ و عار کمتری

شد زمین از طعنهٔ گردون خجل　　ناامید و دل گران و مضمحل

پیش حق از درد بی نوری تپید
تا ندائی ز آنسوی گردون رسید

ای امینی از امانت بی خبر　　غم مخور اندر ضمیر خود نگر

روزها روشن ز غوغای حیات　　نی از آن نوری که بینی در جهات

نور صبح از آفتاب داغ دار　　نور جان پاک از غبار روزگار

نور جان بی جاده ها اندر سفر　　از شعاع مهر و مه سیارتر

شسته ئی از لوح جان نقش امید　　نور جان از خاک تو آید پدید

عقل آدم بر جهان شبخون زند　　عشق او بر لامکان شبخون زند

راه دان اندیشهٔ او بی دلیل — چشم او بیدارتر از جبرئیل
خاک و در پرواز مانند ملک — یک رباط کهنه در راهش فلک
می خلد اندر وجود آسمان — مثل نوک سوزن اندر پرنیان
داغها شوید ز دامان وجود — بی نگاه او جهان کور و کبود
گرچه کم تسبیح و خونریز است او — روزگاران را چو مهمیز است او
چشم او روشن شود از کائنات — تا ببیند ذات را اندر صفات

هر که عاشق شد جمال ذات را
اوست سید جمله موجودات را

«نغمهٔ ملائک»

فروغ مشت خاک از نوریان افزون شود روزی — زمین از کوکب تقدیر او گردون شود روزی
خیال او که از سیل حوادث پرورش گیرد — ز گرداب سپهر نیلگون بیرون شود روزی
یکی در معنی آدم نگر از ما چه می پرسی — هنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزی

چنان موزون شود این پیش پا افتاده مضمونی
که یزدان را دل از تاثیر او پرخون شود روزی

تمهید زمینی

«آشکارا می شود روح حضرت رومی و شرح میدهد اسرار معراج را»

عشق شور انگیز بی پروای شهر — شعلهٔ او میرد از غوغای شهر

خلوتی جوید بدشت و کوهسار — یا لب دریای ناپیدا کنار

من که در یاران ندیدم محرمی — بر لب دریا بیاسودم دمی

بحر و هنگام غروب آفتاب — نیلگون آب از شفق لعل مذاب

کور را ذوق نظر بخشد غروب — شام را رنگ سحر بخشد غروب

با دل خود گفتگوها داشتم — آرزوها جستجوها داشتم

آنی و از جاودانی بی نصیب — زنده و از زندگانی بی نصیب

تشنه و دور از کنار چشمه سار — می سرودم این غزل بی اختیار

«غزل»

«بگشای لب که قند فراوانم آرزوست — بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

یک دست جام باده و یک دست زلف یار — رقصی چنین میانهٔ میدانم آرزوست

گفتی ز ناز بیش مرنجان مرا برو — آن گفتنت که بیش مرنجانم آرزوست

ای عقل تو ز شوق پراکنده گوی شو — ای عشق نکته های پریشانم آرزوست

این آب و نان چرخ چو سیل است بی وفا — من ماهیم نهنگم و عمانم آرزوست

جانم ملول گشت ز فرعون و ظلم او — آن نور جیب موسی عمرانم آرزوست

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر — کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست

زین همرهان سست عناصر دلم گرفت — شیر خدا و رستم دستانم آرزوست

گفتم که یافت می نشود جسته ایم ما
گفت آنکه یافت می نشود آنم آرزوست — رومی

موج مضطر خفت بر سنجاب آب — شد افق تار از زیان آفتاب

از متاعش پاره‌ئی دزدید شام — کوکبی چون شاهدی بالای بام

روح رومی پرده ها را بر درید — از پس کُه پاره‌ئی آمد پدید

طلعتش رخشنده مثل آفتاب — شیب او فرخنده چون عهد شباب

پیکری روشن ز نور سرمدی — در سراپایش سرور سرمدی

بر لب او سر پنهان وجود — بند های حرف و صوت از خود گشود

حرف او آئینه‌ئی آویخته   علم با سوز درون آمیخته
گفتمش موجود و ناموجود چیست   معنی محمود و نامحمود چیست
گفت موجود آنکه می‌خواهد نمود   آشکارائی تقاضای وجود
زندگی خود را بخویش آراستن   بر وجود خود شهادت خواستن
انجمن روز الست آراستند   بر وجود خود شهادت خواستند
زنده‌ئی یا مرده‌ئی یا جان بلب   از سه شاهد کن شهادت را طلب
شاهد اول شعور خویشتن   خویش را دیدن بنور خویشتن
شاهد ثانی شعور دیگری   خویش را دیدن بنور دیگری
شاهد ثالث شعور ذات حق   خویش را دیدن بنور ذات حق
پیش این نور ار بمانی استوار   حی و قائم چون خدا خود را شمار
بر مقام خود رسیدن زندگی است   ذات را بی‌پرده دیدن زندگی است
مرد مؤمن در نسازد با صفات   مصطفیٰ راضی نشد الا بذات
چیست معراج آرزوی شاهدی   امتحانی روبروی شاهدی
شاهد عادل که بی تصدیق او   زندگی ما را چو گل را رنگ و بو

در حضورش کس نماند استوار — ور بماند هست او کامل عیار

ذره‌ئی از کف مده تابی که هست — پخته گیر اندر گره تابی که هست

تاب خود را بر فزودن خوشتر است — پیش خورشید آزمودن خوشتر است

پیکر فرسوده را دیگر تراش — امتحان خویش کن موجود باش

این چنین موجود محمود است و بس

ورنه نار زندگی دود است و بس»

باز گفتم پیش حق رفتن چسان — کوه خاک و آب را گفتن چسان

آمر و خالق برون از امر و خلق — ما ز شست روزگاران خسته حلق

گفت اگر سلطان ترا آید بدست — می توان افلاک را از هم شکست

باش تا عریان شود این کائنات — شوید از دامان خود گرد جهات

در وجود او نه کم بینی نه بیش — خویش را بینی از او او را ز خویش

نکتهٔ «الا بسلطان» یاد گیر — ورنه چون مور و ملخ در گل بمیر

از طریق زادن ای مرد نکو — آمدی اندر جهان چارسو

هم برون جستن بزادن میتوان — بند ها از خود گشادن میتوان

لیکن این زادن نه از آب و گل است | داند آن مردی که او صاحبدل است
آن ز مجبوری است این از اختیار | آن نهان در پرده ها این آشکار
آن یکی با گریه این با خنده ایست | یعنی آن جوینده این یابنده ایست
آن سکون و سیر اندر کائنات | این سراپا سیر بیرون از جهات
آن یکی محتاج روز و شب است | وان دگر روز و شب او را مرکب است
زادن طفل از شکست اشکم است | زادن مرد از شکست عالم است
هر دو زادن را دلیل آمد اذان | آن بلب گویند و این از عین جان

جان بیداری چو زاید در بدن
لرزه ها افتد درین دیر کهن"

گفتم این زادن نمیدانم که چیست | گفت شأنی از شئون زندگیست
شیوه های زندگی غیب و حضور | آن یکی اندر ثبات آن در مرور
گه بجلوت می گدازد خویش را | گه بخلوت جمع سازد خویش را
جلوت او روشن از نور صفات | خلوت او مستنیر از نور ذات
عقل او را سوی جلوت می کشد | عشق او را سوی خلوت می کشد

عقل هم خود را بدین عالم زند — تا طلسم آب و گل را بشکند

می شود هر سنگ ره او را ادیب — می شود برق و سحاب او را خطیب

چشمش از ذوق نگه بیگانه نیست — لیکن او را جرأت رندانه نیست

پس ز ترس راه چون کوری رود — نرم نرمک صورت موری رود

تا خزد پیچیده بر برگ و بوت — میرود آهسته اندر راه دوست

کارش از تدریج می یابد نظام — من ندانم کی شود کارش تمام

می نداند عشق سال و ماه را — دیر و زود و نزد و دور راه را

عقل در کوهی شگافی میکند — یا بگرد او طوافی می کند

کوه پیش عشق چون کاهی بود — دل سریع السیر چون ماهی بود

عشق شبخونی زدن بر لامکان — گور را نادیده رفتن از جهان

زور عشق از باد و خاک و آب نیست — قوتش از سختی اعصاب نیست

عشق با نان جوین خیبر گشاد — عشق در اندام مه چاکی نهاد

کلهٔ نمرود بی ضربی شکست — لشکر فرعون بی حربی شکست

عشق در جان چون بچشم اندر نظر — هم درون خانه هم بیرون در

عشق هم خاکستر و هم اخگر است / کار او از دین و دانش برتر است

عشق سلطان است و برهان مبین / هر دو عالم عشق را زیر نگین

لازمان و دوش و فردای از او / لامکان و زیر و بالای از او

چون خودی را از خدا طالب شود / جمله عالم مرکب او راکب شود

آنکه را از مقام دل از او / جذب این دیر کهن باطل از او

عاشقان خود را به یزدان میدهند / عقل تاویلی بقربان میدهند

عاشقی از سو به بی سوی خرام / مرگ را بر خویشتن گردان حرام

ای مثال مرده در صندوق گور / می توان برخاستن بی بانگ صور

در گلو داری نواها خوب و نغز / چند اندر گل بنالی مثل جغز

بر مکان و بر زمان اسوار شو / فارغ از پیچاک این زنار شو

تیزتر کن این دو چشم و این دو گوش / هر چه می بینی بنوش از راه هوش

آن کسی کو بانگ موران بشنود / هم ز دوران سر دوران بشنود

آن نگاه پرده سوز از من بگیر / کو بچشم اندر نمیگردد اسیر

آدمی دیدست باقی پوست است

دیده آن باشد که دید دوست است

جمله تن را درگداز اندر بصر

در نظر رو در نظر رو در نظر — رومی

تو ازین نه آسمان ترسی مترس	از فراخای جهان ترسی مترس

چشم بگشا بر زمان و بر مکان	این دو یک حال است از احوال جان

تا نگه از جلوه پیش افتاده است	اختلاف دوش و فردا زاده است

دانه اندر گل به ظلمت خانه ئی	از فضای آسمان بیگانه ئی

هیچ میداند که در جای فراخ	می توان خود را نمودن شاخ شاخ

جوهر او چیست یک ذوق نموست

هم مقام اوست این جوهر هم اوست

ایکه گوئی محمل جان است تن	سر جان را درنگر بر تن متن

محملی نی، حالی از احوال اوست	محملش خواندن فریب گفتگوست

چیست جان جذب و سرور و سوز و درد	ذوق تسخیر سپهر گرد گرد

چیست تن با رنگ و بو خو کردن است	با مقام چار سو خو کردن است

از شعور است این که گوئی نزد و دور — چیست معراج؟ انقلاب اندر شعور
انقلاب اندر شعور از جذب و شوق — وا رهاند جذب و شوق از تحت و فوق

این بدن با جان ما انباز نیست
مشت خاکی مانع پرواز نیست

«زروان که روح زمان و مکان است مسافر را بسیاحت عالم علوی می برد»

از کلامش جان من بیتاب شد — در تن هر ذره چون سیماب شد
ناگهان دیدم میان غرب و شرق — آسمان در یک سحاب نور غرق
زان سحاب افرشته ئی آمد فرود — با دو طلعت این چو آتش آن چو دود
آن چو شب تاریک و این روشن شهاب — چشم این بیدار و چشم آن بخواب
بال او را رنگهای سرخ و زرد — سبز و سیمین و کبود و لاجورد
چون خیال اندر مزاج او رمی — از زمین تا کهکشان او را دمی
هر زمان او را هوای دیگری — پر گشادن در فضای دیگری
گفت زروانم جهان را قاهرم — هم نهانم از نگه هم ظاهرم
بسته هر تدبیر با تقدیر من — ناطق و صامت همه نخچیر من

غنچه اندر شاخ می بالد ز من — مرغک اندر آشیان نالد ز من

دانه از پرواز من گردد نهال — هر فراق از فیض من گردد وصال

هم عتابی هم خطابی آورم — تشنه سازم تا شرابی آورم

من حیاتم من مماتم من نشور — من حساب و دوزخ و فردوس و حور

آدم و افرشته در بند من است — عالم شش روزه فرزند من است

هر گلی کز شاخ می چینی، منم — اُمّ هر چیزی که می بینی، منم

در طلسم من اسیر است این جهان — از دمم هر لحظه پیر است این جهان

لی مع الله هر کرا در دل نشست — آن جوانمردی طلسم من شکست

گر تو خواهی من نباشم در میان
لی مع الله باز خوان از عین جان

در نگاه او ندانم چه بود — از نگاهم این کهن عالم ربود

یا نگاهم برد گر عالم گشود — یا دگرگون شد همان عالم که بود

مردم اندر کائنات رنگ و بو — زادم اندر عالم بی های و هو

رشته من زان کهن عالم گسست — یک جهان تازه ئی آمد بدست

از زیان عالمی جانم تپید　　تا دگر عالم ز خاکم بر دمید

تن سبکتر گشت و جان بیدارتر　　چشم دل بیننده و بیدارتر

پردگی ها بی حجاب آمد پدید
نغمهٔ انجم بگوش من رسید

زمزمهٔ انجم

عقل تو حاصل حیات عشق تو سر کائنات　　پیکر خاک خوش بیا این سوی عالم جهات

زهره و ماه و مشتری از تو رقیب یکدگر　　از پی یک نگاه تو کشمکش تجلیات

در ره دوست جلوه هاست تازه بتازه نو بنو　　صاحب شوق و آرزو دل ندهد بکلیات

صدق و صفاست زندگی نشو و نماست زندگی
"تا ابد از ازل بتاز ملک خداست زندگی"

شوق غزل سرای را رخصت های و هو بده　　باز به رند و محتسب باده سبو سبو بده

شام و عراق و هند و پارس خو به نبات کرده اند　　خو به نبات کرده را تلخی آرزو بده

تا به یم بلند موج معرکهٔ بنا کند　　لذت سیل تند رو با دل آبجو بده

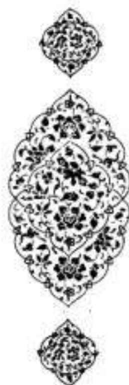
مرد فقیر آتش است میری و قیصری خس است
فال و فر ملوک را حرف برهنه بس است

دبدبهٔ قلندری طنطنهٔ اسکندری
آن همه جذبهٔ کلیم این همه سحر سامری

آن به نگاه می‌کشد این به سپاه می‌کشد
آن همه صلح و آشتی این همه جنگ و داوری

هر دو جهان‌گشاستند هر دو دوام خواستند
این به دلیل قاهری آن به دلیل دلبری

ضرب قلندری بیار سد سکندری شکن
رسم کلیم تازه کن رونق ساحری شکن

[illegible]
~~(نغمۂ [illegible])~~

زمزمۂ انجم

(۱) عقل تو حاصل حیات عشق تو سرّ کائنات — پیکر خاک خوش بیا این سوی عالم جهات
زهره و ماه و مشتری از تو رقیب یک دگر — از پی یک نگاه تو کشمکش تجلیات
در ره دوست جلوه‌هاست تازه به تازه نو به نو — صاحب شوق و آرزو دل ندهد به کلیات
صدق و صفات زندگی نشو و نمات زندگی
"تا ابد از ازل تراست ملک خدای زندگی"

(۲) شرق و غرب آرا رخت ها و هوبره — تازه به نغمه و قمت بازه بجو بده
شام و عراق و هند و پارس خو به نبات کرده‌اند — خو به نبات کرده را تلخی زهره بده
تا به یم بلند موج معرکه‌ای بنا کند — لذت سیل تندرو با دل آبجو بده
مرد فقیر آتش است میری و قیصری خس است
فال و فر ملوک را حرف برهنه بس است!

(۳)
دبدبۂ قلندری طنطنۂ سکندری — آن همه جذبۂ کلیم این همه سحر سامری
آن به نگاه می‌کشد این به سپاه می‌کشد — ~~این به تمام بنا حرف آن همه جنگ گری~~ این همه صلح و آشتی آن همه جنگ و داوری
هر دو دوام خواستند هر دو جهانگشا شدند — این به دلیل قاهری آن به دلیل دلبری
ضرب قلندری بیار سد سکندری شکن
رسم کلیم تازه کن رونق ساحری شکن

فلکِ قمر

فلک قمر

اهل زمین اهل آسمان ملک صفات — اهل ... همه ... نیست

اندر هر ره بر چه آید در نظر — با نگاهی محرمی او را نگر

چون غریبان در دیار خود مرو — از خودی گم اندکی بی باک شو

اهل قرآن حکم ترا بر دل زند — گر نگوئی اهل فکر آن را کند

نیست عالم خرابان جسم ترا — اینکه ... فردای او مرد خود دوش

چون زمین و آسمان را طی کنی — اهل جهان ترا این جهان را طی کنی

از عدد انعت آسمان دیگر طلب — جستن ز امکان و ... جهان دیگر طلب

بی خود اتاق جوی نیست — بی نیاز از عرب و ز حرب خور و نیست!

گر نجات ما از جستجوست — گور خوشتر از نیست زنگ را زیست

آب قرجان بر در از مقام

زنده گردد ز بیرار مرام

فلک قمر

این زمین و آسمان ملک خداست — این مه و پروین همه میراث ماست
اندرین ره هرچه آید در نظر — با نگاه محرمی او را نگر
چون غریبان در دیار خود مرو — ای ز خود گم اندکی بیباک شو
این و آن حکم ترا بر دل زند — گر تو گوئی این مکن آن کن کند

نیست عالم جز بتان چشم و گوش — ایکه هر فردای او بیند چو دوش

در بیابان طلب دیوانه شو — یعنی ابراهیم این بتخانه شو

چون زمین و آسمان را طی کنی — این جهان و آن جهان را طی کنی

از خدا هفت آسمان دیگر طلب — صد زمان و صد مکان دیگر طلب

بی خود افتادن لب جوی بهشت — بی نیاز از حرب و ضرب خوب و زشت

گر نجات ما فراغ از جستجوست — گور خوشتر از بهشت رنگ و بوست

ای مسافر جان بمیرد از مقام
زنده تر گردد ز پرواز مدام

هم سفر با اختران بودن خوش است — در سفر یک دم نیاسودن خوش است

تا شدم اندر فضاها پی سپر — آنچه بالا بود، زیر آمد نظر

تیره خاکی برتر از قندیل شب — سایهٔ من بر سر من ای عجب

هر زمان نزدیک تر نزدیک تر — تا نمایان شد کهستان قمر

گفت رومی از گمانها پاک شو — خوگر رسم و ره افلاک شو

ماه از ما دور و با ما آشناست — این نخستین منزل اندر راه ماست

دیر و زود روزگارش دیدنی است
غارهای کوهسارش دیدنی است

آن سکوت آن کوهسار هولناک — اندرون پر سوز و بیرون چاک چاک
صد جبل از خاغیین و یلدرم — بر دهانش دود و نار اندر شکم
از درونش سبزه‌ئی سر بر نزد — طایری اندر فضایش پر نزد
ابرها بی نم، هواها تند و تیز — با زمین مرده‌ئی اندر ستیز
عالم فرسوده‌ئی بی رنگ و صوت — نی نشان زندگی در وی نه موت
نی بنافش ریشهٔ نخل حیات — نی به صلب روزگارش حادثات

گرچه هست از دودمان آفتاب
صبح و شام او نزاید انقلاب

گفت رومی خیز و گامی پیش نه — دولت بیدار را از کف مده
باطنش از ظاهر او خوشتر است — در فضای او جهانی دیگر است
هرچه پیش آید ترا ای مرد هوش — گیر اندر حلقه‌های چشم و گوش
چشم اگر بیناست هر شیء دیدنی است — در ترازوی نگه سنجیدنی است

هر کجا رومی برد آنجا برو یک دو دم از غیر او بیگانه شو»

دست من آهسته سوی خود کشید

تند رفت و بر سر غاری رسید

«عارف هندی که به یکی از غارهای قمر خلوت گرفته، و اهل هند او را جهان دوست میگویند»

من چو کوران دست بر دوش رفیق پا نهادم اندر آن غار عمیق

ماه را از ظلمتش دل داغ داغ اندرو خورشید محتاج چراغ

وهم و شک بر من شبیخون ریختند عقل و هوشم را بدار آویختند

راه رفتم رهزنان اندر کمین دل تهی از لذت صدق و یقین

تا نگه را جلوه ها شد بی حجاب صبح روشن بی طلوع آفتاب

وادیی هر سنگ او زنار بند دیو سار از نخلهای سربلند

از سرشت آب و خاک است این مقام یا خیالم نقش بندد در منام

در هوای او چو می ذوق و سرور سایه از نقش نخیلش عین نور

نی زمینش را سپهر لاجورد نی کنارش از شفق سرخ و زرد

نور در بند ظلام آنجا نبود — دود گرد صبح و شام آنجا نبود
زیر نخلی عارف هندی نژاد — دیده ها از سرمه اش روشن سواد
موی بر سر بسته و عریان بدن — گرد او ماری سفیدی حلقه زن
آدمی از آب و گل بالاتری — عالم از دیر خیالش پیکری
وقت او را گردش ایام نی — کار او با چرخ نیلی فام نی

گفت با رومی که همراه تو کیست
در نگاهش آرزوی زندگیست

«رومی»

مردی اندر جستجو آواره ئی — ثابتی با فطرت سیاره ئی
پخته تر کارش ز خامی های او — من شهید ناتمامی های او
شیشهٔ خود را بگردون بسته طاق — فکرش از جبریل میخواهد صداق
چون عقاب افتد بصید ماه و مهر — گرم رو اندر طواف نه سپهر
حرف با اهل زمین رندانه گفت — حور و جنت را بت و بتخانه گفت
شعله ها در موج دودش دیده ام — کبریا اندر سجودش دیده ام

هر زمان از شوق می‌نالد چو نال | می‌کشد او را فراق و هم وصال

من ندانم چیست در آب و گلش

من ندانم از مقام و منزلش

«جهان دوست»

عالم از رنگ است و بی رنگی است حق

چیست عالم چیست آدم چیست حق؟

«رومی»

آدمی شمشیر و حق شمشیر زن | عالم این شمشیر را سنگ فسن

شرق حق را دید و عالم را ندید | غرب در عالم خزید از حق رمید

چشم بر حق باز کردن بندگی است | خویش را بی پرده دیدن زندگی است

بنده چون از زندگی گیرد برات | هم خدا آن بنده را گوید صلوات

هر که از تقدیر خویش آگاه نیست

خاک او با سوز جان همراه نیست

«جهان دوست»

بر وجود و بر عدم پیچیده است — مشرق این اسرار را کم دیده است

کار ما افلاکیان جز دید نیست — جانم از فردای او نومید نیست

دوش دیدم بر فراز قشرود — زآسمان افرشته ئی آمد فرود

از نگاهش ذوق دیداری چکید — جز بسوی خاکدان ما ندید

گفتمش از محرمان رازی مپوش — تو چه بینی اندر آن خاک خموش

از جمال زهره ئی بگداختی — دل به چاه بابلی انداختی

گفت هنگام طلوع خاور است — آفتاب تازه او را در بر است

لعلها از سنگ ره آید برون — یوسفان او ز چه آید برون

رستخیزی در کنارش دیده ام — لرزه اندر کوهسارش دیده ام

رخت بندد از مقام آزری — تا شود خوگر ز ترک بت گری

ای خوش آن قومی که جان او تپید — از گل خود خویش را باز آفرید

عرشیان را صبح عید آن ساعتی
چون شود بیدار چشم ملتی »

پیر هندی اندکی دم در کشید — باز در من دید و بی تابانه دید

گفت مرگ عقل؟ گفتم ترک فکر   گفت مرگ قلب؟ گفتم ترک ذکر

گفت تن؟ گفتم که زاد از گرد ره   گفت جان؟ گفتم که رمز لااله

گفت آدم؟ گفتم از اسرار اوست   گفت عالم؟ گفتم او خود روبروست

گفت این علم و هنر؟ گفتم که پوست   گفت حجت چیست؟ گفتم روی دوست

گفت دین عامیان؟ گفتم شنید   گفت دین عارفان؟ گفتم که دید

از کلامم لذت جانش فزود

نکته های دلنشین بر من گشود

«نُه تا سخن از عارف هندی»

ذات حق را نیست این عالم حجاب   غوطه را حایل نگردد نقش آب

زادن اندر عالمی دیگر خوش است   تا شباب دیگری آید بدست

حق ورای مرگ و عین زندگی است   بنده چون میرد نمیداند که چیست

گرچه ما مرغان بی بال و پریم ‌ ‌ ‌ ‌ از خدا در علم مرگ افزون تریم

وقت شیرین به زهر آمیخته ‌ ‌ ‌ ‌ رحمت عامی به قهر آمیخته

خالی از قهرش نبینی شهر و دشت ‌ ‌ ‌ ‌ رحمت او اینکه گوئی درگذشت

کافری مرگست ای روشن نهاد ‌ ‌ ‌ ‌ کی سزد با مرده غازی را جهاد

مرد مومن زنده و با خود به جنگ ‌ ‌ ‌ ‌ بر خود افتد همچو بر آهو پلنگ

کافر بیدار دل پیش صنم ‌ ‌ ‌ ‌ به ز دینداری که خفت اندر حرم

چشم کورست اینکه بیند ناصواب ‌ ‌ ‌ ‌ هیچگه شب را نبیند آفتاب

صحبت گل دانه را سازد درخت ‌ ‌ ‌ ‌ آدمی از صحبت گل تیره بخت

دانه از گل می پذیرد پیچ و تاب ‌ ‌ ‌ ‌ تا کند صید شعاع آفتاب

من بگل گفتم بگو ای سینه چاک — چون بگیری رنگ و بو از باد و خاک

گفت گل ای هوشمند رفته هوش — چون پیامی گیری از برق خموش

جان به تن ما را ز جذب این و آن — جذب تو پیدا و جذب ما نهان

«جلوهٔ سروش»

مرد عارف گفتگو را در ببست — مست خود گردید و از عالم گسست

ذوق و شوق او را ز دست او ربود — در وجود آمد ز نیرنگ شهود

با حضورش ذره‌ها مانند طور — بی حضور او نه نور و نی ظهور

نازنینی در طلسم آن شبی — آن شبی بی کوکبی را کوکبی

سنبلستان دو زلفش تا کمر — تاب گیر از طلعتش کوه و کمر

غرق اندر جلوهٔ مستانه‌ئی — خوش سرود آن مست بی پیمانه‌ئی

پیش او گردنده فانوس خیال — ذوفنون مثل سپهر دیرسال

اندر آن فانوس پیکر رنگ رنگ — شکره بر گنجشک و بر آهو پلنگ

من به رومی گفتم ای دانای راز — بر رفیق کم نظر بگشای راز

گفت این پیکر چو سیم تابناک / زاد در اندیشهٔ یزدان پاک
باز بیتابانه از ذوق نمود / در شبستان وجود آمد فرود
همچو ما آواره و غربت نصیب / تو غریبی، من غریبم، او غریب
شان او جبریلی و نامش سروش / می برد از هوش و می آرد بهوش
غنچهٔ ما را گشود از شبنمش / مردهٔ آتش زنده از سوز دمش
زخمهٔ شاعر به ساز دل ازوست / چاکها در پردهٔ محمل ازوست

دیده ام در نغمهٔ او عالمی
آتشی گیر از نوای او دمی

«نوای سروش»

ترسم که تو میرانی زورق به سراب اندر / زادی به حجاب اندر میری به حجاب اندر
چون سرمهٔ رازی را از دیده فرو شستم / تقدیر امم دیدم پنهان به کتاب اندر
برکشت و خیابان پیچ بر کوه و بیابان پیچ / برقی که بخود پیچد میرد به سحاب اندر
با مغربیان بودم پرجستم و کم دیدم / مردی که مقاماتش ناید به حساب اندر
بی درد جهانگیری آن فقر میسر نیست / گلشن بگریبان کش ای بو به گلاب اندر

ای زاهد ظاهر بین گیرم که خودی فانی است — لیکن تو نمی بینی طوفان به حباب اندر

این صوت دلاویزی از زخمهٔ مطرب نیست

مهجور جهان حوری نالد به رباب اندر

«حرکت به وادی یرغمید که ملائکه او را وادی طواسین می نامند»

رومی آن عشق و محبت را دلیل — تشنه کامان را کلامش سلسبیل

گفت آن شعری که آتش اندر وست — اصل او از گرمی الله هوست

آن نوا گلشن کند خاشاک را — آن نوا بر هم زند افلاک را

آن نوا بر حق گواهی میدهد — با فقیران پادشاهی میدهد

خون ازو اندر بدن سیارتر — قلب از روح الامین بیدارتر

ای بسا شاعر که از سحر هنر — رهزن قلب است و ابلیس نظر

شاعر هندی خدایش یار باد — جان او بی لذت گفتار باد

عشق را خنیاگری آموخته — با خلیلان آزری آموخته

حرف او چاویده و بی سوز و درد — مرد خوانند اهل درد او را نه مرد

زان نوای خوش که نشناسد مقام — خوشتر آن حرفی که گوئی در منام

فطرت شاعر سراپا جستجوست — خالق و پروردگار آرزوست
شاعر اندر سینهٔ ملت چو دل — ملتی بی شاعری انبار گل
سوز و مستی نقشبند عالمی است — شاعری بی سوز و مستی ماتمی است

شعر را مقصود اگر آدم گری است
شاعری هم وارث پیغمبری است

گفتم از پیغمبری هم باز گوی — سرّ او با مرد محرم باز گوی
گفت اقوام و ملل آیات اوست — عصرهای ما ز مخلوقات اوست
از دم او ناطق آمد سنگ و خشت — ما همه مانند حاصل او چو کشت
پاک سازد استخوان و ریشه را — بال جبریلی دهد اندیشه را
های و هوی اندرون کائنات — از لب او نجم و نور و نازعات
آفتابش را زوالی نیست نیست — منکر او را کمالی نیست نیست
رحمت حق صحبت احرار او — قهر یزدان ضربت کرّار او
گرچه باشد عقل کل از وی مرم — زانکه او بیند تن و جان را بهم
تیزتر نه پا به راه بر غمید — تا ببینی آنچه می بایست دید

کنده بر دیواری از سنگ قمر

چار طاسین نبوت را نگر

شوق راه خویش داند بی دلیل — شوق پروازی ببال جبرئیل

شوق را راه دراز آمد دو گام — این مسافر خسته گردد از مقام

پا زدم ستاره سوی برغمید — تا بلندیهای او آمد پدید

من چه گویم از شکوه آن مقام — هفت کوکب در طواف او مدام

فرشیان از نور او روشن ضمیر — عرشیان از سرمهٔ خاکش بصیر

حق مرا چشم و دل و گفتار داد — جستجوی عالم اسرار داد

پرده را برگیرم از اسرار گل

با تو گویم از طواسین رسل

طاسین گوتم

«توبه آوردن زن رقاصهٔ عشوه فروش»

«گوتم»

می دیرینه و معشوق جوان چیزی نیست — پیش صاحب‌نظران حور جنان چیزی نیست

هر چه از محکم و پاینده شناسی گذرد — کوه و صحرا و بر و بحر و کران چیزی نیست

دانش مغربیان فلسفهٔ مشرقیان — همه بتخانه و در طوف بتان چیزی نیست

از خود اندیش و ازین بادیه ترسان مگذر — که تو هستی و وجود دو جهان چیزی نیست

در طریقی که به نوک مژه کاویدم من
منزل و قافله و ریگ روان چیزی نیست

بگذر از غیب که این وهم و گمان چیزی نیست — در جهان بودن و رستن ز جهان چیزی هست

آن بهشتی که خدائی بتو بخشد همه هیچ — تا جزای عمل تست جنان چیزی هست

راحت جان طلبی؟ راحت جان چیزی نیست — در غم همنفسان اشک روان چیزی هست

چشم مخمور و نگاه غلط انداز و سرود — همه خوب است ولی خوشتر از آن چیزی هست

حسن رخسار دمی هست و دمی دیگر نیست
حسن کردار و خیالات خوشان چیزی هست

«رقاصه»

فرصت کشمکش مده این دل بیقرار را — یک دو شکن زیاده کن گیسوی تابدار را

از تو درون سینه ام برق تجلئی که من — با مه و مهر داده ام تلخی انتظار را

ذوق حضور در جهان رسم صنم گری نهاد عشق فریب می دهد جان امیدوار را

تا به فراغ خاطری نغمهٔ تازه ای زنم باز به مرغزار ده طایر مرغزار را

طبع بلند داده ای بند ز پای من گشای تا به پلاس تو دهم خلعت شهریار را

تیشه اگر به سنگ زد این چه مقام گفتگوست

عشق به دوش می کشد این همه کوهسار را

«طاسین زرتشت: آزمایش کردن اهرمن زرتشت را»

«اهرمن»

از تو مخلوقات من نالان چو نی از تو ما را فرودین مانند دی

در جهان خوار و زبونم کرده ای نقش خود رنگین ز خونم کرده ای

زنده حق از جلوهٔ سینای تست

مرگ من اندر ید بیضای تست

تکیه بر میثاق یزدان ابلهی است بر مرادش راه رفتن گمرهی است

زهرها در بادهٔ گلفام اوست اره و کرم و صلیب انعام اوست

جز دعاها نوح تدبیری نداشت حرف آن بیچاره تأثیری نداشت

شهر را بگذار و در غاری نشین — هم به خیل نوریان صحبت گزین
از نگاهی کیمیا کن خاک را — از مناجاتی بسوز افلاک را
در کهستان چون کلیم آواره شو — نیم سوز آتش نظاره شو
لیکن از پیغمبری باید گذشت — از چنین ملاگری باید گذشت
کس میان ناکسان ناکس شود — فطرتش گر شعله باشد خس شود
تا نبوت از ولایت کمتر است — عشق را پیغمبری دردسر است

خیز و در کاشانهٔ وحدت نشین
ترک جلوت گوی و در خلوت نشین

«زرتشت»

نور دریای است ظلمت ساحلش — همچو من سیلی نزاد اندر دلش
اندرونم موجهای بیقرار — سیل را جز غارت ساحل چه کار
نقش بیرنگی که او را کس نداد — جز بخون اهرمن نتوان کشید

خویشتن را وا نمودن زندگی است
ضرب خود را آزمودن زندگی است

از بلاها پخته‌تر گردد خودی   تا خدا را پرده‌در گردد خودی

مرد حق بین جز بحق خود را ندید   لا اله می‌گفت و در خون می‌تپید

عشق را در خون تپیدن آبروست   آره و چوب و رسن عید من اوست

در ره حق هر چه پیش آید نکوست

مرحبا نامهربانیهای دوست

جلوهٔ حق چشم من تنها نخواست   حسن را بی انجمن دیدن خطاست

چیست خلوت درد و سوز و آرزوست   انجمن دید است و خلوت جستجوست

عشق در خلوت کلیم اللهی است   چون بجلوت می‌خرامد شاهی است

خلوت و جلوت کمال سوز و ساز   هر دو حالات و مقامات نیاز

چیست آن؟ بگذشتن از دیر و کنشت   چیست این؟ تنها رفتن در بهشت

گرچه اندر خلوت و جلوت خداست   خلوت آغاز است و جلوت انتهاست

گفته‌ئی پیغمبری دردسر است   عشق چون کامل شود آدمگر است

راه حق با کاروان رفتن خوش است

همچو جان اندر جهان رفتن خوش است

طاسین مسیح

«رویای حکیم تولستوی»

در میان کوهسار هفت مرگ — وادیی بی طایر و بی شاخ و برگ

تاب مه از دود گرد او چو قیر — آفتاب اندر فضایش تشنه میر

رود سیماب اندر آن وادی روان — خم به خم مانند جوی کهکشان

پیش او پست و بلند راه هیچ — تند سیر و موج موج و پیچ پیچ

غرق در سیماب مردی تا کمر — با هزاران ناله های بی اثر

قسمت او ابر و باد و آب نی — تشنه و آبی بجز سیماب نی

بر کران دیدم زنی نازک تنی — چشم او صد کاروان را رهزنی

کافری آموز پیران کنشت — از نگاهش زشت خوب و خوب زشت

گفتمش تو کیستی نام تو چیست — این سراپا ناله و فریاد کیست

گفت در چشمم فسون سامری است — نامم افرنگین و کارم ساحری است

ناگهان آن جوی سیمین یخ ببست — استخوان آن جوان در تن شکست

بانگ زد وای بر تقدیر من — وای بر فریاد بی تاثیر من

گفت افرنگین اگر داری نظر | اندکی اعمال خود را هم نگر
پور مریم آن چراغ کائنات | نور او اندر جهات و بی جهات
آن فلاطوس آن صلیب آن روی زرد | زیر گردون تو چه کردی او چه کرد
ای بجانت لذت ایمان حرام | ای پرستار بتان سیم خام

قیمت روح القدس نشناختی
تن خریدی نقد جان در باختی

طعنهٔ آن نازنین جلوه مست | آن جوان نشتر اندر دل شکست
گفت ای گندم نمای جو فروش | از تو شیخ و برهمن ملت فروش
عقل و دین از کافریهای تو خوار | عشق از سوداگریهای تو خوار
مهر تو آزار و آزار نهان | کین تو مرگ است و مرگ ناگهان
صحبتی با آب و گل ورزیده ای | بنده را از پیش حق دزدیده ای
حکمتی کو عقدهٔ اشیا گشاد | با تو غیر از فکر چنگیزی نداد
داند آن مردی که صاحب جوهر است | جرم تو از جرم من سنگین تر است
از دم او رفته جان آمد بتن | از تو جان را دخمه میگردد بدن

آنچه ما کردیم با ناسوت او　　　ملت او کرد با لاهوت او
مرگ تو اهل جهان را زندگی است
باش تا بینی که انجام تو چیست»

طاسین محمدؐ

«نوحهٔ روح ابوجهل در حرم کعبه»

سینهٔ ما از محمد داغ داغ　　　از دم او کعبه را گل شد چراغ
از هلاک قیصر و کسری سرود　　　نوجوانان را ز دست ما ربود
ساحر و اندر کلامش ساحری است　　　این دو حرف لا اله خود کافری است
تا بساط دین آبا در نورد　　　با خداوندان ما کرد آنچه کرد
پاش پاش از ضربتش لات و منات　　　انتقام از وی بگیر ای کائنات
دل به غایب بست و از حاضر گسست　　　نقش حاضر را فسون او شکست
دیده بر غایب فرو بستن خطاست　　　آنچه اندر دیده می ناید کجاست
پیش غایب سجده بردن کوری است　　　دین نو کور است و کوری دوری است

خم شدن پیش خدای بی جهات
بنده را ذوقی نبخشد این صلوت

مذهب او قاطع ملک و نسب   از قریش و منکر از فضل عرب
در نگاه او یکی بالا و پست   با غلام خویش بر یک خوان نشست
قدر احرار عرب نشناخته   با کلفتان حبش در ساخته
احمران با اسودان آمیختند   آبروی دودمانی ریختند
این مساوات این مواخات اعجمی است   خوب میدانم که سلمان مزدکی است
ابن عبدالله فریبش خورده است   رستخیزی بر عرب آورده است
عترت هاشم ز خود مهجور گشت   از دو رکعت چشمشان بی نور گشت
اعجمی را اصل عدنانی کجاست   گنگ را گفتار سحبانی کجاست
چشم خاصان عرب گردیده کور   بر نیایی ای زهیر از خاک گور

ای تو ما را اندرین صحرا دلیل
بشکن افسون نوای جبرئیل

بازگو ای سنگ اسود بازگوی   آنچه دیدیم از محمد بازگوی

ای هبل ای بنده را پوزش پذیر
خانهٔ خود را ز بی کیشان بگیر

گله شان را به گرگان کن سبیل
تلخ کن خرمایشان را بر نخیل

صرصری ده با هوای بادیه
انهم اعجاز نخل خاویه

ای منات ای لات ازین منزل مرو
گر ز منزل میروی از دل مرو

ای ترا اندر دو چشم ما وثاق
مهلتی ان کنت ازمعت الفراق

نوحهٔ روح ابوجهل در حرم کعبه

سینهٔ ما از محمد داغ داغ — از دم او کعبه را گل شد چراغ

2 از هلاک قیصر و کسری سرود — نوجوانان را ز دست ما ربود

3 ساحر و اندر کلامش ساحری است — این دو حرف لا اله خود کافری است

4 تا بساط دین آبا در نورد — با خداوندان ما کرد آنچه کرد

5 مذهب او قاطع ملک و نسب — از قریش و منکر فضل عرب

~~[illegible]~~

6 در نگاه او یکی بالا و پست — با غلام خویش بر یک خوان نشست

[illegible]

دل به غایب بست و از حاضر گسست — نقش حاضر را فسون او شکست

~~[illegible]~~

دیده بر غایب فروبستن خطاست — آنچه اندر دیده می‌ناید کجاست؟

پیش غایب سجده بردن کوری است — ~~[illegible]~~ [illegible] دین نو کور است و کوری دوری است

[illegible]

فلکِ عطارد

[illegible]

فلک عطارد

زیارت ارواح جمال الدین افغانی و سعید حلیم پاشا

مشت خاکی کار خود را برده پیش / در تماشای تجلّی های خویش
یا من افتادم بدام هست و بود / یا بدام من اسیر آمد وجود
اندرین نیلی تتق چاک از من است / من ز افلاکم که افلاک از من است
یا ضمیرم را فلک در بر گرفت / یا ضمیر من فلک را در گرفت
اندرونست این که بیرون است چیست / آنچه می بیند نگه چون است چیست

پر زنم بر آسمانی دیگری پیش خود بینم جهانی دیگری

عالمی با کوه و دشت و بحر و بر عالمی از خاک ما دیرینه‌تر

عالمی از ابرکی بالیده‌ئی دست‌برد آدمی نادیده‌ئی

نقشها نابسته بر لوح وجود
خرده‌گیر فطرت آنجا کس نبود

من به رومی گفتم این صحرا خوش است در کهستان شورش دریا خوش است

من نیابم از حیات اینجا نشان از کجا می‌آید آواز اذان

گفت رومی این مقام اولیاست آشنا این خاکدان با خاک ماست

بوالبشر چون رخت از فردوس بست یک دو روزی اندرین عالم نشست

این فضاها سوز آهش دیده است ناله‌های صبحگاهش دیده است

زائران این مقام ارجمند پاک مردان از مقامات بلند

پاک مردان چون فضیل و بوسعید عارفان مثل جنید و بایزید

خیز تا ما را نماز آید بدست
یک دو دم سوز و گداز آید بدست

رفتم و دیدم دو مرد اندر قیام　　مقتدی تاتار و افغانی امام

پیر رومی هر زمان اندر حضور　　طلعتش برتافت از ذوق و سرور

گفت مشرق زین دو کس بهتر نزاد　　ناخن شان عقده های ما گشاد

سید السادات مولانا جمال　　زنده از گفتار او سنگ و سفال

ترک سالار آن حلیم دردمند　　فکر او مثل مقام او بلند

با چنین مردان دو رکعت طاعت است
ورنه آن کاری که مزدش جنت است

قرات آن پیر مرد سخت کوش　　سورهٔ والنجم و آن دشت خموش

قراتی کز وی خلیل آید به وجد　　روح پاک جبرئیل آید به وجد

دل ازو در سینه گردد ناصبور　　شور الاالله خیزد از قبور

اضطراب شعله بخشد دود را　　سوز و مستی میدهد داود را

آشکارا هر غیاب از قراتش
بی حجاب ام الکتاب از قراتش

من ز جا برخاستم بعد از نماز　　دست او بوسیدم از راه نیاز

گفت رومی ذره گردون نورد   در دل او یک جهان سوز و درد
چشم جز بر خویشتن نگشاده‌ئی   دل بکس ناداده‌ئی آزاده‌ئی

تند سیر اندر فراخای وجود
من ز شوخی گویم او را «زنده‌رود»

«افغانی»

زنده‌رود از خاکدان ما بگوی   از زمین و آسمان ما بگوی
خاکی و چون قدسیان روشن بصر   از مسلمانان بده ما را خبر

«زنده رود»

در ضمیر ملت گیتی شکن   دیده‌ام آویزش دین و وطن
روح در تن مرده از ضعف یقین   ناامید از قوت دین مبین
ترک و ایران و عرب مست فرنگ   هر کسی را در گلو شست فرنگ
مشرق از سلطانی مغرب خراب   اشتراک از دین و ملت برده تاب

«افغانی»

«دین و وطن»

مرد مغرب آن سراپا مکر و فن — اهل دین را داد تعلیم وطن

او بفکر مرکز و تو در نفاق — بگذر از شام و فلسطین و عراق

تو اگر داری تمیز خوب و زشت — دل نبندی با کلوخ و سنگ و خشت

چیست دین؟ برخاستن از روی خاک — تا ز خود آگاه گردد جان پاک

می نگنجد آنکه گفت الله هو — در حدود این نظام چارسو

پرکه از خاک و برخیزد ز خاک — حیف اگر در خاک میرد جان پاک

گرچه آدم بردمید از آب و گل — رنگ و نم چون گل کشید از آب و گل

حیف اگر در آب و گل غلطد مدام — حیف اگر برتر نپرد زین مقام

گفت تن در شو بخاک رهگذر — گفت جان پهنای عالم را نگر

جان نگنجد در جهات ای هوشمند — مرد حر بیگانه از هر قید و بند

حر ز خاک تیره آید در خروش
زانکه از بازان نیاید کار موش

آن کف خاکی که نامیدی وطن — اینکه گوئی مصر و ایران و یمن

با وطن اهل وطن را نسبتی است — زانکه از خاکش طلوع ملتی است

اندرین نسبت اگر داری نظر نکته‌ئی بینی ز مو باریک‌تر
گرچه از مشرق برآید آفتاب با تجلی‌های شوخ و بی‌حجاب
در تب و تاب است از سوز درون تا ز قید شرق و غرب آید برون
بر دمد از مشرق خود جلوه‌مست تا همه آفاق را آرد بدست

فطرتش از مشرق و مغرب بری است
گرچه او از روی نسبت خاوری است

«اشتراک و ملوکیت»

صاحب سرمایه از نسل خلیل یعنی آن پیغمبر بی جبرئیل
زانکه حق در باطل او مضمر است قلب او مؤمن دماغش کافر است
غربیان گم کرده‌اند افلاک را در شکم جویند جان پاک را
رنگ و بو از تن نگیرد جان پاک جز به تن کاری ندارد اشتراک
دین آن پیغمبر حق ناشناس بر مساوات شکم دارد اساس

تا اخوت را مقام اندر دل است
بیخ او در دل نه در آب و گل است

هم ملوکیت بدن را فربهی است
سینهٔ بی نور او از دل تهی است

مثل زنبوری که بر گل می‌چرد
برگ را بگذارد و شهدش برد

شاخ و برگ و رنگ و بوی گل همان
بر جمالش نالهٔ بلبل همان

از طلسم رنگ و بوی او گذر
ترک صورت گوی و در معنی نگر

مرگ باطن گرچه دیدن مشکل است
گل مخوان او را که در معنی گل است

هر دو را جان ناصبور و ناشکیب
هر دو یزدان ناشناس آدم فریب

زندگی این را خروج آن را خراج
در میان این دو سنگ آدم زجاج

این به علم و دین و فن آرد شکست
آن برد جان را ز تن نان را ز دست

غرق دیدم هر دو را در آب و گل
هر دو را تن روشن و تاریک دل

زندگانی سوختن با ساختن
در گلی تخم دلی انداختن

«سعید حلیم پاشا»
«شرق و غرب»

غربیان را زیرکی ساز حیات شرقیان را عشق راز کائنات
زیرکی از عشق گردد حق‌شناس کار عشق از زیرکی محکم اساس
عشق چون با زیرکی همبر شود نقشبند عالم دیگر شود
خیز و نقش عالم دیگر بنه عشق را با زیرکی آمیز ده
شعلهٔ افرنگیان نم خورده است چشم شان صاحب نظر دل مرده است
زخمها خوردند از شمشیر خویش بسمل افتادند چون نخچیر خویش
سوز و مستی را مجو از تاک شان عصر دیگر نیست در افلاک شان

زندگی را سوز و ساز از نار تست
عالم نو آفریدن کار تست

مصطفی کو از تجدد می‌سرود گفت نقش کهنه را باید زدود
نو نگردد کعبه را رخت حیات گر ز افرنگ آیدش لات و منات
ترک را آهنگ نو در چنگ نیست تازه‌اش جز کهنهٔ افرنگ نیست
سینهٔ او را دمی دیگر نبود در ضمیرش عالمی دیگر نبود
لاجرم با عالم موجود ساخت مثل موم از سوز این عالم گداخت

طرفگی ها در جهان کائنات　　　نیست از تقلید تقویم حیات
زنده دل خلاق اعصار و دهور　　　جانش از تقلید گردد بی حضور
چون مسلمانان اگر داری جگر　　　در ضمیر خویش و در قرآن نگر
صد جهان تازه در آیات اوست　　　عصرها پیچیده در آنات اوست
یک جهانش عصر حاضر را بس است　　　گیر اگر در سینه دل معنی رس است
بندهٔ مؤمن ز آیات خداست　　　هر جهان اندر بر او چون قباست

چون کهن گردد جهانی در برش
می دهد قرآن جهانی دیگرش

«زنده رود»

زورق ما خاکیان بی ناخداست　　　کس نداند عالم قرآن کجاست

«افغانی»

عالمی در سینهٔ ما گم هنوز　　　عالمی در انتظار قم هنوز
عالمی بی امتیاز خون و رنگ　　　شام او روشن‌تر از صبح فرنگ
عالمی پاک از سلاطین و عبید　　　چون دل مؤمن کرانش ناپدید

عالمی رعنا که فیض یک نظر تخم او افکند در جان عمر

لایزال و واردانش نو به نو برگ و بار محکماتش نو به نو

باطن او از تغیر بی غمی ظاهر او انقلاب هر دمی

اندرون تست آن عالم نگر

می دهم از محکمات او خبر

محکمات عالم قرآنی

«خلافت آدم»

(۱)

در دو عالم هر کجا آثار عشق ابن آدم سری از اسرار عشق

سر عشق از عالم ارحام نیست او ز سام و حام و روم و شام نیست

کوکب بی شرق و غرب و بی غروب در مدارش نی شمال و نی جنوب

حرف انی جاعل تقدیر او از زمین تا آسمان تفسیر او

مرگ و قبر و حشر و نشر احوال اوست نور و نار آن جهان اعمال اوست

او امام و او صلوٰت و او حرم / او مداد و او کتاب و او قلم
خرده خرده غیب او گردد حضور / نی حدود او را نه ملکش را ثغور
از وجودش اعتبار ممکنات / اعتدال او عیار ممکنات
من چه گویم از یم بی ساحلش / غرق اعصار و دهور اندر دلش
آنچه در آدم بگنجد عالم است / آنچه در عالم نگنجد آدم است
آشکارا مهر و مه از جلوتش / نیست ره جبریل را در خلوتش

برتر از گردون مقام آدم است
اصل تهذیب احترام آدم است

زندگی ای زنده دل دانی که چیست / عشق یک بین در تماشای دوئی است
مرد و زن وابستهٔ یکدیگرند / کائنات شوق را صورتگرند
زن نگهدارندهٔ نار حیات / فطرت او لوح اسرار حیات
آتش ما را بجان خود زند / جوهر او خاک را آدم کند
در ضمیرش ممکنات زندگی / از تب و تابش ثبات زندگی
شعله‌ئی کز وی شررها در گسست / جان و تن بی سوز او صورت نبست

ارج ما از ارجمندی‌های او ‏ ‏ ‏ ما همه از نقشبندی‌های او

حق ترا داده است اگر تاب نظر

پاک شو قدسیّت او را نگر

ای ز دینت عصر حاضر برده تاب ‏ ‏ ‏ فاش گویم با تو اسرار حجاب

ذوق تخلیق آتشی اندر بدن ‏ ‏ ‏ از فروغ او فروغ انجمن

هر که بردارد ازین آتش نصیب ‏ ‏ ‏ سوز و ساز خویش را گردد رقیب

هر زمان بر نقش خود بندد نظر ‏ ‏ ‏ تا نگیرد لوح او نقش دگر

مصطفیٰ اندر حرا خلوت گزید ‏ ‏ ‏ مدّتی جز خویشتن کس را ندید

نقش ما را در دل او ریختند ‏ ‏ ‏ ملّتی از خلوتش انگیختند

می توانی منکر یزدان شدن ‏ ‏ ‏ منکر از شان نبیؐ نتوان شدن

گرچه داری جان روشن چون کلیم ‏ ‏ ‏ هست افکار تو بی خلوت عقیم

از کم آمیزی تخیّل زنده تر

زنده تر جوینده تر یابنده تر

علم و هم شوق از مقامات حیات ‏ ‏ ‏ هر دو می گیرد نصیب از واردات

علم از تحقیق لذت می برد — عشق از تخلیق لذت می برد

صاحب تحقیق را جلوت عزیز — صاحب تخلیق را خلوت عزیز

چشم موسی خواست دیدار وجود — این همه از لذت تحقیق بود

لن ترانی نکته ها دارد دقیق — اندکی گم شو درین بحر عمیق

هر کجا بی پرده آثار حیات — چشمه زارش در ضمیر کائنات

در نگر هنگامهٔ آفاق را — زحمت جلوت مده خلاق را

حفظ هر نقش آفرین از خلوت است

خاتم او را نگین از خلوت است

« حکومت الهی »

(۲)

بندهٔ حق بی نیاز از هر مقام — نی غلام او را نه او کس را غلام

بندهٔ حق مرد آزاد است و بس — ملک و آئینش خداداد است و بس

رسم و راه و دین و آئینش ز حق — زشت و خوب و تلخ و نوشینش ز حق

عقل خود بین غافل از بهبود غیر — سود خود بیند نبیند سود غیر

وحی حق بینندهٔ سود همه — در نگاهش سود و بهبود همه

عادل اندر صلح و هم اندر مصاف — وصل و فصلش لایراعی لایخاف

غیر حق چون ناهی و آمر شود — زورور بر ناتوان قاهر شود

زیر گردون آمری از قاهری است

آمری از ماسوی الله کافری است

قاهر آمر که باشد پخته کار — از قوانین گرد خود بندد حصار

جره شاهین تیز چنگ و زود گیر — صعوه را در کارها گیرد مشیر

قاهری را شرع و دستوری دهد — بی بصیرت سرمه با کوری دهد

حاصل آئین و دستور ملوک

ده خدایان فربه و دهقان چو دوک

وای بر دستور جمهور فرنگ — مرده تر شد مرده از صور فرنگ

حقه بازان چون سپهر گرد گرد — از امم بر تختهٔ خود چیده نرد

شاطران این گنج ور آن رنج بر — هر زمان اندر کمین یکدگر

فاش باید گفت سر دلبران — ما متاع و این همه سوداگران

دیده‌ها بی نم ز حب سیم و زر　　مادران را بار دوش آمد پسر
وای بر قومی که از بیم ثمر　　می برد نم را ز اندام شجر
تا نیارد روزخه از تارش سرود　　می کشد نازاده را اندر وجود
گرچه دارد شیوه‌های رنگ رنگ　　من بجز عبرت نگیرم از فرنگ

ای به تقلیدش اسیر آزاد شو
دامن قرآن بگیر آزاد شو

«ارض ملک خداست»

(۳)

سرگذشت آدم اندر شرق و غرب　　بهر خاکی فتنه‌های حرب و ضرب
یک عروس و شوهر او ما همه　　آن فسونگر بی همه هم با همه
عشوه‌های او همه مکر و فن است　　نی از آن تو نه از آن من است
در نسازد با تو این سنگ و حجر　　این ز اسباب حضر تو در سفر
اختلاط خفته و بیدار چیست　　ثابتی را کار با سیار چیست
حق زمین را جز متاع ما نگفت　　این متاع بی بها مفت است مفت

ده خدایا نکته‌ای از من پذیر — رزق و گور از وی بگیر او را مگیر

صحبتش تا کی تو بود او نبود — تو وجود و او نمود بی وجود

تو عقابی طایف افلاک شو — بال و پر بگشا و پاک از خاک شو

باطن الارض لله ظاهر است
هر که این ظاهر نبیند کافر است

من نگویم درگذر از کاخ و کوی — دولت تست این جهان رنگ و بوی

دانه دانه گوهر از خاکش بگیر — صید چون شاهین ز افلاکش بگیر

تیشهٔ خود را به کهسارش بزن — نوری از خود گیر و بر نارش بزن

از طریق آزری بیگانه باش — بر مراد خود جهان نو تراش

دل به رنگ و بوی و کاخ و کو مده — دل حریم اوست جز با او مده

مردن بی برگ و بی گور و کفن — گم شدن در نقره و فرزند و زن

هر که حرف لااله از بر کند — عالمی را گم بخویش اندر کند

فقر جوع و رقص و عریانی کجاست
فقر سلطانی است رهبانی کجاست

«حکمت خیر کثیر است»

(۴)

گفت حکمت را خدا خیر کثیر — هر کجا این خیر را بینی بگیر
علم حرف و صوت را شهپر دهد — پاکی گوهر به ناگوهر دهد
علم را بر اوج افلاک است ره — تا ز چشم مهر بر کند نگه
نسخهٔ او نسخهٔ تفسیر کل — بستهٔ تدبیر او تقدیر کل
دشت را گوید حبابی ده، دهد — بحر را گوید سرابی ده، دهد
چشم او بر واردات کائنات — تا ببیند محکمات کائنات
دل اگر بندد به حق پیغمبری است — ور ز حق بیگانه گردد کافری است
علم را بی سوز دل خوانی شر است — نور او تاریکی بحر و بر است
عالمی از غازه‌اش کور و کبود — فرودینش برگ ریز هست و بود
بحر و دشت و کوهسار و باغ و راغ — از بم طیارهٔ او داغ داغ
سینهٔ افرنگ را ناری از وست — لذت شبخون و یلغاری از وست
سیر واژونی دهد ایام را — می برد سرمایهٔ اقوام را

قوتش ابلیس را یاری شود / نور نار از صحبت ناری شود

کشتن ابلیس کاری مشکل است / زانکه او گم اندر اعماق دل است

خوشتر آن باشد مسلمانش کنی / کشتهٔ شمشیر قرآنش کنی

از جلال بی جمالی الامان / از فراق بی وصالی الامان

علم بی عشق است از طاغوتیان / علم با عشق است از لاهوتیان

بی محبت علم و حکمت مرده‌ئی / عقل تیری بر هدف ناخورده‌ئی

کور را بیننده از دیدار کن
بولهب را حیدر کرار کن

«زنده رود»

محکماتش وانمودی از کتاب / هست آن عالم هنوز اندر حجاب

پرده را از چهره نگشاید چرا / از ضمیر ما برون ناید چرا

پیش ما یک عالم فرسوده است / ملت اندر خاک او آسوده است

رفت سوز سینهٔ تاتار و کرد / یا مسلمان مرد یا قرآن بمرد

«سعید حلیم پاشا»

دین حق از کافری رسواتر است   زانکه ملا مؤمن کافرگر است
شبنم ما در نگاه ما یم است   از نگاه او یم ما شبنم است
از شکرفیهای آن قرآن فروش   دیده ام روح الامین را در خروش
زانسوی گردون دلش بیگانه ئی   نزد او ام الکتاب افسانه ئی
بی نصیب از حکمت دین نبی   آسمانش تیره از بی کوکبی
کم نگاه و کور ذوق و هرزه گرد   ملت از قال و اقولش فرد فرد
مکتب و ملا و اسرار کتاب   کور مادرزاد و نور آفتاب

دین کافر فکر و تدبیر جهاد
دین ملا فی سبیل الله فساد

مرد حق جان جهان چارسوی   آن بخلوت رفته را از من بگوی
ای ز افکار تو مؤمن را حیات   از نفسهای تو ملت را ثبات
حفظ قرآن عظیم آئین تست   حرف حق را فاش گفتن دین تست
تو کلیمی چند باشی سرنگون   دست خویش از آستین آور برون
سرگذشت ملت بیضا بگوی   با غزال از وسعت صحرا بگوی

فطرت تو مستنیر از مصطفیٰ است
باز گو آخر مقام ما کجاست؟

مرد حق از کس نگیرد رنگ و بو / مرد حق از حق پذیرد رنگ و بو
هر زمان اندر تنش جانی دگر / هر زمان او را چو حق شانی دگر
رازها با مرد مؤمن باز گوی / شرح رمز کل یوم باز گوی
جز حرم منزل ندارد کاروان / غیر حق در دل ندارد کاروان

من نمی گویم که راهش دیگر است
کاروان دیگر نگاهش دیگر است

«افغانی»

از حدیث مصطفیٰ داری نصیب / دین حق اندر جهان آمد غریب
با تو گویم معنی این حرف بکر / غربت دین نیست فقر اهل ذکر
بهر آن مردی که صاحب جستجوست / غربت دین ندرت آیات اوست
غربت دین هر زمان نوع دگر / نکته را دریاب اگر داری نظر
دل به آیات مبین دیگر ببند / تا بگیری عصر نو را در کمند

کس نمی داند ز اسرار کتاب   شرقیان هم غربیان در پیچ و تاب
روسیان نقش نوی انداختند   آب و نان بردند و دین در باختند

حق ببین حق گوی و غیر از حق مجوی
یک دو حرف از من بآن ملت بگوی

«پیغام افغانی با ملت روسیه»

منزل و مقصود قرآن دیگر است   رسم و آیین مسلمان دیگر است
در دل او آتش سوزنده نیست   مصطفی در سینهٔ او زنده نیست
بندهٔ مؤمن ز قرآن برنخورد   در ایاغ او نه می دیدم نه درد
خود طلسم قیصر و کسری شکست   خود سر تخت ملوکیت نشست
تا نهال سلطنت قوت گرفت   دین او نقش از ملوکیت گرفت

از ملوکیت نگه گردد دگر
عقل و هوش و رسم و ره گردد دگر

تو که طرح دیگری انداختی   دل ز دستور کهن پرداختی
همچو ما اسلامیان اندر جهان   قیصریت را شکستی استخوان

تا برافروزی چراغی در ضمیر　　عبرتی از سرگذشت ما بگیر

پای خود محکم گذار اندر نبرد　　گرد این لات و هبل دیگر مگرد

ملتی می خواهد این دنیای پیر　　آنکه باشد هم بشیر و هم نذیر

باز می آئی سوی اقوام شرق　　بسته ایام تو با ایام شرق

تو بجان افکنده ئی سوزی دگر　　در ضمیر تو شب و روزی دگر

کهنه شد افرنگ را آئین و دین　　سوی آن دیر کهن دیگر مبین

کرده ئی کار خداوندان تمام　　بگذر از لا جانب الا خرام

در گذر از لا اگر جوینده ئی　　تا ره اثبات گیری زنده ئی

ای که می خواهی نظام عالمی
جسته ئی او را اساس محکمی؟

داستان کهنه شستی باب باب　　فکر را روشن کن از ام الکتاب

با سیه فامان ید بیضا که داد؟　　مژدهٔ لا قیصر و کسری که داد؟

در گذر از جلوه های رنگ رنگ　　خویش را دریاب از ترک فرنگ

گر ز مکر غربیان باشی خبیر　　روبهی بگذار و شیری پیشه گیر

چیست روباهی؟ تلاش ساز و برگ — شیر مولا جوید آزادی و مرگ

جز به قرآن ضیغمی روباهی است — فقر قرآن اصل شاهنشاهی است

فقر قرآن اختلاط ذکر و فکر — فکر را کامل ندیدم جز به ذکر

ذکر؟ ذوق و شوق را دادن ادب — کار جان است این، نه کار کام و لب

خیزد از وی شعله های سینه سوز — با مزاج تو نمی سازد هنوز

ای شهید شاهد رعنای فکر
با تو گویم از تجلی های فکر

چیست قرآن؟ خواجه را پیغام مرگ — دستگیر بندهٔ بی ساز و برگ

هیچ خیر از مردک زرکش مجو — «لن تنالوا البر حتی تنفقوا»

از ربا آخر چه می زاید؟ فتن — کس نداند لذت قرض حسن

از ربا جان تیره، دل چون خشت و سنگ — آدمی درنده بی دندان و چنگ

رزق خود را از زمین بردن رواست — این متاع بنده و ملک خداست

بندهٔ مومن امین، حق مالک است — غیر حق هر شی که بینی هالک است

رایت حق از ملوک آمد نگون — قریه ها از دخل شان خوار و زبون

آب و نان ماست از یک مائده
دودهٔ آدم «کنفس واحده»

نقش قرآن تا درین عالم نشست / نقشهای کاهن و پاپا شکست
فاش گویم آنچه در دل مضمر است / این کتابی نیست چیزی دیگر است
چون بجان در رفت جان دیگر شود / جان چو دیگر شد جهان دیگر شود
مثل حق پنهان و هم پیداست این / زنده و پاینده و گویاست این
اندرو تقدیرهای غرب و شرق / سرعت اندیشه پیدا کن چو برق
با مسلمان گفت جان بر کف بنه / هرچه از حاجت فزون داری بده
آفریدی شرع و آئینی دگر / اندکی با نور قرآنش نگر

از بم و زیر حیات آگه شوی
هم ز تقدیر حیات آگه شوی

محفل ما بی می و بی ساقی است / ساز قرآن را نواها باقی است
زخمهٔ ما بی اثر افتد اگر / آسمان دارد هزاران زخمه ور
ذکر حق از امتان آمد غنی / از زمان و از مکان آمد غنی

ذکر حق از ذکر هر ذاکر جداست   احتیاج روم و شام او را کجاست
حق اگر از پیش ما بر داردش   پیش قومی دیگری بگذاردش
از مسلمان دیده ام تقلید و ظن   هر زمان جانم بلرزد در بدن

ترسم از روزی که محرومش کنند
آتش خود بر دل دیگر زنند

«پیر رومی به زنده رود می گوید که شعری بیار»

پیر رومی آن سراپا جذب و درد   این سخن دانم که با جانش چه کرد
از درون آهی جگردوزی کشید   اشک او رنگین تر از خون شهید
آنکه تیرش جز دل مردان نسفت   سوی افغانی نگاهی کرد و گفت
«دل بخون مثل شفق باید زدن   دست در فتراک حق باید زدن
جان ز امید است چون جوی روان   ترک امید است مرگ جاودان»
باز در من دید و گفت ای زنده رود   با دو بیتی آتش افکن در وجود
ناقهٔ ما خسته و محمل گران   تلخ تر باید نوای ساربان
امتحان پاک مردان از بلاست   تشنگان را تشنه تر کردن رواست

درگذر مثل کلیم از رود نیل   سوی آتش گام زن مثل خلیل

نغمهٔ مردی که دارد بوی دوست

ملتی را میبرد تا کوی دوست»

«غزل زنده رود»

این گل و لاله تو گوئی که مقیم اند همه   راه پیما صفت موج نسیم اند همه

معنی تازه که جوئیم و نیابیم کجاست   مسجد و مکتب و میخانه عقیم اند همه

حرفی از خویشتن آموز و در آن حرف بسوز   که درین خانقه بی سوز کلیم اند همه

از صفا کوشی این تکیه نشینان کم گوی   موی ژولیده و ناشسته گلیم اند همه

چه حرمها که درون حرمی ساخته اند   اهل توحید یک اندیش و دو نیم اند همه

مشکل این نیست که بزم از سر هنگامه گذشت

مشکل این است که بی نقل و ندیم اند همه

فلک زہرہ

فلک زهره

در میان باد لوی آفتاب — از رخ [illegible] نو خیزش حجاب

پیش ما صد پرده را او فکند — جلوه تا آتش را بخشند

[illegible]

ما جهان از خاک پود جهان پاک — کو [illegible] از رود جان پاک

دوره او مرگ دو [illegible] — جز [illegible] ندارد ساز و برگ

در فضای [illegible] نیلگون — [illegible] برون آمد برون

این چنین دم [illegible] آتش کهن — فکر [illegible] و مالانی کهن

نی نه پرواز در سیمای نور — مجلسش آراسته جبرئیل و حور

تازه ما زاغ البصر گیرد لقب

بر مقام بنده [illegible] گردد ادب

[illegible]

فلک زهره

در میان ماه و نور آفتاب — از فضای تو بتو چندین حجاب
پیش ما صد پرده را آویختند — جلوه های آتشین آمیختند
تا ز کم سوزی شود دل سوزتر — سازگار آید بشاخ و برگ و بر
از تب او در عروق لاله خون — آب جو از رقص او سیماب گون
همچنان از خاک خیزد جان پاک — سوی بی سوئی گریزد جان پاک
در ره او مرگ و حشر و نشر و مرگ — جز تب و تابی ندارد ساز و برگ
در فضائی صد سپهر نیلگون — غوطه پیهم خورد باز آید برون

خود حریم خویش و ابراهیم خویش — چون ذبیح الله در تسلیم خویش

پیش او نه آسمان نخچیر است — ضربت او از مقام حیدر است

این ستیز دمبدم باکش کند — محکم و سیار و چالاکش کند

می کند پرواز در پهنای نور — مخلبش گیرنده جبریل و حور

تا ز «ما زاغ البصر» گیرد نصیب
بر مقام «عبده» گردد رقیب

از مقام خود نمیدانم کجاست — این قدر دانم که از یاران جداست

اندرونم جنگ بی خیل و سپه — بیند آنکو همچو من دارد نگه

بحر مردان رزم کفر و دین — جان من تنها چو زین العابدین

از مقام ورا کس آگاه نیست — جز نوای من چراغ راه نیست

غرق دریا طفلک و برنا و پیر — جان بساحل برده یک مرد فقیر

برکشیدم پرده های این وثاق — ترسم از وصل و بنالم از فراق

وصل اگر پایان شوق است الحذر — ای خنک آه و فغان بی اثر

راهرو از جاده گم گیرد سراغ — گر بجانش سازگار آید فراغ

آن دلی دارم که از ذوق نظر — هر زمان خواهد جهانی تازه‌تر
رومی از احوال جان من خبیر — گفت می‌خواهی دگر عالم بگیر!
عشق شاطر، ما بدستش مهره‌ایم — پیش بنگر در سواد زهره‌ایم
عالمی از آب و خاک او را قوام — چون حرم اندر غلاف مشک فام
با نگاه پرده سوز و پرده در — از درون میغ و ماغ او گذر
اندرو بینی خدایان کهن — می‌شناسم من همه را تن به تن
بعل و مردوخ و یعوق و نسر و فسر — رم خن و لات و منات و عسر و غسر
بر قیام خویش می‌آرد دلیل — از مزاج این زمان بی‌خلیل:

«مجلس خدایان اقوام قدیم»

آن هوای تند و آن شبگون سحاب / برق اندر ظلمتش گم کرده تاب
قلزمی اندر هوا آویخته / چاک دامان و گهر کم ریخته
ساحلش ناپید و موجش گرم خیز / گرم خیز و با هواها کم ستیز
رومی و من اندر آن دریای قیر / چون خیال اندر شبستان ضمیر
او سفرها دیده و من نوسفر / در دو چشم ناصبور آمد نظر
هر زمان گفتم نگاهم نارساست / آن دگر عالم نمی بینم کجاست
تا نشان کوهسار آمد پدید / جویبار و مرغزار آمد پدید
کوه و صحرا صد بهار اندر کنار / مشکبار آمد نسیم از کوهسار
نغمه های طایران هم نفس / چشمه زار و سبزه های نیم رس
تن ز فیض آن هوا پاینده تر / جان پاک اندر بدن بیننده تر
از سر که پاره ئی کردم نظر / خرم آن کوه و کمر آن دشت و در
وادی خوش بی نشیب و بی فراز / آب خضر آرد بخاک او نیاز
اندرین وادی خدایان کهن / آن خدای مصر و این رب الیمن

آن ز ارباب عرب این از عراق | این اله الوصل و آن رب الفراق
این ز نسل مهر و داماد قمر | آن به زوج مشتری دارد نظر
آن یکی در دست او تیغ دو رو | وان دگر پیچیده ماری در گلو
هر یکی ترسنده از ذکر جمیل | هر یکی آزرده از ضرب خلیل
گفت مردود آدم از یزدان گریخت | از کلیسا و حرم نالان گریخت
تا بیفزاید به ادراک و نظر | سوی عهد رفته باز آید نگر
می برد لذت ز آثار کهن | از تجلی های ما دارد سخن
روزگار افسانهٔ دیگر گشاد | می وزد زان خاکدان باد مراد

بعل از فرط طرب خوش میسرود
بر خدایان رازهای ما گشود

«نغمهٔ بعل»

آدم این نیلی تتق را بر درید | آن سوی گردون خدایی را ندید
در دل آدم بجز افکار چیست | همچو موج این سر کشید و آن رمید
جانش از محسوس می گیرد قرار | بو که عهد رفته باز آید پدید

زنده باد افرنگی مشرق شناس — آنکه ما را از لحد بیرون کشید

ای خدایان کهن وقت است وقت

درنگر آن حلقهٔ وحدت شکست — آل ابراهیم بی ذوق الست

صحبتش پاشید، جامش ریز ریز — آنکه بود از بادهٔ جبریل مست

مرد حر افتاد در بند جهات — با وطن پیوست و از یزدان گسست

خون او سرد از شکوه دیریان — لاجرم پیر حرم زنار بست

ای خدایان کهن وقت است وقت

در جهان باز آمد ایام طرب — دین هزیمت خورده از ملک و نسب

از چراغ مصطفیٰ اندیشه چیست — زانکه او را پف زند صد بولهب

گرچه می آید صدای لااله — آنچه از دل رفت کی ماند به لب

اهرمن را زنده کرد افسون غرب — روز یزدان زرد رو از بیم شب

ای خدایان کهن وقت است وقت

بند دین از گردنش باید گشود — بندهٔ ما بندهٔ آزاد بود

تا صلوت او را گران آید همی — رکعتی خواهیم و آن هم بی سجود

جذبه‌ها از نغمه می‌گردد بلند — پس چه لذت در نماز بی‌سرود

از خداوندی که غیب او را سزد — خوشتر آن دیوی که آید در شهود

ای خدایان کهن وقت است وقت

«فرو رفتن بدریای زهره و دیدن ارواح فرعون و کشنر را»

پیر روم آن صاحب ذکر جمیل — ضرب او را سطوت ضرب خلیل

این غزل در عالم مستی سرود — بر خدای کهنه آمد در سجود

«غزل»

«باز بر رفته و آینده نظر باید کرد — هله برخیز که اندیشه دگر باید کرد

عشق بر ناقهٔ ایام کشد محمل خویش — عاشقی راحلهٔ از شام و سحر باید کرد

پیر ما گفت جهان بر روشی محکم نیست — از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد

تو اگر ترک جهان کرده سر او داری — پس نخستین ز سر خویش گذر باید کرد

گفتمش در دل من لات و منات است بسی
گفت این بتکده را زیر و زبر باید کرد»

باز با من گفت برخیز ای پسر — جز بدامانم میاویز ای پسر

آن کهستان آن جبال بی کلیم — آنکه از برف است چون انبار سیم

در پس او قلزم الماس گون — آشکاراتر درونش از برون

نی بموج و نی به سیل او را خلل — در مزاج او سکون لم یزل

این مقام سرکشان زورمست — منکران غائب و حاضر پرست

آن یکی از شرق و آن دیگر ز غرب — هر دو با مردان حق در حرب و ضرب

آن یکی برگردنش چوب کلیم — وان دگر از تیغ درویشی دو نیم

هر دو فرعون این صغیر آن کبیر — هر دو در آغوش دریا تشنه میر

هر کسی با تلخی مرگ آشناست — مرگ جباران ز آیات خداست

در پی من پا بنه از کس مترس — دست در دستم بده از کس مترس

سینهٔ دریا چو موسی بر درم
من ترا اندر ضمیر او برم

بحر بر ما سینهٔ خود را گشود — یا هوا بود و چو آبی وانمود

قعر او یک وادی بیرنگ و بو — وادی تاریکی او تو به تو

پیر رومی سورهٔ طه سرود — زیر دریا ماهتاب آمد فرود

کوه‌های شسته و عریان و سرد — اندر آن سرگشته و حیران دو مرد

سوی رومی یک نظر نگریستند — باز سوی یکدگر نگریستند

گفت فرعون این سحر این جوی نور — از کجا این صبح و این نور ظهور

«رومی»

هر چه پنهان است از و پیدا استی — اصل این نور از ید بیضاستی

«فرعون»

آه نقد عقل و دین در باختم — دیدم و این نور را نشناختم

ای جهانداران سوی من بنگرید — ای زیانکاران سوی من بنگرید

وای قومی از هوس گردیده کور — می برد لعل و گهر از خاک گور

پیکری کو در عجایب خانه‌ایست — بر لب خاموش او افسانه‌ایست

از ملوکیت خبرها می دهد — کور چشمان را نظرها می دهد

چیست تقدیر ملوکیت شقاق — محکمی جستن ز تدبیر نفاق

از بدآموزی زبون تقدیر ملک — باطل و آشفته‌تر تدبیر ملک

باز اگر بینم کلیم الله را — خواهم از وی یک دل آگاه را

«رومی»

حاکمی بی نور جان خام است خام — بی ید بیضا ملوکیت حرام
حاکمی از ضعف محکومان قوی است — بیخش از حرمان محرومان قوی است
تاج از باج است و از تسلیم باج — مرد اگر سنگ است میگردد زجاج
فوج و زندان و سلاسل رهزنی است — اوست حاکم کز چنین سامان غنی است

«ذوالخرطوم»

مقصد قوم فرنگ آمد بلند — از پی لعل و گهر گوری بکند
سرگذشت مصر و فرعون و کلیم — می توان دیدن ز آثار قدیم
علم و حکمت کشف اسرار است و بس — حکمت بی جستجو خوار است و بس

«فرعون»

قبر ما را علم و حکمت برگشود — لیکن اندر تربت مهدی چه بود

«نمودار شدن درویش سودانی»

برق بیتابانه رخشید اندر آب — موجها بالید و غلطید اندر آب
بوی خوش از گلشن جنت رسید — روح آن درویش مصر آمد پدید

در صدف از سوز او گوهر گداخت / سنگ اندر سینهٔ اشتر گداخت

گفت ای اشتر اگر داری نظر / انتقام خاک درویشی نگر

آسمان خاک ترا گوری نداد / مرقدی جز در یم شوری نداد

باز حرف اندر گلوی او شکست / از لبش آهی جگرتابی گسست

گفت ای روح عرب بیدار شو / چون نیاکان خالق اعصار شو

ای فواد ای فیصل ای ابن سعود / تا کجا بر خویش پیچیدن چو دود

زنده کن در سینه آن سوزی که رفت / در جهان باز آور آن روزی که رفت

خاک بطحا خالدی دیگر بزای / نغمهٔ توحید را دیگر سرای

ای نخیل دشت تو بالنده‌تر / برنخیزد از تو فاروقی دگر

ای جهان مؤمنان مشک فام / از تو می‌آید مرا بوی دوام

زندگانی تا کجا بی ذوق سیر / تا کجا تقدیر تو در دست غیر

بر مقام خود نیائی تا به کی / استخوانم در یمی نالد چو نی

از بلا ترسی؟ حدیث مصطفی است
«مرد را روز بلا روز صفاست»

ساربان یاران بیثرب ما بنجد — آن حدی کو ناقه را آرد بوجد
ابر بارید از زمین ها سبزه رست — می شود شاید که پای ناقه سست
جانم از درد جدائی در نفیر — آن رهی کو سبزه کم دارد بگیر
ناقه مست سبزه و من مست دوست — او بدست تست و من در دست اوست
آب را کردند بر صحرا سبیل — بر جبل ها شسته اوراق نخیل
آن دو آهو در قفای یکدگر — از فراز تل فرود آید نگر
یک دم آب از چشمهٔ صحرا خورد — باز سوی راه پیما بنگرد
ریگ دشت از نم مثال پرنیان — جاده بر اشتر نمی آید گران
حلقه حلقه چون پر تیهو غمام — ترسم از باران که دوریم از مقام

ساربان یاران بیثرب ما بنجد
آن حدی کو ناقه را آرد بوجد»

فلکِ مریخ

تلمیح

چشم را آینه کردم اندر آب — انوکی از خود گسستم اندر آب

رخت بردم زی جهان دیگری — با زمان و با مکان دیگری

آفتاب ما با آفاقش رسید — بعد از شب را از صبح دیگر آفرید

~~[illegible]~~ خو کرده پیش — من از رسم و راه جان بیگانه است — در زمان و از زمان بیگانه است

~~جان ما [illegible]~~

~~وقت ما [illegible] !~~

جان ما از دم سیر گذرد — وقت او خرم بیر رفته ی گذشت

~~جان ما خوگر [illegible]~~

~~زانکه هر حالم [illegible] از دوست~~

(٤) روزها از نور او حالم فروز — می نگر در گشته از پرواز روز

~~جان ما [illegible] از دوست~~

~~[illegible]~~

~~[illegible] از دوست~~

فلک مریخ

« اهل مریخ »

چشم را یک لحظه بستم اندر آب — اندکی از خود گسستم اندر آب
رخت بردم زی جهانی دیگری — با زمان و با مکانی دیگری
آفتاب ما به آفاقش رسید — روز و شب را نوع دیگر آفرید
تن ز رسم و راه جان بیگانه ایست — در زمان و از زمان بیگانه ایست
جان ما سازد بهر سوزی که هست — وقت او خرم بهر روزی که هست
می نگردد کهنه از پرواز روز — روزها از نور او عالم فروز

روز و شب را گردش پیهم از وست
سیر او کن زانکه هر عالم از وست

مرغزاری با رصدگاهی بلند | دوربین او ثریا در کمند
خلوت نه گنبد خضراست این | یا سواد خاکدان ماست این
گاه جستم وسعت او را کران | گاه دیدم در فضای آسمان
پیر روم آن مرشد اهل نظر | گفت مریخ است این عالم نگر
چون جهان ما طلسم رنگ و بوست | صاحب شهر و دیار و کاخ و کوست
ساکنانش چون فرنگان ذوفنون | در علوم جان و تن از ما فزون
بر زمان و بر مکان قاهرترند | زانکه در علم فضا ماهرترند
بر وجودش آنچنان پیچیده‌اند | هر خم و پیچ فضا را دیده‌اند
خاکیان را دل به بند آب و گل | اندرین عالم بدن در بند دل
چون دلی در آب و گل منزل کند | هرچه می‌خواهد به آب و گل کند
مستی و ذوق و سرور از حکم جان | جسم را غیب و حضور از حکم جان
در جهان ما دوتا آمد وجود | جان و تن، آن بی‌نمود آن با نمود
خاکیان را جان و تن مرغ و قفس | فکر مریخی یک اندیش است و بس
چون کسی را می‌رسد روز فراق | چست‌تر می‌گردد از سوز فراق

یک دو روزی پیشتر از آن مرگ — می کند پیش کسان اعلان مرگ

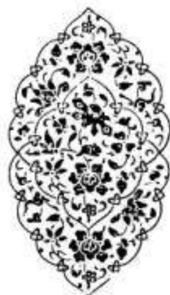
جانشان پروردهٔ اندام نیست — لاجرم خوکردهٔ انجام نیست

تن بخویش اندر کشیدن مردن است — از جهان خود رمیدن مردن است

برتر از فکر تو آمد این سخن — زانکه جان تست محکوم بدن

رخت اینجا یکدو دم باید گشاد

اینچنین فرصت خدا کس را نداد

«برآمدن انجم شناس مریخی از رصدگاه»

پیرمردی ریش او مانند برف	سالها در علم و حکمت کرده صرف
تیزبین مانند دانایان غرب	گوتش چون پیر ترسایان عرب
دیر سال و قامتش بالا چو سرو	طلعتش تابنده چون ترکان مرو
آشنای رسم و راه هر طریق	آشکارا از چشم او فکر عمیق
آدمی را دید و چون گل بر شکفت	در زبان طوسی و خیام گفت
«پیکر گل آن اسیر چند و چون	از مقام تحت و فوق آمد برون
خاک را پرواز بی طیاره داد	تا بتان را جو هر سیاره داد»
نطق و ادراکش روان چون آب جو	محو حیرت بودم از گفتار او
این همه خوابست یا افسونگری	بر لب مریخیان حرف دری
گفت «بود اندر زمان مصطفی	مردی از مریخیان باصفا
بر جهان چشم جهان بین را گشاد	دل به سیر خطهٔ آدم نهاد
برگشود اندر فضاهای وجود	تا به صحرای حجاز آمد فرود
آنچه دید از مشرق و مغرب نوشت	نقش او رنگین تر از باغ بهشت

بوده‌ام من هم به ایران و فرنگ ‏— گشته‌ام در ملک نیل و رود گنگ
دیده‌ام امریک هم ژاپون و چین ‏— بهر تحقیق فلزات زمین
از شب و روز زمین دارم خبر ‏— کرده‌ام اندر بر و بحرش سفر
پیش ما هنگامه‌های آدم است
گرچه او از کار ما نامحرم است

«رومی»

من ز افلاکم رفیقم تن ز خاک ‏— سرخوش و ناخورده از رگهای تاک
مرد بی‌پروا و نامش زنده‌رود ‏— مستی او از تماشای وجود
ما که در شهر شما افتاده‌ایم ‏— در جهان و از جهان آزاده‌ایم
در تلاش جلوه‌های نو بنو ‏— یک زمان ما را رفیق راه شو

«حکیم مریخی»

این نواح مرغدین برخیاست ‏— برخیا نام ابوالآبای ماست
فرزمرز آن آمر کردار زشت ‏— رفت پیش برخیا اندر بهشت
گفت تو اینجا چسان آسوده‌ئی ‏— عمرها محکوم یزدان بوده‌ئی

از مقام تو نکوتر عالمی است — پیش او جنت بهار یکدمی است
آن جهان از هر جهان بالاتر است — آن جهان از لامکان بالاتر است
نیست یزدان را از آن عالم خبر — من ندیدم عالمی آزادتر
نی خدائی در نظام او دخیل — نی کتابی نی رسولی جبرئیل
نی طوافی نی سجودی اندرو — نی دعائی نی درودی اندرو
برخیا گفت ای فسون پرداز خیز — نقش خود را اندر آن عالم بریز
تا ابوالآبا فریب او نخورد — حق جهانی دیگری با ما سپرد

اندرین ملک خدادادی گذر
مرغدین و رسم و آئینش نگر

«گردش در شهر مرغدین»

مرغدین و آن عمارات بلند — من چه گویم زان مقام ارجمند
ساکنانش در سخن شیرین چو نوش — خوب روی و نرم خوی و ساده پوش
فکرشان بی درد و سوز اکتساب — راز دان کیمیای آفتاب
هر که خواهد سیم و زر گیرد ز نور — چون نمک گیریم ما از آب شور

خدمت آمد مقصد علم و هنر — کارها را کس نمی‌سنجد بزر
کس ز دینار و درم آگاه نیست — این بتان را در حرم ما راه نیست
بر طبیعت دیو ماشین چیره نیست — آسمانها از دخانها تیره نیست
سخت کوش دهقان چراغش روشن است — از نهاب ده‌خدایان ایمن است
کشت و کارش بی نزاع آب جوست — حاصلش بی شرکت غیری از اوست
اندر آن عالم نه لشکر نی فنون — نی کسی روزی خورد از کشت و خون
نی قلم در مرغدین گیرد فروغ — از فن تحریر و تشهیر دروغ
نی به بازاران ز بیکاران خروش — نی صداهای گدایان درد گوش

«حکیم مریخی»

کس در اینجا سائل و محروم نیست — عبد و مولا حاکم و محکوم نیست

«زنده رود»

سائل و محروم تقدیر حق است — حاکم و محکوم تقدیر حق است
جز خدا کس خالق تقدیر نیست — چارهٔ تقدیر از تدبیر نیست

«حکیم مریخی»

گر ز یک تقدیر خون گردد جگر
خواه از حق حکم تقدیر دگر

تو اگر تقدیر نو خواهی رواست
زانکه تقدیرات حق لا انتهاست

ارضیان نقد خودی در باختند
نکتهٔ تقدیر را نشناختند

رمز باریکش بحرفی مضمر است
تو اگر دیگر شوی او دیگر است

خاک شو نذر هوا سازد ترا
سنگ شو بر شیشه انداز د ترا

شبنمی؟ افتندگی تقدیر تست
قلزمی؟ پایندگی تقدیر تست

هر زمان سازی همان لات و منات
از بتان جوئی ثبات ای بی ثبات

تا بخود نا ساختن ایمان تست
عالم افکار تو زندان تست

رنج بی گنج است تقدیر اینچنین
گنج بی رنج است تقدیر اینچنین

اصل دین این است اگر ای بیخبر
می شود محتاج از محتاج تر

وای آن دینی که خواب آرد ترا
باز در خواب گران دارد ترا

سحر و افسون است یا دین است این؟
حب افیون است یا دین است این؟

می شناسی طبع دراک از کجاست
حوری اندر پیکر خاک از کجاست

قوت فکر حکیمان از کجاست ‌ طاقت ذکر کلیمان از کجاست
این دل و این واردات او ز کیست ‌ این فنون و معجزات او ز کیست
گرمی گفتار داری از تو نیست ‌ شعلهٔ کردار داری از تو نیست
اینهمه فیض از بهار فطرت است ‌ فطرت از پروردگار فطرت است
زندگانی چیست کان گوهر است ‌ تو امینی صاحب او دیگر است
طبع روشن مرد حق را آبروست ‌ خدمت خلق خدا مقصود اوست

خدمت از رسم و ره پیغمبری است
مزد خدمت خواستن سوداگری است

همچنان این باد و خاک و ابر و کشت ‌ باغ و راغ و کاخ و کوی و سنگ و خشت
ایکه میگوئی متاع ما ز ماست ‌ مرد نادان این همه ملک خداست
ارض حق را ارض خود دانی بگو ‌ چیست شرح آیهٔ «لا تفسدوا»
ابن آدم دل به ابلیسی نهاد ‌ من ز ابلیسی ندیدم جز فساد
کس امانت را بکار خود نبرد ‌ ایخوش آنکو ملک حق با حق سپرد
برده‌ئی چیزی که از آن تو نیست ‌ داغم از کاری که شایان تو نیست

گر تو باشی صاحب شی می سزد　　ور نباشی خود بگو کی می سزد

ملک یزدان را به یزدان باز ده　　تا ز کار خویش بگشائی گره

زیر گردون فقر و مسکینی چراست　　آنچه از مولاست می‌گوئی ز ماست

بنده‌ئی کز آب و گل بیرون نجست　　شیشهٔ خود را به سنگ خود شکست

ای که منزل را نمی‌دانی ز ره　　قیمت هر شی ز انداز نگه

تا متاع تست گوهر گوهر است　　ور نه سنگ است از شرری کمتر است

نوع دیگر بین جهان دیگر شود
این زمین و آسمان دیگر شود

« احوال دوشیزهٔ مریخ که دعوی رسالت کرده »

در گذشتیم از هزاران کوی و کاخ　　بر کنار شهر میدان فراخ

اندر آن میدان هجوم مرد و زن　　در میان یک زن قدش چون نارون

چهره‌اش روشن ولی بی نور جان　　معنی او بر بیان او گران

حرف او بی سوز و چشمش بی نمی　　از سرور آرزو نامحرمی

فارغ از جوش جوانی سینه‌اش　　کور و صورت ناپذیر آئینه‌اش

بیخبر از عشق و از آئین عشق
صعوه رد کرده شاهین عشق

گفت با ما آن حکیم نکته‌دان
«نیست این دوشیزه از مریخیان

ساده و آزاده و بی ریو و رنگ
فرزمرزا او را بدزدید از فرنگ

پخته در کار نبوت ساختش
اندرین عالم فرو انداختش

گفت نازل گشته‌ام از آسمان
دعوت من دعوت آخرزمان

از مقام مرد و زن دارد سخن
فاش‌تر می‌گوید اسرار بدن

نزد این آخرزمان تقدیر زیست
در زبان ارضیان گویم که چیست»

«تذکیر نبیهٔ مریخ»

ای زنان ای مادران ای خواهران
زیستن تا کی مثال دلبران

دلبری اندر جهان مظلومی است
دلبری محکومی و محرومی است

در دو گیسو شانه گردانیم ما
مرد را نخچیر خود دانیم ما

مرد صیادی به نخچیری کند
گرد تو گردد که زنجیری کند

خودگدازیهای او مکر و فریب
درد و داغ و آرزو مکر و فریب

گرچه آن کافر حرم سازد ترا　　مبتلای درد و غم سازد ترا
همبر او بودن آزار حیات　　وصل او زهر و فراق او نبات
مار پیچان از خم و پیچش گریز　　زهرهایش را بخون خود مریز

از امومت زرد روی مادران
ای خنک آزادی بی شوهران

وحی یزدان پی به پی آید مرا　　لذت ایمان بیفزاید مرا
آمد آن وقتی که از اعجاز فن　　می توان دیدن جنین اندر بدن
حاصلی برداری از کشت حیات　　هر چه خواهی از بنین و از بنات
گر نباشد بر مراد ما جنین　　بی محابا کشتن او عین دین
در پس این عصر اعصار دگر　　آشکارا گردد اسرار دگر
پرورش گیرد جنین نوع دگر　　بی شب ارحام دریابد سحر
تا بمیرد آن سراپا اهرمن　　همچو حیوانات ایام کهن
لاله ها بی داغ و با دامان پاک　　بی نیاز از شبنمی خیزد ز خاک
خود بخود بیرون فتد اسرار زیست　　نغمه بی مضراب بخشد تار زیست

آنچه از نیسان فرو ریزد بگیر ای صدف در زیر دریا تشنه میر

خیز و با فطرت بیا اندر ستیز تا ز پیکار تو حر گردد کنیز

رستن از ربط دو تن توحید زن

حافظ خود باش و بر مردان متن

«رومی»

مذهب عصر نو آیینی نگر حاصل تهذیب لادینی نگر

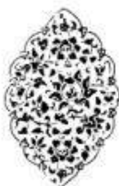
زندگی را شرع و آیین است عشق اصل تهذیب است دین دین است عشق

ظاهر او سوزناک و آتشین باطن او نور رب العالمین

از تب و تاب درونش علم و فن از جنون ذوفنونش علم و فن

دین نگردد پخته بی آداب عشق

دین بگیر از صحبت ارباب عشق

دین

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

مذهب علم نو آئینی نگر

حاصل تهذیب لادینی نگر!

زندگی را شرع و آئین است عشق

اصل تهذیب است دین، دین است عشق

ظاهر او ~~[illegible]~~ سوزناک و آتشین

باطن او ~~[illegible]~~ نور رب العالمین

~~[illegible]~~ از تب و تاب درونش علم و فن

~~[illegible]~~ از جنون ذوفنونش علم و فن

دین نگردد پخته بی آداب عشق

دین بگیر از صحبت ارباب عشق

فلک مشتری

... ارواح عالیه که ... [illegible]

~~سکون ... را ... [illegible]~~

سیر حقیقت دوام را برگزیده‌اند.

فرقه‌ای از اهل دل دیوانه‌ای — هر زمان بخشد ... ویرانه‌ای

... [illegible] ... — مردمان بحر زادند ... [illegible]

راکد ... [illegible] ... — ای مسافر جاده را پایان کجاست

~~کار حکمت دیدن و ... است — کار عرفان دیدن و ... است~~

کار حکمت دیدن و فرسودن است — کار عرفان دیدن و افزودن است

آن بسنجد در ترازوی هنر — این بسنجد در ترازوی نظر

آن به دست آورده آب و خاک را — این به دست آورده ... را

~~آن نگه ... [illegible]~~

~~... [illegible]~~

~~... [illegible]~~

آن نگه را ... [illegible]

این نگه را ... [illegible]

[illegible]

فلک مشتری

«ارواح جلیله حلاج و غالب و قرة العین طاهره که به نشیمن بهشتی نگرویدند
و بگردش جاودان گرائیدند»

من فدای این دل دیوانه ئی — هر زمان بخشد دگر ویرانه ئی
چون بگیرم منزلی گوید که خیز — مرد خود رس بحر را داند قفیز

زانکه آیات خدا لا انتهاست — ای مسافر جاده را پایان کجاست

کار حکمت دیدن و فرسودن است — کار عرفان دیدن و افزودن است

آن بسنجد در ترازوی هنر — این بسنجد در ترازوی نظر

آن بدست آورد آب و خاک را — این بدست آورد جان پاک را

آن نگه را بر تجلی می زند
این تجلی را بخود گم می کند

در تلاش جلوه های پی به پی — طی کنم افلاک و می نالم چو نی

این همه از فیض مردی پاک زاد — آنکه سوز او بجان من فتاد

کاروان این دو بینای وجود — بر کنار مشتری آمد فرود

آن جهان آن خاکدان نا تمام — در طواف او قمرها تیز گام

خالی از می شیشهٔ تاکش هنوز — آرزو نارسته از خاکش هنوز

نیم شب از تاب ماهان نیم روز — نی برودت در هوای او نه سوز

من چو سوی آسمان کردم نظر — کوکبش دیدم بخود نزدیک تر

هیبت نظاره از هوشم ربود — شد دگرگون نزد و دور و دیر و زود

پیش خود دیدم سه روح پاکباز — آتش اندر سینه شان گیتی گداز
در بر شان حله های لاله گون — چهره ها رخشنده از سوز درون
در تب و تابی ز هنگام الست — از شراب نغمه های خویش مست
گفت رومی این قدر از خود مرو — از دم آتش نوایان زنده شو
شوق بی پروا ندیدستی نگر — زور این صهبا ندیدستی نگر
غالب و حلاج و خاتون عجم — شورها افکنده در جان حرم

این نواها روح را بخشد ثبات
گرمی او از درون کائنات»

«نوای حلاج»

ز خاک خویش طلب آتشی که پیدا نیست — تجلی دگری در خور تقاضا نیست
نظر بخویش چنان بسته ام که جلوهٔ دوست — جهان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست
به ملک جم ندهم مصرع نظیری را — «کسی که کشته نشد از قبیلهٔ ما نیست»
اگرچه عقل فسون پیشه لشکری انگیخت — تو دل گرفته نباشی که عشق تنها نیست
تو ره شناس نئی وز مقام بیخبری — چه نغمه ایست که در بربط سلیمی نیست

ز قيد و صيد نهنگان حكايتى آور … مگو كه زورق ما روشناس دريا نيست

مريد همت آن رهروم كه پا نگذاشت … به جاده‌ئى كه درو كوه و دشت و دريا نيست

شريک حلقهٔ رندان باده‌پيما باش
حذر ز بيعت پيرى كه مرد غوغا نيست

«نواى غالب»

"بيا كه قاعدهٔ آسمان بگردانيم … قضا بگردش رطل گران بگردانيم

اگر ز شحنه بود گير و دار ننديشيم … وگر ز شاه رسد ارمغان بگردانيم

اگر كليم شود همزبان سخن نكنيم … وگر خليل شود ميهمان بگردانيم

بجنگ باج ستانان شاخسارى را … تهى سبد ز در گلستان بگردانيم

به صلح بال فشانان صبحگاهى را … ز شاخسار سوى آشيان بگردانيم

ز حيدريم من و تو ز ما عجب نبود … گر آفتاب سوى خاوران بگردانيم"

«نوای طاهره»

گر بتو افتدم نظر چهره به چهره رو برو
شرح دهم غم ترا نکته به نکته مو بمو

از پی دیدن رخت همچو صبا فتاده‌ام
خانه بخانه در بدر کوچه بکوچه کو بکو

میرود از فراق تو خون دل از دو دیده‌ام
دجله به دجله یم بیم چشمه به چشمه جو بجو

مهر ترا دل حزین بافته بر قماش جان
رشته به رشته نخ بنخ تار به تار پو به پو

در دل خویش طاهره گشت و ندید جز ترا
صفحه به صفحه لا به لا پرده به پرده تو بتو

سوز و ساز عاشقان دردمند
شورهای تازه در جانم فکند

مشکلات کهنه سر بیرون زدند
باز بر اندیشه‌ام شبخون زدند

قلزم فکرم سراپا اضطراب
ساحلش از زور طوفانی خراب

گفت رومی وقت را از کف مده
ایکه میخواهی گشود هر گره

چند در افکار خود باشی اسیر
این قیامت را برون ریز از ضمیر

«زنده رود مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ میگوید»

از مقام مؤمنان دوری چرا　　یعنی از فردوس مهجوری چرا

«حلّاج»

مرد آزادی که داند خوب و زشت　　می نگنجد روح او اندر بهشت

جنّت ملّا می و حور و غلام　　جنّت آزادگان سیر دوام

جنّت ملّا خور و خواب و سرود　　جنّت عاشق تماشای وجود

حشر ملّا شقّ قبر و بانگ صور　　عشق شور انگیز خود صبح نشور

علم بر بیم و رجا دارد اساس　　عاشقان را نی امید و نی هراس

علم ترسان از جلال کائنات　　عشق غرق اندر جمال کائنات

علم را بر رفته و حاضر نظر　　عشق گوید آنچه می آید نگر

علم پیمان بسته با آئین جبر　　چارهٔ او چیست غیر از جبر و صبر

عشق آزاد و غیور و ناصبور　　در تماشای وجود آمد جسور

عشق ما از شکوه ها بیگانه ایست　　گرچه او را گریهٔ مستانه ایست

این دل مجبور ما مجبور نیست　　ناوک ما از نگاه حور نیست

آتش ما را بیفزاید فراق　　جان ما را سازگار آید فراق

بی خلشها زیستن نازیستن — باید آتش در ته پا زیستن
زیستن این گونه تقدیر خودی است — از همین تقدیر تعمیر خودی است
ذره ئی از شوق بیحد رشک مهر — گنجد اندر سینهٔ او نه سپهر

شوق چون بر عالمی شبخون زند
آنیان را جاودانی می کند

« زنده رود »

گردش تقدیر مرگ و زندگیست — کس نداند گردش تقدیر چیست

« حلاج »

هر که از تقدیر دارد ساز و برگ — لرزد از نیروی او ابلیس و مرگ
جبر دین مرد صاحب همت است — جبر مردان از کمال قوت است
پخته مردی پخته تر گردد ز جبر — جبر مرد خام را آغوش قبر
جبر خالد عالمی برهم زند — جبر ما بیخ و بن ما بر کند
کار مردان است تسلیم و رضا — بر ضعیفان راست ناید این قبا
تو که دانی از مقام پیر روم — می ندانی از کلام پیر روم

بود گبری در زمان بایزید   گفت او را یک مسلمان سعید

خوشتر آن باشد که ایمان آوری   تا بدست آید نجات و سروری

گفت این ایمان اگر هست ای مرید   آن که دارد شیخ عالم بایزید

من ندارم طاقت آن تاب آن   کان فزون آمد ز کوششهای جان (رومی)

کار ما غیر از امید و بیم نیست   هر کسی را همت تسلیم نیست

ای که گوئی بودنی این بود، شد   کارها پابند آئین بود، شد

معنی تقدیر کم فهمیده ئی   نی خودی را نی خدا را دیده ئی

مرد مومن با خدا دارد نیاز   با تو ما سازیم تو با ما بساز

عزم او خلاق تقدیر حق است

روز هیجا تیر او تیر حق است

«زنده رود»

کم نگاهان فتنه ها انگیختند   بندهٔ حق را به دار آویختند

آشکارا بر تو پنهان وجود   باز گو آخر گناه تو چه بود؟

«حلاج»

بود اندر سینهٔ من بانگ صور — ملتی دیدم که دارد قصد گور

مؤمنان با خوی و بوی کافران — لا اله گویان و از خود منکران

"امر حق گفتند نقش باطل است — زانکه او وابستهٔ آب و گل است

من بخود افروختم نار حیات — مرده را گفتم ز اسرار حیات

از خودی طرح جهانی ریختند — دلبری با قاهری آمیختند

هر کجا پیدا و ناپیدا خودی — برنتابد نگاه ما خودی

نارها پوشیده اندر نور اوست — جلوه های کائنات از طور اوست

هر زمان هر دل درین دیر کهن — از خودی در پرده میگوید سخن

هر که از نارش نصیب خود نبرد — در جهان از خویشتن بیگانه مرد

هند و هم ایران ز نورش محرم است — آنکه نارش هم شناسد آن کم است

من ز نور و نار او دادم خبر — بندهٔ محرم گناه من نگر

آنچه من کردم تو هم کردی بترس
محشری بر مُرده آوردی بترس

«طاهره»

از گناه بندهٔ صاحب جنون
کائنات تازه‌ئی آید برون

شوق بی‌حد پرده‌ها را بر درد
کهنگی را از تماشا می‌برد

آخر از دار و رسن گیرد نصیب
بر نگردد زنده از کوی حبیب

جلوهٔ او بنگر اندر شهر و دشت
تا نپنداری که از عالم گذشت

در ضمیر عصر خود پوشیده است
اندرین خلوت چسان گنجیده است

«زنده رود»

ای ترا دادند درد جستجوی
معنی یک شعر خود با من بگوی

قمری کف خاکستر و بلبل قفس رنگ
ای ناله نشان جگر سوخته‌ئی چیست

«غالب»

ناله‌ئی کو خیزد از سوز جگر
هر کجا تاثیر او دیدم دگر

قمری از تاثیر او وا سوخته
بلبل از وی رنگها اندوخته

اندرو مرگی به آغوش حیات
یک نفس اینجا حیات آنجا ممات

آنچنان رنگی که ارژنگی ازوست   آنچنان رنگی که بیرنگی ازوست

تو ندانی این مقام رنگ و بوست   قسمت هر دل بقدر های و هوست

یا به رنگ آ، یا به بیرنگی گذر

تا نشانی گیری از سوز جگر

«زنده رود»

صد جهان پیدا درین نیلی فضاست   هر جهان را اولیا و انبیاست

«غالب»

نیک بنگر اندرین بود و نبود   پی به پی آید جهانها در وجود

"هر کجا هنگامهٔ عالم بود   رحمة للعالمینی هم بود"

«زنده رود»

فاش‌تر گو زانکه فهمم نارساست

«غالب»

این سخن را فاش‌تر گفتن خطاست

«زنده رود»

گفتگوی اهل دل بی‌حاصل است

«غالب»

نکته را بر لب رسیدن مشکل است

«زنده رود»

تو سراپا آتش از سوز طلب   بر سخن غالب نیابی ای عجب

«غالب»

خلق و تقدیر و هدایت ابتداست   رحمة للعالمینی انتهاست

«زنده رود»

من ندیدم چهرهٔ معنی هنوز   آتشی داری اگر ما را بسوز

«غالب»

ای چو من بینندهٔ اسرار شعر   این سخن افزونتر است از تار شعر

شاعران بزم سخن آراستند   این کلیمان بی ید بیضاستند

آنچه تو از من بخواهی کافری است   کافری کو ماورای شاعری است

«حلاج»

هر کجا بینی جهان رنگ و بو　　آن که از خاکش بروید آرزو
یا ز نور مصطفی او را بهاست　　یا هنوز اندر تلاش مصطفی است

«زنده رود»

از تو پرسم گرچه پرسیدن خطاست　　سرّ آن جوهر که نامش مصطفی است
آدمی یا جوهری اندر وجود؟　　آنکه آید گاهگاهی در وجود

«حلّاج»

پیش او گیتی جبین فرسوده است　　خویش را خود عبدهٔ فرموده است
عبدهٔ از فهم تو بالاتر است　　زانکه او هم آدم و هم جوهر است
جوهر او نی عرب نی اعجم است　　آدم است و هم ز آدم اقدم است
عبدهٔ صورتگر تقدیرها　　اندرو ویرانه‌ها تعمیرها
عبدهٔ هم جانفزا هم جانستان　　عبدهٔ هم شیشه هم سنگ گران
عبد دیگر عبدهٔ چیزی دگر　　ما سراپا انتظار او منتظر
عبدهٔ دهر است و دهر از عبدهٔ است　　ما همه رنگیم او بی رنگ و بوست
عبدهٔ با ابتدا بی انتهاست　　عبدهٔ را صبح و شام ما کجاست

کس ز سرّ عبده آگاه نیست — عبده جز سرّ الا الله نیست

لا اله تیغ و دم او عبده — فاش‌تر خواهی بگو هو عبده

عبده چند و چگون کائنات — عبده راز درون کائنات

مدعا پیدا نگردد زین دو بیت — تا نبینی از مقام «ما رمیت»

بگذر از گفت و شنود ای زنده‌رود

غرق شو اندر وجود ای زنده‌رود

«زنده‌رود»

کم شناسم عشق را این کار چیست — ذوق دیدار است پس دیدار چیست

«حلاج»

معنی دیدار آن آخر زمان — حکم او بر خویشتن کردن روان

در جهان زی چون رسول انس و جان — تا چو او باشی قبول انس و جان

باز خود را بین همین دیدار اوست — سنت او سرّی از اسرار اوست

«زنده‌رود»

چیست دیدار خدای نه سپهر — آنکه بی حکمش نگردد ماه و مهر

«حلّاج»

نقش حق اول بجان انداختن　　　باز او را در جهان انداختن
نقش جان تا در جهان گردد تمام　　　می شود دیدار حق دیدار عام
ای خنک مردی که از یک هوی او　　　نه فلک دارد طواف کوی او
وای درویشی که هوئی آفرید　　　باز لب بربست و دم در خود کشید
حکم حق را در جهان جاری نکرد　　　نانی از جو خورد و کرّاری نکرد
خانقاهی جست و از خیبر رمید　　　راهبی ورزید و سلطانی ندید
نقش حق داری جهان نخچیر تست　　　هم عنان تقدیر با تدبیر تست

عصر حاضر با تو می جوید ستیز
نقش حق بر لوح این کافر بریز

«زنده رود»

نقش حق را در جهان انداختند　　　من نمی دانم چسان انداختند

«حلّاج»

یا بزور دلبری انداختند　　　یا بزور قاهری انداختند

زانکه حق در دلبری پیداتر است   دلبری از قاهری اولیٰ تر است

«زنده رود»

بازگو ای صاحب اسرار شرق   در میان زاهد و عاشق چه فرق

«حلّاج»

زاهد اندر عالم دنیا غریب   عاشق اندر عالم عقبیٰ غریب

«زنده رود»

معرفت را انتها نابودن است   زندگی اندر فنا آسودن است

«حلّاج»

سکر یاران از تهی پیمانگی است   نیستی از معرفت بیگانگی است

ای که جوئی در فنا مقصود را   در نمی یابد عدم موجود را

«زنده رود»

آنکه خود را بهتر از آدم شمرد   در خم و جامش نه می باقی نه درد

مشت خاک ما بگردون آشناست   آتش آن بی سر و سامان کجاست

«حلّاج»

کم بگو زان خواجهٔ اهل فراق — تشنه کام و از ازل خونین ایاق

ما جهول او عارف بود و نبود — کفر او این راز را بر ما گشود

از فتادن لذت برخاستن — عیش افزودن ز درد کاستن

عاشقی در نار او وا سوختن — سوختن بی نار او ناسوختن

زانکه او در عشق و خدمت اقدم است — آدم از اسرار او نامحرم است

چاک کن پیراهن تقلید را
تا بیاموزی از او توحید را

«زنده رود»

ای ترا اقلیم جان زیر نگین — یک نفس با ما دگر صحبت گزین

«حلاج»

با مقامی در نمی سازیم و بس — ما سراپا ذوق پروازیم و بس

هر زمان دیدن تپیدن کار ماست — بی پر و بالی پریدن کار ماست

«نمودار شدن خواجهٔ اهل فراق ابلیس»

صحبت روشندلان یک دم دو دم — آن دو دم سرمایهٔ بود و عدم

عشق را شوریده‌تر کرد و گذشت | عقل را صاحب نظر کرد و گذشت

چشم بر بستم که با خود دارمش | از مقام دیده در دل آرمش

ناگهان دیدم جهان تاریک شد | از مکان تا لامکان تاریک شد

اندر آن شب شعله‌ئی آمد پدید | از درونش پیرمردی بر جهید

یک قبای سرمه‌ئی اندر برش | غرق اندر دود پیچان پیکرش

گفت رومی خواجهٔ اهل فراق
آن سراپا سوز آن خونین ایاق

کهنهٔ کم خنده‌ٔ اندک سخن | چشم او بینندهٔ جان در بدن

رند و ملا و حکیم و خرقه پوش | در عمل چون زاهدان سخت کوش

فطرتش بیگانهٔ ذوق وصال | زهد او ترک جمال لایزال

تا گسستن از جمال آسان نبود | کار پیش افکند از ترک سجود

اندکی در واردات او نگر | مشکلات او ثبات او نگر

غرق اندر رزم خیر و شر هنوز
صد پیمبر دیده و کافر هنوز

جانم اندر تن ز سوز او تپید / بر لبش آهی غم‌آلودی رسید

گفت و چشم نیم‌وا بر من گشود / «در عمل جز ما که برخوردار بود»

آنچنان بر کارها پیچیده‌ام / فرصت آدینه را کم دیده‌ام

نی مرا افرشته‌ای نی چاکری / وحی من بی منت پیغمبری

نی حدیث و نی کتاب آورده‌ام / جان شیرین از فقیهان برده‌ام

رشتهٔ دین چون فقیهان کس نرشت / کعبه را کردند آخر خشت خشت

کیش ما را اینچنین تأسیس نیست / فرقه اندر مذهب ابلیس نیست

درگذشتم از سجود ای بیخبر / ساز کردم ارغنون خیر و شر

از وجود حق مرا منکر مگیر / دیده بر باطن گشا ظاهر مگیر

گر بگویم نیست این از ابلهی است / زانکه بعد از دید نتوان گفت نیست

من «بلی» در پردهٔ «لا» گفته‌ام / گفتهٔ من خوشتر از ناگفته‌ام

تا نصیب از درد آدم داشتم / قهر یار از بهر او نگذاشتم

شعله‌ها از کشت‌زار من دمید / او ز مجبوری به مختاری رسید

زشتی خود را نمودم آشکار / با تو دادم ذوق ترک و اختیار

تو نجاتی ده مرا از نار من | واکن ای آدم گره از کار من

ای که اندر بند من افتاده ئی | رخصت عصیان به شیطان داده ئی

در جهان با همت مردانه زی | غمگسار من ز من بیگانه زی

بی نیاز از نیش و نوش من گذر | تا نگردد نامه ام تاریک تر

در جهان صیاد با نخچیرهاست | تا تو نخچیری به کیشم تیرهاست

صاحب پرواز را افتاد نیست
صید اگر زیرک شود صیاد نیست»

گفتمش «بگذر ز آئین فراق | ابغض الاشیاء عندی الطلاق»

گفت «ساز زندگی سوز فراق | ای خوشا سرمستی روز فراق

بر لبم از وصل می ناید سخن | وصل اگر خواهم نه او ماند نه من»

حرف وصل او را ز خود بیگانه کرد | تازه شد اندر دل او سوز و درد

اندکی غلطید اندر دود خویش | باز گم گردید اندر دود خویش

ناله ئی زان دود پیچان شد بلند
ای خنک جانی که گردد دردمند

«نالهٔ ابلیس»

ای خداوند صواب و ناصواب — من شدم از صحبت آدم خراب
هیچگه از حکم من سر بر نتافت — چشم از خود بست و خود را در نیافت
خاکش از ذوق ابا بیگانه‌ئی — از شرار کبریا بیگانه‌ئی
صید خود صیاد را گوید بگیر — الامان از بندهٔ فرمان‌پذیر
از چنین صیدی مرا آزاد کن — طاعت دیروزهٔ من یاد کن
پست از و آن همت والای من — وای من ای وای من ای وای من
فطرت او خام و عزم او ضعیف — تاب یک ضربم نیارد این حریف
بندهٔ صاحب نظر باید مرا — یک حریف پخته‌تر باید مرا
لعبت آب و گل از من باز گیر — می‌نیاید کودکی از مرد پیر
ابن آدم چیست یک مشت خس است — مشت خس را یک شرار از من بس است
اندرین عالم اگر جز خس نبود — این قدر آتش مرا دادن چه سود
شیشه را بگداختن عاری بود — سنگ را بگداختن کاری بود
آنچنان تنگ از فتوحات آمدم — پیش تو بهر مکافات آمدم

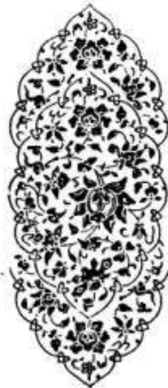
منکر خود از تو می خواهم بده　　سوی آن مرد خدا راهم بده

بنده ئی باید که پیچد گردنم　　لرزه انداز د نگاهش در تنم

آن که گوید: از حضور من برو　　آنکه پیش او نیرزم با دو جو

ای خدا یک زنده مرد حق پرست

لذتی شاید که یابم در شکست

فلکِ زُحل

~~[illegible]~~ [illegible]

ارواح رذیله که با ملک و ملت غداری کردند و دوزخ ایشان را قبول نکرد

بسر ریگی آن امام راستان — آشنای هر مقام راستان

گفت ای گردون لرزد گرد کیش — دیده آن عالم زنار پوش؟

پیکر او گرم از آب و گل است — بر زمینش پا نهادن مشکل است

صد هزار افرشته تندر بدست — قهر حق را قاسم از روز الست

ذره بیم می زند سیاره را — از مدارش برکند سیاره را

منزل ارواح بی یوم النشور — دوزخ از احراق شان آمد نفور

اندرو بینی دو طاغوت کهن — روح قوم کشته از بهر دو تن

ناقبول و نا امید و نامراد — ملتی از کارشان اندر فساد

ملتی کو بند هر ملت گشاد — ملک و دینش از مقام خود فتاد

می ندانی خطه هندوستان — آن عزیز خاطر صاحبدلان

آنچه بر گرد دگر پیچیده است — از دم سیاره ها دزدیده است

از مجران سیر او حرام او گران — [illegible] از رشت فزران

~~کوه ها [illegible] اندر [illegible]~~

عالمی مطرود و مردود سپهر — صبح او مانند شام از غل مهر

~~عالمی زشت [illegible]~~

~~[illegible]~~

فلک زحل

«ارواح رذیله که با ملک و ملت غداری کرده
و دوزخ ایشان را قبول نکرده»

پیر رومی آن امام راستان
آشنای هر مقام راستان

گفت ای گردون نورد سخت کوش
دیده ئی آن عالم زنار پوش

آنچه بر گرد کمر پیچیده است
از دم استاره ئی دزدیده است

از گران سیری خرام او سکون
هر نکو از حکم او زشت و زبون

پیکر او گرچه از آب و گل است
بر زمینش پا نهادن مشکل است

صد هزار افرشته تندر بدست قهر حق را قاسم از روز الست

ذره بیهم می زند سیاره را از مدارش برکند سیاره را

عالمی مطرود و مردود سپهر صبح او مانند شام از بخل مهر

منزل ارواح بی یوم النشور دوزخ از احراقشان آمد نفور

اندرون او دو طاغوت کهن روح قومی کشته از بهر دو تن

جعفر از بنگال و صادق از دکن ننگ آدم ننگ دین ننگ وطن

ناقبول و ناامید و نامراد ملتی از کارشان اندر فساد

ملتی کو بند هر ملت گشاد ملک و دینش از مقام خود فتاد

می ندانی خطهٔ هندوستان آن عزیز خاطر صاحبدلان

خطه‌ای هر جلوه‌اش گیتی فروز درمیان خاک و خون غلطد هنوز

در گلش تخم غلامی را که کشت این همه کردار آن ارواح زشت

در فضای نیلگون یک دم بایست
تا مکافات عمل بینی که چیست

«قلزم خونین»

آنچه دیدم می نگنجد در بیان
تن ز سهمش بی‌خبر گردد ز جان

من چه دیدم قلزمی دیدم ز خون
قلزمی طوفان برون طوفان درون

در هوا ماران چو در قلزم نهنگ
کفچه شبگون بال و پر سیماب رنگ

موجها درنده مانند پلنگ
از نهیبش مرده بر ساحل نهنگ

بحر ساحل را امان یکدم نداد
هر زمان کُه پاره‌ئی در خون فتاد

موج خون با موج خون اندر ستیز
در میانش زورقی در افت و خیز

اندر آن زورق دو مرد زرد روی
زرد رو عریان بدن آشفته موی

«آشکارا می شود روح هندوستان»

آسمان شق گشت و حوری پاک زاد
پرده را از چهرهٔ خود برگشاد

در جبینش نار و نور لایزال
در دو چشم او سرور لایزال

حله‌ئی در بر سبکتر از سحاب
تار و پودش از رگ برگ گلاب

با چنین خوبی نصیبش طوق و بند
بر لب او ناله‌های دردمند

گفت رومی روح هند است این نگر
از فغانش سوزها اندر جگر

«روح هندوستان ناله و فریاد می کند»

شمع جان افسرد در فانوس هند
هندیان بیگانه از ناموس هند

مردکی نامحرم از اسرار خویش
زخمهٔ خود کم زند بر تار خویش

بر زمان رفته می بندد نظر
از تش افسرده میسوزد جگر

بندها بر دست و پای من ازوست
ناله های نارسای من ازوست

خویشتن را از خودی پرداخته
از رسوم کهنه زندان ساخته

آدمیت از وجودش دردمند
عصر نو از پاک و ناپاکش نژند

بگذر از فقری که عریانی دهد
ای خنک فقری که سلطانی دهد

الحذر از جبر و هم از خوی صبر
جابر و مجبور را زهر است جبر

این به صبر پیهمی خوگر شود
آن به جبر پیهمی خوگر شود

هر دو را ذوق ستم گردد فزون
ورد من یا لیت قومی یعلمون

کی شب هندوستان آید بروز
مرد جعفر، زندهٔ روح او هنوز

تا ز قید یک بدن وا می‌رهد — آشیان اندر تن دیگر نهد

گاه او را با کلیسا ساز باز — گاه پیش دیریان اندر نیاز

دین او آئین او سوداگری است — عنتری اندر لباس حیدری است

تا جهان رنگ و بو گردد دگر — رسم او آئین او گردد دگر

پیش ازین چیزی دگر مسجود او — در زمان ما وطن معبود او

ظاهر او از غم دین دردمند — باطنش چون دیریان زنار بند

جعفر اندر هر بدن ملت کش است — این مسلمانی کهن ملت کش است

خند خندان است و با کس یار نیست — مار اگر خندان شود جز مار نیست

از نفاقش وحدت قومی دونیم — ملت او از وجود او لئیم

ملتی را هر کجا غارتگری است — اصل او از صادقی یا جعفری است

الامان از روح جعفر الامان

الامان از جعفران این زمان

«فریاد یکی از زورق‌نشینان قلزم خونین»

نی عدم ما را پذیرد نی وجود — وای از بی‌مهری بود و نبود

تا گذشتیم از جهان شرق و غرب / بر در دوزخ شدیم از درد و کرب

یک شرر بر صادق و جعفر نزد / ق / بر سر ما مشت خاکستر نزد

گفت دوزخ را خس و خاشاک به

شعله‌ام زین دو کافر پاک به

آنسوی نه آسمان رفتیم ما / پیش مرگ ناگهان رفتیم ما

گفت "جان سرّی ز اسرار من است / حفظ جان و هدم تن کار من است

جان زشتی گرچه رزد با دو جو / ایکه از من هدم جان خواهی بگو

اینچنین کاری نمی‌آید ز مرگ

جان غدّاری نیاساید ز مرگ"

ای هوای تند ای دریای خون / ای زمین ای آسمان نیلگون

ای نجوم ای ماهتاب ای آفتاب / ای قلم ای لوح محفوظ ای کتاب

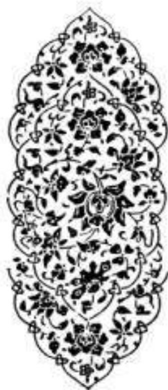
ای بتان ابیض ای لردان غرب / ای جهانی در بغل بی حرب و ضرب

این جهان بی ابتدا بی انتهاست

بندهٔ غدّار را مولا کجاست؟

ناگهان آمد صدای هولناک — سینهٔ صحرا و دریا چاک چاک
ربط اقلیم بدن از هم گسیخت — دمبدم کُه پاره پاره بر کُه ریخت
کوهها مثل سحاب اندر مرور — انهدام عالمی بی بانگ صور
برق و تندر از تب و تاب درون — آشیان جستند اندر بحر خون
موجها پر شور و از خود رفته تر — غرق خون گردید آن کوه و کمر

آنچه بر پیدا و ناپیدا گذشت
خیل انجم دید و بی پروا گذشت

یکے از دو روحِ ساکنانِ قلزمِ خونیں

صادق

نے عدم ما را پذیرد نے وجود — ~~...~~ وائے از بے مہری بود و نبود
تا گذشتیم از جہانِ شرق و غرب — بر درِ دوزخ شدیم از درد و کرب
یک شرر بر صادق و جعفر نزد — بر سرِ ما مشتِ خاکستر نزد
گفت دوزخ را خس و خاشاک بہ
شعلہ از این دو کافر پاک بہ!
تا بسوئے نہ آسمان رفتیم ما — پیشِ مرگِ ناگہان رفتیم ما
گفت جان سرّے ز اسرار است — حفظِ جان او بدم من کار نیست!
جانِ زشتے گرچہ ~~...~~ زد باد چو — اے کہ از من بردہ جان عمو ای برو
این چنین کارے نمی آید ز مرگ
جانِ غدارے نیاساید ز مرگ!
~~...~~ خون! — اے زمین اے آسمانِ نیلگون
اے انجم آہو قبا اے آفتاب — اے قلم اے لوحِ محفوظ اے کتاب
اے بتانِ ابیض اے ترکانِ غرب — اے بلورے اندر برید جرب و ضرب
این جہان بے ابتدا بے انتہاست
بندۂ غدار را مولا کجاست؟
ناگہان آمد صدائے ہولناک — سینۂ صحرا و دریا چاک چاک
کوہ با تلّ سحاب اندر فرود — انہدامِ عالمے بے بانگ و شور!
سرِ ربطِ اجزائے بدن از ہم گسست — دم بدم کہ پارہ پارہ گشت رخت
بر سر و دست و از تن تاب دیدن — ابیان ... اندر بحر خون!
ہر جہان بگو و از خود رفتہ تر — عرش با حور و ... آن گروہ دیگر!
آنچہ پیدا و ناپیدا الدیست
خیلِ انجم دید و بے پروا گذشت!

آن سوی افلاک

آن سوی افلاک

حکیم المانوی نطشه

~~آن سوی افلاک~~

هر کجا استیزهٔ بود و نبود — کس نداند سر این چرخ کبود

هر کجا مرگ آورد پیغام زیست — آخرش [illegible]

هر کجا مانند باد ارزان حیات — بی ثبات و با ثباتش بی ثبات

~~بر جهان را [illegible]~~

~~هر جهان را ماه و پروین دگر — زندگی را رسم و آئین دگر~~

آخر ز صد جهان عالم شش روزه دید — تا حد این کائنات آمد پدید

هر جهان را ماه و پروین دگر — زندگی را رسم و آئین دگر

وقت هر عالم روان مانند رود — دیر یاز اینجا و آنجا زودرود

سال ما اینجا مهی آنجا دمی — بیش این عالم به آن عالم کمی

~~عقل ما اندر جهانی ذوفنون — در جهان دیگری خوار و زبون~~

تا عقل ما اندر جهانی ذوفنون

در جهانی دیگری خوار و زبون!

آن سوی افلاک

«مقام حکیم آلمانی نیچه»

هر کجا استیزه‌ی بود و نبود — کس نداند سرّ این چرخ کبود
هر کجا مرگ آورد پیغام زیست — ای خوش آن مردی که داند مرگ چیست
هر کجا مانند باد ارزان حیات — بی ثبات و با تمنای ثبات
چشم من صد عالم شش روزه دید — تا حد این کائنات آمد پدید

هر جهان را ماه و پروینی دگر   زندگی را رسم و آیینی دگر

وقت هر عالم روان مانند رود   دیریاز اینجا و آنجا تند رود

سال ما اینجا مهی آنجا دمی   بیش این عالم بر آن عالم کمی

عقل ما اندر جهانی ذوفنون

در جهانی دیگری خوار و زبون

بر ثغور این جهان چون و چند   بود مردی با صدای دردمند

دیدهٔ او از عقابان تیزتر   طلعت او شاهد سوز جگر

دمبدم سوز درون او فزود   بر لبش بیتی که صد بارش سرود

«نه جبریلی نه فردوسی نه حوری نی خداوندی

کف خاکی که میسوزد ز جان آرزومندی»

من به رومی گفتم این دیوانه کیست   گفت این فرزانهٔ المانوی است

در میان این دو عالم جای اوست   نغمهٔ دیرینه اندر نای اوست

باز این حلاج بی دار و رسن   نوع دیگر گفته آن حرف کهن

حرف او بی باک و افکارش عظیم   غربیان از تیغ گفتارش دو نیم

همنشین بر جذبه‌ی او پی نبرد　　بندهٔ مجذوب را مجنون شمرد

عاقلان از عشق و مستی بی نصیب　　نبض او دادند در دست طبیب

با پزشکان چیست غیر از ریو و رنگ　　وای مجذوبی که زاد اندر فرنگ

ابن سینا بر بیاضی دل نهد　　رگ زند یا حب خواب آور دهد

بود حلاجی به شهر خود غریب

جان ز ملا برد و کشت او را طبیب

مرد ره دانی نبود اندر فرنگ　　پس فزون شد نغمه‌اش از تار چنگ

راهرو را کس نشان از ره نداد　　صد خلل در واردات او فتاد

نقد بود و کس عیار او را نکرد　　کاردانی مرد کار او را نکرد

عاشقی در آه خود گم گشته‌ئی　　سالکی در راه خود گم گشته‌ئی

مستی او هر زجاجی را شکست　　از خدا ببرید و هم از خود گسست

خواست تا بیند به چشم ظاهری　　اختلاط قاهری با دلبری

خواست تا از آب و گل آید برون　　خوشه‌ئی کز کشت دل آید برون

آنچه او جوید مقام کبریاست　　این مقام از عقل و حکمت ماوراست

زندگی شرح اشارات خودی است | لا و الا از مقامات خودی است
او به لا درماند و تا الا نرفت | از مقام عبده بیگانه رفت
با تجلی همکنار و بی خبر | دورتر چون میوه از بیخ شجر
چشم او جز رؤیت آدم نخواست | نعره بی باکانه زد آدم کجاست
ورنه او از خاکیان بیزار بود | ق | مثل موسی طالب دیدار بود
کاش بودی در زمان احمدی | تا رسیدی بر سرور سرمدی
عقل او با خویشتن در گفتگوست | تو ره خود رو که راه خود نکوست

پیش نه گامی که آمد آن مقام
کاندرو بی حرف می روید کلام»

«حرکت به جنت الفردوس»

درگذشتم از حد این کائنات | پا نهادم در جهان بی جهات
بی یمین و بی یسار است این جهان | فارغ از لیل و نهار است این جهان
پیش او قندیل ادراکم فسرد | حرف من از هیبت معنی بمرد
با زبان آب و گل گفتار جان | در قفس پرواز می آید گران

اندکی اندر جهان دل نگر — تا ز نور خود شوی روشن بصر
چیست دل یک عالم بی رنگ و بوست — عالم بی رنگ و بو بی چارسوست
ساکن و هر لحظه سیارات دل — عالم احوال و افکارات دل
از حقایق تا حقایق رفته عقل — سیر او بی جاده و رفتار نقل
صد خیال و هر یک از دیگر جداست — این نگر دون آشنا آن نارساست
کس نگوید این که گردون آشناست — بر یمین آن خیال نارساست
یا سروری کاید از دیدار دوست — نیم گامی از هوای کوی اوست
چشم تو بیدار باشد یا بخواب — دل ببیند بی شعاع آفتاب

آن جهان از جهان دل شناس
من چگویم زانچه ناید در قیاس

اندر آن عالم جهانی دیگری — اصل او از کن مکانی دیگری
لازوال و هر زمان نوع دگر — ناید اندر وهم و آید در نظر
هر زمان او را کمالی دیگری — هر زمان او را جمالی دیگری
روزگارش بی نیاز از ماه و مهر — گنجد اندر ساحت او نه سپهر

هرچه در غیب است آید رو برو — پیش از آن کز دل دمید آرزو
در زبان خود چسان گویم که چیست — این جهان نور و حضور و زندگیست
لاله ها آسوده در کهسارها — نهرها گردنده در گلزارها
غنچه های سرخ و اسپید و کبود — از دم قدوسیان او را گشود
آبها سیمین، هوا ها عنبرین — قصرها با قبه های زمردین
خیمه ها یاقوت گون زرین طناب — شاهدان با طلعت آئینه تاب
گفت رومی ای گرفتار قیاس — درگذر از اعتبارات حواس
از تجلی کارهای خوب و زشت — می شود آن دوزخ این گردد بهشت
این که بینی قصرهای رنگ رنگ — اصلش از اعمال و نی از خشت و سنگ
آنچه خوانی کوثر و غلمان و حور — جلوهٔ این عالم جذب و سرور

زندگی اینجا ز دیدار است و بس
ذوق دیدار است و گفتار است و بس.

«قصر شرف النسا»

گفتم این کاشانه ئی از لعل ناب — آنکه میگیرد خراج از آفتاب

این مقام این منزل این کاخ بلند / حوریان بر درگهش احرام بند

ای تو دادی سالکان را جستجوی / صاحب او کیست با من بازگوی

گفت این کاشانهٔ شرف النساست / مرغ بامش با ملائک هم نواست

قلزم ما اینچنین گوهر نزاد / هیچ مادر اینچنین دختر نزاد

خاک لاهور از مزارش آسمان / کس نداند راز او را در جهان

آن سراپا ذوق و شوق و درد و داغ / حاکم پنجاب را چشم و چراغ

آن فروغ دودهٔ عبد الصمد / فقر او نقشی که ماند تا ابد

تا ز قرآن پاک می سوزد وجود / از تلاوت یک نفس فارغ نبود

در کمر تیغ دو روٗ قرآن بدست / تن بدن هوش و حواس الله مست

خلوت و شمشیر و قرآن و نماز / ایخوش آن عمری که رفت اندر نیاز

بر لب او چون دم آخر رسید / سوی مادر دید و مشتاقانه دید

گفت اگر از راز من داری خبر / سوی این شمشیر و این قرآن نگر

این دو قوت حافظ یکدیگرند / کائنات زندگی را محورند

اندرین عالم که میرد هر نفس / دخترت را این دو محرم بود و بس

وقت رخصت با تو دارم این سخن   تیغ و قرآن را جدا از من مکن

دل به آن حرفی که میگویم بنه   قبر من بی گنبد و قندیل به

مؤمنان را تیغ با قرآن بس است

تربت ما را همین سامان بس است

عمرها در زیر این زرین قباب   بر مزارش بود شمشیر و کتاب

مرقدش اندر جهان بی ثبات   اهل حق را داد پیغام حیات

تا مسلمان کرد با خود آنچه کرد   گردش دوران بساطش در نورد

مرد حق از غیر حق اندیشه کرد   شیر مولا روبهی را پیشه کرد

از دلش تاب و تب سیماب رفت   خود بدانی آنچه بر پنجاب رفت

خالصه شمشیر و قرآن را ببرد

اندر آن کشور مسلمانی بمرد»

«زیارت امیر کبیر حضرت سید علی همدانی و ملا طاهر غنی کشمیری»

حرف رومی در دلم سوزی فکند   آه پنجاب آن زمین ارجمند

از تب یاران تپیدم در بهشت   کهنه غمها را خریدم در بهشت

تا درآن گلشن صدائی در دمند   از کنار حوض کوثر شد بلند

جمع کردم مشت خاشاکی که سوزم خویش را

گل گمان دارد که بندم آشیان در گلستان (غنی)

گفت رومی آنچه می آید نگر   دل مده با آنچه بگذشت ای پسر

شاعر رنگین نوا طاهر غنی   فقر او باطن غنی ظاهر غنی

نغمه ئی می خواند آن مست مدام   در حضور سید والا مقام

سید السادات سالار عجم   دست او معمار تقدیر امم

تا غزالی درس الله هو گرفت   ذکر و فکر از دودمان او گرفت

مرشد آن کشور مینو نظیر   میر و درویش و سلاطین را مشیر

خطه را آن شاه دریا آستین   داد علم و صنعت و تهذیب و دین

آفرید آن مرد ایران صغیر   با هنرهای غریب و دلپذیر

یک نگاه او گشاید صد گره

خیز و تیرش را بدل راهی بده

«در حضور شاه همدان»

«زنده رود»

از تو خواهم سرّ یزدان را کلید — طاعت از ما جست و شیطان آفرید

زشت و ناخوش را چنان آراستن — در عمل از ما نکوئی خواستن

از تو پرسم این فسون سازی که چه — با قمار بد نشین بازی که چه

مشت خاک و این سپهر گرد گرد — خود بگو می زیبدش کاری که کرد

کار ما، افکار ما، آزار ما — دست با دندان گزیدن کار ما

«شاه همدان»

بنده ئی کز خویشتن دارد خبر — آفریند منفعت را از ضرر

بزم با دیو است آدم را وبال — رزم با دیو است آدم را جمال

خویش را بر اهرمن باید زدن — تو همه تیغ آن همه سنگ فسن

تیز تر شو تا فتد ضرب تو سخت — ورنه باشی در دو گیتی تیره بخت

«زنده رود»

زیر گردون آدم آدم را خورد — ملتی بر ملتی دیگر چرد

جان ز اهل خطه سوزد چون سپند — خیزد از دل ناله های دردمند

زیرک و دراک و خوش گل ملتی است — در جهان تردستی او آیتی است
ساغرش غلطنده اندر خون او — در نی من ناله از مضمون او
از خودی تا بی نصیب افتاده است — در دیار خود غریب افتاده است
دستمزد او بدست دیگران — ماهی رودش بشست دیگران
کاروانها سوی منزل گام گام — کار او ناخوب و بی اندام و خام
از غلامی جذبه های او بمرد — آتشی اندر رگ تاکش فسرد
تا نپنداری که بود است اینچنین — جبهه را همواره سود است اینچنین

در زمانی صف شکن هم بوده است
چیره و جانباز و پردم بوده است

کوههای خنگ سار او نگر — آتشین دست چنار او نگر
در بهاران لعل میریزد ز سنگ — خیزد از خاکش یکی طوفان رنگ
لکه های ابر در کوه و دمن — پنبه پران از کمان پنبه زن
کوه و دریا و غروب آفتاب — من خدا را دیدم آنجا بی حجاب
با نسیم آواره بودم در نشاط — بشنو از نی می سرودم در نشاط

مرغکی می‌گفت اندر شاخسار — با پشیزی می‌نیرزد این بهار
لاله رست و نرگس شهلا دمید — باد نوروزی گریبانش درید
عمرها بالید ازین کوه و کمر — نستر از نور قمر پاکیزه‌تر

عمرها گل رخت بربست و گشاد
خاک ما دیگر شهاب‌الدین نزاد

نالهٔ پرسوز آن مرغ سحر — داد جانم را تب و تاب دگر

تا یکی دیوانه دیدم در خروش
آنکه برد از من متاع صبر و هوش

بگذر ز ما و نالهٔ مستانه‌ئی مجوی — بگذر ز شاخ گل که طلسمی است رنگ و بوی
گفتی که شبنم از ورق لاله می‌چکد — غافل دلی است اینکه بگرید کنار جوی
این مشت پر کجا و سرود این چنین کجا — روح غنی است ماتمی مرگ آرزوی
باد صبا اگر به جنیوا گذر کنی — حرفی ز ما به مجلس اقوام بازگوی

دهقان و کشت و جوی و خیابان فروختند
قومی فروختند و چه ارزان فروختند

«شاه همدان»

با تو گویم رمز باریک ای پسر / تن همه خاک است و جان والاگهر
جسم را از بهر جان باید گداخت / پاک را از خاک می باید شناخت
گر ببری پارهٔ تن را ز تن / رفت از دست تو آن لخت بدن
لیکن آن جانی که گردد جلوه مست / گر ز دست او را دهی آید بدست
جوهرش با هیچ شی مانند نیست / هست اندر بند و اندر بند نیست
گر نگهداری بمیرد در بدن / ور بیفشانی فروغ انجمن
چیست جان جلوه مست ای مرد راد / چیست جان دادن ز دست ای مرد راد
چیست جان دادن بحق پرداختن / کوه را با سوز جان بگداختن
جلوه مستی خویش را دریافتن / در شبان چون کوکبی برتافتن
خویش را نایافتن نابودن است / یافتن خود را بخود بخشودن است
هر که خود را دید و غیر از خود ندید / رخت از زندان خود بیرون کشید
جلوه بدمستی که بیند خویش را / خوشتر از نوشینه داند نیش را
در نگاهش جان چو باد ارزان شود / پیش او زندان او لرزان شود

تیشهٔ او خاره را بر می‌درد — تا نصیب خود ز گیتی می‌برد

تا ز جان بگذشت جانش جان اوست

ورنه جانش یک دو دم مهمان اوست

«زنده رود»

گفته‌ئی از حکمت زشت و نکوی — پیر دانا نکتهٔ دیگر بگوی

مرشد معنی نگاهان بوده‌ئی — محرم اسرار شاهان بوده‌ئی

ما فقیر و حکمران خواهد خراج — چیست اصل اعتبار تخت و تاج

«شاه همدان»

اصل شاهی چیست اندر شرق و غرب — یا رضای امتان یا حرب و ضرب

فاش گویم با تو ای والا مقام — باج را جز با دو کس دادن حرام

یا اولی الامری که منکم شأن اوست — آیهٔ حق حجت و برهان اوست

یا جوانمردی چو صرصر تندخیز — شهر گیر و خویش باز اندر ستیز

روز کین کشورگشا از قاهری — روز صلح از شیوه‌های دلبری

می‌توان ایران و هندستان خرید — پادشاهی از کسی نتوان خرید

جام جم را ای جوان باهنر — کس نگیرد از دکان شیشه گر
ور بگیرد مال او جز شیشه نیست — شیشه را غیر از شکستن پیشه نیست

«غنی»

هند را این ذوق آزادی که داد — صید را سودای صیادی که داد
آن برهمن زادگان زنده دل — لالهٔ احمر ز روی شان خجل
تیزبین و پخته کار و سخت کوش — از نگاهشان فرنگ اندر خروش
اصلشان از خاک دامنگیر ماست — مطلع این اختران کشمیر ماست
خاک ما را بی شرر دانی اگر — بر درون خود یکی بگشا نظر
اینهمه سوزی که داری از کجاست — این دم باد بهاری از کجاست

این همان باد است کز تاثیر او
کوهسار ما بگیرد رنگ و بو

هیچ میدانی که روزی در ولر — موجه ئی می گفت با موج دگر
چند در قلزم به یکدیگر زنیم — خیز تا یک دم بساحل سر زنیم
زادهٔ ما یعنی آن جوی کهن — شور او در وادی و کوه و دمن

هر زمان بر سنگ ره خود را زند ‌‌ تا بنای کوه را بر می‌کند
آن جوان کو شهر و دشت و در گرفت ‌‌ پرورش از شیر صد مادر گرفت
سطوت او خاکیان را محشری است ‌‌ این همه از ماست نی از دیگری است
زیستن اندر حد ساحل خطاست ‌‌ ساحل ما سنگی اندر راه ماست
با کران در ساختن مرگ دوام ‌‌ گرچه اندر بحر غلتی صبح و شام

زندگی جولان میان کوه و دشت
ای خنک موجی که از ساحل گذشت

ایکه خواندی خط سیمای حیات ‌‌ ای به خاور داده غوغای حیات
ای ترا آهی که می سوزد جگر ‌‌ تو ازو بیتاب و ما بیتاب تر
ای ز تو مرغ چمن را های و هو ‌‌ سبزه از اشک تو می گیرد وضو
ایکه از طبع تو کشت گل دمید ‌‌ ای ز امید تو جانها پر امید
کاروانها را صدای تو درا ‌‌ تو ز اهل خطه نومیدی چرا
دل میان سینه شان مرده نیست ‌‌ اخگرشان زیر یخ افسرده نیست
باش تا بینی که بی آواز صور ‌‌ ملتی بر خیزد از خاک قبور

غم مخور ای بندهٔ صاحب نظر — برکش آن آهی که سوزد خشک و تر
شهرها زیر سپهر لاجورد — سوخت از سوز دل درویش مرد
سلطنت نازک‌تر آمد از حباب — از دمی او را توان کردن خراب
از نوا تشکیل تقدیر امم — از نوا تخریب و تعمیر امم
نشتر تو گرچه در دلها خلید — مر ترا چونانکه هستی کس ندید
پردهٔ تو از نوای شاعری است — آنچه گوئی ماورای شاعری است

تازه آشوبی فکن اندر بهشت
یک نوا مستانه زن اندر بهشت

«زنده رود»

با نشئهٔ درویشی در ساز و دمادم زن — چون پخته شوی خود را بر سلطنت جم زن
گفتند جهان ما آیا بتو می‌سازد — گفتم که نمی‌سازد گفتند که برهم زن
در میکده‌ها دیدم شایسته حریفی نیست — با رستم دستان زن با مغبچه‌ها کم زن
ای لالهٔ صحرائی تنها نتوانی سوخت — این داغ جگرتابی بر سینهٔ آدم زن
تو سوز درون او تو گرمی خون او — باور نکنی چاکی در پیکر عالم زن

عقل است چراغ تو در راهگذاری نه — عشق است ایاغ تو با بندهٔ محرم زن

لخت دل پرخونی از دیده فرو ریزم

لعلی ز بدخشانم بردار و بخاتم زن

«صحبت با شاعر هندی برتری هری»

حوریان را در قصور و در خیام — نالهٔ من دعوت سوز تمام

آن یکی از خیمه سر بیرون کشید — وان دگر از غرفه رخ بنمود دید

هر دلی را در بهشت جاودان — دادم از درد و غم آن خاکدان

زیر لب خندید پیر پاک زاد — گفت ای جادوگر هندی نژاد

آن نوا پرداز هندی را نگر — شبنم از فیض نگاه او گهر

نکته آرائی که نامش برتری است — فطرت او چون سحاب آذری است

از چمن جز غنچهٔ نورس نچید — نغمهٔ تو سوی ما او را کشید

پادشاهی با نوای ارجمند — هم به فقر اندر مقام او بلند

نقش خوبی بست از فکر شگرف — یک جهان معنی نهان اندر دو حرف

کارگاه زندگی را محرم است — او جم است و شعر او جام جم است

ما بتعلیم هنر برخاستیم
باز بادی صحبتی آراستیم

«زنده رود»

ای که گفتی نکته های دلنواز — مشرق از گفتار تو دانای راز
شعر را سوز از کجا آید بگوی — از خودی یا از خدا آید بگوی

«برتری هری»

کس نداند در جهان شاعر کجاست — پردهٔ او از بم و زیر نواست
آن دل گرمی که دارد در کنار — پیش یزدان هم نمی گیرد قرار
جان ما را لذت اندر جستجوست — شعر را سوز از مقام آرزوست
ای ترا تاک سخن مست مدام — گر ترا آید میسر این مقام
با دو بیتی در جهان سنگ و خشت — می توان بردن دل از حور بهشت

«زنده رود»

هندیان را دیده ام در پیچ و تاب — سر حق وقت است گوئی بی حجاب

«برتری هری»

این خدایان تنک مایه ز سنگ اند و ز خشت — برتری هست که دور است ز دیر و ز کنشت
سجده بی ذوق عمل خشک و بجائی نرسد — زندگانی همه کردار چه زیبا و چه زشت
فاش گویم به تو حرفی که نداند همه کس — ای خوش آن بنده که بر لوح دل او را بنوشت
این جهانی که تو بینی اثر یزدان نیست — چرخه از تست و هم آن رشته که بر دوک تو رشت

پیش آئین مکافات عمل سجده گذار
زانکه خیزد ز عمل دوزخ و اعراف و بهشت (بهرتری هری)

« حرکت به کاخ سلاطین مشرق »

نادر، ابدالی، سلطان شهید

رفت در جانم صدای برتری — مست بودم از نوای برتری
گفت رومی چشم دل بیدار کن — پا برون از حلقهٔ افکار زن
کرده‌ئی بر بزم درویشان گذر — یک نظر کاخ سلاطین هم نگر
خسروان مشرق اندر انجمن — سطوت ایران و افغان و دکن
نادر آن دانای رمز اتحاد — با مسلمان داد پیغام وداد
مرد ابدالی وجودش آیتی — داد افغان را اساس ملتی

آن شهیدان محبت را امام — آبروی هند و چین و روم و شام

نامش از خورشید و مه تابنده تر — خاک قبرش از من و تو زنده تر

عشق رازی بود بر صحرا نهاد — تو ندانی جان چه مشتاقانه داد

از نگاه خواجهٔ بدر و حنین — فقر سلطان وارث جذب حسین

رفت سلطان زین سرای هفت روز
نوبت او در دکن باقی هنوز

حرف و صوتم خام و فکرم نا تمام — کی توان گفتن حدیث آن مقام

نوریان از جلوه های او بصیر — زنده و دانا و گویا و خبیر

قصری از فیروزه دیوار و درش — آسمان نیلگون اندر برش

رفعت او برتر از چند و چگون — می کند اندیشه را خوار و زبون

آن گل و سرو و سمن آن شاخسار — از لطافت مثل تصویر بهار

هر زمان برگ گل و برگ شجر — دارد از ذوق نمو رنگ دگر

اینقدر باد صبا افسونگر است — تا مژه برهم زنی زرد احمر است

هر طرف فواره ها گوهر فروش — مرغک فردوس زاد اندر خروش

بارگاهی اندر آن کاخی بلند ‌ ‌ ‌ ذرهٔ او آفتاب اندر کمند
سقف و دیوار و اساطین از عقیق ‌ ‌ ‌ فرش او از یشم و پرچین از عقیق
بر یمین و بر یسار آن وثاق ‌ ‌ ‌ حوریان صف بسته با زرین نطاق
در میان بنشسته بر اورنگ زر ‌ ‌ ‌ خسروان جم حشم بهرام فر
رومی آن آئینهٔ حسن ادب ‌ ‌ ‌ با کمال دلبری بگشاد لب
گفت مردی شاعری از خاورست ‌ ‌ ‌ شاعری یا ساحری از خاورست
فکر او باریک و جانش دردمند
شعر او در خاوران سوزی فکند

«نادر»

خوش بیا ای نکته سنج خاوری ‌ ‌ ‌ ای که می زیبد ترا حرف دری
محرم رازیم با ما راز گوی ‌ ‌ ‌ آنچه میدانی ز ایران باز گوی

«زنده رود»

بعد مدت چشم خود بر خود گشاد ‌ ‌ ‌ لیکن اندر حلقهٔ دامی فتاد
کشتهٔ ناز بتان شوخ و شنگ ‌ ‌ ‌ خاتق تهذیب و تقلید فرنگ

کار آن وارفتهٔ ملک و نسب ذکر شاپور است و تحقیر عرب

روزگار او تهی از واردات از قبور کهنه می جوید حیات

با وطن پیوست و از خود درگذشت دل به رستم داد و از حیدر گذشت

نقش باطل می پذیرد از فرنگ

سرگذشت خود بگیرد از فرنگ

پیری ایران زمان یزدجرد چهرهٔ او بی فروغ از خون سرد

دین و آئین و نظام او کهن شید و تار صبح و شام او کهن

موج می در شیشهٔ تاکش نبود یک شرر در تودهٔ خاکش نبود

تا ز صحرائی رسیدش محشری آنکه داد او را حیات دیگری

اینچنین حشر از عنایات خداست پارس باقی، رومة الکبری کجاست

آنکه رفت از پیکر او جان پاک بی قیامت بر نمی آید ز خاک

مرد صحرائی به ایران جان دمید باز سوی ریگزار خود رمید

کهنه را از لوح ما بسترد و رفت برگ و ساز عصر نو آورد و رفت

آه، احسان عرب نشناختند از تش افرنگیان بگداختند

«نمودار میشود روح ناصر خسرو علوی و غزلی مستانه سرائیده غائب میشود»

«دست را چون مرکب تیغ و قلم کردی مدار — هیچ غم گر مرکب تن لنگ باشد یا عرن
از سر شمشیر و از نوک قلم زاید هنر — ای برادر همچو نور از نار و از نار از دخن
بی هنر دان نزد بی دین هم قلم هم تیغ را — چون نباشد دین نباشد کلک و آهن را ثمن
دین گرامی شد بدانا و بنادان خوار گشت — پیش نادان دین چو پیش گاو باشد یاسمن
همچو کرباسی که از یک نیمهٔ زو الیاس را — کرته آید وز دگر نیمه یهودی را کفن.»

«ابدالی»

آن جوان کو سلطنت‌ها آفرید — باز در کوه و قفار خود رمید
آتشی در کوهسارش برفروخت — خوش عیار آمد برون یا پاک سوخت

«زنده رود»

امتان اندر اخوت گرم خیز — او برادر با برادر، در ستیز
از حیات او حیات خاور است — طفلک ده ساله اش لشکرگر است
بی خبر خود را ز خود پرداخته — ممکنات خویش را نشناخته
هست دارای دل و غافل ز دل — تن ز تن اندر فراق و دل ز دل

مرد رهرو را به منزل راه نیست — از مقاصد جان او آگاه نیست

خوش سرود آن شاعر افغان شناس — آنکه بیند باز گوید بی هراس

آن حکیم ملت افغانیان — آن طبیب علت افغانیان

راز قومی دید و بیباکانه گفت — حرف حق با شوخی رندانه گفت

اشتری یابد اگر افغان حر — با یراق و ساز و با انبار در

همت دونش از آن انبار در — می شود خوشنود با زنگ شتر

«ابدالی»

در نهاد ما تب و تاب از دل است — خاک را بیداری و خواب از دل است

تن ز مرگ دل دگرگون می شود — در مساماتش عرق خون میشود

از فساد دل بدن هیچ است هیچ — دیده بر دل بند و جز بر دل مپیچ

آسیا یک پیکر آب و گل است — ملت افغان در آن پیکر دل است

از فساد او فساد آسیا — در گشاد او گشاد آسیا

تا دل آزاد است آزاد است تن — ورنه کاهی در ره باد است تن

همچو تن پابند آئین است دل — مرده از کین زنده از دین است دل

قوت دین از مقام وحدت است
وحدت ار مشهود گردد ملت است

شرق را از خود برد تقلید غرب
باید این اقوام را تنقید غرب

قوت مغرب نه از چنگ و رباب
نی ز رقص دختران بی حجاب

نی ز سحر ساحران لاله روست
نی ز عریان ساق و نی از قطع موست

محکمی او را نه از لادینی است
نی فروغش از خط لاتینی است

قوت افرنگ از علم و فن است
از همین آتش چراغش روشن است

حکمت از قطع و برید جامه نیست
مانع علم و هنر عمامه نیست

علم و فن را ای جوان شوخ و شنگ
مغز می باید نه ملبوس فرنگ

اندرین ره جز نگه مطلوب نیست
این کله یا آن کله مطلوب نیست

فکر چالاکی اگر داری بس است
طبع دراکی اگر داری بس است

گر کسی شبها خورد دود چراغ
گیرد از علم و فن و حکمت سراغ

ملک معنی کس حد او را نبست
بی جهاد پیهمی ناید بدست

ترک از خود رفته و مست فرنگ — زهر نوشین خورده از دست فرنگ
زانکه تریاق عراق از دست داد — من چه گویم جز خدایش یار باد
بندهٔ افرنگ از ذوق نمود — می برد از غربیان رقص و سرود
نقد جان خویش در بازد به لهو — علم دشوار است می سازد به لهو
از تن آسانی بگیرد سهل را — فطرت او در پذیرد سهل را

سهل را جستن درین دیر کهن
این دلیل آنکه جان رفت از بدن

«زنده رود»

می شناسی چیست تهذیب فرنگ — در جهان او دو صد فردوس رنگ
جلوه هایش خانمانها سوخته — شاخ و برگ و آشیانها سوخته
ظاهرش تابنده و گیرنده ایست — دل ضعیف است و نگه را بنده ایست
چشم بیند دل بلغزد اندرون — پیش این بتخانه افتد سرنگون
کس نداند شرق را تقدیر چیست — دل به ظاهر بسته را تدبیر چیست

«ابدالی»

آنچه بر تقدیر مشرق قادر است — عزم و حزم پهلوی و نادر است
پهلوی آن وارث تخت قباد — ناخن او عقدهٔ ایران گشاد
نادر آن سرمایهٔ درانیان — آن نظام ملت افغانیان
از غم دین و وطن زار و زبون — لشکرش از کوهسار آمد برون
هم سپاهی هم سپه‌گر هم امیر — با عدو فولاد و با یاران حریر
من فدای آنکه خود را دیده است — عصر حاضر را نکو سنجیده است

غربیان را شیوه‌های ساحری است
تکیه جز بر خویش کردن کافری است

«سلطان شهید»

باز گو از هند و از هندوستان — آنکه با کاهش نیرزد بوستان
آنکه اندر مسجدش هنگامه مرد — آنکه اندر دیر او آتش فسرد
آنکه دل از بهر او خون کرده‌ایم — آنکه یادش را بجان پرورده‌ایم
از غم ما کن غم او را قیاس — آه از آن معشوق عاشق‌ناشناس

«زنده رود»

هندیان منکر ز قانون فرنگ
در نگیرد سحر و افسون فرنگ

روح را بار گران آئین غیر
گرچه آید ز آسمان آئین غیر

« سلطان شهید »

چون بروید آدم از مشت گلی
با دلی، با آرزوی در دلی

لذت عصیان چشیدن کار اوست
غیر خود چیزی ندیدن کار اوست

زانکه بی عصیان خودی ناید بدست
تا خودی ناید بدست آید شکست

زائر شهر و دیارم بوده ئی
چشم خود را بر مزارم سوده ئی

ای شناسای حدود کائنات
در دکن دیدی ز آثار حیات؟

« زنده رود »

تخم اشکی ریختم اندر دکن
لاله ها روید ز خاک آن چمن

رود کاویری مدام اندر سفر
دیده ام در جان او شوری دگر

« سلطان شهید »

ای ترا دادند حرف دلفروز
از تب اشک تو می سوزم هنوز

کاوکاو ناخن مردان راز
جوی خون بگشاد از رگهای ساز

آن نوا کز جان تو آید برون / می‌دهد هر سینه را سوز درون
بوده‌ام در حضرت مولای کل / آنکه بی او طی نمی‌گردد سبل
گرچه آنجا جرأت گفتار نیست / روح را کاری بجز دیدار نیست
سوختم از گرمی اشعار تو / بر زبانم رفت از افکار تو
گفت این بیتی که برخواندی ز کیست / اندرو هنگامه‌های زندگیست
با همان سوزی که در سازد بجان / یک دو حرف از ما به کاویری رسان
در جهان تو زنده‌رود او زنده‌رود / خوشترک آید سرود اندر سرود

«پیغام سلطان شهید به رود کاویری»
«حقیقت حیات و مرگ و شهادت»

رود کاویری یکی نرمک خرام / خسته‌ئی شاید که از سیر دوام
در کهستان عمرها نالیده‌ئی / راه خود را با مژه کاویده‌ئی
ای مرا خوشتر ز جیحون و فرات / ای دکن را آب تو آب حیات
آه شهری کو در آغوش تو بود / حسن نوشین جلوه از نوش تو بود

کهنه گردیدی شباب تو همان — پیچ و تاب و رنگ و آب تو همان
موج تو جز دانه گوهر نزاد — طرهٔ تو تا ابد شوریده باد
ای ترا سازی که سوز زندگی است — هیچ میدانی که این پیغام کیست
آنکه میکردی طواف سطوتش — بوده ئی آئینه دار دولتش
آنکه صحراها ز تدبیرش بهشت — آنکه نقش خود بخون خود نوشت
آنکه خاکش مرجع صد آرزوست — اضطراب موج تو از خون اوست

آنکه گفتارش همه کردار بود
مشرق اندر خواب و او بیدار بود

ای من و تو موجی از رود حیات — هر نفس دیگر شود این کائنات
زندگانی انقلاب هر دمی است — زانکه او اندر سراغ عالمی است
تار و پود هر وجود از رفت و بود — اینهمه ذوق نمود از رفت و بود
جاده ها چون رهروان اندر سفر — هر کجا پنهان سفر پیدا حضر
کاروان و ناقه و دشت و نخیل — هر چه بینی نالد از درد رحیل
در چمن گل میهمان یک نفس — رنگ و آبش امتحان یک نفس

موسم گل ماتم و هم نای و نوش — غنچه در آغوش و نعش گل بدوش

لاله را گفتم یکی دیگر بسوز — گفت راز ما نمی دانی هنوز

از خس و خاشاک تعمیر وجود

غیر حسرت چیست پاداش نمود

در سرای هست و بود آئی میا — از عدم سوی وجود آئی میا

ور بیائی چون شرار از خود مرو — در تلاش خرمنی آواره شو

تاب و تب داری اگر مانند مهر — پا بنه در وسعت آباد سپهر

کوه و مرغ و گلشن و صحرا بسوز — ماهیان را در ته دریا بسوز

سینه ئی داری اگر در خورد تیر — در جهان شاهین بزی شاهین بمیر

زانکه در عرض حیات آمد ثبات — از خدا کم خواستم طول حیات

زندگی را چیست رسم و دین و کیش

یک دم شیری به از صد سال میش

زندگی محکم ز تسلیم و رضاست — موت نیرنج و طلسم و سیمیاست

بندهٔ حق ضیغم و آهوست مرگ — یک مقام از صد مقام اوست مرگ

می فتد بر مرگ آن مرد تمام
مثل شاهینی که افتد بر حمام

هر زمان میرد غلام از بیم مرگ
زندگی او را حرام از بیم مرگ

بندهٔ آزاد را شانی دگر
مرگ او را میدهد جانی دگر

او خود اندیش است مرگ اندیش نیست
مرگ آزادان ز آنی بیش نیست

بگذر از مرگی که سازد با لحد
زانکه این مرگست مرگ دام و دد

مرد مؤمن خواهد از یزدان پاک
آن دگر مرگی که برگیرد ز خاک

آن دگر مرگ انتهای راه شوق
آخرین تکبیر در جنگاه شوق

گرچه هر مرگ است بر مؤمن شکر
مرگ پور مرتضی چیزی دگر

جنگ شاهان جهان غارتگری است
جنگ مؤمن سنت پیغمبری است

جنگ مؤمن چیست هجرت سوی دوست
ترک عالم اختیار کوی دوست

آنکه حرف شوق با اقوام گفت
جنگ را رهبانی اسلام گفت

کس نداند جز شهید این نکته را
کو بخون خود خرید این نکته را

«زنده رود رخصت میشود از فردوس برین و تقاضای حوران بهشتی»

شیشهٔ صبر و سکونم ریز ریز   پیر رومی گفت در گوشم که خیز
آن حدیث شوق و آن جذب یقین   آه آن ایوان و آن کاخ برین
با دل پرخون رسیدم بر درش   یک هجوم حور دیدم بر درش
بر لب شان زنده رود ای زنده رود   زنده رود ای صاحب سوز و سرود

شور و غوغا از یسار و از یمین
یک دو دم با ما نشین با ما نشین

«زنده رود»

راهرو کو داند اسرار سفر   ترسد از منزل ز رهزن بیشتر
عشق در هجر و وصال آسوده نیست   بی جمال لایزال آسوده نیست
ابتدا پیش بتان افتادگی   انتها از دلبران آزادگی
عشق بی پروا و هردم در رحیل   در مکان و لامکان ابن السبیل

کیش ما مانند موج تیزگام
اختیار جاده و ترک مقام

«حوران بهشت»

شیوه‌ها داری مثال روزگار
یک نوای خوش دریغ از ما مدار

«غزل زنده رود»

به آدمی نرسیدی خدا چه می‌جوئی	ز خود گریخته‌ئی آشنا چه می‌جوئی
دگر بشاخ گل آویز و آب و نم درکش	پریده رنگ ز باد صبا چه می‌جوئی
دو قطره خون دلست آنچه مشک می‌نامند	تو ای غزال حرم در ختا چه می‌جوئی
عیار فقر ز سلطانی و جهانگیری است	سریر جم بطلب بوریا چه می‌جوئی
سراغ او ز خیابان لاله می‌گیرند	نوای خون شده ما ز ما چه می‌جوئی
نظر ز صحبت روشندلان بیفزاید	ز درد کم بصری توتیا چه می‌جوئی

قلندریم و کرامات ما جهان‌بینی است
ز ما نگاه طلب کیمیا چه می‌جوئی

«حضور»

گرچه جنت از تجلی‌های اوست	جان نیاساید بجز دیدار دوست
ما ز اصل خویشتن در پرده‌ایم	طائریم و آشیان گم کرده‌ایم

علم اگر کج فطرت و بدگوهر است　　پیش چشم ما حجاب اکبر است
علم را مقصود اگر باشد نظر　　می شود هم جاده و هم راهبر
می نهد پیش تو از قشر وجود　　تا تو پرسی چیست راز این نمود
جاده را هموار سازد این چنین　　شوق را بیدار سازد این چنین
درد و داغ و تاب و تب بخشد ترا　　گریه های نیم شب بخشد ترا
علم تفسیر جهان رنگ و بو　　دیده و دل پرورش گیرد ازو
بر مقام جذب و شوق آرد ترا　　باز چون جبریل بگذارد ترا
عشق کس را کی بخلوت می برد　　او ز چشم خویش غیرت می برد

اول او هم رفیق و هم طریق
آخر او راه رفتن بی رفیق

درگذشتم زان همه حور و قصور　　زورق جان باختم در بحر نور
غرق بودم در تماشای جمال　　هر زمان در انقلاب و لایزال
گم شدم اندر ضمیر کائنات　　چون رباب آمد بچشم من حیات
آنکه هر تارش ربابِ دیگری　　هر نوا از دیگری خونین تری

ما همه یک دودمان نار و نور | آدم و مهر و مه و جبریل و حور
پیش جان آئینه‌ئی آویختند | حیرتی را با یقین آمیختند
صبح امروزی که نورش ظاهر است | در حضورش دوش و فردا حاضر است
حق هویدا با همه اسرار خویش | با نگاه من کند دیدار خویش
دیدنش افزودن بی کاستن | دیدنش از قبر تن برخاستن
عبد و مولا در کمین یکدگر | هر دو بیتاب اند از ذوق نظر

زندگی هر جا که باشد جستجوست
حل نشد این نکته من صیدم که اوست

عشق جان را لذت دیدار داد | باز بانم جرأت گفتار داد
ای دو عالم از تو با نور و نظر | اندکی آن خاکدانی را نگر
بندهٔ آزاد را ناسازگار | بر دمد از سنبل او نیش خار
غالبان غرق اند در عیش و طرب | کار مغلوبان شمار روز و شب
از ملوکیت جهان تو خراب | تیره شب در آستین آفتاب
دانش افرنگیان غارتگری | دیرها خیبر شد از بی حیدری

آنکه گوید لااله بیچاره ایست　　فکرش از بی مرکزی آواره ایست
چار مرگ اندر پی این دیر میر　　سود خوار و والی و ملا و پیر

اینچنین عالم کجا شایان تست
آب و گل داغی که بر دامان تست

«ندای جمال»

کلک حق از نقشهای خوب و زشت　　هر چه ما را سازگار آمد نوشت
چیست بودن دانی ای مرد نجیب　　از جمال ذات حق بردن نصیب
آفریدن جستجوی دلبری　　وانمودن خویش را بر دیگری
اینهمه هنگامه های هست و بود　　بی جمال ما نیاید در وجود
زندگی هم فانی و هم باقی است　　این همه خلاقی و مشتاقی است
زنده ئی مشتاق شو خلاق شو　　همچو ما گیرنده آفاق شو
در شکن آنرا که ناید سازگار　　از ضمیر خود دگر عالم بیار
بندهٔ آزاد را آید گران　　زیستن اندر جهان دیگران
هر که او را قوت تخلیق نیست　　پیش ما جز کافر و زندیق نیست

از جهان با نصیب خود نبرد ق از نخیل زندگانی برنخورد

مرد حق برنده چون شمشیر باش
خود جهان خویش را تقدیر باش

«زنده رود»

چیست آئین جهان رنگ و بو جز که آب رفته می ناید بجو
زندگانی را سر تکرار نیست فطرت او خوگر تکرار نیست
زیر گردون رجعت او نارواست چون ز پا افتاد قومی برنخاست

ملتی چون مرد کم خیزد ز قبر
چارهٔ او چیست غیر از قبر و صبر

«ندای جمال»

زندگانی نیست تکرار نفس اصل او از حی و قیوم است و بس
قرب جان با آنکه گفت انی قریب از حیات جاودان بردن نصیب
فرد از توحید لاهوتی شود ملت از توحید جبروتی شود
بایزید و شبلی و بوذر ازوست امتان را طغرل و سنجر ازوست

بی تجلی نیست آدم را ثبات — جلوهٔ ما فرد و ملت را حیات

هر دو از توحید می گیرد کمال — زندگی این را جلال آن را جمال

این سلیمانی است آن سلمانی است — آن سراپا فقر و این سلطانی است

آن یکی را بیند این گردد یکی
در جهان با آن نشین با این بزی

چیست ملت ای که گوئی لااله — با هزاران چشم بودن یک نگه

اهل حق را حجت و دعوی یکیست — خیمه های ما جدا دلها یکیست

ذره ها از یک نگاهی آفتاب — یک نگه شو تا شود حق بی حجاب

یک نگاهی را بچشم کم مبین — از تجلی های توحید است این

ملتی چون می شود توحید مست
قوت و جبروت می آید بدست

روح ملت را وجود از انجمن — روح ملت نیست محتاج بدن

تا وجودش را نمود از صحبت است — مرد چون شیرازهٔ صحبت شکست

مرده ئی از یک نگاهی زنده شو — بگذر از بی مرکزی پاینده شو

وحدت افکار و کردار آفرین
تا شوی اندر جهان صاحب نگین

«زنده رود»

من کیم تو کیستی عالم کجاست   در میان ما و تو دوری چراست
من چرا در بند تقدیرم بگوی   تو نمیری من چرا میرم بگوی

«ندای جمال»

بوده‌ئی اندر جهان چارسو   هر که گنجد اندرو میرد درو
زندگی خواهی خودی را پیش کن   چارسو را غرق اندر خویش کن
باز بینی من کیم تو کیستی
در جهان چون مردی و چون زیستی

«زنده رود»

پرسش این مرد نادان در پذیر   پرده را از چهرهٔ تقدیر گیر
انقلاب روس و آلمان دیده‌ام   شور در جان مسلمان دیده‌ام
دیده‌ام تدبیرهای غرب و شرق   وانما تقدیرهای غرب و شرق

افتادن تجلّی جلال

ناگهان دیدم جهان خویش را   آن زمین و آسمان خویش را
غرق در نور شفق گون دیدمش   سرخ مانند طبرخون دیدمش
زان تجلّی‌ها که در جانم شکست   چون کلیم الله فتادم جلوه‌مست
نور او هر پردگی را وانمود   تاب گفتار از زبان من ربود

از ضمیر عالم بی‌چند و چون
یک نوای سوزناک آمد برون

بگذر از خاور و افسونی افرنگ مشو   که نیرزد بجوی اینهمه دیرینه و نو
آن نگینی که تو با اهرمنان باخته‌ئی   هم به جبریل امینی نتوان کرد گرو
زندگی انجمن آرا و نگهدار خود است   ای که در قافله‌ئی بی همه شو با همه رو
تو فروزنده‌تر از مهر منیر آمده‌ئی   آنچنان زی که بهر ذرّه رسانی پرتو
چون پرِ کاه که در رهگذر باد افتاد   رفت اسکندر و دارا و قباد و خسرو

از تنک جامی تو میکده رسوا گردد
شیشه‌ئی گیر و حکیمانه بیاشام و برو

خطاب به جاوید

خطاب به جاوید

(سخنی به نژاد نو)

این سخن آراستن بی حاصل است — بر نیاید آنچه در قعر دل است
گرچه من صد نکته گفتم بی حجاب — نکته‌ئی دارم که ناید در کتاب
گر بگویم می‌شود پیچیده‌تر — حرف و صوت او را کند پوشیده‌تر

سوز او را از نگاه من بگیر
یا ز آه صبحگاه من بگیر

مادرت درس نخستین با تو داد — غنچهٔ تو از نسیم او گشاد
از نسیم او ترا این رنگ و بوست — ای متاع ما بهای تو از وست
دولت جاوید ازو اندوختی — از لب او لااله آموختی
ای پسر ذوق نگه از من بگیر — سوختن در لااله از من بگیر
لااله گوئی بگو از روی جان — تا ز اندام تو آید بوی جان
مهر و مه گردد ز سوز لااله — دیده ام این سوز را در کوه و که

این دو حرف لا اله گفتار نیست | لا اله جز تیغ بی زنهار نیست

زیستن با سوز او قهاری است

لا اله ضرب است و ضرب کاری است

مؤمن و پیش کسان بستن نطاق | مؤمن و غداری و فقر و نفاق

با پشیزی دین و ملت را فروخت | هم متاع خانه و هم خانه سوخت

لا اله اندر نمازش بود و نیست | نازها اندر نیازش بود و نیست

نور در صوم و صلوت او نماند | جلوه‌ئی در کائنات او نماند

آنکه بود الله او را ساز و برگ | فتنهٔ او حب مال و ترس مرگ

رفت از و آن مستی و ذوق و سرور | دین او اندر کتاب و او بگور

صحبتش با عصر حاضر درگرفت | حرف دین را از دو پیغمبر گرفت

آن ز ایران بود و این هندی نژاد | آن ز حج بیگانه و این از جهاد

تا جهاد و حج نماند از واجبات | رفت جان از پیکر صوم و صلوت

روح چون رفت از صلوت و از صیام | فرد ناهموار و ملت بی نظام

سینه‌ها از گرمی قرآن تهی | از چنین مردان چه امید بهی

از خودی مرد مسلمان درگذشت
ای خضر دستی که آب از سر گذشت

سجده‌ئی کز وی زمین لرزیده است — بر مرادش مهر و مه گردیده است
سنگ اگر گیرد نشان آن سجود — ق — در هوا آشفته گردد همچو دود
این زمان جز سر بزیری هیچ نیست — اندر او جز ضعف پیری هیچ نیست
آن شکوه ربی الاعلی کجاست — این گناه اوست یا تقصیر ماست
هر کسی بر جادهٔ خود تند رو — ناقهٔ ما بی زمام و هرزه دو

صاحب قرآن و بی ذوق طلب
العجب ثم العجب ثم العجب

گر خدا سازد ترا صاحب نظر — روزگاری را که می آید نگر
عقلها بیباک و دلها بی گداز — چشمها بی شرم و غرق اندر مجاز
علم و فن دین و سیاست عقل و دل — زوج زوج اندر طواف آب و گل
آسیا آن مرز و بوم آفتاب — غیر بین از خویشتن اندر حجاب
قلب او بی واردات نو به نو — حاصلش را کس نگیرد با دو جو

روزگارش اندرین دیرینه دیر   ساکن و یخ بسته و بی ذوق سیر
صید ملایان و نخچیر ملوک   آهوی اندیشهٔ او لنگ و لوک
عقل و دین و دانش و ناموس و ننگ   بستهٔ فتراک لردان فرنگ
تاختم بر عالم افکار او   بر دریدم پردهٔ اسرار او

در میان سینه دل خون کرده‌ام
تا جهانش را دگرگون کرده‌ام

من بطبع عصر خود گفتم دو حرف   کرده‌ام بحرین را اندر دو ظرف
حرف پیچاپیچ و حرف نیش دار   تا کنم عقل و دل مردان شکار
حرف ته داری باندازِ فرنگ   نالهٔ مستانه‌ئی از تار چنگ
اصل این از ذکر و اصل آن ز فکر   ای تو بادا وارث این فکر و ذکر
آب جویم از دو بحر اصل من است   فصل من فصل است و هم وصل من است

تا مزاج عصر من دیگر فتاد
طبع من هنگامهٔ دیگر نهاد

نوجوانان تشنه لب خالی ایاغ   شسته رو تاریک جان روشن دماغ

کم نگاه و بی یقین و نا امید　　چشم شان اندر جهان چیزی ندید

ناکسان منکر ز خود مؤمن بغیر　　خشت بند از خاکشان معمار دیر

مکتب از مقصود خویش آگاه نیست　　تا بجذب اندرونش راه نیست

نور فطرت از جانها پاک شست　　یک گل رعنا ز شاخ او نرست

خشت را معمار ما کج می نهد　　خوی بط با بچهٔ شاهین دهد

علم تا سوزی نگیرد از حیات　　دل نگیرد لذتی از واردات

علم جز شرح مقامات تو نیست　　علم جز تفسیر آیات تو نیست

سوختن می باید اندر نار حس　　تا بدانی نقرهٔ خود را ز مس

علم حق اول حواس آخر حضور
آخر او می نگنجد در شعور

صد کتاب آموزی از اهل هنر　　خوشتر آن درسی که گیری از نظر

هر کسی زان می که ریزد از نظر　　مست می گردد بانداز دگر

از دم باد سحر میرد چراغ　　لاله زان باد سحر می در ایاغ

کم خور و کم خواب و کم گفتار باش　　گرد خود گردنده چون پرگار باش

منکر حق نزد ملا کافر است   منکر خود نزد من کافرتر است

آن به انکار وجود آمد عجول   این عجول و هم ظلوم و هم جهول

شیوهٔ اخلاص را محکم بگیر   پاک شو از خوف سلطان و امیر

عدل در قهر و رضا از کف مده   قصد در فقر و غنا از کف مده

حکم دشوار است تأویلی مجو   جز به قلب خویش قندیلی مجو

حفظ جانها ذکر و فکر بی حساب   حفظ تنها ضبط نفس اندر شباب

حاکمی در عالم بالا و پست   جز به حفظ جان و تن ناید بدست

لذت سیر است مقصود سفر   گر نگه بر آشیان داری مپر

ماه گردد تا شود صاحب مقام   سیر آدم را مقام آمد حرام

زندگی جز لذت پرواز نیست   آشیان با فطرت او ساز نیست

رزق زاغ و کرکس اندر خاک گور

رزق بازان در سواد ماه و هور

سر دین صدق مقال اکل حلال   خلوت و جلوت تماشای جمال

در ره دین سخت چون الماس زی   دل بحق بر بند و بی وسواس زی

سرّی از اسرار دین برگویمت   داستانی از مظفر گویمت
اندر اخلاص عمل فرد فرید   پادشاهی با مقام بایزید
پیش او اسبی چو فرزندان عزیز   سخت‌کش چون صاحب خود در ستیز
سبزه رنگی از نجیبان عرب   با وفا، بی‌عیب، پاک اندر نسب
مرد مؤمن را عزیز ای نکته‌رس   چیست جز قرآن و شمشیر و فرس
من چه گویم وصف آن خیر الجیاد   کوه و روی آبها رفتی چو باد
روز هیجا از نظر آماده‌تر   تند بادی طایف کوه و کمر
در تک او فتنه‌های رستخیز   سنگ از ضرب سُم او ریز ریز
روزی آن حیوان چو انسان ارجمند   گشت از درد شکم زار و نژند
کرد بیطاری علاجش از شراب   اسب شه را وا رهاند از پیچ و تاب
شاه حق‌بین دیگر آن یکران نخواست   شرع تقوی از طریق ما جداست

ای ترا بخشد خدا قلب و جگر
طاعت مرد مسلمانی نگر

دین سراپا سوختن اندر طلب   انتهایش عشق و آغازش ادب

آبروی گل ز رنگ و بوی اوست — بی ادب بی رنگ و بو بی آبروست

نوجوانی را چو بینم بی ادب — روز من تاریک می گردد چو شب

تاب و تب در سینه افزاید مرا — یاد عهد مصطفیٰ آید مرا

از زمان خود پشیمان میشوم — در قرون رفته پنهان میشوم

ستر زن یا زوج یا خاک لحد — ستر مردان حفظ خویش از یار بد

حرف بد را بر لب آوردن خطاست — کافر و مؤمن همه خلق خداست

آدمیت، احترام آدمی — باخبر شو از مقام آدمی

آدمی از ربط و ضبط تن به تن — بر طریق دوستی گامی بزن

بندهٔ عشق از خدا گیرد طریق — می شود بر کافر و مؤمن شفیق

کفر و دین را گیر در پهنای دل — دل اگر بگریزد از دل وای دل

گرچه دل زندانی آب و گل است
اینهمه آفاق آفاق دل است

گرچه باشی از خداوندان ده — فقر را از کف مده از کف مده

سوز او خوابیده در جان تو هست — این کهن می از نیاکان تو هست

در جهان جز درد دل سامان مخواه | نعمت از حق خواه و از سلطان مخواه
ای بسا مرد حق اندیش و بصیر | می‌شود از کثرت نعمت ضریر
کثرت نعمت گداز از دل برد | ناز می‌آرد نیاز از دل برد
سالها اندر جهان گردیده‌ام | نم به چشم منعمان کم دیده‌ام

من فدای آنکه درویشانه زیست
وای آنکو از خدا بیگانه زیست

در مسلمانان مجو آن ذوق و شوق | آن یقین آن رنگ و بو آن ذوق و شوق
عالمان از علم قرآن بی‌نیاز | صوفیان درنده گرگ و مو دراز
گرچه اندر خانقاهان های و هوست | کو جوانمردی که صهبا در کدوست
هم مسلمانان افرنگی مآب | چشمهٔ کوثر بجویند از سراب
بی‌خبر از سرّ دین اند این همه | اهل کین اند اهل کین اند این همه
خیر و خوبی بر خواص آمد حرام | دیده‌ام صدق و صفا را در عوام
اهل دین را باز دان از اهل کین | هم‌نشین حق بجو با او نشین
کرگسان را رسم و آیین دیگر است | سطوت پرواز شاهین دیگر است

مرد حق از آسمان افتد چو برق — هیزم او شهر و دشت غرب و شرق

ما هنوز اندر ظلام کائنات — او شریک اهتمام کائنات

او کلیم و او مسیح و او خلیل — او محمد او کتاب او جبرئیل

آفتاب کائنات اهل دل — از شعاع او حیات اهل دل

اوّل اندر نار خود سوزد ترا — باز سلطانی بیاموزد ترا

ما همه با سوز او صاحب‌دلیم — ورنه نقش باطل آب و گلیم

ترسم این عصری که تو زادی در آن — در بدن غرق است و کم داند ز جان

چون بدن از قحط جان ارزان شود — مرد حق در خویشتن پنهان شود

در نیابد جستجو آن مرد را — گرچه بیند روبرو آن مرد را

تو مگر ذوق طلب از کف مده — گرچه در کار تو افتد صد گره

گر نیابی صحبت مرد خبیر — از اب و جد آنچه من دارم بگیر

پیر رومی را رفیق راه ساز — تا خدا بخشد ترا سوز و گداز

زانکه رومی مغز را داند ز پوست — پای او محکم فتد در کوی دوست

شرح او کردند و او را کس ندید — معنی او چون غزال از ما رمید

رقص تن از حرف او آموختند چشم را از رقص جان بردوختند

رقص تن در گردش آرد خاک را رقص جان برهم زند افلاک را

علم و حکم از رقص جان آید بدست هم زمین هم آسمان آید بدست

فرد از وی صاحب جذب کلیم ملت از وی وارث ملک عظیم

رقص جان آموختن کاری بود غیر حق را سوختن کاری بود

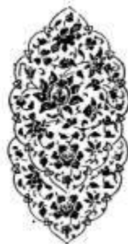
تا ز نار حرص و غم سوزد جگر جان برقص اندر نیاید ای پسر

ضعف ایمان است و دلگیری است غم نوجوانا نیمهٔ پیری است غم

می شناسی حرص فقر حاضر است من غلام آنکه بر خود قاهر است

ای مرا تسکین جان ناشکیب تو اگر از رقص جان گیری نصیب

سر دین مصطفی گویم ترا
هم به قبر اندر دعا گویم ترا

مثنوی

"پس چه باید کرد
ای اقوام شرق"

مع

مُسافر

اقبال

بهیه.
[illegible] ایر ازنقش عجب
[illegible] بدیل
کامیلان نقش [illegible] ومعنی را آب
[illegible] زاد
ازحدیث آن لعل [illegible] نثار
بازاند [illegible] دربنا درفش [illegible]
[illegible] اسرار اند
کس [illegible] باحوم [illegible] بیدار اند
خامه ازخضاب [illegible] داده اند
[illegible] تازه اوبیاد داده اند
دیده [illegible] ده اند
[illegible] گرد [illegible] دیدن
[illegible] خرد [illegible] دانا [illegible] اسرار [illegible]
[illegible] نقش [illegible] دریا [illegible]
[illegible] خبر [illegible] چون
[illegible] ازین خبر [illegible]

"پس چه باید کرد ای اقوام شرق"

مع (مسافر)

فهرست مضامین

«بخوانندهٔ کتاب»

سپاه تازه برانگیزم از ولایت عشق — که در حرم خطری از بغاوت خرد است
زمانه هیچ نداند حقیقت او را — جنون قباست که موزون بقامت خرد است
به آن مقام رسیدم چو در برش کردم — طواف بام و در من سعادت خرد است
گمان مبر که خرد را حساب و میزان نیست — نگاه بندهٔ مؤمن قیامت خرد است

بسم الله الرحمن الرحیم

«تمهید»

پیر رومی مرشد روشن ضمیر — کاروان عشق و مستی را امیر
منزلش برتر ز ماه و آفتاب — خیمه را از کهکشان سازد طناب
نور قرآن درمیان سینه اش — جام جم شرمنده از آئینه اش
از نی آن نی نواز پاکزاد — باز شوری در نهاد من فتاد
گفت جانها محرم اسرار شد — خاور از خواب گران بیدار شد
جذبه های تازه او را داده اند — بندهای کهنه را بگشاده اند
جز تو ای دانای اسرار فرنگ — کس نکو ننشست در نار فرنگ
باش مانند خلیل الله مست — هر کهن بتخانه را باید شکست
امتان را زندگی جذب درون — کم نظر این جذب را گوید جنون
هیچ قومی زیر چرخ لاجورد — بی جنون ذوفنون کاری نکرد
مؤمن از عزم و توکل قاهر است — گر ندارد این دو جوهر کافر است

خیبر را او باز مید اندر شرر   از نگاهش عالمی زیر و زبر

کوهسار از ضربت او ریز ریز   در گریبانش هزاران رستخیز

تا می از میخانهٔ من خورده‌ئی   کهنگی را از تماشا برده‌ئی

در چمن زی مثل بو مستور و فاش   در میان رنگ پاک از رنگ باش

عصر تو از رمز جان آگاه نیست   دین او جز حب غیرالله نیست

فلسفی این رمز کم فهمیده است   فکر او بر آب و گل پیچیده است

دیده از قندیل دل روشن نکرد   پس ندید الا کبود و سرخ و زرد

ای خوش آن مردی که دل با کس نداد
بند غیرالله را از پا گشاد

سر شیری را نفهمد گاو و میش   جز به شیران کم بگو اسرار خویش

با حریف سفله نتوان خورد می   گرچه باشد پادشاه روم و ری

یوسف ما را اگر گرگی برد   به که مردی ناکسی او را خرد

اهل دنیا بی تخیل بی قیاس   بوریا بافان اطلس ناشناس

اعجمی مردی چه خوش شعری سرود   سوزد از تاثیر او جان در وجود

«نالهٔ عاشق بگوش مردم دنیا
بانگ مسلمانی و دیار فرنگ است»

معنی دین و سیاست بازگوی | اهل حق را زین دو حکمت بازگوی
«غم خور و نان غم افزایان مخور (رومی) | زانکه عاقل غم خورد کودک شکر»
خرقهٔ خود بار است بر دوش فقیر | چون صبا جز بوی گل سامان مگیر

قلزمی با دشت و در پیهم ستیز
شبنمی خود را به گلبرگی بریز

سرّ حق بر مرد حق پوشیده نیست | روح مؤمن هیچ میدانی که چیست
قطرهٔ شبنم که از ذوق نمود | عقدهٔ خود را بدست خود گشود
از خودی اندر ضمیر خود نشست | رخت خویش از خلوت افلاک بست
رخ سوی دریای بی‌پایان نکرد | خویشتن را در صدف پنهان نکرد

اندر آغوش سحر یکدم تپید
تا بکام غنچهٔ نورس چکید

«خطاب به مهر عالمتاب»

ای امیر خاور ای مهر منیر   می کنی هر ذرّه را روشن ضمیر

از تو این سوز و سرور اندر وجود   از تو هر پوشیده را ذوق نمود

می رود روشنتر از دست کلیم   زورق زرّین تو در جوی سیم

پرتو تو ماه را مهتاب داد   لعل را اندر دل سنگ آب داد

لاله را سوز درون از فیض تست   در رگ او موج خون از فیض تست

نرگسان صد پرده را بر می درد   تا نصیبی از شعاع تو برد

خوش بیا صبح مراد آورده ئی   هر شجر را نخل سینا کرده ئی

تو فروغ صبح و من پایان روز   در ضمیر من چراغی بر فروز

تیره خاکم را سراپا نور کن   در تجلّی های خود مستور کن

تا بروز آرم شب افکار شرق   بر فروزم سینهٔ احرار شرق

از نوائی پخته سازم خام را   گردش دیگر دهم ایّام را

فکر شرق آزاد گردد از فرنگ   از سرود من بگیرد آب و رنگ

زندگی از گرمی ذکر است و بس   حرّیت از عفّت فکر است و بس

چون شود اندیشهٔ قومی خراب   ناسره گردد بدستش سیم ناب

میرد اندر سینه‌اش قلب سلیم — در نگاه او کج آید مستقیم

برکران از حرب و ضرب کائنات — چشم او اندر سکون بیند حیات

موج از دریاش کم گردد بلند — گوهر او چون خزف ناارجمند

پس نخستین بایدش تطهیر فکر
بعد از آن آسان شود تعمیر فکر

«حکمت کلیمی»

تا نبوت حکم حق جاری کند — پشت پا بر حکم سلطان می‌زند

در نگاهش قصر سلطان کهنه دیر — غیرت او بر نتابد حکم غیر

پخته سازد صحبتش هر خام را — تازه غوغائی دهد ایام را

درس او الله بس باقی هوس — تا نیفتد مرد حق در بند کس

از دم او آتش اندر شاخ تاک — در کف خاک از دم او جان پاک

معنی جبریل و قرآن است او — فطرة الله را نگهبان است او

حکمتش برتر ز عقل ذوفنون — از ضمیرش امتی آید برون

حکمرانی بی نیاز از تخت و تاج — بی کلاه و بی سپاه و بی خراج

از نگاهش فرودین خیزد ز دی ‌‌ درد هر خم تلخ تر گردد ز می
اندر آهِ صبحگاه او حیات ‌‌ تازه از صبح نمودش کائنات
بحر و بر از زور طوفانش خراب ‌‌ در نگاه او پیام انقلاب
درس لا خوف علیهم می دهد ‌‌ تا دلی در سینهٔ آدم نهد
عزم و تسلیم و رضا آموزدش ‌‌ در جهان مثل چراغ افروزدش
من نمیدانم چه افسون می کند ‌‌ روح را در تن دگرگون می کند
صحبت او هر خزف را در کند ‌‌ حکمت او هر تهی را پر کند
بندهٔ درمانده را گوید که خیز ‌‌ هر کهن معبود را کن ریز ریز
مرد حق! افسون این دیر کهن ‌‌ از دو حرف ربی الاعلی شکن
فقر خواهی؟ از تهی دستی منال ‌‌ عافیت در حال و نی در جاه و مال
صدق و اخلاص و نیاز و سوز و درد ‌‌ نی زر و سیم و قماش سرخ و زرد
بگذر از کاؤس و کی ای زنده مرد ‌‌ طوف خود کن گرد ایوانی مگرد
از مقام خویش دور افتاده ئی ‌‌ کرگسی کم کن که شاهین زاده ئی
مرغک اندر شاخسار بوستان ‌‌ بر مراد خویش بندد آشیان

تو که داری فکرت گردون مسیر — خویش را از مرغکی کمتر مگیر
دیگر این نه آسمان تعمیر کن — بر مراد خود جهان تعمیر کن
چون فنا اندر رضای حق شود — بندهٔ مؤمن قضای حق شود
چار سوی با فضای نیلگون — از ضمیر پاک او آید برون
در رضای حق فنا شو چون سلف — گوهر خود را برون آر از صدف
در ظلام این جهان سنگ و خشت — چشم خود روشن کن از نور سرشت
تا نگیری از جلال حق نصیب — هم نیابی از جمال حق نصیب
ابتدای عشق و مستی قاهری است — انتهای عشق و مستی دلبری است
مرد مؤمن از کمالات وجود — او وجود و غیر او هر شی نمود

گر بگیرد سوز و تاب از لا اله
جز بکام او نگردد مهر و مه

«حکمت فرعونی»

حکمت ارباب دین کردم عیان — حکمت ارباب کین را هم بدان
حکمت ارباب کین مکر است و فن — مکر و فن تخریب جان تعمیر تن

حکمتی از بند دین آزاده‌ئی — از مقام شوق دور افتاده‌ئی
مکتب از تدبیر او گیرد نظام — تا بکام خواجه اندیشد غلام
شیخ ملت با حدیث دلنشین — بر مراد او کند تجدید دین
از دم او وحدت قومی دو نیم — کس حریفش نیست جز چوب کلیم
وای قومی کشتهٔ تدبیر غیر — کار او تخریب خود تعمیر غیر
می شود در علم و فن صاحب‌نظر — از وجود خود نگردد با خبر
نقش حق را از نگین خود سترد — در ضمیرش آرزوها زاد و مرد
بی‌نصیب آمد ز اولاد غیور — جان بتن چون مرده‌ئی در خاک گور
از حیا بیگانه پیران کهن — نوجوانان چون زنان مشغول تن
در دل شان آرزوهای ثبات — مرده زایند از بطون امهات
دختران او بزلف خود اسیر — شوخ چشم و خودنما و خرده‌گیر
ساختهٔ پرداختهٔ دل باخته — ابروان مثل دو تیغ آخته
ساعد سیمین شان عیش نظر — سینهٔ ماهی بموج اندر نگر
ملتی خاکستر او بی شرر — صبح او از شام او تاریک‌تر

هر زمان اندر تلاش ساز و برگ — کار او فکر معاش و ترس مرگ
منعمان او بخیل و عیش دوست — غافل از مغز اند و اندر بند پوست
قوت فرمانروا معبود او — در زیان دین و ایمان سود او
از حد امروز خود بیرون نجست — روزگارش نقش یک فردا نبست
از نیاکان دفتری اندر بغل — الامان از گفته های بی عمل
دین او عهد وفا بستن بغیر — یعنی از خشت حرم تعمیر دیر

آه قومی دل ز حق پرداخته
مرد و مرگ خویش را نشناخته

« لا اله الا الله »

نکته ئی میگویم از مردان حال — امتان را لا جلال الا جمال
لا و الا احتساب کائنات — لا و الا فتح باب کائنات
هر دو تقدیر جهان کاف و نون — حرکت از لا زاید از الا سکون
تا نه رمز لا اله آید بدست — بند غیر الله را نتوان شکست
در جهان آغاز کار از حرف لاست — این نخستین منزل مرد خداست

ملتی کز سوز او یک دم تپید
از گل خود خویش را باز آفرید

پیش غیرالله لا گفتن حیات
تازه از هنگامه او کائنات

از جنونش هر گریبان چاک نیست
درخور این شعله هر خاشاک نیست

جذبه او در دل یک زنده مرد
می کند صد ره نشین را ره نورد

بنده را با خواجه خواهی در ستیز
تخم لا در مشت خاک او بریز

هر کرا این سوز باشد در جگر
هولش از هول قیامت بیشتر

لا مقام ضربهای پی به پی
این غو رعد است نی آواز نی

ضرب او هر بود را سازد نبود
تا برون آئی ز گرداب وجود

با تو میگویم ز ایام عرب
تا بدانی پخته و خام عرب

ریز ریز از ضرب او لات و منات
در جهات آزاد از بند جهات

هر قبای کهنه چاک از دست او
قیصر و کسری هلاک از دست او

گاه دشت از برق و بارانش بدرد
گاه بحر از زور طوفانش بدرد

عالمی در آتش او مثل خس
این همه هنگامه لا بود و بس

اندرین دیر کهن پیهم تپید / تا جهانی تازه‌ئی آمد پدید
بانگ حق از صبح خیزیهای اوست / هر چه هست از تخم ریزیهای اوست
اینکه شمع لاله روشن کرده‌اند / از کنار جوی او آورده‌اند

لوح دل از نقش غیرالله شست
از کف خاکش دو صد هنگامه رست

همچنان بینی که در دور فرنگ / بندگی با خواجگی آمد به جنگ
روس را قلب و جگر گردیده خون / از ضمیرش حرف لا آمد برون
آن نظام کهنه را برهم زد است / تیز نیشی بر رگ عالم زد است
کرده‌ام اندر مقاماتش نگه / لا سلاطین، لا کلیسا، لا اله
فکر او در تند باد لا بماند / مرکب خود را سوی الا نراند
آیدش روزی که از زور جنون / خویش را زین تند باد آرد برون
در مقام لا نیاساید حیات / سوی الا می‌خرامد کائنات
لا و الا ساز و برگ امتان / نفی بی اثبات، مرگ امتان
در محبت پخته کی گردد خلیل / تا نگردد لا سوی الا دلیل

ای که اندر حجره ها سازی سخن نعرهٔ لا پیش نمرودی بزن

این که می بینی نیرزد با دو جو از جلال لا اله آگاه شو

هر که اندر دست او شمشیر لاست
جمله موجودات را فرمان رواست

«فقر»

چیست فقر ای بندگان آب و گل یک نگاه راه بین یک زنده دل

فقر کار خویش را سنجیدن است بر دو حرف لا اله پیچیدن است

فقر خیبر گیر با نان شعیر بستهٔ فتراک او سلطان و میر

فقر ذوق و شوق و تسلیم و رضاست ما امینیم این متاع مصطفی است

فقر بر کرّوبیان شبخون زند بر نوامیس جهان شبخون زند

بر مقام دیگر اندازد ترا از زجاج الماس می سازد ترا

برگ و ساز او ز قرآن عظیم مرد درویشی نگنجد در گلیم

گرچه اندر بزم کم گوید سخن یک دم او گرمی صد انجمن

بی پران را ذوق پروازی دهد پشه را تمکین شهبازی دهد

با سلاطین درفتد مرد فقیر ‌‌‌‌ از شکوه بوریا لرزد سریر

از جنون می افکند هوئی بشهر ‌‌‌‌ وارهاند خلق را از جبر و قهر

می نگیرد جز به آن صحرا مقام ‌‌‌‌ کاندرو شاهین گریزد از حمام

قلب او را قوت از جذب و سلوک ‌‌‌‌ پیش سلطان نعرهٔ او لا ملوک

آتش ما سوزناک از خاک او ‌‌‌‌ شعله ترسد از خس و خاشاک او

بر نیفتد ملتی اندر نبرد ‌‌‌‌ تا درو باقی است یک درویش مرد

آبروی ما ز استغنای اوست ‌‌‌‌ سوز ما از شوق بی پروای اوست

خویشتن را اندرین آئینه بین ‌‌‌‌ تا ترا بخشند سلطان مبین

حکمت دین دلنوازیهای فقر

قوت دین بی نیازیهای فقر

مؤمنان را گفت آن سلطان دین ‌‌‌‌ مسجد من این همه روی زمین

الامان از گردش نه آسمان ‌‌‌‌ مسجد مؤمن بدست دیگران

سخت کوشد بندهٔ پاکیزه کیش ‌‌‌‌ تا بگیرد مسجد مولای خویش

ای که از ترک جهان گوئی مگو ‌‌‌‌ ترک این دیر کهن تسخیر او

۱۷

راکبش بودن از او وارستن است　　از مقام آب و گل برجستن است
صید مؤمن این جهان آب و گل　　باز را گویی که صید خود بهل
حل نشد این معنی مشکل مرا　　شاهین ز افلاک بگریزد چرا
وای آن شاهین که شاهینی نکرد　　مرغکی از چنگ او نامد بدرد

در کنامی ماند زار و سرنگون
پر نزد اندر فضای نیلگون

فقر قرآن احتساب هست و بود　　نی رباب و مستی و رقص و سرود
فقر مؤمن چیست؟ تسخیر جهات　　بنده از تأثیرِ او مولا صفات
فقر کافر خلوت دشت و در است　　فقر مؤمن لرزه بحر و بر است
زندگی آن را سکون غار و کوه　　زندگی این را ز مرگ باشکوه
آن خدا را جستن از ترک بدن　　این خودی را بر فسان حق زدن
آن خودی را کشتن و واسوختن　　این خودی را چون چراغ افروختن
فقر چون عریان شود زیر سپهر　　از نهیب او بلرزد ماه و مهر
فقر عریان گرمی بدر و حنین　　فقر عریان بانگ تکبیر حسین

فقر را تا ذوق عریانی نماند
آن جلال اندر مسلمانی نماند

وای ما ای وای این دیر کهن — تیغ لا در کف نه تو داری نه من
دل ز غیر الله بپرداز ای جوان — این جهان کهنه در باز ای جوان
تا کجا بی غیرت دین زیستن — ای مسلمان مردن است این زیستن
مرد حق باز آفریند خویش را — جز به نور حق نبیند خویش را

بر عیار مصطفی خود را زند
تا جهانی دیگری پیدا کند

آه زان قومی که از پا بر فتاد — میر و سلطان زاد و درویشی نزاد
داستان او مپرس از من که من — چون بگویم آنچه ناید در سخن
در گلویم گریه ها گردد گره — این قیامت اندرون سینه به
مسلم این کشور از خود ناامید — عمرها شد با خدا مردی ندید
لاجرم از قوت دین بدظن است — کاروان خویش را خود رهزن است
از سه قرن این امت خوار و زبون — زنده بی سوز و سرور اندرون

پست فکر و دون نهاد و کور ذوق — مکتب و ملای او محروم شوق

زشتی اندیشه او را خوار کرد — افتراق او را ز خود بیزار کرد

تا نداند از مقام و منزلش — مرد ذوق انقلاب اندر دلش

طبع او بی صحبت مرد خبیر — خسته و افسرده و حق ناپذیر

بندهٔ رد کردهٔ مولاست او — مفلس و قلاش و بی پرواست او

نی بکف مالی که سلطانی برد — نی بدل نوری که شیطانی برد

شیخ او لرد فرنگی را مرید — گرچه گوید از مقام بایزید

گفت دین را رونق از محکومی است — زندگانی از خودی محرومی است

دولت اغیار را رحمت شمرد
رقص ها گرد کلیسا کرد و مرد

ای تهی از ذوق و شوق و سوز و درد — می شناسی عصر ما با ما چه کرد

عصر ما ما را ز ما بیگانه کرد — از جمال مصطفی بیگانه کرد

سوز او تا از میان سینه رفت — جوهر آئینه از آئینه رفت

باطن این عصر را نشناختی — داو اول خویش را در باختی

تا دماغ تو به پیچاکش فتاد | آرزوی زنده ئی در دل نزاد
احتساب خویش کن از خود مرو | یک دو دم از غیر خود بیگانه شو
تا کجا این خوف و وسواس و هراس | اندرین کشور مقام خود شناس
این چمن دارد بسی شاخ بلند | بر نکو شاخ آشیان خود ببند
نغمه داری در گلوای بی خبر | جنس خود بشناس و با زاغان مپر
خویشتن را تیزی شمشیر ده | باز خود را در کف تقدیر ده
اندرون تست سیل بی پناه | پیش او کوه گران مانند کاه
سیل را تمکین ز ناآسودن است | یک نفس آسودنش نابودن است
من نه ملا نی فقیه نکته ور | نی مرا از فقر و درویشی خبر
در ره دین تیز بین و سست گام | پخته من خام و کارم ناتمام
تا دل بر اضطرابم داده اند | یک گره از صد گره بگشاده اند

«از تب و تابم نصیب خود بگیر
بعد ازین ناید چو من مرد فقیر»

«مرد حر»

مرد حر محکم ز وردِ لاتخف — ما بمیدان سر بجیب او سر بکف
مرد حر از لا اله روشن ضمیر — می نگردد بندهٔ سلطان و میر
مرد حر چون اشتران باری برد — مرد حر باری برد خاری خورد
پای خود را آنچنان محکم نهد — نبض ره از سوز او بر می جهد
جان او پاینده تر گردد ز موت — بانگ تکبیرش برون از حرف و صوت
هر که سنگ راه را داند زجاج — گیرد آن درویش از سلطان خراج
گرمی طبع تو از صهبای اوست — جوی تو پروردهٔ دریای اوست
پادشاهان در قباهای حریر — زرد رو از سهم آن عُریان فقیر
ستر دین ما را خبر او را نظر — او درون خانه، ما بیرون در
ما کلیسا دوست ما مسجد فروش — او ز دست مصطفیٰ پیمانه نوش
نی مغان را بنده نی ساغر بدست — ما تهی پیمانه، او مست الست
چهرهٔ گل از نم او احمر است — ز آتش ما دود او روشنتر است
دارد اندر سینه تکبیر امم — در جبین اوست تقدیر امم
قبلهٔ ما گه کلیسا، گاه دیر — او نخواهد رزق خویش از دست غیر

ما همه عبد فرنگ او عبده   او نگنجد در جهان رنگ و بو
صبح و شام ما به فکر ساز و برگ   آخر ما چیست؟ تلخیهای مرگ
در جهان بی ثبات او را ثبات   مرگ او را از مقامات حیات
اهل دل از صحبت ما مضمحل   گل ز فیض صحبتش دارای دل
کار ما وابستهٔ تخمین و ظن   او همه کردار و کم گوید سخن
ما گدایان کوچه گرد و فاقه مست   فقر او از لا اله تیغی بدست
ما پر کاهی اسیر گردباد   ضربش از کوه گران جوی گشاد
محرم او شو، ز ما بیگانه شو   خانه ویران باش و صاحب خانه شو
شکوه کم کن از سپهر گردگرد   زنده شو از صحبت آن زنده مرد
صحبت از علم کتابی خوشتر است   صحبت مردان حر آدم گر است
مرد حر دریای ژرف و بیکران   آب گیر از بحر و نی از ناودان
سینهٔ این مرد می جوشد چو دیگ   پیش او کوه گران یک توده ریگ
روز صلح آن برگ و ساز انجمن   همچو باد فرودین اندر چمن
روز کین آن محرم تقدیر خویش   گور خود می کند از شمشیر خویش

ای سرت گردم گریز از ما مگیر
دامن او گیر و بیتابانه گیر

می نروید تخم دل از آب و گل
بی نگاهی از خداوندان دل

اندرین عالم نیرزی با خسی
تا نیاویزی بدامان کسی

«در اسرار شریعت»

نکته ها از پیر روم آموختم
خویش را در حرف او واسوختم

مال را گر بهر دین باشی حمول
نعم مال صالح گوید رسول (حدیث)

گر نداری اندرین حکمت نظر
تو غلام و خواجه تو سیم و زر

از تهی دستان گشاد امتان
از چنین منعم فساد امتان

جدت اندر چشم او خوار است و بس
کهنگی را او خریدار است و بس

در نگاهش ناصواب آمد صواب
ترسد از هنگامه های انقلاب

خواجه نان بنده مزدور خورد
آبروی دختر مزدور برد

در حضورش بنده می نالد چو نی
بر لب او ناله های پی به پی

نی بجامش باده و نی در سبوت
کاخها تعمیر کرد و خود بکوت

ای خوش آن منعم که چون درویش زیست
در چنین عصری خدا اندیش زیست

تا ندانی نکتهٔ اکل حلال — بر جماعت زیستن گردد وبال
آه یورپ زین مقام آگاه نیست — چشم او ینظر بنور الله نیست
او نداند از حلال و از حرام — حکمتش خام است و کارش ناتمام
امتی بر امتی دیگر چرد — دانه این می کارد آن حاصل برد
از ضعیفان نان ربودن حکمت است — از تن شان جان ربودن حکمت است
شیوهٔ تهذیب نو آدم دری است — پردهٔ آدم دری سوداگری است
این بنوک این فکر چالاک یهود — نور حق از سینهٔ آدم ربود

تا ته و بالا نگردد این نظام
دانش و تهذیب و دین سودای خام

آدمی اندر جهان خیر و شر — کم شناسد نفع خود را از ضرر
کس نداند زشت و خوب کار چیست — جادهٔ هموار و ناهموار چیست
شرع برخیزد ز اعماق حیات — روشن از نورش ظلام کائنات

گر جهان داند حرامش را حرام — تا قیامت پخته ماند این نظام

نیست این کار فقیهان ای پسر — با نگاهی دیگری او را نگر

حکمش از عدل است و تسلیم و رضاست — بیخ او اندر ضمیر مصطفی است

از فراق است آرزوها سینه تاب — تو نمانی چون شود او بی‌حجاب

از جدائی گرچه جان آید بلب — وصل او کم جو رضای او طلب

مصطفیؐ داد از رضای او خبر — نیست در احکام دین چیزی دگر

تخت جم پوشیده زیر بوریاست — فقر و شاهی از مقامات رضاست

حکم سلطان گیر و از حکمش منال — روز میدان نیست در قیل و قال

تا توانی گردن از حکمش مپیچ — تا نپیچد گردن از حکم تو هیچ

از شریعت احسن التقویم شو
وارث ایمان ابراهیم شو

پس طریقت چیست ای والا صفات — شرع را دیدن به اعماق حیات

فاش میخواهی اگر اسرار دین — جز به اعماق ضمیر خود مبین

گر نبینی، دین تو مجبوری است — اینچنین دین از خدا مهجوری است

بنده تا حق را نبیند آشکار — بر نمی آید ز جبر و اختیار
تو یکی در فطرت خود غوطه زن — مرد حق شو بر ظن و تخمین متن
تا ببینی زشت و خوب کار چیست — اندرین نه پرده اسرار چیست
هر که از سرّ نبی گیرد نصیب — هم به جبریل امین گردد قریب
ای که می نازی به قرآن عظیم — تا کجا در حجره می باشی مقیم
در جهان اسرار دین را فاش کن — نکتهٔ شرع مبین را فاش کن
کس نگردد در جهان محتاج کس — نکتهٔ شرع مبین این است و بس
مکتب و ملا سخنها ساختند — مؤمنان این نکته را نشناختند
زنده قومی بود از تاویل مرد — آتش او در ضمیر او فسرد
صوفیان با صفا را دیده ام — شیخ مکتب را نکو سنجیده ام
عصر من پیغمبری هم آفرید — آنکه در قرآن بغیر از خود ندید
هر یکی دانای قرآن و خبر — در شریعت کم سواد و کم نظر
عقل و نقل افتاده در بند هوس — منبر شان منبر کاک است و بس
زین کلیمان نیست امید گشود — آستین ها بی ید بیضا چه سود

کار اقوام و ملل ناید درست
از عمل‌ها که حق در دست نیست

«اشکی چند بر افتراق هندیان»

ای همالا ای اتک ای رود گنگ　　زیستن تا کی چنان بی آب و رنگ
پیرمردان از فراست بی نصیب　　نوجوانان از محبت بی نصیب
شرق و غرب آزاد و ما نخچیر غیر　　خشت ما سرمایهٔ تعمیر غیر
زندگانی بر مراد دیگران　　جاودان مرگ است نی خواب گران
نیست این مرگی که آید از آسمان　　تخم او می بالد از اعماق جان
صید او نی مرده شو خواهد نه گور　　نی هجوم دوستان از نزد و دور
جامه کس در غم او چاک نیست　　دوزخ او آن سوی افلاک نیست
در هجوم روز حشر او را مجو　　هست در امروز او فردای او
هر که اینجا دانه کشت اینجا درود　　پیش حق آن بنده را بردن چه سود
هستئی کز آرزو نیشی نخورد　　نقش او را فطرت از گیتی سترد
اعتبار تخت و تاج از ساحری است　　سخت چون سنگ این زجاج از ساحری است

درگذشت از حکم این سحر مبین — کافری از کفر و دینداری ز دین
هندیان با یکدگر آویختند — فتنه های کهنه باز انگیختند
تا فرنگی قومی از مغرب زمین — ثالث آمد در نزاع کفر و دین

کس نداند جلوهٔ آب از سراب
انقلاب ای انقلاب ای انقلاب

ای ترا هر لحظه فکر آب و گل — از حضور حق طلب یک زنده دل
آشیانش گرچه در آب و گل است — نه فلک سرگشتهٔ این یک دل است
تا نپنداری که از خاک است او — از بلندی های افلاک است او
این جهان او را حریم کوی دوست — از قبای لاله گیرد بوی دوست
هر نفس با روزگار اندر ستیز — سنگ ره از ضربت او ریز ریز
آشنای منبر و دار است او — آتش خود را نگهدار است او
آب جوی و بحرها دارد به بر — می دهد موجش ز طوفانی خبر
زنده و پاینده بی نان تنور — میرد آن ساعت که گردد بی حضور
چون چراغ اندر شبستان بدن — روشن از وی خلوت و هم انجمن

اینچنین دل خودنگر الله مست — جز بدرویشی نمی آید بدست

ای جوان دامان او محکم بگیر
در غلامی زاده ئی آزاد میر

« سیاسیات حاضره »

می کند بند غلامان سخت تر — حریت می خواند او را بی بصر

گرمی هنگامهٔ جمهور دید — پرده بر روی ملوکیت کشید

سلطنت را جامع اقوام گفت — کار خود را پخته کرد و خام گفت

در فضایش بال و پرنتوان گشود — با کلیدش هیچ درنتوان گشود

گفت با مرغ قفس ای درد مند — آشیان در خانهٔ صیاد بند

هر که سازد آشیان در دشت و مرغ — او نباشد ایمن از شاهین و چرغ

از فسونش مرغ زیرک دانه مست — ناله ها اندر گلوی خود شکست

حریت خواهی به پیچاکش میفت — تشنه میرو بر نم تاکش میفت

الحذر از گرمی گفتار او — الحذر از حرف پهلو دار او

چشم ها از سرمه اش بی نورتر — بندهٔ مجبور ازو مجبورتر

از شراب ساتکینش الحذر / از قمار بدنشینش الحذر

از خودی غافل نگردد مرد حر / حفظ خود کن حب افیونش مخور

پیش فرعونان بگو حرف کلیم
تا کند ضرب تو دریا را دو نیم

داغم از رسوائی این کاروان / در امیر او ندیدم نور جان

تن پرست و جاه مست و کم نگه / اندرونش بی نصیب از لااله

در حرم زاد و کلیسا را مرید / پرده ناموس ما را بر درید

دامن او را گرفتن ابلهی است / سینه او از دل روشن تهی است

اندرین ره تکیه بر خود کن که مرد / صید آهو با سگ کوری نکرد

آه از قومی که چشم از خویش بست / دل بغیرالله داد از خود گسست

تا خودی در سینه ملت بمرد / کوه کاهی کرد و باد او را ببرد

گرچه دارد لااله اندر نهاد / از بطون او مسلمانی نزاد

آنکه بخشد بی یقینان را یقین / آنکه لرزد از سجود او زمین

آنکه زیر تیغ گوید لااله / آنکه از خونش بروید لااله

آن سرور آن سوز مشتاقی نماند　　　در حرم صاحبدلی باقی نماند
ای مسلمان اندرین دیر کهن　　　تا کجا باشی به بند اهرمن
جهد با توفیق و لذّت در طلب　　　کس نیابد بی نیاز نیم شب

زیستن تا کی به بحر اندر چو خس
سخت شو چون کوه از ضبط نفس

گرچه دانا حال دل با کس نگفت　　　از تو درد خویش نتوانم نهفت
تا غلامم در غلامی زاده‌ام　　　ز آستان کعبه دور افتاده‌ام
چون بنام مصطفی خوانم درود　　　از خجالت آب می‌گردد وجود
عشق میگوید که ای محکوم غیر　　　سینهٔ تو از بتان مانند دیر

تا نداری از محمد رنگ و بو
از درود خود میالا نام او

از قیام بی حضور من مپرس　　　از سجود بی سرور من مپرس
جلوهٔ حق گرچه باشد یک نفس　　　قسمت مردان آزاد است و بس
مردی آزادی چو آید در سجود　　　در طوافش گرم رو چرخ کبود

ما غلامان از جلالش بی‌خبر — از جمال لازوالش بی‌خبر
از غلامی لذت ایمان مجو — گرچه باشد حافظ قرآن مجو
مؤمن است و پیشهٔ او آزری است — دین و عرفانش سراپا کافری است
در بدن داری اگر سوز حیات — هست معراج مسلمان در صلوة
ور نداری خون گرم اندر بدن — سجدهٔ تو نیست جز رسم کهن

عید آزادان شکوه ملک و دین
عید محکومان هجوم مؤمنین

«حرفی چند با امت عربیه»

ای در و دشت تو باقی تا ابد — نعرهٔ لاقیصر و کسری که زد
در جهان نزد و دور و دیر و زود — اولین خوانندهٔ قرآن که بود
رمز الا الله که را آموختند — این چراغ اول کجا افروختند
علم و حکمت ریزه‌ای از خوان کیست — آیهٔ فاصبحتم اندر شان کیست
از دم سیراب آن امی لقب — لاله رست از ریگ صحرای عرب
حریت پروردهٔ آغوش اوست — یعنی امروز امم از دوش اوست

او دلی در پیکر آدم نهاد — او نقاب از طلعت آدم گشاد
هر خداوند کهن را او شکست — هر کهن شاخ از نم او غنچه بست
گرمی هنگامهٔ بدر و حنین — حیدر و صدیق و فاروق و حسین
سطوت بانگ صلوٰت اندر نبرد — قرأت الصافات اندر نبرد
تیغ ایوبی نگاه بایزید — گنجهای هر دو عالم را کلید
عقل و دل را مستی از یک جام می — اختلاط ذکر و فکر روم و ری
علم و حکمت شرع و دین نظم امور — اندرون سینه دلها ناصبور
حسن عالم سوز الحمرا و تاج — آنکه از قدوسیان گیرد خراج
این همه یک لحظه از اوقات اوست — یک تجلی از تجلیات اوست
ظاهرش این جلوه‌های دلفروز — باطنش از عارفان پنهان هنوز

حمد بی‌حد مر رسول پاک را
آنکه ایمان داد مشت خاک را

حق ترا برّان‌تر از شمشیر کرد — ساربان را راکب تقدیر کرد
بانگ تکبیر و صلوٰت و حرب و ضرب — اندر آن غوغا گشاد شرق و غرب

ای خوش آن مجذوبی دل بردگی   آه زین دلگیری و افسردگی

کار خود را امتحان بردند پیش   تو ندانی قیمت صحرای خویش

امتی بودی امم گردیده‌ای   بزم خود را خود ز هم پاشیده‌ای

هر که از بند خودی وارست مرد   هر که با بیگانگان پیوست مرد

آنچه تو با خویش کردی کس نکرد   روح پاک مصطفی آمد بدرد

ای ز افسون فرنگی بی‌خبر   فتنه‌ها در آستین او نگر

از فریب او اگر خواهی امان   اشترانش را ز حوض خود بران

حکمتش هر قوم را بیچاره کرد   وحدت اعرابیان صد پاره کرد

تا عرب در حلقهٔ دامش فتاد   آسمان یک دم امانش را نداد

عصر خود را بنگر ای صاحب نظر   در بدن باز آفرین روح عمر

قوت از جمعیت دین مبین   دین همه عزم است و اخلاص و یقین

تا ضمیرش راز دان فطرت است   مرد صحرا پاسبان فطرت است

ساده و طبعش عیار زشت و خوب   از طلوعش صد هزار انجم غروب

بگذر از دشت و در و کوه و دمن   خیمه را اندر وجود خویش زن

طبع از باد بیابان کرده تیز / ناقه را سر داده به میدان ستیز

عصر حاضر زادهٔ ایام تست / مستی او از می گلفام تست

شارح اسرار او تو بوده ئی / اولین معمار او تو بوده ئی

تا به فرزندی گرفت او را فرنگ / شاهدی گردید بی ناموس و ننگ

گرچه شیرین است و نوشین است او / کج خرام و شوخ و بی دین است او

مرد صحرا پخته تر کن خام را
بر عیار خود بزن ایام را

پس چه باید کرد ای اقوام شرق

آدمیت زار نالید از فرنگ — زندگی هنگامه برچید از فرنگ
پس چه باید کرد ای اقوام شرق — باز روشن می‌شود ایام شرق
در ضمیرش انقلاب آمد پدید — شب گذشت و آفتاب آمد پدید
یورپ از شمشیر خود بسمل فتاد — زیر گردون رسم لادینی نهاد
گرگی اندر پوستین بره‌ئی — هر زمان اندر کمین بره‌ئی
مشکلات حضرت انسان ازوست — آدمیت را غم پنهان ازوست

در نگاهش آدمی آب و گل است
کاروان زندگی بی منزل است

هر چه می بینی ز انوار حق است — حکمت اشیا ز اسرار حق است
هر که آیات خدا بیند حر است — اصل این حکمت ز حکم انظر است
بندهٔ مؤمن از و بهروز تر — هم بحال دیگران دلسوز تر
علم چون روشن کند آب و گلش — از خدا ترسنده تر گردد دلش
علم اشیا خاک ما را کیمیاست — آه در افرنگ تاثیرش جداست
عقل و فکرش بی عیار خوب و زشت — چشم او بی نم دل او سنگ و خشت
علم از و رسواست اندر شهر و دشت — جبرئیل از صحبتش ابلیس گشت
دانش افرنگیان تیغی بدوش — در هلاک نوع انسان سخت کوش
با خسان اندر جهان خیر و شر — در نسازد مستی علم و هنر
آه از افرنگ و از آئین او — آه از اندیشهٔ لا دین او
علم حق را ساحری آموختند — ساحری نی، کافری آموختند
هر طرف صد فتنه می آرد نفیر — تیغ را از پنجهٔ رهزن بگیر

ای که جان را باز می‌دانی ز تن / سحر این تهذیب لادینی شکن

روح شرق اندر تنش باید دمید / تا بگردد قفل معنی را کلید

عقل اندر حکم دل یزدانی است
چون ز دل آزاد شد شیطانی است

زندگانی هر زمان در کشمکش / عبرت آموز است احوال حبش

شرع یورپ بی نزاع قیل و قال / بره را کرد است بر گرگان حلال

نقش نو اندر جهان باید نهاد / از کفن دزدان چه امید گشاد

در جنیوا چیست غیر از مکر و فن / صید تو این میش و آن نخچیر من

نکته‌ها کو می نگنجد در سخن
یک جهان آشوب و یک گیتی فتن

ای اسیر رنگ، پاک از رنگ شو / مؤمن خود، کافر افرنگ شو

رشتهٔ سود و زیان در دست تست / آبروی خاوران در دست تست

این کهن اقوام را شیرازه بند / رایت صدق و صفا را کن بلند

اهل حق را زندگی از قوت است / قوت هر ملت از جمعیت است

رای بی قوت همه مکر و فسون

قوت بی رای جهل است و جنون

سوز و ساز و درد و داغ از آسیاست
هم شراب و هم ایاغ از آسیاست

عشق را ما دلبری آموختیم
شیوهٔ آدم گری آموختیم

هم هنر هم دین ز خاک خاورست
رشک گردون خاک پاک خاورست

وانمودیم آنچه بود اندر حجاب
آفتاب از ما و ما از آفتاب

هر صدف را گوهر از نیسان ماست
شوکت هر بحر از طوفان ماست

روح خود در سوز بلبل دیده ایم
خون آدم در رگ گل دیده ایم

فکر ما جویای اسرار وجود
زد نخستین زخمه بر تار وجود

داشتیم اندر میان سینه داغ
بر سر راهی نهادیم این چراغ

ای امین دولت تهذیب و دین
آن ید بیضا برآر از آستین

خیز و از کار امم بگشا گره
نشئهٔ افرنگ را از سر بنه

نقشی از جمعیت خاور فکن

واستان خود را ز دست اهرمن

دانی از افرنگ و از کار فرنگ   تا کجا در قید زنّار فرنگ
زخم از او نشتر از او، سوزن از او   ما و جوی خون و امید رفو
خود بدانی پادشاهی قاهری است   قاهری در عصر ما سوداگری است
تختهٔ دکان شریک تخت و تاج   از تجارت نفع و از شاهی خراج
آن جهانبانی که هم سوداگر است   بر زبانش خیر و اندر دل شر است
گر تو میدانی حسابش را درست   از حریرش نرم‌تر کرپاس تست
بی نیاز از کارگاه او گذر   در زمستان پوستین او مخر
کشتن بی حرب و ضرب آئین اوست   مرگها در گردش ماشین اوست
بوریای خود به قالینش مده   بیذق خود را به فرزینش مده
گوهرش تف دار و در لعلش رگ است   مشک این سوداگر از ناف سگ است
رهزن چشم تو خواب مخملش   رهزن تو رنگ و آب مخملش
صد گره افکنده ئی در کار خویش   از قماش او مکن دستار خویش
هوشمندی از خم او می نخورد   هر که خورد اندر همین میخانه مرد
وقت سودا خند خند و کم خروش   ما چو طفلانیم و او شکّر فروش

محرم از قلب و نگاه مشتری است — یا رب این سحر است یا سوداگری است

تاجران رنگ و بو بردند سود — ما خریداران همه کور و کبود

آنچه از خاک تو رست ای مرد حر — آن فروش و آن بپوش و آن بخور

آن نکوبینان که خود را دیده اند — خود گلیم خویش را بافیده اند

ای ز کار عصر حاضر بی‌خبر — چرب دستیهای یورپ را نگر

قالی از ابریشم تو ساختند — باز او را پیش تو انداختند

چشم تو از ظاهرش افسون خورد — رنگ و آب او ترا از جا برد

وای آن دریا که موجش کم تپید
گوهر خود را ز غواصان خرید

« در حضور رسالت مآب »

شب سه اپریل ۱۹۳۶ که در دار الاقبال بهوپال بودم سید احمد خان رحمة الله علیه را در خواب دیدم

فرمودند که از علالت خویش در حضور رسالت مآب عرض کن

ای تو ما بیچارگان را ساز و برگ — وارهان این قوم را از ترس مرگ

سوختی لات و منات کهنه را — تازه کردی کائنات کهنه را

در جهان ذکر و فکر انس و جان — تو صلوٰت صبح، تو بانگ اذان

لذت سوز و سرور از لااله — در شب اندیشه نور از لااله

نی خداها ساختیم از گاو و خر — نی حضور کاهنان افکنده سر

نی سجودی پیش معبودان پیر — نی طواف کوشک سلطان و میر

این همه از لطف بی پایان تست — فکر ما پروردهٔ احسان تست

ذکر تو سرمایهٔ ذوق و سرور — قوم را دارد به فقر اندر غیور

ای مقام و منزل هر راهرو — جذب تو اندر دل هر راهرو

ساز ما بی صوت گردید آنچنان — زخمه بر رگهای او آید گران

در عجم گردیدم و هم در عرب — مصطفیٰ نایاب و ارزان بولهب

این مسلمان زادهٔ روشن دماغ — ظلمت آباد ضمیرش بی چراغ

در جوانی نرم و نازک چون حریر — آرزو در سینهٔ او زود میر

این غلام ابن غلام ابن غلام — حریت اندیشهٔ او را حرام

مکتب از وی جذبهٔ دین در ربود — از وجودش این قدر دانم که بود

این ز خود بیگانه این مست فرنگ — نان جو می خواهد از دست فرنگ

نان خرید این فاقه‌کش با جان پاک داد ما را ناله‌های سوزناک
دانه‌چین مانند مرغان سراست از فضای نیلگون ناآشناست
آتش افرنگیان بگداختش یعنی این دوزخ دگرگون ساختش
شیخ مکتب کم سواد و کم نظر از مقام او ندادش را خبر
مؤمن و از رمز مرگ آگاه نیست در دلش لا غالب الا الله نیست
تا دل او در میان سینه مرد می‌نیندیشد مگر از خواب و خورد
بهر یک نان نشتر لا و نعم منت صد کس برای یک شکم
از فرنگی می‌خرد لات و منات مؤمن و اندیشهٔ او سومنات
قم باذنی گوی و او را زنده کن در دلش الله هو را زنده کن
ما همه افسونی تهذیب غرب کشتهٔ افرنگیان بی حرب و ضرب
تو از آن قومی که جام او شکست وانمایک بندهٔ الله مست
تا مسلمان باز بیند خویش را
از جهانی برگزیند خویش را
شهسوارا یک نفس در کش عنان حرف من آسان نیاید بر زبان

آرزو آید که ناید تا به لب / می‌نگردد شوق محکوم ادب

آن بگوید لب گشا ای دردمند / این بگوید چشم بگشا لب ببند

گرد تو گردد حریم کائنات / از تو خواهم یک نگاه التفات

ذکر و فکر و علم و عرفانم توئی / کشتی و دریا و طوفانم توئی

آهوی زار و زبون و ناتوان / کس به فتراکم نبست اندر جهان

ای پناه من حریم کوی تو
من به امیدی رمیدم سوی تو

آن نوا در سینه پروردن کجا / وان دمی صد غنچه وا کردن کجا

نغمهٔ من در گلوی من شکست / شعله‌ئی از سینه‌ام بیرون نجست

در نفس سوز جگر باقی نماند / لطف قرآن سحر باقی نماند

ناله‌ئی کو می‌نگنجد در ضمیر / تا کجا در سینه‌ام ماند اسیر

یک فضای بیکران می‌بایدش
وسعت نه آسمان می‌بایدش

آه زان دردی که در جان و تن است / گوشهٔ چشم تو داروی من است

در نسازد با دواها جان زار   تلخ و بویش بر مشامم ناگوار
کار این بیمار نتوان برد پیش   من چو طفلان نالم از داروی خویش
تلخی او را فریبم از شکر   خنده‌ها در لب بدوزد چاره‌گر
چون بصیری از تو میخواهم گشود   تا بمن باز آید آن روزی که بود
مهر تو بر عاصیان افزونتر است   در خطابخشی چو مهر مادر است
با پرستاران شب دارم ستیز   باز روغن در چراغ من بریز
ای وجود تو جهان را نوبهار   پرتو خود را دریغ از من مدار
خود بدانی قدر تن از جان بود   قدر جان از پرتو جانان بود
تا ز غیر الله ندارم هیچ امید   یا مرا شمشیر گردان یا کلید
فکر من در فهم دین چالاک و چست   تخم کرداری ز خاک من نرست
تیشه ام را تیزتر گردان که من   محنتی دارم فزون از کوهکن

مؤمنم از خویشتن کافر نیم
بر فسانم زن که بدگوهر نیم

گرچه کشت عمر من بیحاصل است   چیزکی دارم که نام او دل است

دارمش پوشیده از چشم جهان　　　کز سم شبدیز تو دارد نشان

بنده‌ئی را کو نخواهد ساز و برگ　　　زندگانی بی حضور خواجه مرگ

ای که دادی کرد را سوز عرب　　　بندهٔ خود را حضور خود طلب

بنده‌ئی چون لاله داغی در جگر　　　دوستانش از غم او بی‌خبر

بنده‌ئی اندر جهان نالان چو نی　　　تفته جان از نغمه‌های پی به پی

در بیابان مثل چوب نیم‌سوز　　　کاروان بگذشت و من سوزم هنوز

اندرین دشت و دری پهناوری　　　بو که آید کاروانی دیگری

جان ز مهجوری بنالد در بدن
نالهٔ من وای من ای وای من

(۱) پس چه باید کرد ای اقوام شرق

آدمیت زار نالید از فرنگ
زندگی هنگامه برچید از فرنگ

(۲) باز روشن می‌گردد ایام شرق
(۱) پس چه باید کرد ای اقوام شرق!

در ضمیرش انقلاب آمد پدید
شب گذشت و آفتاب آمد پدید

یورپ از شمشیر خود بسمل فتاد
زیر گردون رسم لادینی نهاد

~~یورپ از شمشیر خود بسمل فتاد~~
~~زیر گردون رسم لادینی نهاد~~
~~[illegible]~~ کنم

گرگی اندر پوستین بره‌ای
هر زمان اندر کمین بره‌ای

مشکلات حضرت انسان از اوست
آدمیت را غم پنهان از اوست
در نگاهش آدمی آب و گل است
کاروان زندگی بی منزل است

مُسافر

(سیاحت چند روزۂ افغانستان اکتوبر ۱۹۳۳ م)

اقبال

مرد حُر

مرد حر محکم ز ورد لاتخف
ما به میدان سر بجیب او سر بکف!

مرد حر از لااله روشن ضمیر
می نگردد بندهٔ سلطان و میر

مرد حر چون اشتران باری برد
مرد حر باری برد خاری خورد

جان او پاینده تر گردد ز موت
بانگ تکبیرش برون از حرف و صوت!

هر که سنگ راه را داند زجاج
گیرد آن دیهیمش از سلطان خراج

گرمی هنگامه از سیمای اوست
جویها پروردهٔ دریای اوست

پادشاهان را قباهای حریر
زرد رو از سهم آن عریان فقیر

سرّ دین ما را خبر او را نظر
او درون خانه ما بیرون در

ای کلیسا دوست! ما مسجد فروش!
او ز دست مصطفی پیمانه نوش

بسم الله الرحمن الرحیم

نادر افغان شه درویش خو — رحمت حق بر روان پاک او
کار ملت محکم از تدبیر او — حافظ دین مبین شمشیر او
چون ابوذر خود گداز اندر نماز — ضربتش هنگامهٔ کین خاراگداز
عهد صدیق از جمالش تازه شد — عهد فاروق از جلالش تازه شد
از غم دین در دلش چون لاله داغ — در شب خاور وجود او چراغ
در نگاهش مستی ارباب ذوق — جوهر جانش سراپا جذب و شوق
خسروی شمشیر و درویشی نگه — هر دو گوهر از محیط لااله
فقر و شاهی وارداتِ مصطفی است — این تجلیهای ذات مصطفی است
این دو قوت از وجود مؤمن است — این قیام و آن سجود مؤمن است
فقر سوز و درد و داغ و آرزوست — فقر را در خون تپیدن آبروست

فقر تا در آخر اندر خون تپید
آفرین بر فقر آن مرد شهید

ای صبا ای ره‌نورد تیزگام
در طواف مرقدش نرمک خرام

شاه در خواب است پا آهسته نه
غنچه را آهسته‌تر بگشا گره

از حضور او مرا فرمان رسید
آنکه جان تازه در خاکم دمید

سوختیم از گرمی آواز تو
ای خوش آن قومی که داند راز تو

از غم تو ملت ما آشناست
می‌شناسیم این نواها از کجاست

ای به آغوش سحابت ما چو برق
روشن و تابنده از نور تو شرق

یک زمان در کوهسار ما درخش
عشق را باز آن تب و تابی ببخش

تا کجا در بندها باشی اسیر
تو کلیمی راه سینائی بگیر

طی نمودم باغ و راغ و دشت و در
چون صبا بگذشتم از کوه و کمر

خیبر از مردان حق بیگانه نیست
در دل او صد هزار افسانه ایست

جاده کم دیدم از او پیچیده‌تر
یاوه گردد در خم و پیچش نظر

سبزه در دامان کهسارش مجو
از ضمیرش بر نیاید رنگ و بو

سرزمینی کبک او شاهین مزاج
آهوی او گیرد از شیران خراج

در فضایش جرّه بازان تیزچنگ — لرزه بر تن از نهیب شان پلنگ
لیکن از بی مرکزی آشفته روز — بی نظام و ناتمام و نیم سوز
فرّ بازان نیست در پرواز شان — از تدروان پست تر پرواز شان
آه قومی بی تب و تاب حیات — روزگارش بی نصیب از واردات
آن یکی اندر سجود این در قیام — کار و بارش چون صلوٰت بی امام

ریز ریز از سنگ او مینای او
آه از امروز بی فردای او

«خطاب به اقوام سرحد»

ای ز خود پوشیده خود را باز یاب — در مسلمانی حرام است این حجاب
رمز دین مصطفیٰ دانی که چیست — فاش دیدن خویش را شاهنشهی است
چیست دین؟ دریافتن اسرار خویش — زندگی مرگ است بی دیدار خویش
آن مسلمانی که بیند خویش را — از جهانی برگزیند خویش را
از ضمیر کائنات آگاه اوست — تیغ لاموجود الّا الله اوست
در مکان و لامکان غوغای او — نه سپهر آواره در پهنای او

تا دلش سرّی ز اسرار خداست — حیف اگر از خویشتن ناآشناست
بندهٔ حق وارث پیغمبران — او نگنجد در جهان دیگران
تا جهانی دیگری پیدا کند — این جهان کهنه را برهم زند
زنده مرد از غیر حق دارد فراغ — از خودی اندر وجود او چراغ
پای او محکم به رزم خیر و شر — ذکر او شمشیر و فکر او سپر
صبحش از بانگی که برخیزد ز جان — نی ز نور آفتاب خاوران
فطرت او بی جهات اندر جهات — او حریم و در طواف او کائنات
ذره‌ئی از گرد راهش آفتاب — شاهد آمد بر عروج او کتاب
فطرت او را گشاد از ملت است — چشم او روشن سواد از ملت است
اندکی گم شو به قرآن و خبر — باز ای نادان بخویش اندر نگر
در جهان آواره‌ئی بیچاره‌ئی — وحدتی گم کرده‌ئی صد پاره‌ئی
بند غیرالله اندر پای تست — داغم از داغی که در سیمای تست
میرخیل از مکر پنهانی بترس — از ضیاع روح افغانی بترس
زآتش مردان حق می سوز مست — نکته‌ئی از پیر روم آموز مست

رزق از حق جو مجو از زید و عمر   مستی از حق جو مجو از بنگ و خمر

گل مخور گل را مخور گل را مجو   زانکه گل خوار است دائم زرد رو

دل بجو تا جاودان باشی جوان   از تجلی چهره ات چون ارغوان

بنده باش و بر زمین رو چون سمند   چون جنازه نی که بر گردن برند

شکوه کم کن از سپهر لاجورد   جز به گرد آفتاب خود مگرد

از مقام ذوق و شوق آگاه شو   ذره ئی صیاد مهر و ماه شو

عالم موجود را اندازه کن   در جهان خود را بلند آوازه کن

برگ و ساز کائنات از وحدت است   اندرین عالم حیات از وحدت است

درگذر از رنگ و بوهای کهن   پاک شو از آرزوهای کهن

این کهن سامان نیرزد با دو جو   نقشبند آرزوی تازه شو

زندگی بر آرزو دارد اساس   خویش را از آرزوی خود شناس

چشم و گوش و هوش تیز از آرزو   مشت خاکی لاله خیز از آرزو

هرکه تخم آرزو در دل نکشت   پایمال دیگران چون سنگ و خشت

آرزو سرمایهٔ سلطان و میر   آرزو جام جهان بین فقیر

آب و گل را آرزو آدم کند　　آرزو ما را ز خود محرم کند
چون شرر از خاک ما بر می‌جهد　　ذره را پهنای گردون میدهد
پور آزر کعبه را تعمیر کرد　　از نگاهی خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن
مشت خاک خویش را اکسیر کن

«مسافر وارد میشود به شهر کابل و حاضر میشود بحضور اعلیحضرت شهید»

شهر کابل خطهٔ جنت نظیر　　آب حیوان از رگ تاکش بگیر
چشم صائب از سوادش سرمه‌چین　　روشن و پاینده باد آن سرزمین
در ظلام شب سمن‌زارش نگر　　بر بساط سبزه می‌غلطد سحر
آن دیار خوش سواد آن پاک بوم　　باد او خوشتر ز باد شام و روم
آب او براق و خاکش تابناک　　زنده از موج نسیمش مرده خاک
ناید اندر حرف و صوت اسرار او　　آفتابان خفته در کهسار او
ساکنانش سیر چشم و خوش گهر　　مثل تیغ از جوهر خود بی‌خبر
قصر سلطانی که نامش دلگشاست　　زائران را گرد راهش کیمیاست

شاه را دیدم در آن کاخ بلند
پیش سلطانی فقیری دردمند

خُلق او اقلیم دلها را کشود
رسم و آئین ملوک آنجا نبود

من حضور آن شه والاگهر
بینوا مردی به دربار عمر

جانم از سوز کلامش در گداز
دست او بوسیدم از راه نیاز

پادشاهی خوش کلام و ساده پوش
سخت کوش و نرم خوی و گرم جوش

صدق و اخلاص از نگاهش آشکار
دین و دولت از وجودش استوار

خاکی و از نوریان پاکیزه تر
از مقام فقر و شاهی باخبر

در نگاهش روزگار شرق و غرب
حکمت او راز دار شرق و غرب

شهریاری چون حکیمان نکته دان
راز دان مد و جزر امتان

پرده ها از طلعت معنی گشود
نکته های ملک و دین را وا نمود

گفت از آن آتش که داری در بدن
من ترا دانم عزیز خویشتن

هر که او را از محبت رنگ و بوست
در نگاهم هاشم و محمود اوست

در حضور آن مسلمان کریم
هدیه آوردم ز قرآن عظیم

گفتم این سرمایهٔ اهل حق است
در ضمیر او حیات مطلق است

اندرو هر ابتدا را انتهاست   حیدر از نیروی او خیبر گشاست

نشئهٔ حرفم بخون او دوید   دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت نادر در جهان بیچاره بود   از غم دین و وطن آواره بود

کوه و دشت از اضطرابم بی‌خبر   از غمان بی‌حسابم بی‌خبر

ناله با بانگ هزار آمیختم   اشک با جوی بهار آمیختم

غیر قرآن غمگسار من نبود
قوتش هر باب را بر من گشود

گفتگوی خسرو والانژاد   باز با من جذبهٔ سرشار داد

وقت عصر آمد صدای الصلوة   آن که مؤمن را کند پاک از جهات

انتهای عاشقان سوز و گداز   کردم اندر اقتدای او نماز

رازهای آن قیام و آن سجود
جز به بزم محرمان نتوان گشود

«بر مزار شهنشاه بابر خلد آشیانی»

بیا که ساز فرنگ از نوا بر افتاده است   درون پردهٔ او نغمه نیست فریاد است

زمانه کهنه بتان را هزار بار آراست — من از حرم نگذشتم که پخته بنیاد است
درفش ملت عثمانیان دوباره بلند — چه گویمت که به تیموریان چه افتاد است
خوشا نصیب که خاک تو آرمید اینجا — که این زمین ز طلسم فرنگ آزاد است
هزار مرتبه کابل نکوتر از دلی است — که آن عجوزه عروس هزار داماد است
درون دیده نگه دارم اشک خونین را — که من فقیرم و این دولت خداداد است

اگرچه پیر حرم ورد لااله دارد
کجا نگاه که برنده‌تر ز پولاد است

«سفر به غزنی و زیارت مزار حکیم سنائی»

از نوازشهای سلطان شهید — صبح و شامم صبح و شام روز عید
نکته سنج خاوران هندی فقیر — میهمان خسرو کیوان سریر
تا ز شهر خسروی کردم سفر — شد سفر بر من سبکتر از حضر
سینه بگشادم به آن بادی که پار — لاله رست از فیض او در کوهسار
آه غزنی آن حریم علم و فن — مرغزار شیر مردان کهن
دولت محمود را زیبا عروس — از حنابندان او دانای طوس

خفته در خاکش حکیم غزنوی — از نوای او دل مردان قوی
آن حکیم غیب آن صاحب مقام — ترک جوش رومی از ذکرش تمام
من ز پیدا او ز پنهان در سرور — هر دو را سرمایه از ذوق حضور
او نقاب از چهرهٔ ایمان گشود — فکر من تقدیر مؤمن وانمود
هر دو را از حکمت قرآن سبق — او ز حق گوید من از مردان حق
در فضای مرقد او سوختم — تا متاع ناله‌ئی اندوختم
گفتم ای بینندهٔ اسرار جان — بر تو روشن این جهان و آن جهان
عصر ما وارفتهٔ آب و گل است — اهل حق را مشکل اندر مشکل است
مؤمن از افرنگیان دید آنچه دید — فتنه‌ها اندر حرم آمد پدید
تا نگاه او ادب از دل نخورد — چشم او را جلوهٔ افرنگ برد
ای حکیم غیب امام عارفان — پخته از فیض تو خام عارفان
آنچه اندر پردهٔ غیب است گوی — بو که آب رفته باز آید بجوی

«روح حکیم سنائی از بهشت برین جواب میدهد»

راز دان خیر و شر گشتم ز فقر — زنده و صاحب نظر گشتم ز فقر

یعنی آن فقری که داند راه را　　　بیند از نور خودی الله را

اندرون خویش جوید لا اله　　　در ته شمشیر گوید لا اله

فکر جان کن جز پی نان تن مَتن　　　همچو مردان گوی در میدان فکن

سلطنت اندر جهان آب و گل　　　قیمت او قطره‌ئی از خون دل

مؤمنان زیر سپهر لاجورد　　　زنده از عشقند و نی از خواب و خورد

می ندانی عشق و مستی از کجاست　　　این شعاع آفتاب مصطفی است

زنده‌ئی تا سوز او در جان تست　　　این نگهدار نده ایمان تست

با خبر شو از رموز آب و گل　　　پس بزن بر آب و گل اکسیر دل

دل ز دین سرچشمهٔ قوت است　　　دین همه از معجزات صحبت است

دین مجو اندر کتب ای بیخبر　　　علم و حکمت از کتب دین از نظر

بوعلی دانندهٔ آب و گل است　　　بیخبر از خستگیهای دل است

نیش و نوش بوعلی سینا بهل　　　چاره سازیهای دل از اهل دل

مصطفی بحر است و موج او بلند　　　خیز و این دریا بجوی خویش بند

مدتی بر ساحلش پیچیده‌ئی　　　لطمه های موج او نادیده‌ئی

یک زمان خود را به دریا درفکن — تا روان رفته باز آید بتن

ای مسلمان جز براه حق مرو — نا امید از رحمت عامی مشو

پرده بگذار از آشکارائی گرتن — تا بلرزد از سجود تو زمین

دوش دیدم فطرت بیتاب را — روح آن هنگامهٔ اسباب را

چشم او بر زشت و خوب کائنات — در نگاه او غیوب کائنات

دست او با آب و خاک اندر ستیز — آن همه پیوسته و این ریز ریز

گفتمش در جستجوی کیستی؟ — در تلاش تار و پود کیستی؟

گفت از حکم خدای ذوالمنن — آدمی نو سازم از خاک کهن

مشت خاکی صد رنگ آزمود — پی به پی تابید و سنجید و فزود

آخر او را آب و رنگ لاله داد — لا اله اندر ضمیر او نهاد

باش تا بینی بهار دیگری — از بهار باستان رنگین‌تری

هر زمان تدبیرها دارد رقیب — تا نگیری از بهار خود نصیب

بر درون شاخ گل دارم نظر — غنچه‌ها را دیده‌ام اندر سفر

لاله را در وادی و کوه و دمن — از دمیدن باز نتوان داشتن

بشنود مردی که صاحب جستجوست
نغمه‌ئی را کو هنوز اندر گلوست

«بر مزار سلطان محمود علیه الرحمه»

خیزد از دل ناله‌ها بی‌اختیار　　آه آن شهری که اینجا بود پار
آن دیار و کاخ و کو ویرانه ایست　　آن شکوه و فال و فر افسانه ایست
گنبدی در طوف او چرخ برین　　تربت سلطان محمود است این
آنکه چون کودک لب از کوثر بشست　　گفت در گهواره نام او نخست
برق سوزان تیغ بی‌زنهار او　　دشت و در لرزنده از یلغار او
زیر گردون آیت الله رایتش　　قدسیان قرآن سرا بر تربتش
شوخی فکرم مرا از من ربود　　تا نبودم در جهان دیر و زود
رخ نمود از سینه‌ام آن آفتاب　　پردگیها از فروغش بی‌حجاب
مهر گردون از جلالش در رکوع　　از شعاعش دوش میگردد طلوع
وا رهیدم از جهان چشم و گوش　　فاش چون امروز دیدم صبح دوش
شهر غزنین یک بهشت رنگ و بو　　آب جوها نغمه‌خوان در کاخ و کو

قصرهای او قطار اندر قطار
آسمان با قبه هایش هم کنار

نکته سنج طوس را دیدم ببزم
لشکر محمود را دیدم برزم

روح سیر عالم اسرار کرد
تا مرا شوریده ئی بیدار کرد

آنهمه مشتاقی و سوز و سرود
در سخن چون تندبی پروا چو رود

تخم اشکی اندر آن ویرانه کاشت
گفتگوها با خدای خویش داشت

تا نبودم بیخبر از راز او
سوختم از گرمی آواز او

«مناجات مرد شوریده در ویرانهٔ غزنی»

لاله بهر یک شعاع آفتاب
دارد اندر شاخ چندین پیچ و تاب

چون بهار او را کند عریان و فاش
گویدش جز یک نفس اینجا مباش

هردو آمد یکدگر را ساز و برگ
من ندانم زندگی خوشتر که مرگ

زندگی پیهم مصاف نیش و نوش
رنگ و نم امروز را از خون دوش

الامان از مکر ایام الامان
الامان از صبح و از شام الامان

ای خدای نقشبند جان و تن — با تو این شوریده دارد یک سخن

فتنه ها بینیم درین دیر کهن — فتنه ها در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیر تو آمد پدید — یا خدای دیگر او را آفرید

ظاهرش صلح و صفا، باطن ستیز — اهل دل را شیشهٔ دل ریز ریز

صدق و اخلاص و صفا باقی نماند — آن قدح بشکست و آن ساقی نماند

چشم تو بر لاله رویان فرنگ — آدم از افسونشان بی آب و رنگ

از که گیرد ربط و ضبط این کائنات — ای شهید عشوهٔ لات و منات

مرد حق آن بندهٔ روشن نفس — نایب تو در جهان او بود و بس

او به بند نقره و فرزند و زن — گر توانی سومنات او شکن

این مسلمان از پرستاران کیست — در گریبانش یکی هنگامه نیست

سینه اش بی سوز و جانش بی خروش — او سرافیل است و صور او خموش

قلب او نامحکم و جانش نژند — در جهان کالای او ناارجمند

در مصاف زندگانی بی ثبات — دارد اندر آستین لات و منات

مرگ را چون کافران داند هلاک — آتش او کم بها مانند خاک

شعله‌ئی از خاک او بار آفرین / آن طلب آن جستجو باز آفرین
باز جذب اندرون او را بده / آن جنون ذوفنون او را بده
شرق را کن از وجودش استوار / صبح فردا از گریبانش برآر

بحر احمر را بچوب او شکاف
از شکوهش لرزه‌ئی افکن بقاف

«قندهار و زیارت خرقهٔ مبارک»

قندهار آن کشور مینو سواد / اهل دل را خاک او خاک مراد
رنگ‌ها بوها هواها آب‌ها / آب‌ها تابنده چون سیماب‌ها
لاله‌ها در خلوت کهسارها / نارها یخ بسته اندر نارها
کوی آن شهر است ما را کوی دوست / ساربان بربند محمل سوی دوست

می‌سرایم دیگر از یاران نجد
از نوائی ناقه را آرم به وجد

«غزل»

از دیر مغان آیم بی گردش صهبا مست / در منزل لا بودم از بادهٔ الا مست

دانم که نگاه او ظرف همه کس بیند
کرد است مرا ساقی از عشوه و ایما مست

وقت است که بگشایم میخانهٔ رومی باز
پیران حرم دیدم در صحن کلیسا مست

این کار حکیمی نیست دامان کلیمی گیر
صد بندهٔ ساحل مست یک بندهٔ دریا مست

دل را به چمن بردم از باد چمن افسرد
میرد به خیابانها این لالهٔ صحرا مست

از حرف دلاویزش اسرار حرم پیدا
دی کافرکی دیدم در وادی بطحا مست

سیناست که فاران است یا رب چه مقام است این
هر ذرهٔ خاک من چشمی است تماشا مست

خرقهٔ آن «برزخ لا یبغیان»
دیدمش در نکتهٔ «لی خرقتان»

دین او آئین او تفسیر کل
در جبین او خط تقدیر کل

عقل را او صاحب اسرار کرد
عشق را او تیغ جوهردار کرد

کاروان شوق را او منزل است
ما همه یک مشت خاکیم او دل است

آشکارا دیدنش اسرای ماست
در ضمیرش مسجد اقصای ماست

آمد از پیراهن او بوی او
داد ما را نعرهٔ الله هو

با دل من شوق بی پروا چه کرد
بادهٔ پرزور با مینا چه کرد

رقصد اندر سینه از زور جنون — تا ز راه دیده می‌آید برون

گفت من جبریلم و نور مبین — پیش ازین او را ندیدم این چنین

شعر رومی خواند و خندید و گریست — یا رب این دیوانهٔ فرزانه کیست

در حرم با من سخن رندانه گفت — از می و مغ‌زاده و پیمانه گفت

گفتمش این حرف بیباکانه چیست — لب فرو بند این مقام خامشی است

من ز خون خویش پروردم ترا — صاحب آه سحر کردم ترا

باز یاب این نکته را ای نکته‌رس — عشق مردان ضبط احوال است و بس

گفت عقل و هوش آزار دل است — مستی و وارفتگی کار دل است

نعره‌ها زد تا فتاد اندر سجود

شعلهٔ آواز او بود، او نبود

«بر مزار حضرت احمد شاه بابا علیه الرحمة مؤسس ملت افغانیه»

تربت آن خسرو روشن ضمیر — از ضمیرش ملتی صورت پذیر

گنبد او را حرم داند سپهر — با فروغ از طوف او سیمای مهر

مثل فاتح آن امیر صف‌شکن — سکه‌ای زد هم به اقلیم سخن

ملتی را داد ذوق جستجو — قدسیان تسبیح خوان بر خاک او

از دل و دست گهر ریزی که داشت — سلطنت ها برد و بی پروا گذاشت

نکته سنج و عارف و شمشیر زن — روح پاکش با من آمد در سخن

گفت می دانم مقام تو کجاست — نغمهٔ تو خاکیان را کیمیاست

خشت و سنگ از فیض تو دارای دل — روشن از گفتار تو سینای دل

پیش ما ای آشنای کوی دوست — یک نفس بنشین که داری بوی دوست

ای خوش آن کو از خودی آئینه ساخت — وندر آن آئینه عالم را شناخت

پیر گردید این زمین و این سپهر — ماه کور از کور چشمیهای مهر

گرمی هنگامه ئی می بایدش — تا نخستین رنگ و بو باز آیدش

بندهٔ مؤمن سرافیلی کند — بانگ او هر کهنه را برهم زند

ای ترا حق داد جان ناشکیب — تو ز سر ملک و دین داری نصیب

فاش گو با پور نادر فاش گوی
باطن خود را به ظاهر فاش گوی

« خطاب به پادشاه اسلام اعلیحضرت ظاهر شاه ایده الله بنصره »

ای قبای پادشاهی بر تو راست / سایهٔ تو خاک ما را کیمیاست

خسروی را از وجود تو عیار / سطوت تو ملک و دولت را حصار

از تو ای سرمایهٔ فتح و ظفر / تخت احمد شاه را شانی دگر

سینه‌ها بی مهر تو ویرانه به / از دل و از آرزو بیگانه به

آنکون تیغی که داری در کمر / نیم شب از تاب او گردد سحر

نیک میدانم که تیغ نادر است / من چه گویم باطن او ظاهر است

حرف شوق آورده‌ام از من پذیر
از فقیری رمز سلطانی بگیر

ای نگاه تو ز شاهین تیزتر / گرد این ملک خدا دادی نگر

این که می‌بینیم از تقدیر کیست / چیست آن چیزی که میبایست و نیست

روز و شب آئینهٔ تدبیر ماست / روز و شب آئینهٔ تقدیر ماست

با تو گویم ای جوان سخت کوش / چیست فردا دختر امروز و دوش

هر که خود را صاحب امروز کرد / گرد او گردد سپهر گرد گرد

او جهان رنگ و بو را آبروست / دوش از او امروز از او فردا ازوست

مرد حق سرمایهٔ روز و شب است / زانکه او تقدیر خود را کوکب است
بندهٔ صاحب نظر پیر اُمم / چشم او بینای تقدیر اُمم
از نگاهش تیزتر شمشیر نیست / ما همه نخچیر، او نخچیر نیست
لرزد از اندیشهٔ آن پخته کار / حادثات اندر بطون روزگار
چون پدر اهل هنر را دوست دار / بندهٔ صاحب نظر را دوست دار
همچو آن خلد آشیان بیدار زی / سخت کوش و پُردم و کرّار زی
می شناسی معنی کرّار چیست؟ / این مقامی از مقامات علی است
امتان را در جهان بی ثبات / نیست ممکن جز به کرّاری حیات
سرگذشت آل عثمان را نگر / از فریب غربیان خونین جگر
تا ز کرّاری نصیبی داشتند / در جهان دیگر علم افراشتند
مسلم هندی چرا میدان گذاشت / همّت او بوی کرّاری نداشت
مشت خاکش آنچنان گردیده سرد / گرمی آواز من کاری نکرد
ذکر و فکر نادری در خون تست / قاهری با دلبری در خون تست
ای فروغ دیدهٔ برنا و پیر / سرّ کار از هاشم و محمود گیر

هم از آن مردی که اندر کوه و دشت — حق ز تیغ او بلند آوازه گشت
روزها شب ها تپیدن می‌توان — عصر دیگر آفریدن می‌توان
صد جهان باقی است در قرآن هنوز — اندر آیاتش یکی خود را بسوز
باز افغان را از آن سوزی بده — عصر او را صبح نوروزی بده
ملتی گم گشته‌ی کوه و کمر — از جبینش دیده‌ام چیزی دگر
زانکه بود اندر دل من سوز و درد — حق ز تقدیرش مرا آگاه کرد
کار و بارش را نکو سنجیده‌ام — آنچه پنهان است پیدا دیده‌ام
مرد میدان زنده از الله هوست — زیر پای او جهان چار سوست
بنده‌ئی کو دل به غیر الله بست — می‌توان سنگ از زجاج او شکست
او نگنجد در جهان چون و چند — تهمت ساحل بر این دریا مبند

چون ز روی خویش برگیرد حجاب
او حساب است او ثواب است او عذاب

برگ و ساز ما کتاب و حکمت است — این دو قوت اعتبار ملت است
آن فتوحات جهان ذوق و شوق — این فتوحات جهان تحت و فوق

هر دو انعام خدای لایزال — مؤمنان را آن جمال است این جلال

حکمت اشیا فرنگی زاد نیست — اصل او جز لذت ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زاده است — این گهر از دست ما افتاده است

چون عرب اندر اروپا پر گشاد — علم و حکمت را بنا دیگر نهاد

دانه آن صحرانشینان کاشتند — حاصلش افرنگیان برداشتند

این پری از شیشهٔ اسلاف ماست — باز صیدش کن که او از قاف ماست

لیکن از تهذیب لادینی گریز — زانکه او با اهل حق دارد ستیز

فتنه ها این فتنه پرداز آورد — لات و عزّی در حرم باز آورد

از فسونش دیدهٔ دل نابصیر — روح از بی آبی او تشنه میر

لذّت بیتابی از دل می برد — بلکه دل زین پیکر گل می برد

کهنه دزدی غارت او برملاست
لاله می نالد که داغ من کجاست

حق نصیب تو کند ذوق حضور — باز گویم آنچه گفتم در زبور

مردن و هم زیستن ای نکته رس — این همه از اعتبارات است و بس

مرد کر سوز نوا را مرده ای ‌ ‌ ‌ لذت صوت و صدا را مرده ای
پیش چنگی مست و مسرور است کور ‌ ‌ ‌ پیش رنگی زنده در گور است کور
روح با حق زنده و پاینده است ‌ ‌ ‌ ورنه این را مرده آن را زنده است
آنکه حی لایموت آمد حق است ‌ ‌ ‌ زیستن با حق حیات مطلق است
هر که بی حق زیست جز مردار نیست ‌ ‌ ‌ گرچه کس در ماتم او زار نیست
بر خور از قرآن اگر خواهی ثبات ‌ ‌ ‌ در ضمیرش دیده ام آب حیات
می دهد ما را پیام لاتخف ‌ ‌ ‌ می رساند بر مقام لاتخف
قوت سلطان و میر از لا اله ‌ ‌ ‌ هیبت مرد فقیر از لا اله
تا دو تیغ لا و الا داشتیم ‌ ‌ ‌ ماسوی الله را نشان نگذاشتیم
خاوران از شعلهٔ من روشن است ‌ ‌ ‌ ای خنک مردی که در عصر من است
از تب و تابم نصیب خود بگیر ‌ ‌ ‌ بعد ازین ناید چو من مرد فقیر
گوهر دریای قرآن سفته ام ‌ ‌ ‌ شرح رمز صبغة الله گفته ام
با مسلمانان غمی بخشیده ام ‌ ‌ ‌ کهنه شاخی را نمی بخشیده ام
عشق من از زندگی دارد سراغ ‌ ‌ ‌ عقل از صهبای من روشن ایاغ

نکته های خاطر افروزی که گفت   با مسلمان حرف پرسوزی که گفت

همچو نی نالیدم اندر کوه و دشت   تا مقام خویش بر من فاش گشت

حرف شوق آموختم و اسوختم   آتش افسرده باز افروختم

با من آه صبحگاهی داده اند   سطوت کوهی به کاهی داده اند

دارم اندر سینه نور لااله   در شراب من سرور لااله

فکر من گردون مسیر از فیض اوست   جوی ساحل ناپذیر از فیض اوست

پس بگیر از باده من یک دو جام

تا درخشی مثل تیغ بی نیام

۷۵۲
[illegible]
۴۶

[illegible]

[illegible]

باز باید [illegible]

[illegible]

ریسمان زاده رشتهٔ داغ

[illegible] بی‌چراغ

ارمغان حجاز

(فارسی)

اقبال

نمبر ۱ = حضور حق

سرود رفته را ~~[illegible]~~ بجوید [illegible]

خوش آن [illegible]

دل او [illegible]

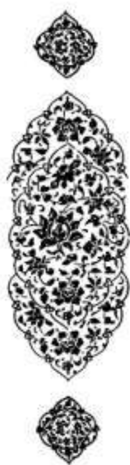
[illegible] صد ساله [illegible]

۷۵۴
ارمغان حجاز

ارمغان حجاز

فارسی

فهرست

حضور حق

خوش آن راهی که سامانی نگیرد
دل او پند یاران کم پذیرد
به آه سوزناکش سینه بگشای
ز یک آهش غم صد ساله میرد

(در راه ...)

م ۱

دل ما بیدلان بردند و رفتند
مثال شعله افسردند و رفتند
بیا یک لحظه با ماهان بدآیین
سر جانان باده‌ها خوردند و رفتند!

م ۱

صبت الکاس عنا ام عمرو
وکان الکاس مجراها الیمینا

از اول شب سیم و ترتیبه اری
مدیا بیرجم زدن جام و مینا
(شروع از این کلمه سعی مستقات)

بسم الله الرحمن الرحیم

حضور حق

دل ما بیدلان بردند و رفتند (۱) مثال شعله افسردند و رفتند

بیا یک لحظه با عامان درآمیز

که خاصان باده‌ها خوردند و رفتند

سخن‌ها رفت از بود و نبودم من از خجلت لب خود کم گشودم

سجود زنده مردان می‌شناسی

عیار کار من گیر از سجودم

دل من در گشاد چون و چند است نگاهش از مه و پروین بلند است

بده ویرانه‌ئی در دوزخ او را

که این کافر بسی خلوت پسند است

چه شور است اینکه در آب و گل افتاد ز یک دل عشق را صد مشکل افتاد

قرار یک نفس بر من حرام است بمن رحمی که کارم با دل افتاد

جهان از خود برون آورده کیست   جمالش جلوهٔ بی پردهٔ کیست
مرا گوئی که از شیطان حذر کن
بگو با من که او پروردهٔ کیست

دل بی قید من در پیچ و تاب است   نصیب من عتابی یا خطاب است
دل ابلیس هم نتوانم آزرد
گناه گاهگاه من صواب است

صبنت الکاس عنا ام عمرو   و کان الکاس مجراها الیمینا
اگر این است رسم دوستداری
بدیوار حرم زن جام و مینا

بخود پیچیدگان در دل اسیرند   همه دردند و درمان ناپذیرند
سجود از ما چه میخواهی که شاهان
خراجی از ده ویران نگیرند

روم راهی که او را منزلی نیست   از آن تخمی که ریزم حاصلی نیست
من از غمها نمی ترسم ولیکن   مده آن غم که شایان دلی نیست

می من از تنک جامان نگهدار   شراب پخته از خامان نگهدار
شرر را از نیستانی دور تر به
به خاصان بخش و از عامان نگهدار

ترا این کشمکش اندر طلب نیست   ترا این درد و داغ و تاب و تب نیست
از آن از لامکان بگریختم من
که آنجا ناله‌های نیم شب نیست

ز من هنگامه‌ئی ده این جهان را   دگرگون کن زمین و آسمان را
ز خاک ما دگر آدم برانگیز
بکش این بندهٔ سود و زیان را

جهانی تیره و تر با آفتابی   صواب او سراپا ناصوابی
ندانم تا کجا ویرانه‌ئی را
دهی از خون آدم رنگ و آبی

غلامم جز رضای تو نجویم   جز آن راهی که فرمودی نپویم
ولیکن گر به این نادان بگوئی   خری را اسب تازی گو نگویم

دلی در سینه دارم بی سروری (۴۳) نه سوزی در کف خاکم نه نوری
بگیر از من که بر من بار دوش است
ثواب این نماز بی حضوری

چه گویم قصهٔ دین و وطن را که نتوان فاش گفتن این سخن را
مرنج از من که از بی مهری تو
بنا کردم همان دیر کهن را

مسلمانی که در بند فرنگ است دلش در دست او آسان نیاید
ز سیمائی که سودم بر در غیر
سجود بوذر و سلمان نیاید

نخواهم این جهان و آن جهان را مرا این بس که دانم رمز جان را
سجودی ده که از سوز و سرورش
بوجد آرم زمین و آسمان را

چه میخواهی ازین مرد تن آسای به هر بادی که آمد رفتم از جای
سحر جاوید را در سجده دیدم به صبحش چهرهٔ شامم بیارای

به آن قوم از تو میخواهم گشادی ❁ فقیهش بی یقینی کم سوادی
بسی نادیدنی را دیده‌ام من
مرا ای کاشکی مادر نزادی

نگاه تو عتاب آلود تا چند ❁ بتان حاضر و موجود تا چند
درین بتخانه اولاد براهیم
نمک پروردهٔ نمرود تا چند

سرود رفته باز آید که ناید ❁ نسیمی از حجاز آید که ناید
سر آمد روزگار این فقیری
دگر دانای راز آید که ناید

اگر می آید آن دانای رازی ❁ بده او را نوای دلگدازی
ضمیر امتان را می کند پاک
کلیمی یا حکیمی نی نوازی

متاع من دل درد آشنای است ❁ نصیب من فغان نارسای است
بخاک مرقد من لاله خوشتر ❁ که هم خاموش و هم خونین نوای است

دل از دست کسی بردن نداند ◊ غم اندر سینه پروردن نداند
دم خود را دمیدی اندر آن گل
که غیر از خوردن و مردن نداند

دل ما از کنار ما رمیده ◊ به صورت مانده و معنی ندیده
ز ما آن راندهٔ درگاه خوشتر
حق او را دیده و ما را شنیده

نداند جبرئیل این های و هو را ◊ که نشناسد مقام جستجو را
بپرس از بندهٔ بیچارهٔ خویش
که داند نیش و نوش آرزو را

شب این انجمن آراستم من ◊ چو مه از گردش خود کاستم من
حکایت از تغافلهای تو رفت
ولیکن از میان برخاستم من

چنین دور آسمان کم دیده باشد ◊ که جبریل امین را دل خراشد
چه خوش دیری بنا کردند آنجا
پرستد مؤمن و کافر تراشد

عطا کن شور رومی سوز خسرو ❁ عطا کن صدق و اخلاص سنائی

چنان با بندگی در ساختم من

نگیرم گر مرا بخشی خدائی

مسلمان فاقه مست و ژنده پوش است ❁ ز کارش جبرئیل اندر خروش است

بیا نقش دگر ملت بریزیم

که این ملت جهان را بار دوش است

دگر ملت که کاری پیش گیرد ❁ دگر ملت که نوش از نیش گیرد

نگردد با یکی عالم رضامند

دو عالم را به دوش خویش گیرد

دگر قومی که ذکر لا الهش ❁ برآرد از دل شب صبحگاهش

شناسد منزلش را آفتابی

که ریگ کهکشان روبد ز راهش

جهان تست در دست خسی چند ❁ کسان او به بند ناکسی چند

هنرور در میان کارگاهان

کشد خود را به عیش کرکسی چند

مریدی فاقه مستی گفت با شیخ — که یزدان از حال ما خبر نیست
بما نزدیک تر از شهرگ ماست
ولیکن از شکم نزدیک تر نیست

دگرگون کشور هندوستان است — دگرگون آن زمین و آسمان است
مجو از ما نماز پنجگانه
غلامان را صف آرائی گران است

ز محکومی مسلمان خود فروش است — گرفتار طلسم چشم و گوش است
ز محکومی رگان در تن چنان سست
که ما را شرع و آئین بار دوش است

یکی اندازه کن سود و زیان را — ۱۰ — چو جنت جاودانی کن جهان را
نمی بینی که ما خاکی نهادان
چه خوش آراستیم این خاکدان را

تو میدانی حیات جاودان چیست — نمی دانی که مرگ ناگهان چیست
ز اوقات تو یکدم کم نگردد — اگر من جاودان باشم زیان چیست

بپایان چون رسد این عالم پیر ۱۱ شود بی پرده هر پوشیده تقدیر

مکن رسوا حضور خواجه ما را

حساب من ز چشم او نهان گیر

بدن وامانده و جانم در تک و پوست ◈ سوی شهری که بطحا در ره اوست

تو باش اینجا و با خاصان بیامیز که من دارم هوای منزل دوست

۲۴ نه حقوریان

بسم فریدا ۲
سر ارشاد به آب درزیر برف ازروی نازک تر
نفس گرم گردد می آید جبید و با خبر ایما
... و غرب نگاری

حضور رسالت ﷺ

ادب گاهیست زیر آسمان از عرش نازکتر
نفس گم کرده می آید جنید و بایزید اینجا

«عزت بخاری»

یعنی بار:

۲۲ (رباعیات منتخب)

الا ای جملی جمجمه فرو ریل
که بنای آ بنگ بیرون کشیم زنا!
خرد از سامانه چمل فرو مام
زمانم خویش دادم در کف دل!

۲۳ الا ای نو دستان حضورم
الا ای ذره ی گوهری تا بمیرم
بفرما بر چه خواهی کز جبه سگ
که از دست دو صد فرسنگ دورم!

۲۴ ال اینهای رباعیاتی
پرستوها پریدن جلوه ستان
ز آب جان رکنه دستان
جهان ... ز آنا ... ...

حضور رسالت

«الا یا خیمگی خیمه فرو هل ۞ ۱ ۞ که پیش آهنگ بیرون شد ز منزل»

خرد از راندن محمل فرو ماند

زمام خویش دادم در کف دل

نگاهی داشتم بر جوهر دل ۞ تپیدم، آرمیدم در بر دل

رمیدم از هوای قریه و شهر

به باد دشت وا کردم در دل

ندانم دل شهید جلوهٔ کیست ۞ نصیب او قرار یک نفس نیست

به صحرا بردمش افسرده تر گشت

کنار آب جوئی زار بگریست

مپرس از کاروان جلوه مستان ❁ ز اسباب جهان بگسسته دستان

بجان شان ز آواز جرس شور

چو از موج نسیمی در نیستان

به این پیری ره یثرب گرفتم ❁ نوا خوان از سرور عاشقانه

چو آن مرغی که در صحرا سر شام

گشاید پر به فکر آشیانه

گناه عشق و مستی عام کردند ❁ دلیل پختگان را خام کردند

به آهنگ حجازی می سرایم

نخستین باده کاندر جام کردند

چه پرسی از مقامات نوایم ❁ ندیمان کم شناسند از کجایم

گشادم رخت خود را اندرین دشت

که اندر خلوتش تنها سرایم

سحر با ناقه گفتم نرم تر رو ❁ که راکب خسته و بیمار و پیر است

قدم مستانه زد چندان که گویی ❁ به پایش ریگ این صحرا حریر است

مهار ای ساربان او را نشاید ❁ که جان او چو جان ما بصیر است
من از موج خرامش می شناسم
چو من اندر طلسم دل اسیر است

نم اشک است در چشم سیاهش ❁ دلم سوزد ز آه صبحگاهش
همان می کو ضمیرم را برافروخت
پیاپی ریزد از موج نگاهش

چه خوش صحرا که در وی کاروانها (۴) درودی خواند و محمل براند
به ریگ گرم او آور سجودی
جبین را سوز تا داغی بماند

چه خوش صحرا که شامش صبح خند است ❁ شبش کوتاه و روز او بلند است
قدم ای راهرو آهسته تر نه
چو ما هر ذره او دردمند است

امیر کاروان آن اعجمی کیست (۵) سرود او به آهنگ عرب نیست
زند آن نغمه کز سیرابی او
خنک دل در بیابانی توان زیست

مقام عشق و مستی منزل اوست ❁ چه آتش‌ها که در آب و گل اوست

نوای او به هر دل سازگار است

که در هر سینه قاشی از دل اوست

غم پنهان که بی‌گفتن عیان است ❁ چو آید بر زبان یک داستان است

رهی پرپیچ و راهی خسته و زار

چراغش مرده و شب درمیان است

به راغان لاله رست از نوبهاران ❁ به صحرا خیمه گستردند یاران

مرا تنها نشستن خوشتر آید

کنار آب جوی کوهساران

گهی شعر عراقی را بخوانم ❁ گهی جامی زند آتش بجانم

ندانم گرچه آهنگ عرب را

شریک نغمه‌های ساربانم

غم راهی نشاط‌آمیزتر کن ❁ فغانش را جنون‌انگیزتر کن

بگیر ای ساربان راه درازی   مرا سوز جدائی تیزتر کن

بیا ای هم‌نفس باهم بنالیم ۸ من و تو کشتهٔ شأن جمالیم
دو حرفی بر مراد دل بگوییم
بپای خواجه چشمان را بمالیم

حکیمان را بها کمتر نهادند به نادان جلوهٔ مستانه دادند
چه خوش بختی چه خرم روزگاری
در سلطان به درویشی گشادند

جهان چار سو اندر بر من هوای لامکان اندر سر من
چو بگذشتم ازین بام بلندی
چو گرد افتاد پرواز از پر من

درین وادی زمانی جاودانی ز خاکش بی صور روید معانی
حکیمان با کلیمان دوش بر دوش
که اینجا کس نگوید لن ترانی

سلمان آن فقیر کج کلاهی رمید از سینهٔ او سوز آهی
دلش نالد چرا نالد نداند نگاهی یا رسول الله نگاهی

تب و تاب دل از سوز غم تست ❁ نوای من ز تاثیر دم تست

بنالم زانکه اندر کشور هند

ندیدم بنده ئی کو محرم تست

شب هندی غلامان را سحر نیست ❁ به این خاک آفتابی را گذر نیست

بما کن گوشهٔ چشمی که در شرق

مسلمانی ز ما بیچاره تر نیست

چه گویم زان فقیری دردمندی ❁ مسلمانی به گوهر ارجمندی

خدا این سخت جان را یار بادا

که افتاد است از بام بلندی

چسان احوال او را بر لب آرم ❁ تو می بینی نهان و آشکارم

ز روداد دو صد سالش همین بس

که دل چون کندهٔ قصاب دارم

هنوز این چرخ نیلی کج خرام است ❁ هنوز این کاروان دور از مقام است

ز کار بی نظام او چه گویم ❁ تو میدانی که ملت بی امام است

نماند آن تاب و تب در خون نابش ❁ نروید لاله از کشت خرابش
نیام او تهی چون کیسهٔ او
به طاق خانهٔ ویران کتابش

دل خود را اسیر رنگ و بو کرد ❁ تهی از ذوق و شوق و آرزو کرد
صفیر شاهبازان کم شناسد
که گوشش با طنین پشه خو کرد

به روی او در دل ناگشاده ❁ خودی اندر کف خاکش نزاده
ضمیر او تهی از بانگ تکبیر
حریم ذکر او از پا فتاده

گریبان چاک و بی فکر رفو زیست ❁ نمی دانم چسان بی آرزو زیست
نصیب اوست مرگ ناتمامی
مسلمانی که بی الله هو زیست

حق آن ده که مسکین و اسیر است ❁ فقیر و غیرت او دیر میر است
به روی او در میخانه بستند
درین کشور مسلمان تشنه میر است

دگر پاکیزه کن آب و گل او ❁ جهانی آفرین اندر دل او

هوا تیره و بدامانش ز صد چاک

بیندیش از چراغ بسمل او

عروس زندگی در خلوتش غیر ❁ که دارد در مقام نیستی سیر

گنهکاریست پیش از مرگ در قبر

نگیرش از کلیسا بنگر از دیر

به چشم او نه نور و نی سرور است ❁ نه دل در سینهٔ او ناصبور است

خدا آن امتی را یار بادا

که مرگ او ز جان بی حضور است

مسلمان زاده‌ای نامحرم مرگ ❁ ز بیم مرگ لرزان تا دم مرگ

دلی در سینهٔ چاکش ندیدم

دم بگسسته‌ای بود و غم مرگ

ملوکیت سراپا شیشه بازی است ❁ ازو ایمن نه رومی نی حجازی است

حضور تو غم یاران بگویم ❁ به امیدی که وقت دلنوازی است

تن مرد مسلمان پایدار است ❁ بنای پیکر او استوار است

طبیب نکته‌رس دید از نگاهش

خودی اندر وجودش رعشه‌دار است

مسلمان شرمسار از بی‌کلاهی است ❁ که دینش مرده و فقرش خانقاهی است

تو دانی در جهان میراث ما چیست؟

گلیمی از قماش پادشاهی است

مپرس از من که احوالش چسان است ❁ زمینش بدگهر چون آسمان است

بر آن مرغی که پروردی به انجیر

تلاش دانه در صحرا گران است

به چشمش وانمودم زندگی را ❁ گشودم نکتهٔ فردا و دی را

توان اسرار جان را فاش‌تر گفت

بده نطق عرب این اعجمی را

مسلمان گرچه بی‌خیل و سپاهی است ❁ ضمیر او ضمیر پادشاهی است

اگر او را مقامش باز بخشند ❁ جمال او جلال بی‌پناهی است

متاع شیخ اساطیر کهن بود ❁ حدیث او همه تخمین و ظن بود
هنوز اسلام او زنّار دار است
حرم چون دیر بود او برهمن بود

دگرگون کرد لادینی جهان را ❁ ز آثار بدن گفتند جان را
از آن فقری که با صدّیق دادی
بشورے آور این آسودهٔ جان را

حرم از دیر گیرد رنگ و بوئی ❁ بت ما پیرکی ژولیده موئی
نیابی در بر ما سینه چاکان
دلی روشن ز نور آرزوئی

فقیران تا به مسجد صف کشیدند ❁ گریبان شهنشاهان دریدند
چو آن آتش درون سینه افسرد
مسلمانان به درگاهان خزیدند

مسلمانان بخویشان در ستیزند ❁ بجز نقش دوئی بر دل نریزند
بنالند ار کسی خشتی بگیرد
از آن مسجد که خود از وی گریزند

جبین را پیش غیر الله سودیم ❁ چو گبران در حضور او سرودیم

ننالم از کسی می نالم از خویش

که ما شایان شان تو نبودیم

بدست می کشان خالی ایاغ است ❁ که ساقی را به بزم من فراغ است

نگه دارم درون سینه آهی

که اصل او ز دود آن چراغ است

سوی خانقاهان خالی از می ❁ کند مکتب ره طی کرده را طی

ز بزم شاعران افسرده رفتم

نواها مرده بیرون افتد از نی

مسلمانم غریب هر دیارم ❁ که با این خاکدان کاری ندارم

به این بی طاقتی در پیچ و تابم

که من دیگر به غیر الله دچارم

به آن بالی که بخشیدی پریدم ❁ به سوز نغمه های خود تپیدم

مسلمانی که مرگ از وی بلرزد

جهان گردیدم و او را ندیدم

شبی پیش خدا بگریستم زار ❖ مسلمانان چرا زارند و خوارند

ندا آمد نمی‌دانی که این قوم

دلی دارند و محبوبی ندارند

نگویم از فغانی که بگذشت ❖ چه سود از شرح احوالی که بگذشت

چراغی داشتم در سینهٔ خویش

فسرد اندر دو صد سالی که بگذشت

نگهبان حرم معمار دیر است ❖ یقینش مرده و چشمش به غیر است

ز انداز نگاه او توان دید

که نومید از همه اسباب خیر است

ز سوز این فقیر ره‌نشینی ❖ بده او را ضمیر آتشینی

دلش را روشن و پاینده گردان

ز امیدی که زاید از یقینی

گهی افتم گهی مستانه خیزم ❖ چو خون بی تیغ و شمشیری بریزم

نگاه التفاتی بر سر بام ❖ که من با عصر خویش اندر ستیزم

مرا تنهائی و آه و فغان به ◆ سوی یثرب سفر بی کاروان به
کجا مکتب کجا میخانهٔ شوق
تو خود فرما مرا این به که آن به

پریدم در فضای دلپذیرش ◆ پرم تر گشت از ابر مطیرش
حرم تا در ضمیر من فرو رفت
سرودم آنچه بود اندر ضمیرش

به آن رازی که گفتم پی نبردند ◆ ز شاخ نخل من خرما نخوردند
من ای میر امم داد از تو خواهم
مرا یاران غزلخوانی شمردند

نه شعر است اینکه بر وی دل نهادم ◆ گره از رشتهٔ معنی گشادم
به امیدی که اکسیری زند عشق
مس این مفلسان را تاب دادم

تو گفتی از حیات جاودان گوی ◆ بگوش مرده‌ئی پیغام جان گوی
ولی گویند این ناحق شناسان ◆ که تاریخ وفات این و آن گوی

زخم از درد پنهان زعفرانی ❁ تراود خون ز چشم ارغوانی

سخن اندر گلوی من گره بست

تو احوال مرا ناگفته دانی

زبان ما غریبان از نگاهی است ❁ حدیث دردمندان اشک و آهی است

گشادم چشم و بربستم لب خویش

سخن اندر طریق ما گناهی است

خودی دادم ز خود نامحرمی را ❁ گشادم در گل او زمزمی را

بده آن نالهٔ گرمی که از وی

بسوزم جز غم دین هر غمی را

درون ما بجز دود نفس نیست ❁ بجز دست تو ما را دسترس نیست

دگر افسانهٔ غم با که گوییم؟

که اندر سینه‌ها غیر از تو کس نیست

غریبی دردمندی نی نوازی ❁ ز سوز نغمهٔ خود در گدازی

تو میدانی چه میجوید چه خواهد
دلی از هر دو عالم بی نیازی

نم و رنگ از دم بادی نجویم ◆ ز فیض آفتاب تو برویم
نگاهم از مه و پروین بلند است
سخن را بر مزاج کس نگویم

در آن دریا که او را ساحلی نیست ◆ دلیل عاشقان غیر از دلی نیست
تو فرمودی ره بطحا گرفتیم
وگرنه جز تو ما را منزلی نیست

مران از در که مشتاق حضوریم ◆ از آن دردی که دادی ناصبوریم
بفرما هرچه میخواهی بجز صبر
که ما از وی دو صد فرسنگ دوریم

به افرنگی بتان دل باختم من ◆ ز تاب دیریان بگداختم من
چنان از خویشتن بیگانه بودم
چو دیدم خویش را نشناختم من

می از میخانهٔ مغرب چشیدم ◆ بجان من که درد سر خریدم
نشستم با نکویان فرنگی ◆ از آن بی‌سودتر روزی ندیدم

ضمیرم از تو خواهم هر چه خواهم ❁ دل کوهی خراش از برگ کاهم

مرا درس حکیمان درد سر داد

که من پروردهٔ فیض نگاهم

نه با ملا نه با صوفی نشینم ❁ تو میدانی که من آنم نه اینم

نویس «الله» بر لوح دل من

که هم خود را هم او را فاش بینم

دل ملا گرفتار غمی نیست ❁ نگاهی هست در چشمش نمی نیست

از آن بگریختم از مکتب او

که در ریگ حجازش زمزمی نیست

سر منبر کلامش نیشدار است ❁ که او را صد کتاب اندر کنار است

حضور تو من از خجلت نگفتم

ز خود پنهان و بر ما آشکار است

دل صاحبدلان او برد یا من ❁ پیام شوق او آورد یا من

من و ملا ز کیش دین دو تیریم   بفرما بر هدف او خورد یا من

غریبم در میان محفل خویش ❁ تو خود گو با که گویم مشکل خویش

از آن ترسم که پنهانم شود فاش

غم خود را نگویم با دل خویش

دل خود را بدست کس ندادم ❁ گره از روی کار خود گشادم

به غیر الله کردم تکیه یک بار

دو صد بار از مقام خود فتادم

همان سوز جنون اندر سر من ❁ همان هنگامه ها اندر بر من

هنوز از جوش طوفانی که بگذشت

نیاسوداست موج گوهر من

هنوز این خاک دارای شرر هست ❁ هنوز این سینه را آه سحر هست

تجلی ریز بر چشمم که بینی

به این پیری مرا تاب نظر هست

نگاهم زانچه بینم بی نیاز است ❁ دل از سوز درونم در گداز است

من و این عصر بی اخلاص و بی سوز ❁ بگو با من که آخر این چه راز است

مرا در عصر بی سوز آفریدند ❁ بخاکم جان پر شوری دمیدند
چو نخ در گردن من زندگانی
تو گوئی بر سر دارم کشیدند

نگیرد لاله و گل رنگ و بویم ❁ درون سینه ام میرد آرزویم
غم پنهان بحرف اندر نگنجد
اگر گنجد چه گویم با که گویم

من اندر مشرق و مغرب غریبم ❁ که از یاران محرم بی نصیبم
غم خود را بگویم با دل خویش
چه معصومانه غربت را فریبم!

طلسم علم حاضر را شکستم ❁ ربودم دانه و دامش گسستم
خدا داند که مانند براهیم
به نار او چه بی پروا نشستم!

بچشم من نگه آورده تست ❁ فروغ لا اله آورده تست
دو چارم کن به صبح من رآنی ❁ شبم را تاب مه آورده تست

چو خود را در کنار خود کشیدم ❖ به نور تو مقام خویش دیدم
درین دیر از نوای صبحگاهی
جهان عشق و مستی آفریدم

درین عالم بهشت خرمی هست ❖ بشاخ او ز اشک من نمی هست
نصیب او هنوز آن های و هو نیست
که او در انتظار آدمی هست

بده او را جوان پاکبازی ❖ سرورش از شراب خانه‌سازی
قوی بازوی او مانند حیدر
دل او از دو گیتی بی نیازی

بیا ساقی بگردان جام می را ❖ ز نی سوزنده‌تر کن سوز نی را
دگر آن دل بنه در سینهٔ من
که پیچم پنجهٔ کاوس و کی را

جهان از عشق و عشق از سینهٔ تست ❖ سرورش از می دیرینهٔ تست
جز این چیزی نمیدانم ز جبریل
که او یک جوهر از آئینهٔ تست

مرا این سوز از فیض دم تست ❁ به تاکم موج می از زمزم تست
خجل ملک جم از درویشی من
که دل در سینهٔ من محرم تست

درین بتخانه دل با کس نبستم ❁ ولیکن از مقام خود گسستم
ز من امروز میخواهد سجودی
خداوندی که دی او را شکستم

دمید آن لاله از مشت غبارم ❁ که خونش می تراود از کنارم
قبولش کن ز راه دلنوازی
که من غیر از دلی چیزی ندارم

حضور ملت بیضا تپیدم ❁ نوای دلگدازی آفریدم
ادب گوید سخن را مختصر گوی
تپیدم، آفریدم، آرمیدم

بصدق فطرت رندانهٔ من ❁ بسوز آه بیتابانهٔ من
بده آن خاک را ابر بهاری
که در آغوش گیرد دانهٔ من

دلی برکف نهادم دلبری نیست ❁ متاعی داشتم غارتگری نیست
درون سینهٔ من منزلی گیر
مسلمانی ز من تنهاتری نیست

چو رومی در حرم دادم اذان من ❁ ازو آموختم اسرار جان من
به دور فتنهٔ عصر کهن او
به دور فتنهٔ عصر روان من

گلستانی ز خاک من برانگیز ❁ نم چشمم بخون لاله آمیز
اگر شایان نیم تیغ علی را
نگاهی ده چو شمشیر علی تیز

مسلمان تا بساحل آرمیده است ❁ خجل از بحر و از خود ناامید است
جز این مرد فقیری دردمندی
جراحتهای پنهانش که دیده است

که گفت او را که آید بوی یاری ❁ که داد او را امید نوبهاری
چون آن سوز کهن رفت از دم او
که زد بر نیستان او شراری

ز بحر خود بجوی من گهر ده ❁ متاع من بکوه و دشت و در ده

دلم نگشود از آن طوفان که دادی

مرا شوری ز طوفانی دگر ده

بجلوت نی نوازیهای من بین ❁ بخلوت خود گدازیهای من بین

گرفتم نکتهٔ فقر از نیاکان

ز سلطان بی نیازیهای من بین

بهر حالی که بودم خوش سرودم ❁ نقاب از روی هر معنی گشودم

مپرس از اضطراب من که با دوست

دمی بودم دمی دیگر نبودم

شریک درد و سوز لاله بودم ❁ ضمیر زندگی را وا نمودم

ندانم با که گفتم نکتهٔ شوق

که تنها بودم و تنها سرودم

بنور تو برافروزم نگه را ❁ که بینم اندرون مهر و مه را

چو میگویم مسلمانم بلرزم   که دانم مشکلات لا اله را

بگوی تو گدا از یک نوا بس ❁ مرا این ابتدا این انتها بس
خراب جرأت آن رند پاکم
خدا را گفت ما را مصطفی بس

ز شوق آموختم آن های و هوئی ۴۲ که از سنگی گشاید آب جوئی
همین یک آرزو دارم که جاوید
ز عشق تو بگیرد رنگ و بوئی

یکی بنگر فرنگی کج کلاهان ❁ تو گوئی آفتاباند و ماهان
جوان سادهٔ من گرم خون است
نگه دارش ازین کافر نگاهان

بده دستی ز پا افتادگان را ❁ به غیر الله دل نادادگان را
از آن آتش که جان من برافروخت
نصیبی ده مسلمانزادگان را

تو هم آن می بگیر از ساغر دوست ۴۳ که باشی تا ابد اندر بر دوست
سجودی نیست ای عبدالعزیز این بروبم از مژه خاک در دوست

تو سلطان حجازی من فقیرم ❁ ولی در کشور معنی امیرم

جهانی کو ز تخم لاله رست

بیا بنگر به آغوش ضمیرم

سراپا درد درمان ناپذیرم ❁ نپنداری زبون و زار و پیرم

هنوزم در کمانی میتوان زد

ز کیش ملتی افتاده تیرم

بیا باهم درآویزیم و رقصیم ❁ ز گیتی دل برانگیزیم و رقصیم

یکی اندر حریم کوچهٔ دوست

ز چشمان اشک خون ریزیم و رقصیم

ترا اندر بیابانی مقام است ❁ که شامش چون سحر آئینه فام است

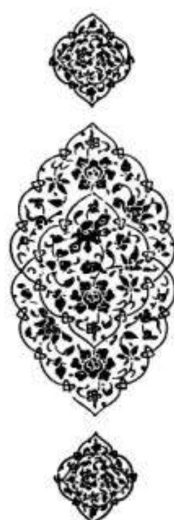
بهر جائی که خواهی خیمه گستر

طناب از دیگران جستن حرام است

مسلمانیم و آزاد از مکانیم ❁ برون از حلقهٔ نه آسمانیم

بما آموختند آن سجده کز وی ❁ بهای هر خداوندی بدانیم

ز افرنگی صنم بیگانه تر شو ✿ که پیمانش نمی ارزد به یک جو
نگاهی وام کن از چشم فاروق ✿ قدم بیباک نه در عالم نو

م۲۲ = حضوریات

سرورق م ۳

مجو از من کلام عارفانه
که من دارم سرشتے عاشقانه
سرشک لاله گون را اندرین باغ
بیفشانم چو شبنم دانه دانه!

حضور ملت

مجو از من کلام عارفانه
که من دارم سرشت عاشقانه
سرشک لاله گون اندرین باغ
بیفشانم چو شبنم دانه دانه

اصفهان بهار
۵۷

۳۲ ①
ازان گوهر که ما را سینه [illegible]
میل [illegible] نقا [illegible] فرزان شو
مقام [illegible] آن [illegible] دین در
تجلی [illegible] شد و [illegible] معطل [illegible]

۳۲ ②
[illegible]

۳۲ ⑨
[illegible]

۳۲ ④ بیا ساقی بگردان ساتگین را [illegible]
حقیقت را [illegible]

حضور ملت

«بحق دل بند و راه مصطفی رو»

به منزل کوش مانند مه نو   درین نیلی فضا هر دم فزون شو
مقام خویش اگر خواهی درین دیر
بحق دل بند و راه مصطفی رو

چو موج از بحر خود بالیده ام من   بخود مثل گهر پیچیده ام من
از آن نمرود با من سرگران است
به تعمیر حرم کوشیده ام من

بیا ساقی بگردان ساتگین را   بیفشان بر دو گیتی آستین را
حقیقت را به رندی فاش کردند
که ملا کم شناسد رمز دین را

بیا ساقی نقاب از رخ برافکن ❁ چکید از چشم من خون دل من
به آن لحنی که نی شرقی نه غربی است
نوائی از مقام لاتخف زن

برون از سینه کش تکبیر خود را ❁ بخاک خویش زن اکسیر خود را
خودی را گیر و محکم گیر و خوش زی
مده در دست کس تقدیر خود را

مسلمان از خودی مرد تمام است ❁ بخاکش تا خودی میرد غلام است
اگر خود را متاع خویش دانی
نگه را جز بخود بستن حرام است

مسلمانان که خود را فاش دیدند ❁ بهر دریا چو گوهر آرمیدند
اگر از خود رمیدند اندرین دیر
بجان تو که مرگ خود خریدند

گشودم پرده را از روی تقدیر ❁ مشو نومید و راه مصطفی گیر
اگر باور نداری آنچه گفتم
ز دین بگریز و مرگ کافری میر

به ترکان بسته درها را گشادند ❁ بنای مصریان محکم نهادند
تو هم دستی بدامان خودی زن
که بی او ملک و دین کس را ندادند

هر آن قومی که می‌ریزد بهارش ❁ نسازد جز به بوهای رمیده
ز خاکش لاله می‌روید ولیکن
قبایی دارد از رنگ پریده

خدا آن ملتی را سروری داد ❁ که تقدیرش بدست خویش بنوشت
به آن ملت سروکاری ندارد
که دهقانش برای دیگران کشت

ز رازی حکمت قرآن بیاموز ❁ چراغی از چراغ او برافروز
ولی این نکته را از من فراگیر
که نتوان زیستن بی مستی و سوز

«خودی»

کسی کو بر خودی زد لااله را ۲ ز خاک مرده رویاند نگه را

مده از دست دامان چنین مرد
که دیدم در کمندش مهر و مه را

تو ای نادان دل آگاه دریاب — بخود مثل نیاکان راه دریاب
چسان مومن کند پوشیده را فاش
ز لاموجود الا الله دریاب

دل تو داغ پنهانی ندارد — تب و تاب مسلمانی ندارد
خیابان خودی را داده ای آب
از آن دریا که طوفانی ندارد

«انا الحق»

انا الحق جز مقام کبریا نیست — سزای او چلیپا هست یا نیست
اگر فردی بگوید سرزنش به
اگر قومی بگوید ناروا نیست

به آن ملت انا الحق سازگار است — که از خونش نم هر شاخسار است
نهان اندر جلال او جمالی — که او را نه سپهر آئینه دار است

میان امتان والا مقام است
که آن امت دو گیتی را امام است
نیاساید ز کار آفرینش
که خواب و خستگی بر وی حرام است

وجودش شعله از سوز درون است
چو خس او را جهان چند و چون است
کند شرح انا الحق همت او
پی هر کن که می‌گوید یکون است

پر در وسعت گردون یگانه
نگاه او به شاخ آشیانه
مه و انجم گرفتار کمندش
بدست اوست تقدیر زمانه

به باغان عندلیبی خوش صفیری
به راغان جره بازی زود گیری
امیر او به سلطانی فقیری
فقیر او به درویشی امیری

بجام نوکهن می از سبو ریز
فروغ خویش را بر کاخ و کو ریز
اگر خواهی ثمر از شاخ منصور
به دل لا غالب الا الله فرو ریز

« صوفی و ملا »

۴۰

گرفتم حضرت ملا ترش روست ❁ نگاهش مغز را نشناسد از پوست

اگر با این مسلمانی که دارم

مرا از کعبه میراند حق اوست

فرنگی صید بست از کعبه و دیر ❁ صدا از خانقاهان رفت "لا غیر"

حکایت پیش ملا باز گفتم

دعا فرمود "یارب عاقبت خیر"

به بند صوفی و ملا اسیری ❁ حیات از حکمت قرآن نگیری

به آیاتش ترا کاری جز این نیست

که از یس او آسان بمیری

ز قرآن پیش خود آئینه آویز ❁ دگرگون گشته‌ئی از خویش بگریز

ترازوئی بنه کردار خود را

قیامتهای پیشین را برانگیز

ز من بر صوفی و ملا سلامی ❁ که پیغام خدا گفتند ما را

دلی تاویل شان در حیرت انداخت
خدا و جبرئیل و مصطفی را

ز دوزخ واعظ کافرگری گفت ◆ حدیثی خوشتر از وی کافری گفت
«نداند آن غلام احوال خود را
که دوزخ را مقام دیگری گفت»

مریدی خودشناسی پخته کاری ◆ به پیری گفت حرف نیشداری
بمرگ ناتمامی جان سپردن
گرفتن روزی از خاک مزاری

پسر را گفت پیری خرقه بازی ◆ ترا این نکته باید حرز جان کرد
به نمرودان این دور آشنا باش
ز فیض شان براهیمی توان کرد

«رومی»

بکام خود دگر آن کهنه می ریز ◆ که با جامش نیرزد ملک پرویز
ز اشعار جلال الدین رومی ◆ بدیوار حریم دل بیاویز

بگیر از ساغرش آن لاله رنگی ❁ که تأثیرش دهد لعلی به سنگی
غزالی را دل شیری ببخشد
بشوید داغ از پشت پلنگی

نصیبی بردم از تاب و تب او ❁ شبم مانند روز از کوکب او
غزالی در بیابان حرم بین
که ریزد خنده شیر از لب او

سراپا درد و سوز آشنائی ❁ وصال او زبان دان جدائی
جمال عشق گیرد از نی او
نصیبی از جلال کبریائی

گره از کار این ناکاره وا کرد ❁ غبار رهگذر را کیمیا کرد
نی آن نی نوازی پاکبازی
مرا با عشق و مستی آشنا کرد

بروی من در دل باز کردند ❁ ز خاک من جهانی ساز کردند
ز فیض او گرفتم اعتباری
که با من ماه و انجم ساز کردند

خیالش با مه و انجم نشیند ❁ نگاهش آن سوی پروین ببیند
دل بیتاب خود را پیش او نه
دم او رعشه از سیماب چیند

ز رومی گیر اسرار فقیری ❁ که آن فقر است محسود امیری
حذر زان فقر و درویشی که از وی
رسیدی بر مقام سربزیری

خودی تا گشت مهجور خدائی ❁ به فقر آموخت آداب گدائی
ز چشم مست رومی وام کردم
سروری از مقام کبریائی

می روشن ز تاک من فرو ریخت ❁ خوشا مردی که در دامانم آویخت
نصیب از آتشی دارم که اول
سنائی از دل رومی برانگیخت

«پیام فاروق»

توای باد بیابان از عرب خیز ❁ ۶ ❁ ز نیل مصریان موجی برانگیز

بگو فاروق را پیغام فاروق

که خود در فقر و سلطانی بیاویز

خلافت فقر با تاج و سریر است ❖ زهی دولت که پایان ناپذیر است

جوان بختا! مده از دست این فقر

که بی او پادشاهی زود میر است

جوانمردی که خود را فاش بیند ❖ جهان کهنه را باز آفریند

هزاران انجمن اندر طوافش

که او با خویشتن خلوت گزیند

به روی عقل و دل بگشای بر در ❖ بگیر از پیر هر میخانه ساغر

"در آن کوش از نیاز سینه پرور

که دامن پاک داری آستین تر"

خنک آن ملتی بر خود رسیده ❖ ز درد جستجو نا آرمیده

درخش او ته این نیلگون چرخ

چو تیغی از میان بیرون کشیده

چه خوش زد ترک ملاحی سرودی — رخ او احمری چشمش کبودی

به دریا گر گره افتد به کارم

بجز طوفان نخواهم گشودی

جهانگیری بخاک ما سرشتند — امامت در جبین ما نوشتند

درون خویش بنگر آن جهان را

که تخمش در دل فاروق کشتند

کسی کو داند اسرار یقین را — یکی بین می کند چشم دوبین را

بیامیزد چو نور دو قندیل

میندیش افتراق ملک و دین را

مسلمانی که خود را امتحان کرد — غبار راه خود را آسمان کرد

شرار شوق اگر داری نگهدار

که با وی آفتابی میتوان کرد

«شعرای عرب»

بگو از من نوا خوان عرب را — بهای کم نهادم لعل لب را

از آن نوری که از قرآن گرفتم
سحر کردم صد و سی ساله شب را

به جانها آفریدم های و هو را ◆ کف خاکی شمردم کاخ و کو را
شود روزی حریف بحر پرشور
ز آشوبی که دادم آب جو را

تو هم بگذار آن صورت نگاری ◆ مجو غیر از ضمیر خویش یاری
بباغ ما برآور دستی پر و بال
مسلمانان بده سوزی که داری

به خاک ما دلی در دل غمی هست ◆ هنوز این کهنه شاخی را نمی هست
به افسون هنر آن چشمه بگشای
درون هر مسلمان زمزمی هست

مسلمان بندهٔ مولا صفات است ◆ دل او سری از اسرار ذات است
جمالش جز به نور حق نبینی
که اصلش در ضمیر کائنات است

بده با خاک او آن سوز و تابی   که زاید از شب او آفتابی
نوا آن زن که از فیض تو او را
دگر بخشند ذوق انقلابی

مسلمانی غم دل در خریدن   چو سیماب از تپ یاران تپیدن
حضور ملت از خود در گذشتن
دگر بانگ انا الملت کشیدن

کسی کو فاش دید اسرار جان را   نبیند جز به چشم خود جهان را
نوائی آفرین در سینهٔ خویش
بهاری میتوان کردن خزان را

نگهدار آنچه در آب و گل تست   سرور و سوز و مستی حاصل تست
تهی دیدم سبوی این و آن را
می باقی به مینای دل تست

شب این کوه و دشت سینه تابی   نه در وی مرغکی نی موج آبی
نگردد روشن از قندیل رهبان   تو میدانی که باید آفتابی

نکو می‌خوان خط سیمای خود را ❁ بدست آور رگ فردای خود را
چو من پا در بیابان حرم نه
که بینی اندرو پهنای خود را

«ای فرزند صحرا»

۸ سحرگاهان که روشن شد در و دشت ❁ صدا زد مرغی از شاخ نخیلی
فروهل خیمه ای فرزند صحرا
که نتوان زیست بی ذوق رحیلی
عرب را حق دلیل کاروان کرد ❁ که او با فقر خود را امتحان کرد
اگر فقر تهی دستان غیور است
جهانی را ته و بالا توان کرد
در آن شبها خروش صبح فرداست ❁ که روشن از تجلیهای سیناست
تن و جان محکم از باد در و دشت
طلوع امتان از کوه و صحراست

«تو چه دانی که درین گرد سواری باشد»

دگر آئین تسلیم و رضا گیر ۹ طریق صدق و اخلاص و وفا گیر
مگو شعرم چنین است و چنان نیست
جنون زیرکی از من فرا گیر

چمنها زان جنون ویرانه گردد ❁ که از هنگامه‌ها بیگانه گردد
از آن هوئی که افگندم درین شهر
جنون ماند ولی فرزانه گردد

نخستین لالهٔ صبح بهارم ❁ پیاپی سوزم از داغی که دارم
بچشم کم مبین تنهائیم را
که من صد کاروان گل در کنارم

پریشانم چو گرد ره گذاری ❁ که بر دوش هوا گیرد قراری
خوشا بختی و خرم روزگاری
که بیرون آید از من شهسواری

خوش آن قومی پریشان روزگاری ❁ که زاید از ضمیرش پخته کاری
نمودش سری از اسرار غیب است   ز هر گردی برون ناید سواری

به بحر خویش چون موجی تپیدم ❁ تپیدم تا به طوفانی رسیدم
دگر رنگی ازین خوشتر ندیدم
بخون خویش تصویرش کشیدم

نگاهش پر کند خالی سبوها ❁ دواند می به تاک آرزوها
ز طوفانی که بخشد رایگانی
حریف بحر گردد آب جوها

چو برگیرد زمام کاروان را ❁ دهد ذوق تجلی هر نهان را
کند افلاکیان را آنچنان فاش
ته پا می کشد نه آسمان را

مبارک باد کن آن پاک جان را ❁ که زاید آن امیر کاروان را
ز آغوش چنین فرخنده مادر
خجالت می دهم حور جنان را

دل اندر سینه گوید دلبری هست ❁ متاعی آفرین غارتگری هست
بگوشم آمد از گردون دم مرگ
شکوفه چون فرو ریزد بری هست.

«خلافت و ملوکیت»

۱۰

عرب خود را به نور مصطفی سوخت ❁ چراغ مردهٔ مشرق برافروخت
ولیکن آن خلافت راه گم کرد
که اول مؤمنان را شاهی آموخت

خلافت بر مقام ما گواهی است ❁ حرام است آنچه بر ما پادشاهی است
ملوکیت همه مکر است و نیرنگ
خلافت حفظ ناموس الهی است

در افتد با ملوکیت کلیمی ❁ فقیری بی کلاهی بی گلیمی
گهی باشد که بازیهای تقدیر
بگیرد کار صرصر از نسیمی

هنوز اندر جهان آدم غلام است ❁ نظامش خام و کارش ناتمام است
غلام فقر آن گیتی پناهم
که در دینش ملوکیت حرام است

محبت از نگاهش پایدار است ❁ سلوکش عشق و مستی را عیار است

مقامش عبده آمد ولیکن
جهان شوق را پروردگار است

«ترک عثمانی»

بملک خویش عثمانی امیر است ۱۱ دلش آگاه و چشم او بصیر است
نپنداری که رست از بند افرنگ
هنوز اندر طلسم او اسیر است

خنک مردان که سحر او شکستند به پیمان فرنگی دل نبستند
مشو نومید و با خود آشنا باش
که مردان پیش ازین بودند و هستند

به ترکان آرزوے تازه دادند بنای کار شان دیگر نهادند
ولیکن کو مسلمانی که بیند
نقاب از روی تقدیری گشادند

«دختران ملت»

بهل ای دخترک این دلبری ها ۱۲ مسلمان را نزیبد کافری ها

منه دل بر جمال غازه پرورد
بیاموز از نگه غارتگری‌ها

نگاه تست شمشیر خداداد ❁ به زخمش جان ما را حق بها داد
دل کامل عیار آن پاک جان برد
که تیغ خویش را آب از حیا داد

ضمیر عصر حاضر بی‌نقاب است ❁ گشادش در نمود رنگ و آب است
جهانتابی ز نور حق بیاموز
که او با صد تجلی در حجاب است

جهان را محکمی از امهات است ❁ نهادشان امین ممکنات است
اگر این نکته را قومی نداند
نظام کاروبارش بی‌ثبات است

مرا داد این خردپرور جنونی ❁ نگاه مادر پاک اندرونی
ز مکتب چشم و دل نتوان گرفتن
که مکتب نیست جز سحر و فسونی

خنک آن ملتی کز وارداتش ❁ قیامت‌ها ببیند کائناتش
چه پیش آید چه پیش افتاد او را
توان دید از جبین امهاتش

اگر پندی ز درویشی پذیری ❁ هزار امت بمیرد تو نمیری
بتولی باش و پنهان شو ازین عصر
که در آغوش شبیری بگیری

ز شام ما برون آور سحر را ❁ به قرآن باز خوان اهل نظر را
تو میدانی که سوز قرأت تو
دگرگون کرد تقدیر عمر را

«عصر حاضر»

چه عصر است این که دین فریادی اوست ۱۳ هزاران بند در آزادی اوست
ز روی آدمیت رنگ و نم برد
غلط نقشی که از بهزادی اوست

نگاهش نقشبند کافری‌ها ❁ کمال صنعت او آزری‌ها

حذر از حلقهٔ بازارگانش
قمار است این همه سوداگری‌ها

جوانان را بدآموز است این عصر ۞ شب ابلیس را روز است این عصر
به دامانش مثال شعله پیچم
که بی نور است و بی سوز است این عصر

مسلمان فقر و سلطانی بهم کرد ۞ ضمیرش باقی و فانی بهم کرد
ولیکن الامان از عصر حاضر
که سلطانی به شیطانی بهم کرد

چه گویم رقص تو چون است و چون نیست ۞ حشیش است این نشاط اندرون نیست
به تقلید فرنگی پای کوبی
به رگهای تو آن طغیان خون نیست

«برهمن»

در صد فتنه را بر خود گشادی ۞ دو گامی رفتی و از پا فتادی
برهمن از بتان طاق خود آراست ۞ تو قرآن را سر طاقی نهادی

برهمن را نگویم هیچ کاره ❁ کند سنگ گران را پاره پاره

نیاید جز به زور دست و بازو

خدائی را تراشیدن ز خاره

نگه دارد برهمن کار خود را ❁ نمی گوید به کس اسرار خود را

به من گوید که از تسبیح بگذر

به دوش خود برد زنار خود را

برهمن گفت برخیز از در غیر ❁ ز یاران وطن ناید بجز خیر

بیک مسجد دو ملا می نگنجد

ز افسون بتان گنجد بیک دیر

«تعلیم»

تب و تابی که باشد جاودانه ❁ ۱۸ ❁ سمند زندگی را تازیانه

به فرزندان بیاموز این تب و تاب

کتاب و مکتب افسون و فسانه

ز علم چاره سازی بی گدازی ❁ بسی خوشتر نگاه پاک بازی

نکوتر از نگاه پاکبازی

دلی از هر دو عالم بی‌نیازی

به آن مؤمن خدا کاری ندارد ❁ که در تن جان بیداری ندارد

از آن از مکتب یاران گریزم

جوانی خود نگهداری ندارد

ز من گیر این که مردی کورچشمی ❁ ز بینای غلط بینی نکوتر

ز من گیر این که نادانی نکوکیش

ز دانشمند بی‌دینی نکوتر

از آن فکر فلک پیما چه حاصل ❁ که گرد ثابت و سیاره گردد

مثال پارهٔ ابری که از باد

به پهنای فضا آواره گردد

ادب پیرایهٔ نادان و داناست ❁ خوش آن کو از ادب خود را بیاراست

ندارم آن مسلمان زاده را دوست

که در دانش فزود و در ادب کاست

ترا نومیدی از طفلان روا نیست ❁ چه پروا گر دماغ شان رسا نیست

بگو ای شیخ مکتب گر بدانی

که دل در سینهٔ شان هست یا نیست

به پور خویش دین و دانش آموز ❁ که تابد چون مه و انجم نگینش

بدست او اگر دادی هنر را

ید بیضاست اندر آستینش

نوا از سینهٔ مرغ چمن برد ❁ ز خون لاله آن سوز کهن برد

به این مکتب به این دانش چه نازی

که نان در کف نداد و جان ز تن برد

خدایا وقت آن درویش خوش باد ❁ که دلها از دمش چون غنچه بگشاد

بطفل مکتب ما این دعا گفت

پی نانی به بند کس مبادا

کسی کو لااله را در گره بست ❁ ز بند مکتب و ملا برون جست

به آن دین و به آن دانش مپرداز ❁ که از ما میبرد چشم و دل و دست

چو می‌بینی که رهزن کاروان کشت ❖ چه پرسی کاروانی را چسان کشت
مباش ایمن از آن علمی که خوانی
که از وی روح قومی می‌توان کشت

جوانی خوش گلی رنگین کلاهی ❖ نگاه او چو شیران بی‌پناهی
به مکتب علم میشی را بیاموخت
میسر نایدش برگ گیاهی

شتر را بچهٔ او گفت در دشت ❖ نمی‌بینیم خدای چار سو را
پدر گفت ای پسر چون پا بلغزد
شتر هم خویش را بیند هم او را

«تلاش رزق»

پریدن از سر بامی به بامی ❖ نبخشد جره بازان را مقامی
ز نخجیری که جز مشت پری نیست
همان بهتر که میری در کنامی

نگر خود را به چشم محرمانه ❖ نگاه ماست ما را تازیانه

تلاش رزق از آن یادند ما را
که باشد پر گشودن آب و دانه

«نهنگ با بچهٔ خویش»

نهنگی بچهٔ خود را چه خوش گفت ۱۷ به دین ما حرام آمد کرانه
به موج آویز و از ساحل بپرهیز
همه دریاست ما را آشیانه

تو در دریا نه‌ای او در بر تست به طوفان در فتادن جوهر تست
چو یک دم از تلاطم‌ها بیاسود
همین دریای تو غارتگر تست

«خاتمه»

نه از ساقی نه از پیمانه گفتم ۱۸ حدیث عشق بیباکانه گفتم
شنیدم آنچه از پاکان امت
ترا با شوخی رندانه گفتم

بخود باز آ و دامان دلی گیر درون سینهٔ خود منزلی گیر

بده این کشت را خونابهٔ خویش

فشاندم دانه من تو حاصلی گیر

حرم جز قبلهٔ قلب و نظر نیست ❖ طواف او طواف بام و در نیست

میان ما و بیت الله رمزیست ❖ که جبریل امین را هم خبر نیست

کردی

— آری چشم اختر [illegible] - با خبر شو از [illegible] آدمی

آدمی [illegible] از رابطه [illegible] می‌بُرد - بر طرف [illegible] بی‌ارزش

[illegible] بنیاد عشق از خدا و [illegible] - می‌شود [illegible] فروزش [illegible]

~~گر رود دنیا [illegible] - دل [illegible]~~

گر رود دنیا دگر در [illegible] دل - دل اگر بگریزد از زر [illegible] دل

گر چه دل از زندگانی آب و گل - [illegible] آبادان دل است

۸۳۸
اسفندماه
۸۶

حضور عالم انسانی

آدمیت احترام آدمی

باخبر شو از مقام آدمی

«جاویدنامه»

[illegible]

حضور عالم انسانی

«تمهید»

بیا ساقی بیار آن کهنه می را (۱) جوان فرودین کن پیر دی را

نوائی ده که از فیض دم خویش

چو مشعل بر فروزم چوب نی را

یکی از حجره خلوت برون آی بیاد صبحگاهی سینه بگشای

خروش این مقام تنگ بورا

بقدر ناله مرغی بسینه ای

زمانه فتنه ها آورد و بگذشت (۲) خسان را در بغل پرورد و بگذشت

دو صد بغداد را چنگیزی او چو گور تیره بختان کرد و بگذشت

"بسا کس اندهٔ فردا کشیدند ❁ که دی مردند و فردا را ندیدند"
خنک مردان که در دامان امروز
هزاران تازه‌تر هنگامه چیدند

چو بلبل نالهٔ زاری نداری ۳۰ که در تن جان بیداری نداری
درین گلشن که گلچینی حلال است
تو زخمی از سر خاری نداری

بیا بر خویش پیچیدن بیاموز ❁ به ناخن سینه کاویدن بیاموز
اگر خواهی خدا را فاش بینی
خودی را فاش‌تر دیدن بیاموز

گله از سختی ایام بگذار ❁ که تیغ ناکشیده کم عیار است
نمی‌دانی که آب جویباران
اگر بر سنگ غلطد خوشگوار است

کبوتر بچه خود را چه خوش گفت ❁ که نتوان زیست با خوی حریری
اگر یاهو زنی از مستی شوق
کله را از سر شاهین بگیری

فتادی از مقام کبریائی ✿ حضور دون نهادان جبه سائی
تو شاهینی ولیکن خویشتن را
نگیری تا بدام خود نیائی

خوشا روزی که خود را باز گیری ✿ همین فقر است کو بخشد امیری
حیات جاودان اندر یقین است
ره تخمین و ظن گیری بمیری

تو هم مثل من از خود در حجابی ✿ خنک روزی که خود را باز یابی
مرا کافر کند اندیشهٔ رزق
ترا کافر کند علم کتابی

چه خوش گفت اشتری با کرهٔ خویش ✿ خنک آن کس که داند کار خود را
بگیر از ما کهن صحرا نوردان
به پشت خویش بردن بار خود را

مرا یاد است از دانای افرنگ ✿ ۲۰ ✿ بسا رازی که از بود و عدم گفت
ولیکن با تو گویم این دو حرفی
که با من پیر مردی از عجم گفت

الا ای کشتهٔ نامحرمی چند — خریدی از پی یک دل غمی چند
ز تأویلات ملایان نکوتر
نشستن با خدا آگاهی دمی چند

وجود است اینکه بینی یا نمود است ۵ حکیم ما چه مشکلها گشود است
کتابی بر فن غواص بنوشت
ولیکن در دل دریا نبود است

به ضرب تیشه بشکن بیستون را — که فرصت اندک و گردون دورنگ است
حکیمان را درین اندیشه بگذار
شرار از تیشه خیزد یا ز سنگ است

مده از کف چراغ آرزو را — بدست آور مقام های و هو را
مشو در چارسوی این جهان گم
بخود باز آ و بشکن چارسو را

دل دریا سکون بیگانه از تست — به جیبش گوهر یکدانه از تست
تو ای موج اضطراب خود نگهدار — که دریا را متاع خانه از تست

دو گیتی را بخود باید کشیدن ❁ نباید از حضور خود رمیدن
بنور دوش بین امروز خود را
ز دوش امروز را نتوان ربودن

بہ مای لالہ خود را وانمودی ❁ نقاب از چہرۂ زیبا گشودی
ترا چون بر دمیدی لالہ گفتند
بہ شاخ اندر چسان بودی چہ بودی

نگرید مرد از رنج و غم و درد ❁ ز دوران کم نشیند بر دلش گرد
قیاس او مکن از گریۂ خویش
کہ ہست از سوز و مستی گریۂ مرد

نپنداری کہ مرد امتحان مرد ❁ نمیرد گرچہ زیر آسمان مرد
ترا شایان چنین مرگ است ورنہ
ز ہر مرگی کہ خواہی میتوان مرد

اگر خاک تو از جان محرمی نیست ❁ بشاخ تو ہم از نیسان نمی نیست
ز غم آزاد شو دم را نگہدار
کہ اندر سینۂ پر دم غمی نیست

پریشان هر دم ما از غمی چند ❁ شریک هر غمی نامحرمی چند
ولیکن طرح فردائی توان ریخت
اگر دانی بهای این دمی چند

جوانمردی که دل با خویشتن بست ❁ رود در بحر و دریا امین است
نگه را جلوهٔ مستی حلال است
ولی باید نگه داری دل و دست

از آن غم‌ها دل ما دردمند است ❁ که اصل او ازین خاک نژند است
من و تو زان غم شیرین نژادیم
که اصل او ز افکار بلند است

مگو با من خدای ما چنین کرد ❁ که شستن میتوان از دامنش گرد
ته و بالا کن این عالم که در وی
قماری میبرد نامرد از مرد

برون کن کینه را از سینهٔ خویش ❁ که دود خانه از روزن برون به
ز کشت دل مده کس را خراجی
مشو ای دهخدا غارتگر ده

سحرها در گریبان شب اوست ۶ دو گیتی از فروغ از کوکب اوست
نشان مرد حق دیگر چه گویم
چو مرگ آید تبسم بر لب اوست

بیا و صبحدم شبنم بنالید ۷ که دارم از تو امید نگاهی
دلم افسرده شد از صحبت گل
چنان بگذر که ریزم برگ کاهی

«دل»

دل آن بحر است کو ساحل نورزد ۸ نهنگ از هیبت موجش بلرزد
از آن سیلی که صد هامون بگیرد
فلک با یک حباب او نیرزد

دل ما آتش و تن موج دودش ۹ تپیدن دمبدم ساز وجودش
به ذکر نیم شب جمعیت او
چو سیمابی که بندد چوب عودش

زمانه کار او را می‌برد پیش ۱۰ که مرد خود نگهدار است درویش

همین فقر است و سلطانی که دل را
نگه داری چو دریا گوهر خویش

ز سیر روی خودی را آزمودی ❖ نه بند از دست و پای خود گشودی
خرد زنجیری بودی آدمی را
اگر در سینهٔ او دل نبودی

تو میگوئی که دل از خاک و خون است ❖ گرفتار طلسم کاف و نون است
دل ما گرچه اندر سینهٔ ماست
ولیکن از جهان ما برون است

جهان مهر و مه زناری اوست ❖ گشاد هر گره از زاری اوست
پیامی ده ز من هندوستان را
غلام آزاد و از بیداری اوست

من و تو کشت یزدان حاصل استیم ❖ عروس زندگی را محمل استیم
غبار راه شد دانای اسرار
مپنداری که عقل است این دل است این

گهی جوینده حسن غریبی ◆ خطیب منبر او از صلیبی
گهی سلطان با خیل و سپاهی
ولی از دولت خود بی نصیبی

جهان دل جهان رنگ و بو نیست ◆ درو پست و بلند و کاخ و کو نیست
زمین و آسمان و چارسو نیست
درین عالم بجز الله هو نیست

نگه دید و خرد پیمانه آورد ◆ که پیماید جهان چارسو را
می آشامی که دل گردد تماشش
بخویش اندر کشید این رنگ و بو را

محبت چیست تأثیر نگاهی است ◆ چه شیرین زخمی از تیر نگاهی است
به صید دل روی ترکش میندار
که این نخچیر نخچیر نگاهی است

«خودی»

خودی روشن ز نور کبریایی است ◆ ۹ ◆ رسائی های او از نارسائی است

جدائی از مقامات وصالش
وصالش از مقامات جدائی است

چو قومی درگذشت از گفتگوها ❀ ز خاک او بروید آرزوها
خودی از آرزو شمشیر گردد
دم او رنگ‌ها بُرد ز بوها

خودی را از وجود حق وجودی ❀ خودی را از نمود حق نمودی
نمی‌دانم که این تابنده گوهر
کجا بودی اگر دریا نبودی

دلی چون صحبت گل می‌پذیرد ❀ همان دم لذت خوابش بگیرد
شود بیدار چون من آفریند
چو من محکوم تن گردد بمیرد

وصال ما وصال اندر فراق است ❀ گشود این گره غیر از نظر نیست
گهر گم گشتهٔ آغوش دریاست
ولیکن آب بحر آب گهر نیست

کف خاکی که دارم از در اوست ❁ گل و ریحانم از ابر تر اوست
نه من را می‌شناسم نی او را
ولی دانم که من اندر بر اوست

«جبر و اختیار»

یقین دانم که روزی حضرت او (۱۰) ترازوی نهد این کاخ و کو را
از آن ترسم که فردای قیامت
نه ما را سازگار آید نه او را

به رومی گفت با من راهب پیر ❁ که دارم نکته‌ئی از من فراگیر
کند هر قوم پیدا مرگ خود را
ترا تقدیر و ما را کشت تدبیر

«موت»

شنیدم مرگ با یزدان چنین گفت (۱۱) چه بی‌نم چشم آن کز گل برآید
چو جان او بگیرم شرمسارم
ولی او را ز مردن عار ناید

نباشی وہ که مهرش شش جهات است ❁ بدست او زمام کائنات است

مگردد شرمسار از خواری مرگ

که نامحرم ز ناموس حیات است

«بگو ابلیس را»

بگو ابلیس را از من پیامی ۱۲ تپیدن تا کجا در زیر دامی

مرا این خاکدانی خوش نیاید

که صبحش نیست جز تمهید شامی

جهان تا از عدم بیرون کشیدند ❁ ضمیرش سرد و بی هنگامه دیدند

بغیر از جان ما سوزی کجا بود

ترا از آتش ما آفریدند

جدائی شوق را روشن بصر کرد ❁ جدائی شوق را بیننده تر کرد

نمی دانم که احوال تو چون است

مرا این آب و گل از من خبر کرد

ترا از آستان خود براندند ❁ رجیم و کافر و طاغوت خواندند

من از صبح ازل در پیچ و تابم
از آن خاری که اندر دل نشاند
تو می دانی صواب و ناصوابم ۞ نروید دانه از کشت خرابم
مگر دی سجده و از دردمندی
بخود گیری گناه بی حسابم

بیا تا نرد را شاهانه بازیم ۞ جهان چار سو را در گدازیم
به افسون هنر از برگ کاهش
بهشتی این سوی گردون بسازیم

«ابلیس خاکی و ابلیس ناری»

فساد عصر حاضر آشکار است ۱۳ سپهر از زشتی او شرمسار است
اگر پیدا کنی ذوق نگاهی
دو صد شیطان ترا خدمتگزار است

به هر کو رهزنان چشم و گوش اند ۞ که در تاراج دلها سخت کوش اند
گران قیمت گناهی با پشیزی ۞ که این سوداگران ارزان فروش اند

چه شیطانی خرامش واژگونی
کند چشم ترا کور از فسونے
من او را مرد شیطانی شمارم
که گیرد چون تو نخچیر زبونی

چه زهرابی که در پیمانهٔ اوست
کشد جان را و تن بیگانهٔ اوست
تو بینی حلقهٔ دامی که پیداست
نه آن دامے که اندر دانهٔ اوست

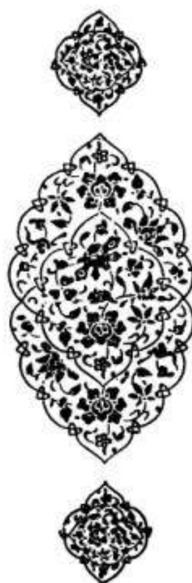
بشر تا از مقام خود فتاد است
بقدر محکمی او را گشاد است
گنه هم می‌شود بی‌لذت و سرد
اگر ابلیس تو خاکی نهاد است

مشو نخچیر ابلیسان این عصر
خسان را اهرمن شان سازگار است
اصیلان را همان ابلیس خوشتر
که یزدان دیده و کامل عیار است

حریف ضرب او مرد تمام است
که آن آتش نسب والامقام است
نه هر خاکی سزاوار نخ اوست
که صید لاغری بروی حرام است

ز فهم دون نهادان گرچه دور است ❁ ولی این نکته را گفتن ضرور است

به این نوزادهٔ ابلیسان نسازد ❁ گنهگاری که طبع او غیور است

۳۴

بیا تا کار این امت بسازیم
قمار زندگی مردانه بازیم!
بنالیم آن چنان در مسجد شهر
که دل در سینهٔ ملا گدازیم!

چنان نالیم اندر

[illegible]

به یاران طریق

بیا تا کار این امت بسازیم
قمار زندگے مردانه بازیم
چنان نالیم اندر مسجد شهر
که دل در سینهٔ ملا گدازیم

به یاران طریق

قلندر جره باز آسمانها (۱) به بال او سبک گردد گرانها
فضای نیلگون نخچیرگاهش
نمی گردد به گرد آشیانها

ز جانم نغمهٔ الله هو ریخت ❁ چو گرد از رخت هستی چار سو ریخت
بگیر از دست من سازی که تارش
ز سوز زخمه چون اشکم فرو ریخت

چو اشک اندر دل فطرت تپیدم ❁ تپیدم تا به چشم او رسیدم
درخش من به مژگانش توان دید
که من بر برگ کاهی کم چکیدم

مرا از منطق آید بوی خامی ❁ دلیل او دلیل ناتمامی

بروئیم بسته در ها را گشاید
دو بیت از پیر رومی یا ز جامی

بیا از من بگیر آن دیرساله ◆ که بخشد روح با خاک پیاله
اگر آبش دهی از شیشهٔ من
قد آدم بروید شاخ لاله

بدست من همان دیرینه چنگ است ◆ درونش ناله های رنگ رنگ است
دلی بنوازمش با ناخن شیر
که او را تار از رگهای سنگ است

بگو از من به پرویزان این عصر ◆ نه فرهادم که گیرم تیشه در دست
ز خاری کو خلد در سینهٔ من
دل صد بیستون آهسته خست

فقیرم ساز و سامانم نگاهی است ◆ بچشمم کوه یاران برگ کاهی است
ز من گیر این که زاغ دخمه بهتر
از آن بازی که دست آموز شاهی است

در دل را بروی کس نبستم ❁ نه از خویشان نه از یاران گسستم

نشیمن ساختم در سینهٔ خویش

نه این چرخ گردان خوش نشستم

درین گلشن ندارم آب و جاهی ❁ نصیبم نی قبا نی کلاهی

مرا گلچین بد آموز چمن خواند

که دادم چشم نرگس را نگاهی

دو صد دانا درین محفل سخن گفت ❁ سخن نازکتر از برگ سمن گفت

ولی با من بگو آن دیده‌ور کیست

که خاری دید و احوال چمن گفت

ندانم نکته های علم و فن را ❁ مقامی دیگری دادم سخن را

میان کاروان سوز و سازم

سبک پی کرد پیران کهن را

نپنداری که مرغ صبح خوانم ❁ بجز آه و فغان چیزی ندانم

مده از دست دامانم که یابی ❁ کلید باغ را در آشیانم

بچشم من جهان جز رهگذر نیست
هزاران هر دو یک همسفر نیست

گذشتم از هجوم خویش و پیوند
که از خویشان کسی بیگانه‌تر نیست

به این نابودمندی بودن آموز
بهای خویش افزودن آموز

بیفت اندر محیط نغمهٔ من
به طوفانم چو در آسودن آموز

کهن پروردهٔ این خاکدانم
ولی از منزل خود دل گرانم

دمیدم گرچه از فیض نم او
زمین را آسمان خود ندانم

ندانی تا نباشی محرم مرد
که دلها زنده گردد از دم مرد

نگهدار از دو آه و ناله خود را
که خود دارست چون مردان غم مرد

نگاهی آفرین جان در بدن بین
بشاخان نادمیده یاسمن بین

دگر نه مشت تیری در کمانی
هدف را با نگاه تیر زن بین

خرد بیگانهٔ ذوق یقین است ❁ قمار علم و حکمت بدنشین است
دو صد بوحامد و رازی نیرزد
بنادانی که چشمش راه‌بین است

قماش و نقره و لعل و گهر چیست ❁ غلام خوش‌گل و زرین کمر چیست
چو یزدان از دو گیتی بی‌نیازند
دگر سرمایهٔ اهل هنر چیست؟

خودی را نشئه من عین هوش است ❁ از آن میخانهٔ من کم خروش است
می من گرچه ناصاف است درکش
که این ته جرعهٔ خمهای دوش است

ترا با خرقه و عمامه کاری ❁ من از خود یافتم بوی نگاری
همین یک چوب نی سرمایهٔ من
نه چوب منبری نی چوب داری

چو دیدم جوهر آئینهٔ خویش ❁ گرفتم خلوت اندر سینهٔ خویش
ازین دانشوران کور و بی ذوق   رمیدم با غم دیرینهٔ خویش

چو رخت خویش بربستم ازین خاک ❁ همه گفتند با ما آشنا بود
ولیکن کس ندانست این مسافر
چه گفت و با که گفت و از کجا بود

اگر دانا دل و صافی ضمیر است ❁ فقیری با تهی دستی امیر است
به دوش منعم بی دین و دانش
قبائی نیست پالان حریر است

سجودی آوری دارا و جم را ❁ مکن ای بی خبر رسوا حرم را
مبر پیش فرنگی حاجت خویش
ز طاق دل فرو ریز این صنم را

شنیدم نکتی از مرد پیری ❁ کهن فرزانهٔ روشن ضمیری
اگر خود را بنا داری نگه داشت
دو گیتی را بگیرد آن فقیری

نهان اندر دو حرفی سر کار است ❁ مقام عشق منبر نیست دار است
براهیمان ز نمرودان نترسند
که عود خام را آتش عیار است

مجو ای لاله از کس غمگساری ✿ چو من خواه از درون خویش یاری
سحر بادی که آید سینه بگشای
نگهدار آن کهن داغی که داری

ز پیری یاد دارم این دو اندرز ✿ نباید جز بجان خویشتن زیست
گریز از پیش آن مرد فرودست
که جان خود گرو کرد و به تن زیست

به ساحل گفت موج بیقراری ✿ به فرعونی کنم خود را عیاری
گهی بر خویش می پیچم چو ماری
گهی رقصم به ذوق انتظاری

اگر این آب و جاهی از فرنگ است ✿ جبین خود منه جز بر در او
سرش را هم بچوبش ده که آخر
حقی دارد به جز پالان گر او

فرنگی را دلی زیر نگین نیست ✿ متاع او همه ملک است دین نیست
خداوندی که در طوف حریمش
صد ابلیس است و یک روح الامین نیست

من و تو از دل و دین ناامیدیم (٤٠) چو بوی گل ز اصل خود رمیدیم
دل ما مرد و دین از مردنش مرد
دو تا مرگی بیک سودا خریدیم

مسلمانی که داند رمز دین را نساید پیش غیرالله جبین را
اگر گردون بکام او نگردد
بکام خود بگرداند زمین را

دل بیگانه خو زین خاکدان نیست شب و روزش ز دور آسمان نیست
تو خود وقت قیام خویش دریاب
نماز عشق و مستی را اذان نیست

مقام شوق بی صدق و یقین نیست یقین بی صحبت روح الامین نیست
گر از صدق و یقین داری نصیبی
قدم بیباک نه کس در کمین نیست

مسلمان را همین عرفان و ادراک که در خود فاش بیند رمز لولاک
خدا اندر قیاس ما نگنجد شناس آن را که گوید ما عرفناک

به افرنگی بتان خود را سپردی ❁ چه نامردانه در بتخانه مردی

خرد بیگانهٔ دل سینه بی سوز

که از تاک نیاکان می نخوردی

نه هر کس خودگر و هم خودگداز است ❁ نه هر کس مست ناز اندر نیاز است

قبای لا اله خونین قبائی است

که بر بالای نامردان دراز است

بسوزد مومن از سوز وجودش ❁ گشود هر چه بستند از گشودش ۸۶۶ ارمغان حجاز ۱۱۴

جلال کبریائی در قیامش

جمال بندگی اندر سجودش

چه پرسی از نماز عاشقانه ❁ رکوعش چون سجودش محرمانه

تب و تاب یکی الله اکبر

نگنجد در نماز پنجگانه

دو گیتی را صلا از قرأت اوست ❁ مسلمان لایموت از رکعت اوست

ندانند کشتهٔ این عصر بی سوز ❁ قیامتها که در قد قامت اوست

فرنگ آئین رزاقی بداند ۵ به این بخشد ازو وامی ستاند
به شیطان آنچنان روزی رساند
که یزدان اندر آن حیران بماند

چه حاجت طول دادن داستان را ❀ بحرفی گویم اسرار نهان را
جهان خویش با سوداگران داد
چه داند لامکان قدر مکان را

بهشتی بهر پاکان حرم هست ❀ بهشتی بهر ارباب همم هست
بگو هندی مسلمان را که خوش باش
بهشتی فی سبیل الله هم هست

قلندر میل تقریری ندارد ۶ بجز این نکته اکسیری ندارد
از آن کشت خرابی حاصلی نیست
که آب از خون شبیری ندارد

٨٩٨
امثال و حکم
١١٦